P
payel

KURTARILMIŞ DİL
Bir Gençliğin Öyküsü

ELIAS CANETTI

Çeviren: Şemsa Yegin

Elias Canetti

Kurtarılmış
Dil

Bir Gençliğin Öyküsü

Çeviren: **Şemsa Yeğin**

PAYEL YAYINLARI: 112
Yazın Kitapları : 2

Özgün Adı
Die gerettete Zunge: Geschichte eine Jugend

Almanca ilk basım:
1977 (Carl Hanser Verlag)

İngilizce ilk basım:
1979 (The Continuum Publishing Corporation)

Türkçe ilk basım:
Nisan 1995

ISBN: 975–388–077–4

Elias Canetti, 25 Temmuz 1905'de Bulgaristan'ın Rusçuk kentinde doğdu. Daha altı yaşındayken babasını yitiren Canetti, liseyi bitirene dek annesi ve kardeşleriyle birlikte İngiltere, Avusturya, İsviçre ve Almanya gibi çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Sonunda Frankfurt'ta Köhler Lisesini bitirdi. 1924 yılında Viyana Üniversitesi'ne girdi. 1929 ilkbaharında aynı üniversitede fen dalında doktorasını verdi. Geçimini sağlamak için bir süre çevirmenlik yaptı. 1931'de *Körleşme* romanını tamamladı. Daha sonra *Hochzeit* (Düğün), *Komödie der Eitelkeit* (Kendini Beğenmişliğin Komedisi), *Die Befristeten* (Süresi Belli Olanlar) adındaki oyunlarını yazdı. 1960'da kendisinin çok önem verdiği büyük inceleme kitabı *Masse und Macht* (Kitle ve İktidar) yayımlandı. 1972'de yazara *Büchner Ödülü* verildi. 1977–1980 yılları arasında *Die gerettete Zunge* (Kurtarılmış Dil), *die Fackel im Olır* (Kulaktaki Meşale) ve *Das Augenspiel* (Gözlerin Oyunu) adıyla özyaşamöyküleri yayımlandı. 1981 Eylülünde *Franz Kafka Ödülü*, Ekiminde de *Nobel Edebiyat Ödülü* verildi. Elias Canetti 14 Ağustos 1994'de öldü.

Georges Canetti'ye
1911-1971

Birinci Bölüm

Rusçuk
1905 - 1911

En Eski Anım

En eski anım, kırmızıya bulanmıştır. Bir hizmetçinin kollarında bir kapıdan çıkıyorum, önümdeki döşeme ^kırmızı; solda, aşağı inen merdiven var, o da kırmızı. Karşımızda, aynı yükseklikte, bir kapı açılıyor ve gülümseyen bir adam çıkıyor, dostça bir tavır içinde bana doğru yürüyor. Doğru yanıma geliyor, duruyor ve diyor ki: “Dilini göster bakayım.” Dilimi çıkarıyorum. Cebine uzanıyor, bir çakı çıkarıyor, açıyor ve bıçağı ta dilime yaklaştırıyor. “Şimdi dilini keseceğiz,” diyor. Dilimi içeri çekmeye cesaret edemiyorum, adam daha yakınıma, daha yakınıma geliyor, bıçak dilime değdi değecek. Son anda, “Hadi bugün olmasın, yarın,” diyerek bıçağı dilimden çekiyor. Çakıyı tık diye kapatıyor, cebine koyuyor.

Her sabah kapıdan çıkıyor, kırmızı koridora ayak basıyoruz, kapı açılıyor, gülümseyen adam görünüyor. Ne söyleyeceğini biliyorum ve dilimi göstermek için buyruğu bekliyorum. Kesip koparacağın biliyorum ve her seferinde biraz daha fazla ürküyorum. Gün böyle başlıyor ve bu çok sık böyle oluyor.

Bu konuda kimseye bir şey söylemedim; çok çok sonraları, anneme sordum. Her yerde var olduğunu anlattığım kırmızı renkten, buranın, babam ve benimle birlikte 1907 yazını geçirdikleri Carlsbad'daki otel olduğunu anımsadı. İki yaşındaki bebeğe bakılması için yanında Bulgaristan’dan daha on beşini doldurmamış bir genç kızı yardımcı olarak getirmişti. Her sabah günün ağarmasıyla kızın çocuğu da kucağına alarak dışarı çıkması bir olurmuş; kız, yalnızca Bulgarca konuşuyormuş, ama bu canlı ve hareketli kasabada derdini anlatabiliyor, işini beceriyor ve her zaman istenilen saatte çocukla birlikte otele dönüyormuş. Bir kelesinde sokakta yabancı bir. Gençle birlikte görülmüş; kız, delikanlı hakkında pek bir açıklama

yapamamış, öyle rastladığı birisi olduğunu söylemiş. Birkaç hafta sonra, genç adamın, koridorun karşı tarafında, bizimkinin tam karşısında bir odada kaldığı anlaşılmış. Kız geceleri bazen çabucak onun odasına gidiyormuş. Annemle babam kendilerini kızdan sorumlu hissettikleri için onu hemen Bulgaristan'a geri göndermişler.

Hizmetçi de, genç adam da, hep otelden sabahın erken saatinde çıkıyorlarmış, tanışmaları böyle olmuş, serüvenleri böylece başlamış olsa gerek. Çakıyla tehdit sonuç verdi, çocuk, kelimenin tam anlamıyla on yıl boyunca dilini tuttu.

Aile Onum

Dünyaya geldiğim, aşağı Tuna üzerindeki Rusçuk, bir çocuk için harikulâde bir kentti ve eğer yalnızca Rusçuk'un Bulgaristan'da bir kent olduğunu söylersem, onu yetersiz bir şekilde yansıtmış olurum. Çünkü orada, geçmişleri birbirinden çok farklı insan grupları yaşardı; tek bir gün boyunca, yedi sekiz dilin konuşulduğunu duyardınız. Genellikle ^kırsal kesimden gelen Bulgarlardan başka, kendi mahallelerinde oturan pek çok Türk vardı, onların mahallesinin yanında da, İspanyol kökenli Yahudilerin oturduğu Sefardim, ya da Sefaradlar mahallesi — bizim mahalle bulunuyordu. Yunanlar, Arnavutlar, Ermeniler, Çingeneler vardı. Tuna'nın karşı kıyısından Romanyalılar gelirdi; artık anımsamadığım bebeklik dadım, Romen’di. Orda burada Ruslar da vardı.

Bir çocuk olarak bu çeşitliliği gerçek anlamda kavramış değildim, ama etkilerini aralıksız hissetmişimdir. Bazı insanlar yalnız ve yalnız belli bir etnik gruptan olmaları ve diğerlerinden farklı giysiler giymeleri nedeniyle belleğimde yer etmiştir. Altı yıl süresince evimizde çalışan hizmetçiler, bir bakarsınız Çerkez, bir bakarsınız Ermeni olurdu. Annemin en iyi dostu

Olga adında bir Rus'tu. Haftada bir gün, bahçemize Çingeneler gelirdi, sayıları öyle çoktu ki, bütün bir ulus orada, bahçemizdeymiş sanılırdı; bende uyandırdıkları şiddetli korkulardan daha sonra söz edeceğim.

Rusçuk, Tuna nehri üzerinde eski bir liman kentiydi, bu durum onu hayli önemli kılıyordu. Bir liman olarak, oraya dört bir yandan insan gelirdi, sürekli konuşulan tek konuysa, Tuna'ydı. Tuna nehrinin tümüyle donduğu olağandışı yıllara değgin öyküler anlatılırdı, buzun üzerinde nehrin karşı kıyısına, ta Romanya'ya kızakla yapılan yolculuklar, kızakları çeken atların ayakları dibinde dolanan aç kurtlar anlatılırdı.

Kurtlar, adını duyduğum ilk vahşi hayvanlar oldu. Bulgar köylü kızlarının bana anlattığı masallarda, kurt kılığına girmiş insanlar, kurt adamlar vardı; bir gece de, babam yüzünde bir kurt maskesiyle karşıma çıkıp beni müthiş korkutmuştu.

Rusçuk'taki o ilk yılların renkli yaşantılarını, tutkularının ve korkularının eksiksiz bir renkli tablosunu yansıtmak hayli güç. O dönemden sonra yaşadığım bütün deneyimler, daha önceden Rusçuk'ta yaşanmıştı. Orada, dünyanın geri kalan bölümü, “Avrupa” diye bilinirdi ve biri Tuna boyunca nehir yoluyla: Viyana'ya gittiğinde, onun Avrupa'ya gittiği söylenirdi. Avrupa, Türk İmparatorluğunun bir zamanlar sona erdiği noktadan başlıyordu. Sefaradların çoğu hâlâ Türk uyrukluydu. Türklerin yönetiminde yaşam onlar için daima iyi olmuştu, Balkanlardaki Hristiyan Slavlarınkinden çok daha iyi... Ama Sefaradların çoğu hali vakti yerinde tüccarlar olduğundan, yeni Bulgar yönetimi onlarla iyi ilişkiler içindeydi, hatta, tahtta uzun süre kalan Kral Ferdinand'ın, Yahudilerin dostu olduğu söylenirdi.

Sefaradların bağlılık duygusu biraz karmaşıktı. Bunlar, dinsel topluluklarının yaşamlarına bayağı önem veren dindar Yahudilerdi. Ama İspanyol kökenli olmaları nedeniyle kendilerini, Yahudilerin özel bir bölümü olarak kabul ediyorlardı. İspanya'dan sürülmeleri üzerinden geçen yüzyıllar boyunca birbirleriyle konuştukları İspanyolca çok az değişikliğe

uğramıştı. Birkaç Türkçe sözcük dile katılmış, kullanıma girmişti ama bunların Türkçe olduğu belliydi ve öyle kabul ediliyordu; ayrıca hemen hemen hepsinin İspanyolca karşılığı vardı. İlk duyduğum çocuk şarkıları, İspanyolcaydı, eski İspanyol *romansları* da dinlerdim; ama çok güçlü ve bir çocuk için çok çekici olan bir İspanyol yaklaşımı, bir İspanyol tutumu vardı. Sefaradlar, saf bir öfkeyle diğer Yahudileri küçümser, onlara tepeden bakarlardı; Alman ya da Aşkenazi Yahudi'si anlamına gelen *Todesco*, her zaman için bir azarlama, bir sövgü sözcüğüydü. Bir *Todesca* ile, soyunda Aşkenazi olan bir Yahudi kadınla evlenmek düşünülemezdi ve Rusçuk'ta, çocuk yaşlarımda tanıdığım ya da duyduğum birçok aile arasında, bu türden evlilik yapmış tek bir kişi anımsayamam. Dedem beni gelecekte bu türden bir yanlış yapmamam konusunda uyardığında altı yaşımda bile yoktum. Ama bu genel etnik aynın, yaşanan tek ayrım değildi. Sefaradlar arasında da, "çok eskiden beri zenginliğini koruyan" anlamına gelen "iyi aileler" vardı. Bir kişi hakkında duyulabilecek en gurur verici sözcükler şunlardı: *"Es de buena famiglia* — İyi bir ailedendir." Bunu annemden ne kadar sık ve ne büyük bir tiksintiyle duymuştum. Viyana'daki *Burgtheater* salonlarındaki oyunları aklından çıkaramadığı ve benimle birlikte Shakespeare okuduğu, hatta daha sonraları, ilerde en sevdiği yazar olarak göreceği Strindberg hakkında konuştuğu dönemlerde, iyi bir aileden geldiğini ve bildiği daha iyi bir ailenin bulunmadığını söylerken en küçük bir tereddüt sezilmiyordu sesinde. Bildiği uygar dillerin edebiyatları yaşamının özü haline geldiğinde bile, bu tutkulu evrensellik ile beslemekten asla vazgeçmediği gururlu aile onuru arasında herhangi bir çelişki hissettiği hiç olmadı.

Ta eskiden, onun kayıtsız şartsız kölesi olduğum dönemlerde bile (bana zekanın bütün kapılarım açtı ve ben gözüm kapalı, büyük bir heves ve istekle izledim onu) bana acı veren ve beni şaşkına çeviren bu çelişkiyi fark ettim ve ilk gençliğimin o dönemlerinde sayısız tartışma ve konuşmada, konuyu açtım ona, kınadım, ama sözlerim onu hiç etkilemedi. Gururu, erken bir yaşta ona yerleştirilmiş, koyulduğu yolda hızla ilerliyordu; ama

küçük yaşlarda, onda bulunmasının nedenlerini hiç anlayamadığım dar görüşlülük, kişinin geçmişiyle övünmesi, kibirliliği karşısında beni hep önyargılı kılmıştır. Kastlarıyla gurur duyan insanları ciddiye alamıyorum, onları garip, hatta daha çok gülünç hayvanlar olarak kabul ediyorum. Görkemli kökenleriyle böbürlenen insanlar karşısında birden aykırı önyargılarla doluverdiğimi görüyorum. Soylularla yakınlaştığım birkaç durumda, onların kökenleriyle övünmelerini görmezlikten gelmek durumunda kaldım, bunun için ne büyük bir çaba harcadığımı hissettiklerinde, benimle dostluğu kesiyorlardı. Bütün önyargıların nedeni başka önyargılardır; ve oluşan önyargıların çoğu, karşıtlarından kaynaklanmıştır.

Üstelik annemin kendisini dahil ettiği toplumsal sınıf, hem. İspanyol soyundan hem de parasal —ya da ekonomik—bir sınıftı. Benim ailemde, özellikle de anneminkinde, paranın insanlara ne yaptığını gördüm. Kendilerini büyük bir istekle paraya adayan insanların, en beter durumda oldukları görüşündeydim. Bu kötülüğün bütün çeşitlerini, paragözlülükten paranoyaya uzanan bütün evrelerini yavaş yavaş tandım, gördüm. Açgözlülükleri, kavgalarla dolu yıllar içinde, birbirlerini yok etmelerine yol açan, hatta ortada para kalmadığında bile kavgayı sürdüren kardeşler gördüm. Annemin çok gurur duyduğu o aynı “iyi” aileden gelmişti hepsi. Kendisi de olan biteni görüyordu, sık sık bu konuyu konuşuyordum onunla. Keskin bir zekâsı vardı; insan doğasına ilişkin bilgileriyle, kendi yaşamının deneyimleriyle olduğu kadar, dünya edebiyatının büyük yapıtlarıyla da yoğrulmuştu. Ailesinin içinde bulunduğu çılgın kendini– yok etme sürecine yön veren nedenleri görebiliyordu; bu konuda kolayca bir roman kaleme alabilirdi; ama bu ailenin bir üyesi olmaktan duyduğu gurur, ne olursa olsun sarsılmıyordu. Bu duygu gurur değil de sevgi olsaydı, anlardım, anlayışla karşılardım. Oysa ailenin önde gelen üyelerinden pek çoğunu sevmiyordu bile; bazılarına karşı öfke duyuyor, bazılarını küçük görüyor, ama gene de bir bütün olarak aileye karşı gururdan başka duygu beslemiyordu.

Çok daha sonraları, insanoğlunun daha büyük boyutları içinde kendime baktığımda, benim de tıpkı onun gibi olduğumu anladım. Yaşamımın en güzel yıllarını ve de büyük bir bölümünü, tarihsel uygarlıklarda sahneye çıkan insanların yaptığı kötülükleri ortaya koymaya harcadım. Annem ailesinin davalarını ne denli acımasız ele aldıysa ben de güç ya da iktidar olgusunu o' denli acımasız bir yaklaşımla inceledim ve çözümledim. İnsanlar ve insanoğlu hakkında söyleyemeyeceğim hiçbir kötü şey kalmadı nerdeyse. Ama gene de, insanlarla öylesine büyük bir gurur duyuyorum ki, gerçekten nefret ettiğim tek bir şey var: onların düşmanı olan ölüm.

Kako la Gallmica
Kurtlar ve Kurtadamlar

§IK sık duyduğum sabırsız ama sevecen bir sözcük de *la butica'ydı*. Büyükbabamla oğullarının günlerinin çoğunu geçirdikleri işyeri olan dükkâna *la butica* diyorlardı. Çok küçük olduğumdan oraya pek seyrek götürülürdüm. Dükkân, Rusçuk'un zengince bölgelerinin bulunduğu tepelerden dosdoğru limana inen dik bir yokuş üzerindeydi. Belli başlı dükkânların hepsi, bu caddedeydi; büyükbabamın *butica'sı,* evlerin hepsinin birer katlı olması nedeniyle, bana çok yüksek ve gösterişli görünen üç katlı bir binadaydı. Bırtico'da toptan gıda maddeleri satılırdı, geniş bir yerdi ve harikulade güzel kokardı. Yerde, içlerinde çeşidi tahıllar buluna üstü açık dev çuvallar vardı. Darı, çavdar ve pirinç çuvalları. Ellerim temizse, çuvallara elimi daldırmama ve tahıllara dokunmama izin verilirdi. Çok hoş bir duyguydu bu, elimi doldurur, kaldırır, tahılları koklardım, sonra yavaş yavaş dökerdim avucumdan; bunu sık yapardım ve dükkânda başka birçok garip şey bulunmasına karşın, en çok bu işi yapmayı severdim; beni çuvallardan uzaklaştırmak kolay olmazdı. Çay ve kahve, özellikle de çikolata vardı. Her şeyden büyük miktarlarda bulunuyordu dükkânda, hepsi

de güzelce paketlenmişti, bildiğimiz dükkânlarda olduğu gibi küçük miktarlarda satılmazdı bunlar. Yerde duran açık çuvallardan özellikle hoşlanmamın bir nedeni de erişemeyeceğim yükseklikte olmamalarıydı, ayrıca elimi daldırdığımda, sayısız tahılı avucumda hissedebiliyordum, bu benim için çok önemliydi.

Dükkândakilerin çoğu yiyecek şeylerdi ama hepsi değil. Kibrit vardı, sabun, mum vardı. Bıçak, makas, bileği taşı vardı, orak, tırpan vardı. Köylerden alışverişe gelen köylüler, bu aletlerin önünde uzun uzun dikilir, keskin olup olmadıklarını parmaklarıyla yoklarlardı. Ben, merakla, birazcık da korkuyla onları izlerdim; bıçaklara dokunmam yasaktı. Bir keresinde belki de benim yüzümdeki anlatımdan hoşlanmış bir köylü, başparmağımı tuttu, kendi parmağının yanına yaklaştırarak, derisinin ne kadar sert olduğunu gösterdi. Dükkânda bana bir gün bile çikolata verildiği olmamıştı: arkada bir büroda oturan büyükbabam çok disiplinli bir işadamıydı, her şey toptan satılıyordu, tek tek verilemezdi. Evde bana sevgisini gösterirdi, çünkü onun soyadını, hatta adını da taşıyordum. Ama beni dükkânda görmekten pek hoşlanmazdı, orada uzun süre kalmama izin yoktu. Bir buyruk verdiğinde, buyruğu alan kişi fırlar giderdi, bazen bir işçi, *butica*'dan elinde paketlerle çıkardı. En sevdiğim işçi, pek iyi giyimli olmayan, her zaman boş boş gülümseyen orta yaşlı bir adamdı. Ne anlama geldiği anlaşılmayan hareketler yapardı durmadan ve büyükbabam bir şey söylediğinde yerinden fırlardı. Bir düş aleminde yaşıyor gibiydi ve dükkanda gördüğüm diğer insanlardan tümüyle farklıydı. Her seferinde bana söyleyecek tatlı bir söz bulurdu; öylesine belli belirsiz konuşurdu ki, ne dediğini hiç anlamazdım, ama benden hoşlandığını anlardım. Adı, Çelebon'du, yoksul ve umutsuz derecede yeteneksiz bir akraba olduğundan, büyükbabam acımış, ona iş vermişti. Büyükbabam Çelebon'a bir uşakmış gibi davranırdı; onu hep öyle anımsadım ve çok çok sonraları, büyükbabamın kardeşlerinden biri olduğunu öğrendim.

Büyük bahçe kapımızın önünde uzanan cadde, tozlu ve sönük bir caddeydi. Çok yağmur yağdığında, sokağımız çamur olurdu, bu durumda at arabalarının tekerlekleri derin izler bırakırdı. Sokakta oynamama izin

verilmezdi, büyük avlumuzda yeterinden fazla yer vardı ve orası güvenliydi. Ama bazen dışardan şiddetli gıdaklama sesleri duyardım, giderek yükselen, giderek çılgınların bir sesti bu. Çok geçmeden yırtık pırtık siyah giysili bir adam, korkudan tir tir titreyerek ve de gıdak gıdak bağırarak bahçe kapımızdan içeri dalardı, sokak çocuklarından kaçıyordu. Hepsi de “*Kako! Kako!* “ diye bağırıp tavuklar gibi gıdaklayarak adamın peşinden koşuyordu. Adam, tavuklardan korkuyordu, çocuklar bu nedenle adamı kızdırıyorlardı. Çocuklardan birkaç adım önde, gözlerimin önünde bir tavuğa dönüştü adam. Şiddetle gıdaklıyordu, ama müthiş bir korku içindeydi ve kollarını kanat çırpar gibi sallıyordu. Soluk soluğa büyükbabamın evinin merdivenlerine tırmanır, ama içeri girmeye asla cesaret edemezdi; öte tarafa atlar, yerde öyle hareketsiz yatardı. Çocuklar, gıdaklama seslerini kesmeksizin kapıda dururlardı, bahçeye girmeleri yasaktı. Adam orada ölü gibi yatınca, biraz korkar kaçarlardı. Ama hemen sonra, zafer şarkılarına başlarlardı: *“Kako la gallinica! Kako la gallinica!* — Tavuk Kako! Tavuk Kako!” Çocukların sesi uzaklaşır uzaklaşmaz ayağa kalkardı adam, sağını solunu yoklar, korkuyla etrafına bakınır, bir süre seslere kulak kabartır, sonra kambur kambur, ama çıt çıkarmaksızın bahçeden sıvışırdı. Şimdi artık tavuk değildi o, ne kanat çırpıyor ne de gıdaklıyordu, gene eskisi gibi, ancak yorgunluktan bitkin düşmüş mahalle delisiydi.

Kimi zaman, çocuklar yeterince uzaklaşmamışsa, çirkin oyun albaştan edilir, aynı şeyler tekrar yaşanırdı. Genellikle olay başka bir sokağa aktarılmış olurdu ve ben bir şey görmezdim. Kako’ya acıyordum belki, zıpladığında hep korkardım, ama tam anlayamadığım ve hep aynı heyecanla izlediğim olay, adamın dev bir kara tavuğa dönüşmesiydi. Çocukların neden onun peşinden koştuğunu anlayamıyordum, zıplayıp da yerde kımıltısız uzandığında, bir daha asla kalkmayacak ve de gene bir tavuğa dönüşmeyecek diye kaygılanırdım.

Tuna Nehri, Bulgaristan vadilerinde çok geniş akar.' Nehrin karşı kıyısındaki Giurgiu Romanya’nındır. Sütannemin, bana süt emziren

dadımın oradan geldiği söylenmişti. Birlikte getirdiği kendi bebeğini de emziren güçlü kuvvetli, sağlıklı bir köylü kadını olsa gerekti. Onu övdüklerini hep duymuşumdur, onu anımsamam gerçi ama, “Romen” sözcüğü bu sütannem sayesinde kulağıma hoş gelen bir sözcük olmuştur.

Seyrek de olsa, bazı kışlarda Tuna Nehri donardı, bununla ilgili heyecan verici öyküler anlatılırdı. Annem gençliğinde, Romanya’ya çoğu kez kızakla gidermiş, bana sarındığı sıcak kürkleri göstermişti. Hava çok soğuk olduğunda, dağlardan kurtlar inermiş ve kızakların önünde giden atlara aç aç saldırırlarmış. Kızağı süren adam, kamçısıyla onları kovmaya çalışırmış ama bu sonuç vermez, sonunda birinin hayvanlara ateş etmesi gerekirmiş. Bir keresinde böyle bir kızak seferinde, yanlarına tabanca ya da tüfek almadıklarını gömüşler. Evimizde çalışan yatılı Çerkez uşağın silahı varmış, yolculuğa o da gelecekmiş, ama kızak sürücüsü uşağı bulamayınca, onsuz yola çıkmış. Kurtları uzak tutmak için müthiş bir mücadele vermişler, büyük bir tehlike atlatmışlar. Eğer karşı yönden içinde iki adam bulunan bir başka kızak gelmeseymiş, durum çok kötü olabilirmiş, neyse ki adamlar kurtların birini vurup öldürmüşler ve diğerlerini de uzaklaştırmışlar. Annem müthiş korkmuş; kendisine, yıllar sonra bile gözünün önünden gitmeyecek ölçüde yaklaşan kurtların kırmızı dillerini anlatır dururdu.

Bana bu öyküyü anlatmasını sık sık isterdim, o da anlatmaktan hoşlanırdı. Böylece kurtlar, benim imgelemimi dolduran ilk yabanıl hayvanlar oldu. Onlardan duyduğum korku, Bulgar köylü kızlarından dinlediğim peri masallarıyla beslendi. Beş altı Bulgar kızı evimizde yaşardı. Pek gençtiler, olsa olsa on, on iki yaşlarındaydılar; aileleri onları köylerden kente getirmiş, orta sınıf ailelerine hizmetçi olarak vermişlerdi.. Evde yalınayak dolaşırlardı ve hepsi de iyi huylu, becerikli kızlardı. Yapacakları iş yoktu pek, her şeyi elbirliğiyle yaparlardı; bunlar benim ilk oyun arkadaşlarım oldular.

Akşamları annemle babam gezmeye gittiklerinde, evde kızlarla kalırdım. Kocaman oturma odamızın duvarları boyunca alçak Türk divanlarımız

vardı. Her yerde serili halılar ve birkaç küçük sehpayı saymazsak o odadan belleğimde kalan tek sürekli eşya bu divanlardı. Karanlık olduğunda kızlar korkardı. Divanlardan birine, pencerenin önüne hep birlikte yumulurduk; beni ortalarına alır, kurtadam ve vampir öykülerine başlarlardı. Bir masal bitmeden diğeri başlardı; korkardım, ama kızlara iyice sokulmak da hoşuma giderdi. Öyle korkardık ki, hiç kimse ayağa kalkmaya cesaret edemezdi; annemle babam eve döndüklerinde, hepimizi tir tir titreyen bir yığın halinde bulurdu.

Dinlediğim masallardan yalnızca kurtadamlar ve vampirlerle ilgili olanlar belleğimde kalmış. Belki de başka masal anlatılmamıştı. Hangi Balkan masal kitabını elime alsam, hemen birkaçını önceden bildiğimi görürüm. Bütün ayrıntıları aklımdadır, ama duyduğum dilde değil. Onları Bulgarca dinlemiştim, şimdiyse Almanca anımsıyorum; bu esrarengiz çeviri, belki de gençliğim hakkında anlatacağım olguların en garibi; çocukların çoğunda dilin oluşma süreci farklı bir gelişme gösterdiğinden, bu konuda birkaç şey daha söylemem gerekir belki.

Annemle babam aralarında Almanca konuşurlardı, bu dili benim anlamam yasaktı. Biz çocuklarla, bütün akraba ve dostlarla Ladino yani Sefaradça konuşurlardı, Her ne kadar bir eski İspanyol diliyse de, gerçek bir bölgesel konuşma diliydi bu; Sefaradçayı sonraları da sık sık duydum ve hiç unutmadım. Evdeki köylü kızlar, yalnızca Bulgar dili konuşuyorlardı, Bulgarcayı onlardan öğrenmiş olmalıydım. Ama Rusçuk'tan altı yaşında ayrılmış biri olarak, hayatımda bir Bulgar okuluna gitmediğimden, kısa süre sonra bu dili tümden unuttum. O ilk birkaç yılın bütün olayları ya Sefaradça ya da Bulgar dilindeydi. Bu iki dilin bende Almanca haline gelmesi çok daha sonralara rastlar. Yalnızca özellikle dramatik olaylar, cinayet, bıçaklama gibi olaylar diyelim ve derin iz bırakan korkular, bende kesinlikle ve silinmez bir şekilde Sefaradça sözcüklerle kalmayı sürdürdü. Geri kalan her şeyi, yani çoğu olayları, özellikle de masallar gibi Bulgarca olanları, şimdi Almanca olarak yaşatıyorum belleğimde!

Bunun tam tamına nasıl olduğunu bilemiyorum. Zaman içinde hangi noktada, hangi olay ya da durum sonucu şunun ya da bunun kendi kendini başka bir dile nasıl çevirdiğini bilmiyorum. Bu konuda fazlaca düşünmedim de; katı ilkelere dayalı yöntemli bir incelemenin en değerli anılarımı yok etmesinden korkmuşumdur belki. Ama bir şeyi kesinlikle söyleyebilirim: O yılların olayları, bütün güçleri ve tazelikleriyle belleğimde mevcuttur (altmış yılı aşkın zamandır onlarla beslenmekteyim), ama anılarımın büyük bir çoğunluğu, o dönemlerde bilmediğim sözcüklere bağlanmış durumda. Şimdi onları kağıda dökmek bana doğal geliyor; herhangi bir şeyi değiştiriyormuşum, ya da çarpıtıyormuşum duygusuna kapılmıyorum. Bir kitabın bir dilden bir başka dile yazınsal bir çevirisi gibi değil bu, bilinçaltımda, kendi isteğiyle gerçekleşen bir çeviri; bu bilinçaltı sözcüğünden normalde veba gibi sakınırım ben aslında, aşırı kullanımdan anlamını yitirmiş bir sözcüktür. Bu yüzden yalnızca bu durumda ve de bir kez bu sözcüğü kullandığım için özür dilerim.

Ermeni'nin Baltası

Çingeneler

Stendhal'in, *Henri Brulard'ının* sayfaları boyunca büyük bir ustalıkla kendisini kaptırdığı yer betimlemeleri, o güzel resimler, benim yapacağım iş değil, hem, üzülerek söylüyorum, hiçbir zaman iyi bir resimci olmadım. Dolayısıyla, Rusçuk'daki avlunun çevresinde bulunan evleri kabataslak betimlemek durumundayım.

Caddeye açılan büyük kapıdan avluya girdiğinizde, Caıetti Dedenin evi, tam sağdaydı. Bu, diğer evlerden daha gösterişli duruyordu, ayrıca daha yüksekti de. Ancak tek katlı olan diğer evlerin tersine bir ikinci katı var mıydı, bilemiyorum. Ama ne olursa olsun, daha yüksekti kuşkusuz, çünkü

evin kapısına uzanan merdivenlerde daha çok basamak vardı. Diğer evlerden daha parlaktı ayrıca, belki de açık bir renge boyanmıştı.

Karşıda, bahçe kapısının sol tarafında babamın en büyük ablası Sophie halanın, eşi Nathan Enişteyle birlikte oturduğu ev vardı. Soyadları Eliakim'di, bu adı hiç sevmezdim; belki de kulağa tüm diğer adlar gibi İspanyolca gelmediği için beni rahatsız ediyordu. Halamla eniştemin üç çocuğu vardı: Regine, Jacques ve Laurica. Bu Laurica, yani en küçükleri, benden dört yaş büyüktü, bu kadarlık bir yaş farkı, ilişkilerimizde doğal olarak olumsuz rol oynuyordu.

Bu evin yanında aynı sırada ve gene bahçenin sol tarafında, tıpkı eniştemlerinkine benzeyen bizim ev vardı. Birkaç basamak merdivenle iki evin ön cephesi boyunca uzanan bir terasa çıkılıyordu.

Bu üç ev arasındaki bahçe çok büyüktü; tam ortada değil de biraz yana kayık bir yerde buluna tulumba, tam karşımıza geliyordu. Pek fazla suyu yoktu kuyunun, kullanılan suyun çoğu, katırların çektiği dev fıçılarla Tuna nehrinden taşınırdı. Tuna suyu kaynatılmadan kullanılamazdı, bu yüzden evin önündeki terasta soğumaya bırakılmış dev boyutlu kazanlar dururdu.

Tulumbanın arkasında, bahçeden bir çitle ayrılmış meyve bahçesi bulunuyordu. Özellikle güzel bir bahçe denemezdi buna, ağaçlar gereğinden fazla düzenli ve belki de yeterinden az büyüktü; anne tarafından akrabalarımızın çok daha güzel meyve bahçeleri vardı.

Büyük bahçeden evimize, evin dar tarafında bulunan bir kapıdan girilirdi. Ev, arkaya doğru boylu boyunca uzanırdı, tek katlıydı gerçi ama, anılarımda çok geniş bir ev olarak yaşıyor. Bahçenin bir ucundan, evin uzun duvarı boyunca yürür, mutfak kapısının açıldığı küçük bir bahçeye girerdiniz. Burada yarılacak odunlar dururdu, kazlar ve tavuklar, telaş içinde sağda solda dolaşırdı, mutfakta her zaman bir koşuşturma vardı, aşçı içeri dışarı bir şeyler taşır, beş–altı küçük kız, oradan oraya gider gelir, bir saniye boş durmazlardı. Herkesin işi vardı.

Bu mutfak bahçesinde, genellikle odun kesen bir uşak olurdu, bunlar arasında en' iyi anımsadığın dostum kederli Ermeni'ydi. Odunları yararken benim anlayamadığım, ama yüreğimi paralayan türküler söylerdi. Anneme bu uşağın neden böylesine kederli olduğunu sorduğumda, İstanbul'da, kötü insanların bütün Ermenileri öldürmek istediğini ve onun bütün ailesini yitirdiğini söyledi. Kız kardeşini öldürürlerken saklandığı yerden izlemiş olayı. Sonra Bulgaristan'a kaçmış, babam da ona acımış ve eve almış. Şimdi odun keserken, hep küçük kardeşini düşünüyormuş, bu acıklı şarkıları da bu yüzden söylüyormuş.

Ona karşı derin bir sevgi yeşerdi yüreğimde. Adam ne zaman odun kesmeye başlasa, uzun oturm0na odamızın ucundaki divana çıkar, mutfak bahçesine bakan pencereye dikilirdim. Sonra, pencereden sarkar, ona bakardım, o şarkı söylerken, onun kız kardeşini düşünürdüm — ve benim de bir kız kardeşimin olmasını dilerdim. Adamın uzun siyah bıyıkları, simsiyah saçları vardı, çok iri görünürdü bana, belki de bunun nedeni, onun yüzünü, balta tutan kolunu yukarı kaldırdığında görmemdi. Onu, dükkanda çalışan ve aslında pek seyrek karşılaştığım Çelebon'dan bile daha çok seviyordum. Ermeni'yle ikimiz bir iki şey konuşurduk, ama çok az; hangi dilde konuşurduk, bilemiyorum. Ama odun kesmeye başlamak için beni beklerdi. Beni gördüğü an, hafifçe gülümser ve baltasını kaldırırdı, odunu paramparça ederken taşırdığı öfkeyi izlemek, korkunçtu. Bir süre sonra birden dalgınlaşır ve türkülerine başlardı. Baltayla işini bitirip de yere koyduğunda gene bana gülümserdi, o nasıl beni bekliyorsa, ben de onun, yaşantımdaki bu ilk mültecinin gülümsemesini beklerdim.

Her cuma Çingeneler gelirdi. Cuma günleri, Yahudi evlerinde hafta sonu tatili, yani Sebt günü hazırlıkları yapılırdı. Evimiz tepeden tırnağa temizlenir, Bulgar kızlar sağa sola koşuşur, mutfakta harıl harıl çalışılırdı, kimsenin bana ayıracak vakti olmazdı. Ben yapayalnızdım Cuma günleri; kocaman salonumuzun avluya' bakan penceresine yüzümü dayar, Çingeneleri beklerdim. Onlardan ödüm kopardı. Bunun nedeni uzun gecelerin karardığında, bana Çingeneleri anlatan evdeki kızlar olsa gerekti.

Onların çocukları çaldığını sanırdım, benim peşimde olduklarına kesinlikle inanmıştım.

Bu korkuma karşın, onları görmeden edemezdim; çok güzel bir görünüm sunuyorlardı insana. Gelecekleri gün avlu kapısı ardına dek açılırdı, onlara büyük bir alan gerekliydi çünkü. Bir kabile halinde gelirlerdi: ortada uzun boylu dimdik ve de gözleri kör reis, söylendiğine göre de büyük dede olan, beyaz saçlı yaşlı adam vardı; çok yavaş yürürdü bu, sağında ve solunda rengârenk pırtılar giyinmiş torunları koluna girmiş olurdu, adam bu kızlara yaslanarak yürürdü. Çevresinde tıkış tıkış birbirine sokulmuş her yaştan Çingene bulunurdu, birkaç erkek vardı gerçi ama nerdeyse hepsi kadındı, ayrıca sayısız çocuk, anaların koluna kıstırılmış bebekler vardı; bu yoğun kalabalığın dışında kalanlar sağda solda zıplaşırdı ama orta yerden asla ayrılmayan gururlu ihtiyardan hiçbir zaman fazla uzaklaşmazlardı. Bu alay garip bir biçimde yoğundu, sıkışıktı, başka hiçbir durumda, birbirine sokulmuş şekilde ilerleyen bu kadar çok insanı bir arada görmemiştim; bu son derece renkli kentte, en renkli görüntüyü bunlar oluşturuyordu. Giysi olarak birbirine ekledikleri paçavralar renk renk parlıyordu, ama en parlak, en belirgin renk, kırmızıydı. Omuzların pek çoğunda çuvallar sallanıyordu ve ben, bu çuvallara bakarken hep içlerinde çalınmış çocukların bulunduğunu düşünürdüm.

Çingeneler, sayısız bir şeymiş gibi gelirdi bana, ama gene de, şimdi imgelemimde sayılarını tahmin etmeye çalıştığımda, otuz ya da kırktan fazla olmadıklarını söyleyebiliyorum. Ancak ne olursa olsun, büyük avluda bu kadar çok sayıda insanı bu olay dışında hiçbir zaman bir arada görmezdim; ayrıca, yaşlı adamdan dolayı çok yavaş hareket ettiklerinden, avluyu baştan sona, sonsuzca dolduruyorlarmış gibi geliyordu bana. Ancak orada kalmıyorlardı, evi dolaşıp, mutfağın açıldığı, odun yığınlarının bulunduğu küçük bahçeye geliyorlar ve işte buraya yerleşiyorlardı.

Giriş kapısında ilk göründükleri anı beklerdim, ihtiyar körü görür görmez *“Zinganalar! Zinganalar!”* diye bağıra bağıra bir koşu koparır, uzun

salonu, sonra da salonla arkadaki mutfağı birbirine bağlayan daha da uzun koridor boyunca uçardım. Annem orada, Sebt yemekleri için kızlara talimat veriyor olurdu; bazı özel yemekleri kendisi hazırlardı. Yol boyunca sık sık karşıma çıkan kızları görmezden gelirdim; bana yatıştırıcı sözler söyleyen annemin yanına gelinceye dek bağırmayı sürdürürdüm. Ama onun yanında durmak yerine o koca yolu gerisin geriye koşar, pencereden şimdi artık biraz daha ilerlemiş bulunan Çingeneler alayına bakardım, sonra anında mutfağa döner, durumu bildirirdim. Çingeneleri görmek istiyordum, onlara tutkundum, ama bu insanları gördüğüm an ve de her defasında benim peşimde oldukları korkusuna kapılır, çığlık çığlığa kaçmaya başlardım. Durmadan böyle bir ileri bir geri koşardım, evin iki bahçe arasındaki geniş ve büyük alanı bu nedenle bende derin iz bırakmış olsa gerek.

Hepsi mutfağın bitişiğindeki varış noktalarına geldi mi, ihtiyar adanı yerine yerleşir, diğerleri etrafına toplanırdı, çuvallar açılır, kadınlar, aralarında hiç çekişmeksizin bütün armağanları kabul ederlerdi. Odun yığınından büyük parçalar alırlardı, odun onlar için önemliydi anlaşılan; pek çok yiyecek alırlardı. Hazırlanmış olan her şeyden biraz konulurdu ortaya ama asla artık verilmezdi bu insanlara. Çuvallarında çocuk bulunmadığını görünce içim rahatlardı ve annemin koruması altında, aralarında yürür, onları dikkatle incelerdim, ancak, beni okşamak isteyen kadınlara pek fazla yaklaşmamaya özen gösterirdim. İhtiyar kör adam, bir çanaktan yavaş yavaş yer, arada dinlenir, hiç acelesi yokmuş gibi davranırdı. Diğerleri yiyecek türünden hiçbir şeye dokunmazdı, her şey büyük çuvalların içine girip ortadan yok olurdu, yalnızca çocukların verilen tatlılardan didiklemesine izin verilirdi. Çocuklarına karşı yaramaz çocuk hırsızları gibi değil de, dostça davrandıklarını görünce şaşardım. Ama bu onlara karşı duyduğum korkuyu hiç değiştirmezdi. Çok uzun bir süre gibi gelen yemek faslı bittiğinde, tekrar harekete geçerlerdi, alay bu kez gelirkenkinden daha hızlı ilerliyordu sanki; evin çevresini dolaşır, avluyu geçerlerdi. Avlu kapısında gözden kayboluncaya dek aynı pencereden izlerdim onları. Sonra son bir kez “Çingeneler gitti!” diye açıklama yapmak üzere mutfağa koşardım.

Hizmetçimiz elimden tutar, beni avlu kapısına götürür, “Şimdi artık bir daha gelmeyecekler,” diyerek kapıyı kilitlerdi. Avlu kapısı normal olarak gündüzleri açık tutulurdu, ama Cuma günleri kilitlenirdi, böylece daha sonra gelebilecek Çingene grupları, kendi insanlarının daha önce buraya gelmiş olduğunu anlayıp yollarına devam ederlerdi.

Kardeşimin Doğumu

Çok erken bir dönemde, ben daha masaya yüksek bebek sandalyesiyle otururken, odanın döşemesi bana çok uzaktaymış gibi görünürdü, ben de yere düşmekten korkardım. Bir keresinde Babamın en büyük ağabeyi Bucco Amca, bize oturmaya geldiğinde, beni aldı, yere koydu. Sonra ciddi bir yüz takındı, avucunu başıma yerleştirdi ve konuştu: “*Yo ti bendigo, Eliacfıicu, Anıen!*” (Seni kutsuyorum, Eliasçığım, Amin!) Bunu çok dokunaklı bir şekilde söyledi, sesindeki ciddi tondan hoşlanırdım; beni kutsadığında kendimi daha büyük hissetmiş olsam gerek. Ama çok şakacı bir adamdı ve o büyüklük duyguma doymadan gülmeye başlardı; benimle alay ettiğini hissederdim, sonuçta beni her zaman etkileyen o büyük kutsama anı, utanmayla noktalanırdı.

Bu amca, yaptığı her şeyi durmadan tekrarlardı. Bana pek çok şarkı, tekerleme öğretir, bunları ezbere söyleyinceye dek beni bırakmazdı. Bir sonraki gelişinde, öğrettiklerini tekrarlamamı ister, büyüklerin önünde bir gösteri yapmak üzere beni sabırla eğitirdi. Anında geçersiz kılmasına karşın, kutsamasını beklerdim, biraz da kendini tutabilen biri olsaydı, benim en sevdiğim amcam oydu, diyebilecektim. Varna'da otururdu, burada Büyükbabamın dükkanının bir şubesini yönetiyordu, Rusçuk'a da tatil günlerinde ve özel durumlarda gelirdi. Kendisi *Bucco* olduğundan, ailede ondan saygıyla söz edilirdi; bu, ailenin ilk çocuğuna– verilen onursal payeydi. İlk çocuk olmanın ne kadar önemli bir şey olduğunu erken

yaşlarda öğrenmiş bulunuyordum, Rusçuk'ta kalsaydım, ben de bir *Bucco* olacaktım.

Dört yıl boyunca tek çocuk olarak kaldım ve bütün bu s üre boyunca, bir kız gibi minik entariler giydim. Erkek gibi pantolon giymek istiyordum, ama bu iş sürekli erteleniyordu. Sonra erkek kardeşim Nissim dünyaya geldi ve bu olay nedeniyle ilk pantolonumu giymeme izin verildi. O sıralarda olan biten her şeyi, büyük bir gururla pantolonlu halimle yaşadım, işte bu yüzden hiçbir ayrıntıyı unutmadım.

Evde pek çok kişi vardı, meraklı, kaygılı yüzler görüyordum. Benim yatağımın da bulunduğu yatak odasındaki annemin yanına gitmeme izin yoktu; biri içeri girerken annemi bir an olsun görebilmek için kapının etrafında dolanıyordum. Ama kapıyı hep öylesine çabuk kapatıyorlardı ki bakışım ona hiç değemedi. Tanıyamadığım bir inleme sesi duyuyordum, kim olduğunu sorduğumda, “Çekil git!” diyorlardı bana. Büyükleri hiç bu kadar kaygılı ve telaşlı görmemiştim, ayrıca, alışılmışın tersine, beni kimse umursamıyordu. (Sonradan öğrendiğime göre uzun süren zor bir doğum olmuş ve annem ölecek diye korkuyorlarmış.) Uzun siyah bir sakalı olan Dr. Menakhemoff odadaydı, her zaman bana çok yakın davranan, tekerlemeler, şarkılar söyletip öven bu adam da ne bana bakıyor, ne de benimle konuşuyordu, kapıdan çekilmeyi reddettiğimde de kötü kötü bakıyordu. İnleme sesi yükseldi, *“Madre mia guerida! Madre mia guerida!”* diye bağırıldığını duydum. Başımı kapıya dayadım; kapı açıldığında haykırış öylesine sesliydi ki, korkudan donakaldım. Ansızın bu sesin annemden geldiğini anladım, bu öylesine ürkütücüydü ki, annemi görmeye çabalamadım artık.

Sonunda, odaya girmeme izin verildi, herkes gülümsüyor, babam gülüyordu, bana bir küçük kardeş gösterdiler. Annem kireç gibi ve de kımıltısız, yatakta uzanmıştı. Dr. Menakhemoff, “Dinlenmeye ihtiyacı var!” dedi. Ama bulunulan yer, hiç de dinlendirici değildi. Bir yığın yabancı kadın odada dönenip duruyordu; şimdi artık herkes orada bulunduğumun

farkındaydı, neşem yerine geldi, evimize seyrek uğrayan Anneannem, annem için, “Şimdi daha iyi,” dedi. Annem hiçbir şey söylemedi. Onun için kaygılanıyor, korkuyordum, kapının etrafında dolaşmayı bıraktım. Bu olaydan sonra uzun bir süre annem bana yabancı geldi, ona tekrar güven duymam için ayların geçmesi gerekti.

Anılarımda bundan sonra beliren olay, Sünnet Şöleni. Doğumdakinden çok daha fazla insan geldi eve. Sünneti izlememe izin verildi. Hatta, özellikle bakmamı istediler gibi geliyordu bana. Bütün kapılar, hatta evin giriş kapısı bile açıktı, oturma odasında, uzun bir masa konuklar için donatılmıştı, yatak odasına bakan diğer odadaysa sünnet yapılıyordu. Yalnızca erkekler tanıklık ediyordu olaya, hepsi de ayakta duruyordu. Minik kardeşimi bir leğenin üzerinde tuttular, bıçağı gördüm, özellikle de leğene durmadan düşen kan damlalarını gördüm.

Kardeşime, annemin babasının adı Nissim verildi ve benim en büyük evlat olduğum, bu nedenle de babamın babasının adını aldığım açıklandı. Büyük oğlun durumu öylesine vurgulandı ki, o sünnet anından sonra bunu bilincime yerleştirdim ve bundan duyduğum gururu hiç yitirmedim.

Sonra konuklar masanın etrafında eğlendiler; ben pantolonumla gurur içinde dolaştım. Konukların her biri pantolonumu fark etsin istiyordum, onlar bunu belli etmedikçe rahat etmiyordum; yeni konuklar geldiğindeyse, hemen koşup onları kapıda karşılıyor, bekleyiş içinde önlerine dikiliyordum. Girip çıkan çok kişi vardı; herkes toplandığında, bitişik evden Yeğen Jacques'ın gelmediği anlaşıldı. “Bisikletiyle gitti,” dedi biri ve bu davranış ayıplandı. Yemekten sonra toz toprak içinde geldi Yeğen. Evin önünde bisikletten indiğini gördüm; benden sekiz yaş büyüktü ve lise forması giyiyordu. Görkemli büyük yeniliği açıkladı, bisiklet ona yeni alınmıştı. Sonra göze çarpmayacak şekilde sinsice partiye katılmaya çalıştı ama ben, ben de bir bisiklet istiyorum diye patladım. Annesi Sophie hala onun üstüne çullandı ve bir güzel azarladı. Yeğen parmağını sallayarak bana gözdağı verdi ve ortadan kayboldu.

Gene o gün, yemek yerken insanın ağzını kapalı tutması gerektiğini anladım. Bisiklet sahibinin kız kardeşi Regine, ağzına fındık fıstık doldurdu, ağzı kapalı çiğneyişini büyülenmişçesine seyrederek karşısına dikildim. Bu iş uzun sürdü, çiğnemesi bittiğinde, benim de böyle yemem gerektiğini söyledi, yoksa beni gene kız entarilerine sokarlarmış. Bu kuralı hemen benimsemiş olsam gerek, çünkü pantolonumu dünyada hiçbir şeye değişmezdim.

Türk Evi
İki Dede

Bazen, Canetti Dede dükkanda olduğunda, babaanneme saygılarımı sunmak üzere beni onun evine götürürlerdi. Babaannem Türk divanında oturmuş, sigara ve koyu kahve içiyor olurdu. Hep evde oturur, hiç dışarı çıkmazdı; onu evin dışında gördüğümü hiç anımsamıyorum. Adı Laura'ydı ve tıpkı Dedem gibi Adrianople'dan gelmeydi. Dedem ona, "altın" anlamına gelen *"Oro"* adını takmıştı, Babaannemin adını hiçbir zaman anlayamadım. Akrabalar arasında en fazla Türk kalan oydu. Divanından hiçbir zaman kalkmazdı, hatta oturacağı yere nasıl gittiğini bile bilemiyorum, çünkü onu yürürken hiç görmedim. Zaman zaman göğüs geçirir, bir fincan kahve daha, bir sigara daha içerdi. Beni ağlamaklı bir sesle karşılar, hiçbir şey söylemez, gene inleyerek uğurlardı. Beni getirene söyleyeceği birkaç yakınma tümcesi olurdu mutlaka. Belki hasta olduğunu sanıyordu, belki gerçekten hastaydı, ama şurası kesin ki, onda bir doğulu tembelliği vardı, ayrıca, şeytani bir canlılığı, neşesi olan büyükbabamdan çok çekiyor olsa gerekti.

Ben o zamanlar bunu anlamıyordum gerçi ama, nerede, ne zaman ortaya çıksa, anında bütün dikkatler onun üzerinde toplanırdı; ailede herkes ondan korkardı, istediğinde acı gözyaşları döktürebilecek zalim, gaddar bir

adamdı. Adını taşıyan torunlarıyla arası pek iyiydi. Dostlar ve tanışlar arasında, hatta bütün İspanyol Musevileri topluluğunda özellikle kadınların bayıldığı güzel sesiyle ünlüydü. Bir yere davet edildiğinde, Babaannemi hiç yanında götürmezdi; onun aptallığına ve sürekli yakınmalarına, inlemelerine dayanamazdı. Gittiği yerde hemen herkes etrafına toplanır, o da onlara kendisinin de kahramanı olduğu öyküler anlatırdı, özel durumlarda, şarkı söylemesi ricalarını kırmazdı.

Rusçuk'ta, Babaannemden başka pek çok şey Türk'tü. Öğrendiğim ilk çocuk şarkısı —*"Manzanicas coloradas, !as que vienen de Stambol,* " "Küçük elmalar, kırmızı, kırmızı elmalar, İstanbul'dan gelenler"— Türk başkentinin adıyla son buluyordu, ayrıca bu kentin ne kadar büyük olduğunu duymuş, hemen kentimizde gördüğüm Türklerle bu kent arasında bir bağlantı kurmuştum. (Canetti Dedeyle babaannenin geldiği kent olan Adrianople'un Türkçe adı olan) Edirne'den sık sık söz edilirdi. Dedem, bitmek bilmeyen Türkçe şarkılar söylerdi, burada önemli olan bazı yüksek notaları boyuna uzatmaktı; ben, çok daha ateşli ve hızlı İspanyol şarkılarını yeğlerdim.

Evimizin yakınlarında, hali vakti iyi Türklerin evleri vardı; bu evleri, kadınları korumak için pencerelere konan sık aralıklı parmaklıklardan ya da kafeslerden tanırdınız. Duyduğum ilk cinayet, bir Türkün birini kıskançlıktan öldürdüğü olaydı. Arditti Dedenin evine giderken annem beni bu evlerden birinin önünden geçirirdi; bir gün bana yüksekte bir kafes gösterdi ve bir Türk kadınının orada dikilip yoldan geçen bir Bulgar'a bakmış olduğunu, Türkün, yani kocasının bunun üzerine gelip kadını bıçakladığını söyledi. Daha önce hiç ölü bir insanın ne demek olduğunu kavradığımı sanmıyorum. Ama annemle yaptığımız bu yürüyüş sırasında, bunun anlamını öğrendim. Yetkililerin yerde bir kan gölünün içinde bulduğu Türle kadınının oradan kalkıp kalkmadığım sordum. "Asla!" dedi annem. "Asla! Ölmüştü, anlıyor musun?" Duydum, ama anlamadım, yanıtım birkaç kez tekrarlamasına yol açacak şekilde aynı soruyu sordum durdum, sonunda annem sabrını yitirdi ve başka şeylerden konuşmaya

başladı. Bu öyküde beni etkileyen tek şey, bir kan gölü içinde bulunmuş ölü kadın değil, adamdaki, cinayete yol açan kıskançlıktı. Bu kıskançlıkta, ilgimi çeken bir şey vardı, kadının kesinlikle ölüp ölmediği konusunda kafamda sorular belirmişti ama bu kıskançlık olgusunu hiç karşı koymadan kabul ediyordum.

Arditti Dedenin evine vardığımızda kıskançlık denen şeyi bizzat yaşadım. Biz onu haftada bir kez, Cumartesileri ziyaret ederdik. Çok büyük, kırmızımsı bir evde otururdu. Eve, sol tarafta bulunan büyük bir bahçe kapısından girilirdi, eski küçük bahçe, bizimkinden çok daha güzeldi. Kocaman bir dut ağacı bulunurdu burada; dalları alçak, tırmanılması kolaydı. Ağaca çıkmama hiç izin verilmezdi, ama Annem, tepedeki bir dalı bana göstermeden geçmezdi ağacın önünden; bu onun gizlenme yeriydi; genç kızken, kimse tarafından rahatsız edilmeden okumak istediğinde çıkar buraya otururdu. Elinde kitabıyla gizlice ağaca tırmanır, bir fare kadar sessiz otururdu, bunu da öylesine zekice yapardı ki, aşağıdan onu asla göremezlerdi, seslendiklerinde de kendini kitaba iyice kaptırmış olduğundan, duymazdı; bütün kitaplarını orada okumuştu. Dut ağacının yakınında bir yerde, eve çıkan basamaklar bulunurdu; oturulan odalar bizim evdekilerden daha yüksekteydi ama koridorlar karanlıktı. Bir sürü odadan geçer, sonunda ufak tefek, solgun bir adam olan ve her zaman atkılara, şallara bürünmüş, bir koltukta sıcacık oturan Dedemin bulunduğu sonuncu odaya ulaşırdık; Dedem hastaydı.

“*Li besolas manos, Senor Padrel*” derdi Annem. “Ellerinden öperim Beybaba!” Sonra beni itelerdi; ondan hoşlanmazdım, ama elini öpmek zorundaydım. Ne gülünç, ya da öfkeli, ne sevecen ya da adını taşıdığım diğer dede, büyükbaba gibi sertti; hiç değişmezdi, hep bir koltukta oturur, hiç kımıldamazdı, benimle hiç konuşmaz, bana bir şey vermez, yalnızca annemle bir iki tümce konuşurlardı. Derken ziyaretin son anı gelirdi, bundan nefret ederdim, hiç değişmezdi. Yapmacık bir gülümsemeyle bana kurnazca bakar, alçak sesle şu soruyu sorardı: “Hangimizi daha çok seviyorsun, Arditti Dedeyi mi, Canetti Dedeyi mi?” Yanıtı biliyordu, genç

yaşlı herkes Canetti dedeye bayılıyordu, o herkesi büyülerdi ve hiç kimse, Arditti Dedeyi sevmezdi. Ama benden hakikati zorla söylememi ister, beni korkunç derecede mahcup bir duruma sokardı, bunda da hoşlanırdı, çünkü her Cumartesi aynı şey oluyordu. Önce hiçbir şey söylemez, çaresiz gözlerle ona bakardım, soruyu tekrar tekrar sorar, yalan söyleme gücümü toparlayıncaya dek yılmazdı; sonunda, "İkinizi de!" derdim. Bunun üzerine işaret parmağını havaya kaldırır ve gözdağı verircesine haykırırdı — bu ondan duyduğum tek yüksek sesti: *"Fâlsu!"* (Yalancı çocuk!) Bir de aksanlı a'yı uzatırdı bunu söylerken; sözcük hem uğursuz hem de yakınmalı gibi gelirdi bana, dalla dün onu ziyaret etmişim gibi duyuyorum şu anda bu sesi.

Odalar ve koridorlar boyunca yürürken yalan söylediğim için kendimi suçlu hissederdim, keyfim yerinde olmazdı. Ailesine sarsılmaz bir şekilde bağlı olan ve bu ziyaret töreninden vazgeçmeyi asla düşünmeyen annem de, aslında öteki dedeme yöneltilmiş olan ama yalnızca bana yüklenen bu suçlamayla beni her zaman karşı karşıya bırakmaktan biraz kendini suçlu hissediyor olsa gerekti. Kederimi unutturmak için beni bagtchi'ye, evin arkasındaki meyve ve gül bahçesine götürürdü. Orada bana kızlığında en sevdiği çiçekleri gösterir, onları derin derin koklardı, annemin hep titreyen geniş burun delikleri vardı. Gülleri koklayabilmem için beni kaldırırdı ve eğer olmuş meyve varsa, koparırdı, ama Dedemin bunu bilmemesi gerekiyordu, çünkü Sebt günüydü. Anımsayabildiğim en harikulade bahçe budur, pek bakımlı olmayan, birazcık aşırı büyümüş ağaçlar... Dedemin bu Sebt meyvelerini kopardığımızı bilmemesi koşulu, Annemin kendisinin de benim uğruma yasak bir şey yapmış olması, beni suçluluk duygumdan kurtarırdı herhalde, çünkü eve dönüşte neşeli olur, gene sorular sormaya başlardım.

Evde, Yeğen Laurica'dan, bu dedenin, bütün torunlarının diğer dedelerini daha çok sevmelerini kıskandığını öğrendim, bu kıskançlığın nedenini de bana çok gizli, büyük bir sır olarak verdi: O bir *mizquin*'di, tamahkâr bir adamdı, ama anneme söylememeliydim.

Purim; Kuyrukluyıldız

V OK küçük olmamız nedeniyle katılamamakla birlikte, biz çocukların en çok sevdiği bayram, Purim, ya da Hamursuz Bayramıydı. Yimudilerin, günahkâr zalim Haman'dan kurtuluşu anısına düzenlenmiş sevinçli bir bayramdı. Haman, herkesin bildiği bir kahramandı ve adı dilimize girmişti. Daha onun bir zamanlar yaşamış ve korkunç şeyler yapmış biri olduğunu öğrenmeden önce, adını bir hakaret sözcüğü olarak biliyordum. Ardı arkası kesilmeyen sorularla yetişkinleri rahatsız ettiğimde, yatmak istemediğimde, ya da yapmamı istedikleri bir şeyi yapmayı reddettiğimde, derin bir göğüs geçirir, *“Haman!”* derlerdi bana. O zaman neşelerinin yerinde olmadığını , canlarına tak ettirdiğimi anlardım. *“Haman”* son sözdü, derin bir göğüs geçirme ama aynı zamanda bir azarlama, bir sövgüydü. Daha somaları, Haman'ın bütün Yahudileri öldürmek isteyen zalim bir adam olduğunu öğrendiğimde şaşırıp kalmıştım. Ama neyse ki Mordecai ve Kraliçe Esther sayesinde adam amacına ulaşamamış ve Yimudiler, sevinçlerini dile getirmek üzere Purim'i kutluyorlarmış.

Bu bayramda yetişkinler kılık değiştirip dışarı çıkarlardı, sokaklarda gürültü olur, evde maskeler görülürdü, bunların kim olduğunu bilmezdim, bir masal gibiydi her şey; annemle babam gecenin geç saatlerine dek eve gelmezlerdi. Bu genel heyecan biz çocukları etkilerdi; küçük yatağımda uyanık yatar, kulak kesilirdim. Bazen annemizle babamız henüz çıkarmadıkları maskeleriyle karşımıza çıkarlardı; bu çok eğlenceli olurdu, ama ben onların annemle babam oldukların bilmemeyi yeğlerdim.

Bir gece, biraz kestirmiş olmalıyım, yatağıma eğilmiş dev bir kurt tarafından uyandırıldım. Ağzından uzun kırmızı bir dil sarkıyor, kurt korkunç bir sesle uluyordu. Avazım çıktığı kadar bağırdım: “Kurt var! Kurt var!” Kimse beni duymadı, kimse gelmedi; çığlıklar atmaya, daha yüksek sesle bağırmaya sonra da ağlamaya başladım. Derken bir el çıktı, kurdun kulaklarım tuttu ve kafasını aşağı çekti. Altında gülmekte olan babam vardı.

Ben bağırmayı sürdürdüm: “Kurt! Kurt!” Babamın yanımdan çekilmesini istedim. O elindeki kurt maskesini bana gösteriyordu; ona inanmadım, “Görmüyor musun?” diyordu boyuna, “Benim, gerçek kurt değildi o.” Ama ben sakinleşemedim, hıçkırmamı ve ağlamamı sürdürdüm.

Kurtadam öyküsü böylece gerçekleşmiş oldu. Babam, karanlıkta birbirimize sokulduğumuzda küçük kızların bana neler anlattığını bilemezdi elbet. Annem kızak serüvenlerini bana anlattığı için kendine kızıyor ama maskeli dolaşma zevkini denetleyemediği için de babamı azarlıyordu. Babamın, rol yapmaktan daha çok sevdiği hiçbir şey yoktu. Viyana'da okula gittiğinde tek amacı aktör olmakmış. Ama Rusçuk'ta, acımasızca babasının işine sokulmuş. Kasabada bir amatör tiyatro vardı gerçi ve babam orada annemle birlikte oynardı, ama Viyana'daki düşlerine kıyasla bu neydi ki? Purim festivalinde sözcüğün tam anlamıyla dizginlenemez haldeydi diye anlatmıştı annem. Maskelerini değiştirip değiştirip bütün dostlarını şaşırtıyor, onlara garip oyunlar oynuyormuş.

Kurt korkum uzun süre gitmedi; geceleri hep düş görüyor, çoğu kez odalarında uyuduğum annemle babamı uyandırıyordum. Babam beni sakinleştirmeye çalışır, tekrar uykuya dalıncaya dek başımda dururdu, ama sonra gene kurt ortaya çıkardı düşlerimde. Ondan öyle hemen kurtulamadık. O zamandan beri imgelemi, aşırı uyarılmaması gereken tehlikeli ve de nazik bir çocuk olarak kabul edildim, bunun sonucu olarak da aylarca şimdi hepsini unuttuğum sönük öykülerden başka bir şey dinlemedim.

Bundan somaki olay büyük kuyrukluyıldız olayıydı, bir olayı hep bir başka olayla birlikte düşündüğüme göre, aralarında bir bağlantı olsa gerek. Sanırım kuyrukluyıldızın görünmesi beni kurttan kurtardı; çocukluk korkum, o günlerin evrensel korkusu içinde eridi, çünkü insanları kuyrukluyıldız zamanındaki kadar heyecanlı görmemiştim hiç. Ayrıca kurt da, kuyrukluyıldız da, gece görünmüşlerdi, belleğimde bir arada yer etmelerinin bir nedeni de buydu.

Ben görmeden önce herkes kuyrukluyıldızdan söz ediyordu, dünyanın sonunun yaklaştığını söylüyorlardı. Bunun ne olduğunu gözümün önüne getiremiyordum, ama insanların değiştiğini ve yanlarına yaklaştığımda fısıldaşmaya, bana acımayla bakmaya başladıklarını fark etmiştim. Bulgar kızlar fısıldaşmıyorlardı, kendi utanmaz davranışlarına uygun şekilde düpedüz söylüyorlardı: Dünyanın sonu gelmişti. Kasabadaki genel kanı buydu ve özel olarak beni korkutan herhangi bir şey olmaksızın bende derin iz bıraktığına göre insanlardaki' bu kanı uzun süre yaşamış olsa gerekti. Annemle babamın, birer aydın olarak bundan ne ölçüde etkilendiklerini bilemiyorum. Ama genel görüşe karşı koymadıklarından eminim. Karşı olsalardı, daha önceki deneyimimizden sonra beni aydınlatacak, korkmama meydan vermeyecek bir şeyler yaparlardı, yapmadılar.

Bir gece, herkes kuyrukluyıldızın geldiğini ve yeryüzüne düşmek üzere olduğunu söyledi. Beni yatağıma göndermediler; birisinin, bunun anlamsız olduğunu, çocukların da bahçeye gelmesinin gerektiğini söylediğini duydum. Avluda pek çok insan vardı. Orada hiç bu kadar çok insan görmemiştim; evlerimizdeki bütün çocuklar, ayrıca da komşu evlerdeki çocuklar toplanmışlardı ve büyük küçük herkes, kuyrukluyıldızın dev bir parlak yay gibi uzandığı gökyüzüne bakıyordu. Gökyüzünün yansı boyunca uzandığını şimdi de görebiliyorum. Onu başından sonuna dek, bütün uzunluğuyla görebilmek için çaba harcadığımda uzayan boynumda duyduğum gerginliği ya da basıncı şimdi bile duyabiliyorum. Belki belleğimde uzamıştır, belki gökyüzünün yarısını değil de küçük bir parçasını kaplamıştı. Bu sorunun yanıtını, o günlerde yetişkin yaşta olup korkmayanlara bırakmalıyım. Ama her yer aydınlıktı, nerdeyse gündüz gibiydi ve ben, o saatlerin aslında gece saatleri olduğunu çok iyi biliyordum, çünkü yaşamımda ilk kez, o saatte yatmaya gönderilmemiştim ve bu benim için büyük bir olaydı. Herkes bahçede dikilmiş gökyüzüne bakıyor ve bekliyordu. Yetişkinler arada bir volta atıyorlardı; garip bir sessizlik vardı, herkes alçak sesle konuşuyordu, olsa olsa çocuklar hareket ediyorlardı, ama yetişkinler onları kolluyordu. Bu bekleyiş içinde herkesi

saran merak ve kaygı bende de görülmüş olsa gerek, çünkü beni rahatlatmak için bana kiraz verdiler. Kirazlardan birini ağzıma attım, boynumu uzatıyor, dev kuyrukluyıldızı gözlerimle izlemeye çabalıyordum, bu çaba ve belki kuyrukluyıldızın harikulade güzelliği bana kirazı unutturmuştu herhalde, çünkü çekirdeğini de yuttum.

Bu uzun sürdü; kimse bıkmadı, insanlar yoğun bir kalabalık halinde ayakta durmaya devam ettiler. Aralarında Babamı ya da Annemi göremiyorum, benim yaşamımı oluşturan bireylerden hiçbirini göremiyorum. Ama hepsini bir arada görüyorum, eğer bu sözcüğü sonraları öylesine sık kullanmasaydım, bu insanları bir kitle, bir kalabalık halinde, bekleyiş içinde, durgun, atıl bir kalabalık olarak görüyorum, derdim.

Sihirli Dil

Yangın

Evde en büyük temizlik, Fısıh Bayramından önce yapılırdı. Her yer altüst edilirdi, hiçbir şey yerli yerinde durmazdı, temizlik erken başladığından —herhalde iki hafta falan sürerdi— çok büyük bir düzensizlik dönemi olurdu bu. Kimsenin size ayıracak vakti yoktu, hep ayak altındaydınız ve itilip kakılır ya da bir yere gönderilirdiniz; en ilginç Şeylerin hazırlandığı mutfağa gelince, olsa olsa içeriye bir göz atabilirdiniz. Ben, kahveli suda günlerce ve günlerce kaynatılan kahverengi yumurtaları hepsinden çok severdim.

Seder akşamı ya da arife gecesi, uzun masa açılır, yemek odasında donatılırdı; bu odanın böylesine uzun olması bir zorunluluktan doğmuştu belki de, çünkü bu özel gecede masada pek çok konuğun oturması gerekiyordu. Bütün aile, bizim evde kutlanan seder için bir araya gelirdi.

Sokaktan iki üç yabancı alıp getirmek âdetti; bunlar şölen sofrasına oturtulur, her şeye katılırlardı.

Büyükbabam masanın başında oturur, Agada'yı, Yahudilerin Mısır'dan kaçışının öyküsünü okurdu. Bu onun en çok gurur duyduğu andı: Çünkü o anda, hem, kendisine saygı gösteren ve söylediği her şeyi buyruk kabul eden oğullarından ve damatlarından üstün bir konumda, hem de ailenin en yaşlı ve bir yırtıcı kuşunkini andıran haşin ve sert yüz çizgilerinden dolayı, en öfkeli, en ateşli üyesi durumundaydı; gözünden hiçbir şey kaçmazdı. İlahiyi şarkılı sesiyle okurken, en küçük bir hareketi, masadaki en küçük değişikliği fark eder, bakışı ya da elinin hafif bir hareketiyle düzeni sağlardı. Her şey çok sıcak ve içtendi, her şeyin kesin olarak belirlendiği ve yerli yerinde bulunduğu çok eski bir masal havası eserdi. Seder akşamlarında, büyükbabama büyük bir hayranlık duyardım; onunla pek geçinemeyen oğulları bile, sakin, mutlu ve neşeli olurdu.

Ailenin en genç erkeği olarak benim de önemsiz sayılmayacak işlevlerim vardı; Manıştana'yı sormak bana düşerdi. Kurtuluş öyküsü, bayramın kutlanış nedenine ilişkin bir dizi soru ve yanıtlarla anlatılırdı. Kutlayanlar arasında yaşı en küçük olan, hemen başlangıçta, bütün bu hazırlıkların, mayasız ekmeğin, acı baharatların ve masada bulunan diğer olağandışı yiyeceklerin neleri simgelediğini sorar. Anlatıcı, bu durumda büyükbabam, Mısır'dan sürülüşün ayrıntılı öyküsünü anlatarak bu sorulan yanıtlar. Ezbere bildiğim ama gene de kitabı elimde tutarak okur gibi sorduğum bu sorular olmaksızın öykü başlayamaz. Ayrıntıları biliyordum, bana yeterince açıklanmıştı ; ama gene de, soruları sorduğum sürece hep büyükbabamın bana kişisel olarak yanıt verdiği duygusunu taşırdım. Dolayısıyla benim için de bir büyük gündü bu, kendimi önemli hissederdim, kesinlikle kaçınılmaz biriydim; yerimi kapacak benden küçük bir yeğenim olmadığı için şanslı sayılırdım.

Ama büyükbabamın her bir sözcüğünü ve hareketini dikkatle izlememe karşın, gene de anlatı boyunca bu işin bir an önce bitmesi için

sabırsızlanırdım. Çünkü öykü bittiğinde en güzel bölüm başlıyordu: Erkekler ansızın ayağa kalkıyor, biraz sağa sola sallanıyor, sonra dans ederek *“Had gadya, had gadya!”* —”Bir oğlak! Bir oğlak!” diye şarkı söylüyorlardı. Neşeli bir şarkıydı bu ve ben daha o zaman şarkıyı çok iyi biliyordum ama tören gereği, amcalarımda biri, şarkı bittiğinde benden şarkının bütün sözcüklerini Sefaradçaya çevirmemi isterdi.

Babam dükkandan eve geldiğinde hemen annemle konuşmaya koyulurdu. O zamanlar birbirlerini çok severlerdi ve benim anlamadığım, kendilerine ait bir dilleri vardı; Almanca konuşurlardı, bu onların Viyana'daki mutlu okul günlerinin diliydi. En çok da *Burgtheater* üzerine konuşurlardı; daha hiç tanışmadan önce orada aynı oyunları aynı aktörleri izlemişlerdi ve bunlarla ilgili anıları hiç bitmiyordu. Daha sonraları, bu tür konuşmalar sırasında birbirlerine aşık olduklarını öğrendim; hiçbiri de tiyatro düşlerini gerçekleştirme fırsatı bulamamıştı gerçi ama —ikisinin de en büyük tutkusu oyuncu olmaktı— yoğun karşı çıkmaları yenip evlenmeyi başarmışlardı.

Bulgaristan'daki en eski ve en zengin İspanyol Yahudilerinden olan Arditti Dede, en küçük ve de en sevdiği kızının, Adı İanople'lu bir yeni zenginle evlenmesine karşıydı. Canetti Dede, ekmeğini taştan çıkarmıştı; öksüzdü, gençliğinde kandırılmış, kapılardan kovulmuş ama sonunda çalışıp zengin olmayı başlanıştı; ama diğer dedemin ya da büyükbabamın gözünde, bir şarlatan ve yalancı olarak kalmıştı. Bir keresinde, Arditti Dede benim duyabileceğimi sanmadığı bir anda, *“Es mentiroso (0* bir yalancı),” demişti. Ancak Canetti Dede, kendisini hor gören Ardittilerin gururu konusunda müdanasızdı. Oğlu istediği kızla evlenebilirdi, ortada kız kalmamış gibi gidip de şu Arditti'nin kızıyla evlenmek istemesi gereksiz bir hakaret gibi gelmişti ona. Bu durumda, annemle babam başlangıçta sevgilerini bir giz olarak saklamışlar, daha sonra yavaş yavaş, çok önlemli bir şekilde, kız ve erkek kardeşleriyle sözü geçen akrabalarının etkin yardımıyla emellerine ulaşmaya yaklaşmışlardı. Sonunda her iki baba da razı oldu, ama aralarındaki gerilim hiç eksilmedi, birbirlerine hiç dayanamıyorlardı. O gizlilik döneminde, iki genç aşklarını sürekli olarak Almanca konuşmalarla

beslemişlerdi; sahnede rol gereği birbirini seven kaç çiftin bu konuşmalarda rol oynadığını tahmin etmek güç değil.

Dolayısıyla annemle babam konuşmaya başladıklarında kendimi dışlanmış hissetmekte haklıydım. Konuşurken çok canlı ve neşeli olurlardı, bense kesinlikle saptadığım bu dönüşümü, Alman dilinin seslerine bağlardım. Müthiş bir dikkatle onları dinler, sonra şunun ya da bunun ne anlama geldiğini sorardım. Onlar güler, henüz çok küçük olduğumu, bunların daha ileride anlayabileceğim konular olduğunu söylerlerdi. Anladığım tek sözcük olan “Viyana”yı ele vermiş olmaları onlara yetiyor da artıyordu bile. Yalnızca o dilde konuşulabilecek harikulade şeylerden söz ettiklerini sanırdım. Bir süre yalvarıp yakardıktan ve de sonuç alamadıktan sonra öfkeyle çok nadir kullanılan bir başka odaya kaçar onlardan duyduğum tümceleri, gizemli formüllermiş gibi tıpatıp onların tonlamasıyla kendi kendime tekrarlamaya başlardım; bunları sık sık çalışır, yalnız kaldığım anlarda ezberlediğim tümce ya da sözcükleri makara gibi koy verirdim, öyle hızlı sıralardım ki bunları kimsenin beni anlamasına olanak yoktu. Ama annemle babamın bunu fark etmemesine özen gösterir, onların gizine kendi gizimle karşılık vermiş olurdum.

Babamın anneme yalnızca Almanca konuştukları zaman kullandığı bir ad taktığını fark ettim. Annemin adı Mathilde'ydi, babamsa ona Madi diyordu. Bir keresinde bahçedeyken, sesimi elimden geldiğince değiştirdim ve eve doğru “Madi! Madi!” diye seslendim. Babam eve geldiğinde avludan böyle seslenirdi anneme. Sonra bir koşu koparıp evin öteki tarafına saklandım ve bir süre sonra masum bir suratla ortaya çıktım. Annem orada şaşkın duruyor, bana babamı görüp görmediğimi soruyordu. Benim sesimi babamın sanması benim için bir zaferdi, eve gelir gelmez bu anlaşılmaz olayı babama anlatırken de gizimi saklama gücünü gösterdim.

Benden kuşkulanmak akıllarına gelmedi, ama o dönemdeki birçok yoğun dileklerim arasında en şiddetli olanı, onların gizli dilini anlamaktı. Bu olaydan dolayı babamı neden suçlamadığımı bilemiyorum, ama anneme

karşı derin bir öfke duyuyordum, bu öfke, ancak yıllar sonra, babamın ölümünden sonra annem bana Almanca öğretmeye başladığında yok oldu.

Bir gün, avlumuz birden dumanla doldu; kızlarımızdan birkaçı sokağa koştu ve hemen dönerek heyecan içinde bitişik evin yandığı haberini verdiler. Ev alev almıştı ve nerdeyse tamamen yanmak üzereydi. Avlumuzun çevresindeki üç ev hemen boşaltıldı ve divanından asla kalkmayan babaannem dışında herkes alevlere doğru koşmaya başladı. Bütün bunlar öylesine hızlı cereyan etti ki, beni unuttular. Öyle yalnız kalmak beni biraz ürkütmüştü; ben de dışarı, belki yangın yerine, hatta belki de herkesin koştuğu yöne gitmek istedim. Aslında bana yasak olan açık avlu kapısından sokağa fırladım ve kendimi itiş kakış ilerleyen insanlar kalabalığı arasında buldum. Neyse ki az sonra bizde çalışan iki yetişkin kızı gördüm, kızlar, yönlerini değiştirmeyi akıllarından geçirmediklerinden, beni de aralarına aldılar ve çeke çeke koşularını sürdürdüler. Belki de beni tehlikeye atmamak amacıyla yangından biraz uzak bir noktada durdular, böylece, yaşamımda ilk kez, yanmakta olan bir ev, bir yangın görüyordum. Yangın hayli ilerlemişti, evin kirişleri devriliyor, kıvılcımlar havada uçuyordu. Akşam olmak üzereydi, yavaş yavaş hava karardı ve yangın giderek daha büyük bir ışık saçmaya, daha parlak görünmeye başladı. Ama benim üzerimde ışıl ışıl parlayarak yanan evden de daha büyük etki yapan şey, evin etrafında koşuşturan insanlar oldu. Bulunduğum uzaklıktan küçük ve koyu gölgeler halinde görünüyorlardı; pek çoktular ve telaşla sağa sola koşuşuyorlardı. Bazıları evin yakınında duruyor, bazıları uzaklaşıyordu, bu uzaklaşanlar, sırtlarında bir şeyler taşıyorlardı. “Hırsızlar!” dedi kızlar, “Bunlar hırsız! Evden eşya çalıyorlar! Kaçıyorlar!” Hırsızlar konusundaki telaş ve heyecan, yangınla ilgili olandan az değildi; “Hırsız var!” diye sürekli bağırmaları telaşlarım bana da bulaştırdı. İki büklüm olmuş bu minik kara şekiller, yorulmak bilmiyor, yelpaze gibi dört bir yana koşuşturuyorlardı. Bazıları yüklerini omuzlarına atmış, bazıları ne olduklarını anlayamadığım köşeli nesnelerin yükü altında kambur olmuş koşuşuyorlardı, ne taşıdıklarını sorduğumdaysa, kızlar yalnızca “Hırsızlar!

Onlar hırsız!” diye yinelemekten başka yanıt vermiyorlardı. Benim için unutulmazlığını koruyan bu manzara, daha sonraları, bir ressamın yapıtlarıyla bütünleşti, bu öyle bir bütünleşmeydi ki, artık neyin özgün olduğunu ve söz konusu tabloların olaya neler eklediğini ayırt edemiyordum. Viyana'da, Brueghel'in resimlerinin karşısına dikildiğimde. On dokuz yaşımdaydım. Çocukluğumdaki o yangının küçük insanlarından pek çoğunu hemen tanıdım. Resimler, ben hep onların arasında gezinmişim gibi yakın görünüyordu bana, onları oldum olası tanıyordum sanki. Müthiş çekti beni bu tablolar ve her gün gidip izlemeye başladım. Yaşamımın yangınla başlayan bölümü, aradan on beş yıl geçmemişçesine, bu tablolarda kaldığı yerden sürmeye başlamıştı. Brueghel, bana göre en önemli ressam haline geldi; ama onu, yaşamımın daha sonraki bölümlerindeki pek çok şey gibi düşünerek ve gözlemleyerek özümsemiş değildim, benim kendisine geleceğimden emin olarak, beni uzun zamandır beklemekteymiş gibi, onu içimde varlığını sürdürür halde buldum.

Yılanlar ve Harfler

Çok eski bir anım, gölde geçer. Uzaktaki çok büyük gölü görüyorum, gözyaşlarımın ardından görüyorum. Annem babam ve beni elimden tutmuş bir kızla birlikte kıyıda bir kayığın yanında ayakta duruyoruz. Annemle babam gölde kayıkla gezmek istediklerini söylüyorlar. Ben elimi kızın elinden koparıp kayığa tırmanmak istiyorum, ben de onlarla gitmek istiyorum, ama annemle babam gidemeyeceğimi, elimi tutan kızla birlikte kalmam gerektiğini söylüyorlar. Ağlıyorum, bana bir şeyler söylemeye çalışıyorlar, ağlamamı sürdürüyorum. Bu bir süre böyle devam ediyor, onlar razı olmuyor, kız elimi bırakmıyor, ben de onun elini ısırıyorum. Annemle babam öfkeleniyor ve beni onunla bırakıp gidiyorlar, ama bu kez, beni cezalandırmış olmak için bırakıyorlar. Kayıkla birlikte gözden yitiyorlar,

ben, avazım çıktığı kadar bağırıyorum, şimdi uzaklardalar, göl giderek daha büyük, daha büyük hale geliyor, her şey gözyaşları içinde eriyor.

Bu, Avusturya'daki Wörther gölüydü; olaydan çok uzun yıllar sonra o zaman üç yaşında olduğum söylendi. Bir sonraki yazı geçirdiğimiz Kronstadt Transylvania'da, ormanlar ve bir dağ görüyorum, bir kale ve kalenin üzerine kurulduğu tepenin dört bir yanında evler görüyorum; bu resimde ben yokum, ama babamın yılanlar hakkında anlattığı öyküleri anımsıyorum. Viyana'ya gelmeden önce, Kronstadt'da bir yatılı okula gitmişti babam. Çevrede sayısız engerek yılanı vardı ve çiftçiler bunlardan kurtulmak istiyorlardı. Çocuklar bunların nasıl yakalanacağını öğrenmişlerdi, bir torba ölü engerek karşılığı iki kreuzer —iki bakır kuruş —ödeniyordu kendilerine. Babam bir yılanın nasıl yakalanacağını gösterdi bana, tam başının arkasından tutacaktınız ki size hiçbir şey yapamasın... Sonra da nasıl öldürüleceğini gösterdi. Bildin mi kolay, diyordu, hem de hiç tehlikeli değil. Ona büyük hayranlık duyuyordum, torbadaki yılanlar iyice ölmüş müydüler diye sordum. Ölü numarası yapıp ansızın torbadan fırlayamazlar mı diye düşünüyordum. Torba sıkıca bağlanırdı, dedi babam ve hepsinin de ölü olması gerekiyordu, çünkü aksi halde iki kreuzer alamazdın. Bir şeyin gerçekten ve de tamamen ölü olabileceğine inanmadım.

Böylece eski Avusturya Macaristan İmparatorluğunun, çeşitli bölümlerinde — Carlsbad, Wörther Gölü ve Kronstadt'da art arda üç yaz tatili geçirdik. Birbirinden uzak bu üç noktanın birleşmesiyle oluşan üçgen, eski imparatorluğun büyük bir bölümünü içeriyordu.

Rusçuk'ta yaşadığımız o ilk dönemlerde bile üzerimizdeki Avusturya etkisi büyüktü. Annem de babam da Viyana'da okula gitmişlerdi, aralarında Almanca konuşuyorlardı, üstelik de babam her gün Viyana'da çıkan liberal *Neue Freie Presse* gazetesini okuyordu; gazeteyi yavaşça açtığı an, çok önemli bir andı. Okumaya başlar başlamaz, artık beni gözü görmezdi, ne olursa olsun hiçbir soruma yanıt vermeyeceğini bilirdim; annem de ona

soru sormazdı, Almanca bile sormazdı. Gazetenin neresi onu böylesine büyülüyordu, merak ediyordum, önce, kokusu diye düşündüm; yalnız kaldığım ve kimsenin beni görmediği bir anda, koltuğa tırmanır, oburca yazılan koklardım. Derken, sayfa boyunca başını hareket ettirdiğini far kettim ve babam masada oturur, gazeteyi iki eliyle tutar ve ben de onun arkasında yerde oynarken, önümde gazete olmaksızın onun baş hareketine öykünmeye başladım. Bir keresinde odaya bir konuk girdi, babamı ziyarete gelmişti; babam döndü ve beni hayali okuma hareketlerimin ortasında yakaladı. Bunun üzerine, konuğa ilgi göstermeye bile başlamadan, benimle konuştu ve harflerin, sayısız minik harfin, ne kadar önemli bir şey olduğunu açıkladı, bunu söylerken de, parmağını harflere tak tak değdiriyordu. Çok geçmez, sen de öğreneceksin, dedi bana ve içimde harflere karşı engellenmesi olanaksız bir özlem uyandırdı.

Gazetenin Viyana'dan geldiğini biliyordum, bu kent hayli uzaktı, oraya gitmek Tuna üzerinden dört gün sürüyordu. Ünlü doktorlara muayene olmak üzere Viyana'ya giden akrabalardan söz ederlerdi sık sık. O günlerin büyük uzmanlarının adları, bir çocuk olarak duyduğum ilk ünlü adlarıydı. Daha sonra Viyana'ya geldiğimde, bütün bu adların —Lorenz, Schlesinger, Schnitzler, Neumann, Hajek ve Halban'ın— birer kişi olarak gerçekten var olduklarına şaşırmıştım. Onları fiziksel olarak gözümün önüne getirmeye hiç çabalamamıştım;' bu insanlar, adlarının söyleniş şeklinden başka bir şey değildi benim için ve bu söylenişlerin öyle bir ağırlığı vardı, insanları onlara ulaştıran yolculuk öylesine uzun sürüyordu, adlarının söylenişinin çevremdekiler üzerinde yarattığı değişiklikler öylesine müthişti ki, isimler, insanın korktuğu ve yardım istediği ruhlar haline geldi. Onlara giden biri döndüğünde, yalnızca belirli şeyler yiyebilirdi, diğer yiyecekler ona yasaktı. Doktorların, hiç kimsenin anlamadığı ve hiç kimsenin tahmin edemeyeceği kendilerine özgü bir dille konuştuklarını hayal ederdim. Bunun annemle babamdan duyduğum ve kendi başıma, gizli gizli ve de anlamaksızın öğrenmeye çalıştığım dille aynı olacağı hiç aklıma gelmezdi.

İnsanlar sık sık diller konusunda konuşurdu; yalnızca bizim kentimizde yedi sekiz ayrı dil konuşulur, herkes her birinden biraz anlardı. Yalnızca köyden gelen küçük kızlar bir tek Bulgarca konuşur ve bu yüzden aptal kabul edilirlerdi. Herkes bildiği dilleri sayardı; birkaç dili iyi konuşmak önemliydi, dil bilmek insanın ya da başka insanların hayatını kurtarabilirdi.

Eski günlerde, tüccarlar seyahate çıktıklarında, bütün nakit paralarını, bellerine bağladıkları kuşaklarda taşırlarmış. Tuna gemilerinde de bu kuşakları takarlarmış ve bu tehlikeliymiş. Bir keresinde annemin dedesi güverteye çıkmış ve uyur gibi yapmış, bu sırada iki kişinin Yunanca olarak bir cinayet plânını tartıştıklarını duymuş. Gemi ilk limana yaklaşığında bir tüccara kamarasında saldırıp onu soyacak, adamı öldürüp yüklü kuşağını çalacak, sonra da cesedi lombar deliğinden Tuna'ya atacaklarmış; gemi demir attığında da kirişi kıracaklarmış. Büyük dedem kaptana gitmiş ve ona Yunanca konuşulanları anlatmış. Tüccar uyarılmış, gemi personelinden biri adamın kamarasına gizlenmiş, birkaç kişi de dışarda bekliyormuş, iki soyguncu plânlarını uygulamaya koyulunca yakalanmışlar, zincire vurulmuşlar ve de yüklü parayla kaçmayı tasarladıkları limanda polise teslim edilmişler. Bu mutlu sona, Yunanca bilmek sayesinde ulaşılmış, ayrıca da dil bilmenin yararlarını kanıtlayan daha pek çok öykü varmış. '

Cinayet Girişimi,

Kuzenim Laurica'yla ikimiz ayrılmaz oyun arkadaşlarıydık. Bitişik evde oturan Sophie halanın en küçük kızıydı Laurica, ama benden dört yaş büyüktü. Oyun alanımız avluydu. Laurica, sokağa kaçmamam için bana göz kulak olurdu, ama avlu büyüktü ve burada her yere girip çıkmama izin vardı, yalnızca, tulumbamızın bulunduğu kuyunun duvarına çıkmam yasaktı; bir keresinde bir çocuk kuyuya düşüp boğulmuştu. Pek çok oyunumuz vardı, çok iyi geçinirdik; aramızda yaş farkı yokmuş gibi

arkadaşlık ederdik. Hiç kimseye söylemediğimiz ortak saklanma yerlerimiz vardı, orada ikimiz de çeşitli şeyler toplardık, birimizin bulduğu, her ikimize ait olurdu. Bana bir armağan verildiğinde, hemen "Bunu Laurica'ya göstermem gerek!" diye diye koşardım. Sonra onu hangi gizli yerimize koyacağımız konusunu görüşürdük, hiç de kavga etmezdik. O ne derse yapardım, o da ben ne dersem yapardı, birbirimizi öyle çok seviyorduk ki, her zaman ama her zaman aynı şeyi isterdik. Ben ona, alt tarafı bir kız ve ailenin en küçüğü duygusunu asla hissettirmezdim. Erkek kardeşim doğduğundan beri pantolon giymeye başlamıştım ve bir ağabey olarak yüklendiğim onurun pekâlâ bilincindeydim. Belki de aramızdaki yaş farkını ortadan kaldıran bendeki bu bilinçti.

Derken Laurica okula başladı; artık sabahlan ondan uzak kalıyor ve onu çok özlüyordum. Tek başıma oynuyor, onu bekliyor, gelince de onu ta bahçe kapısında karşılayıp, okulda neler yaptıklarını bana anlatmasını istiyordum. Her şeyi anlatıyordu, okulu gözümün önünde canlandırıyor, onunla birlikte olabilmek için okula gideceğim günleri dört gözle bekliyordum. Bir süre sonra, elinde bir defterle geldi; okumayı ve yazmayı öğreniyordu. Büyük bir ağırbaşlılıkla defteri önüme açtı; içinde alfabenin, mavi mürekkeple yazılmış harfleri vardı, bugüne dek gözümün gördüğü her şeyden çok büyüledi bunlar beni. Ama onlara dokunmaya kalktığımda, Laurica ansızın ciddileşti. Defterin bana yasak olduğunu söyledi, yalnızca kendisi dokunabilirdi ona, yanından ayırmasına izin verilmemişti. Bu ilk hayır beni derinden yaralamıştı. Ama yalvarıp yakarmalarım sonucunda, kağıda dokunmaksızın parmaklarımla harfleri gösterme iznini kopardım ondan ve gösterdiğim harflerin ne anlama geldiğini sordum. O gün yanıtladı beni, bilgi verdi ama bocaladığını, çelişik yanıtlar verdiğini gördüm; defteri benden esirgemesine incinmiş olduğumdan, "Bilmiyorsun işte!" dedim. "Kötü bir öğrencisin sen!"

Bu olaydan sonra defterlerini hep benden uzak tuttu. Kısa süre içinde birçok defteri oldu; bu defterlerin her biri için ayrı ayrı kıskanıyordum onu. Kıskandığımı pekâlâ biliyordu ve korkunç oyun başladı. Bana karşı

tümüyle değişti, ne kadar küçük olduğumu bana hissettirecek şekilde davranmaya başladı. Her gün defterler için ona yalvarmamı gerektirecek ortamlar yaratıyor, her seferinde de beni geri çeviriyordu. Beni heveslendirmeyi ve işkenceyi uzatmayı iyi biliyordu. Gerçi hiç kimse bu sonucu bekleyemezdi ama, işleri kötüye gittiği belliydi ve ardından gelen felâket beni hiç şaşırtmadı.

Ailede hiç kimsenin ömür boyu unutamadığı o gün, her zamanki gibi avlu girişinde dikilmiş onu bekliyordum. Göründüğü anda, “Yazıları göstersene, ne olur,” diye yalvarmaya başladım. Hiçbir şey söylemedi; işkence sürecinin başlamış olduğunu anlamıştım, o anda bizi hiç kimse birbirimizden ayıramazdı. Çantasını yavaşça yere koydu, yavaşça defterleri çıkardı, sayfalarını yavaş yavaş çevirdi ve burnumun ucuna tutup tutup çekmeye başladı. Ben defterleri yakalıyordum, o geri çekiyor uzaklaşıyordu. Uzaktan bana bir defteri açık olarak gösteriyor ve “Sen daha küçüksün! Çok küçüksün! Henüz okuma bilmiyorsun!” diye bağırıyordu.

Onu yakalamaya çalıştım, ardından koştum, yalvardım, yakardım. Zaman zaman deftere elim değdi değecek hale gelinceye dek beni yanına yaklaştırıyor, tam son anda defteri çekiyordu. Becerikli manevralarla onu pek alçak olmayan bir duvarın gölgesine dek kovalamayı ve sıkıştırmayı başardım; kaçacak yeri yoktu. Şimdi onu elime geçirmiştim, müthiş heyecanlı bir sesle: “Ver onları bata! Ver onları bana! Ver onları bana!” diye çığlık çığlığa bağırmaya başladım. Onlar derken, defterlerle yazıyı anlatmak istiyordum, bana göre bunların ikisi aynı şeydi. Elinde defterler, kollarını havaya kaldırdı, benden çok daha uzun boyluydu, defterleri duvarın üzerine koydu. Onlara ulaşamıyordum, boyum yetmiyordu, zıpladım, sıçradım, fayda etmedi, o, duvarın dibinde durmuş, gülüyordu. Ansızın onu orada bıraktım ve Ermeni'nin baltasını alıp onu öldürmek üzere evi dolaşan uzun yolu yürüyerek mutfak bahçesine gittim.

Odunlar yarılmış, dizilmiş ha.de duruyordu, balta istiflenmiş odunların yanındaydı, Ermeni orada değildi. Baltayı havaya kaldırdım, dümdüz

önümde tutarak dudaklarımda ölüm çığlıklarıyla *“Agora vo matar a Laurica! Agora vo matar a Laurica!”* —”Şimdi Laurica'yı öldüreceğim! Şimdi Laurica'yı öldüreceğim!” diye bağıra bağıra aynı yoldan koşmaya başladım.

Duvarın oraya geldiğimde, Laurica beni baltayla görünce bağıra bağıra kaçmaya başladı. Balta saki havaya kalkmış ve ona inmişçesine avazı çıktığınca bağırıyordu. Bir saniye bile durmadan bağırdı, bu durumda kendi kendime söylemeyi sürdürdüğüm, kararlı ama pek de yüksek sesli olmayan savaş naralarım *“Agora vo matar a Laurica'“* sözleri bastırılmış oluyordu.

Büyükbabam bir bastonla silahlanmış olarak evden fırladı; bana doğru koştu, elimden baltayı aldı ve öfkeyle haykırdı. Artık avlunun çevresindeki üç evin üçü de canlanmıştı, kapılardan insanlar fırlıyordu; babam kent dışındaydı ama annem evdeydi. Bir aile kurulu topladılar ve adam öldürebilecek çocuk sorununu tartışmaya başladılar. Laurica'nın bana çok büyük işkenceler ettiğini istediğim kadar anlatmaya çalışayım, boşunaydı; benim, daha beş yaşında bir çocuğun, birini öldürmek üzere bir baltayı elime almış olmamı ve de hele koca baltayı iki elimle kalkık durumda tutarak ve de yürüyerek taşımamı hiç kimsenin aklı almıyordu. Sanırım “yazının” benim için çok önemli olduğunu anladılar; onlar

Yahudi’ydi ve “yazı” (bu sözcük tek başına Tevrat’ta yazılanlar anlamına kullanılır) onlar için büyük anlam taşıyordu, ama gene de, beni oyun arkadaşımı öldürmek isteme noktasına getirecek çok kötü ve çok tehlikeli bir şey olmalıydı içimde.

Ağır bir şekilde cezalandırıldım, ama kendisi de çok korkan Annem, sonunda beni avuttu: “Çok sürmez, sen de öğreneceksin okumayı yazmayı,” dedi bana. “Okula başlayıncaya dek beklemen gerekmez. Daha önce de öğrenebilirsin.”

Benim ölüm saçan ereğimle Ermeni’nin yazgısı arasındaki bağı hiç kimse anlamadı. Onu seviyordum, acıklı türkülerini ve sözcüklerini seviyordum.

Odunları yardığı baltayı seviyordum.

Lanetli Yolculuk

Bununla birlikte Laurica ile olan ilişkim tümüyle sona ermedi. Bana güven duymuyor, okuldan döndüğünde görünmemeye çalışıyor ve ben varken çantasını kesinlikle açmıyordu. Artık onun yazılarıyla ilgilenmiyordum. Cinayet girişiminden sonra, onun kötü bir öğrenci olduğuna ve yanlış harflerini bana göstermeye utandığına kesinlikle inanmıştım. Belki de gururumu, ancak kendi kendime bunu söyleyerek koruyabilmiştim.

Olay anında ve daha sonra inatla yadsımasına karşın, benden öcünü korkunç bir şekilde aldı Laurica. Ondan yana söyleyebileceğim tek şey, belki de bu işi bilmeden yaptığıydı.

Evlerde kullanılan suların çoğu dev fıçılarda Tuna'dan getirilirdi. Özel bir araca yerleştirilmiş fıçıyı bir katır çeker, aslında hiçbir şey taşımayan, bir “su taşıyıcı”' ya da sucu, elinde kamçıyla katırın önünde yürürdü. Su, çok az bir para karşılığında avlu kapısında satılırdı, fıçı boşaltılır, kaynatılmak üzere dev teknelere aktarılırdı. Su kaynatma tekneleri o zamanlar evin önündeki geniş terasa yerleştirilmişti, bunlar soğuyuncaya dek burada bekletilirdi.

Laurica'yla ikimiz hiç değilse arada bir kovalamaç oynayacak kadar geçiniyorduk. Bir keresinde, sıcak su tekneleri orada duruyordu; biz de aralarında koşuşuyorduk, fazla yaklaşmıştık, Laurica beni teknelerden birinin yanı başında yakalayınca şöyle bir itti ve ben, kaynak suyun içine düştüm. Başım dışında her tarafım yanmıştı. Çığlığı duyarak koşan Sophie hala beni sudan çıkardı, giysileri yırtarak beni soydu, giysilerle birlikte bütün derilerim soyuldu, öleceğim diye bütün aile korktu, haftalarca korkunç acılar içinde yatakta yattım.

O sıralar babam İngiltere'deydi, benim için en kötüsü de buydu zaten. Öleceğimi sanıyor ve sürekli babamı istiyordum, onu bir daha hiç göremeyeceğim diye ağlıyordum; bu, çektiğim sancılardan da beterdi. Sancıları anımsamıyorum, artık onları duymuyorum, ama babama karşı duyduğum umarsız özlem bugün hâlâ yüreğimde. Başıma gelenden haberi yok sanıyordum, olanları ona bildirdiklerini söylediklerindeyse, “Neden gelmiyor? Neden gelmiyor? Onu görmek istiyorum!” diye ağlamaya başladım. Belki de aslında çekiniyorlardı; bizim oraya taşınmamız için gerekli hazırlıkları yapmak üzere daha birkaç gün önce varmıştı Manchester'a. Belki de benim durumumun kendi kendine iyileşeceğini ve babamın hemen dönmesinin gerekmediğini düşünüyorlardı. Ama anında öğrenseydi, hiç gecikmeden hemen yola çıksaydı bile, yolculuk uzun sürecekti ve öyle çabucak buraya dönemeyecekti. İsteğimi her gün, durumum kötüleştikten sonra da her saat geri çeviriyorlardı. Bir gece, sonunda uykuya daldığımı sandıkları zaman, yataktan atladım ve üstümdekileri çekip attım. Sancılar içinde inlemek yerine, babamı çağırmaya başladım: *“Cuando viene? Cuando viene?”* (Ne zaman gelecek? Ne zaman gelecek?) Annem,– doktor ve bana bakan tüm diğer kişiler umurumda değildi. Onları göremiyorum, ne yaptıklarını bilmiyorum, o günlerde benim için pek özenli, pek önlemli davranmış olsalar gerek. Bunlar yok belleğimde, onları algılamıyordum, tek bir düşüncem vardı, düşünceden de öte bir şeydi bu, her şeyi içine alan yaraydı bu düşünce: babam.

Sonra onun sesini duydum, arkamdan bana yaklaştı, yüzükoyun yatıyordum, yavaşça adımı söyledi, yatağın etrafında yürüdü, onu gördüm, elini hafifçe saçlarıma değdirdi, babamdı ve artık sancım yoktu.

O andan sonra olan her şeyi, bana söylenenlerden biliyorum. Yaralar bir mucize olmuşçasına iyileşmeye başladı, babam, bir daha hiçbir yere gitmedi, daha birkaç hafta yanımda kaldı. Doktor, babamın gelmemesi ve yanımda kalmaması halinde öleceğime kesin gözüyle bakıyordu.

Benden ümidi kesmişti ve babamın dönmesi için ısrar ediyordu, bu da onun tek ve de pek kesin olmayan umuduydu. Üçümüzü de dünyaya getiren doktordu bu ve sonraları, bu *yeniden* doğmanın bildiği bütün doğumlar içinde en zoru olduğunu söyledi.

Birkaç ay önce, Ocak 1911’de en küçük kardeşim dünyaya gelmişti. Doğum kolay olmuştu, annem, onu emzirecek kadar iyi hissetmişti kendini. Öncekinden çok farklıydı bu; bu doğumda, belki de doğum kolay olduğundan kardeşimin gelişi büyük bir olay olmadı ve ilginin odağı olarak kaldığı dönem daha kısa sürdü.

Ancak, büyük olayların yaşanmak üzere olduğunu hissediyordum. Annemle babamın konuşmalarının tonu farklıydı, şimdi daha ciddi, daha kararlı bir hava vardı seslerinde, benim yanımda hep Almanca konuşmuyorlardı ve sık sık İngiltere'nin adı geçiyordu. Küçük kardeşime İngiltere'nin yeni kralının adı olan George adı verilmişti. Beklenmedik bir şey olduğu için hoşlanmıştım bundan, ama büyükbabam adı hiç beğenmedi, o kutsal kitaptan bir ad istiyor ve bu konuda ısrar ediyordu, annemle babamın onun dediğini yapmayacaklarını, kendi çocuklarına diledikleri adı vereceklerini söylediklerini işittim.

Büyükbabamla kavga, belki de bir süredir devam ediyordu; bu adın seçilmesi, açık bir savaş ilânı olmuştu. Annemin iki erkek kardeşi, Manchester'da iş kurmuşlardı, iş kısa sürede gelişmişti, kardeşlerden biri ansızın ölmüş, diğeri babama İngiltere'ye gidip onunla ortak olmasını önermişti. Annemle babanı için onlara göre fazla kapalı ve ' fazla, doğulu olan Rusçuk'tan ve de hele büyükbabamın buyurganlığından kendilerini kurtarma fırsatıydı bu. Hemen ortaklığa razı olmuşlardı ama bunu söylemesi kolaydı, çünkü şimdi oğullarından birini bile kendisinden uzaklaştırmayı dünyada istemeyen büyükbabamla aralarında korkunç bir kavga başlamıştı. Altı ay süren bu çarpışmanın ayrıntılarını bilmiyordum, ama evde özellikle de ailenin üyelerinin ister istemez karşılaştığı avluda havanın değiştiğini hissediyordum.

Büyükbabam her fırsatta beni avluda yakalar, sarılıp öpmeye başlar, bizi görebilecek biri ortaya çıktı mı da, kanlı gözyaşları akıtırdı. Benim en sevgili torunu olduğumu ve bensiz yaşayamayacağını sürekli öne sürmesine karşın, yanaklarımdaki sürekli ıslaklık umurumda değildi.

Annemle babam onun beni İngiltere'ye gitmeye isteksiz duruma getirmeye çalıştığım anladılar ve oranın ne harikulade bir yer olduğunu söylediler. “Orada herkes dürüst,” diyordu babam. “Biri bir şey söyledi mi, yapar, değil kâğıt imzalamak, el sıkışması bile gerekmez.” Ben, babamdan yanaydım, başka nasıl olabilirdim ki? İngiltere'ye gider gitmez okula başlayacağıma ve okuma yazma öğreneceğime söz vermeseydi bile onun tarafını tutardım.

Büyükbabam ona, özellikle de anneme karşı, bana davrandığından farklı davranıyordu. Annemi, göç tasarılarının başlatıcısı olarak görüyordu, bir keresinde, annem, “Evet! Rusçuk'taki bu yaşantıya dayanamıyoruz artık! İkimiz de buradan uzaklaşmak istiyoruz!” dediğinde, ona arkasını döndü ve bir daha asla onunla konuşmadı; orda kaldığımız süre boyunca, onu yok saydı. Hâlâ dükkâna gitmek durumunda olan babama gelince, hakaretleriyle onu usandırdı, korkunç öfkesi her geçen gün biraz daha korkunç oluyordu. Sonra, yapılacak bir şey olmadığını görünce, yola çıkmamızdan birkaç gün önce, avluda, kendisini korkuyla dinleyen akrabaların önünde, oğluna lânet okudu. Bu konuda konuştuklarını duyuyordum: Hiçbir şey, diyorlardı, bir babanın oğluna lânet okumasından daha kötü olamaz.

İkinci Bölüm

Manchester
1911 - 1913

Duvar Kâğıdı ve Kitaplar
Mersey Kıyılarında Gezintiler

Ölümünden sonra birkaç ay babanın yatağımla yattım. Anneni yalnız bırakmak tehlikeliydi. Beni onun yaşamının bekçisi yapmak kimin aklına geldi, bilmiyorum. Çok ağlıyordu, bense dinliyordum. Onu avutamazdım, bu olanaksızdı. Ama yataktan kalkıp da pencerenin önüne dikildiğinde hemen yerimden fırlar, yanında dururdum. Kollarımı bedenine sarar, hiç bırakmazdım. Konuşmazdık, bu sahneler sözcüklerle cereyan etmiyordu. Onu çok sıkı tutuyordum, pencereden atlasaydı, beni de birlikte götürmüş olacaktı. Kendisiyle birlikte beni de öldürecek gücü yoktu. Gerginlik azaldığında bedeninin gevşediğini hissederdim, bunun üzerine kararının çaresizliği içinde bana dönerdi. Başımı bedenine bastırır ve sesli sesli hıçkırmaya başlardı. Beni uyuyor sanmış, uyanmayayım diye çok sessizce ağlamaya çabalamıştı . Üzüntüsüne öylesine gömülüydü ki, benim gizlice uyanık durduğumu fark edemiyor ve sessizce yataktan kalkıp ayaklarının ucuna basarak pencerenin yanına giderken, mışıl mışıl uyuduğuma kesinlikle inanıyordu. Yıllar soma, o dönemi konuştuğumuzda, hemencecik yanı başında dikildiğim ve kollarımı bedenine doladığım anlarda ve de her seferinde, şaşırmış olduğunu itiraf etti. Benden kurtulamazdı, onu bırakmazdım, asla feda edemezdim. Ancak arkasından tutabiliyordum, ama tetikte oluşumun onu rahatsız ettiğini hissediyordum. Hiçbir gece, bir kereden fazla denemezdi bu işi. Patırtı sona erdikten sonra kikimiz de bitkin halde uykuya dalardık. Giderek bana karşı saygıya benzer bir duygu geliştirdi ve pek çok konuda bana yetişkinmişim gibi davranmaya başladı.

Birkaç ay sonra babamın öldüğü Burton Sokağındaki evden, annemin ağabeyinin Palatine Sokağındaki evine taşındık. Bu çok kalabalık, büyük bir malikâneydi ve süreğen tehlike geçmişti.

Ancak Burton Sokağında geçirdiğimiz taşınma öncesi dönem, yalnızca bu korkunç gece sahnelerinden oluşmuş değildi. Günler sakin ve olaysız geçiyordu. Akşama doğru, Annemle ikimiz, sarı salondaki küçük oyun masasında yemek yerdik. Salona özel olarak getirilen (aslında oraya hiç uymayan) bu masa ikimiz için hazırlanırdı. Ufak tefek soğuk yiyeceklerden oluşan küçük bir kuşluk yemeğiydi bu ve tıpkı Bulgaristan'daki gibi, sofrada hep beyaz koyun peyniri, hıyar ve zeytin bulunurdu. Ben yedi, Annemse yirmi yedi yaşındaydık. Çok ciddi, derin, uygar konuşmalar yapardık; ev çok sakindi, bebek odasındaymışız izlenimi veren bir sessizlik egemendi; annem bana: “Sen benim büyük oğlumsun,” der, bu sözleriyle özellikle geceleri ona karşı duyduğum sorumluluğu körüklemiş olurdu. Gün boyunca bu ikindi kahvaltılarını iple çekerdim. Yiyecekleri tabağıma kendim koyardım, tıpkı annem gibi çok koyardım; her şey, çok düzenli, yavaş ve bir tören havasında gerçekleşirdi; ancak parmaklarımın hareketlerini bile çok iyi anımsamama karşın, konuştuğumuz konuları artık anımsamıyorum; sık sık dile getirilen o tek tümce dışında her şeyi unutmuş bulunuyorum: “Sen benim büyük oğlumsun.” Annemin bana eğilirken ölgün gülümsemesini, konuşurken ağzının her gibi tutkulu olmayan, gergin hareketlerini görüyorum; bu yemekler sırasında onda hiç üzüntü izi hissetmediğimi sanıyorum, belki kederi, onu anlayan varlığım sayesinde körleşiyordu. Bir keresinde zeytinler hakkında bir şeyler söyledi bana.

Bu olaydan önce Annem benim için pek önemli değildi. Onu hiç yalnız görmezdim. Bize bir dadı bakardı ve hep yukarda, çocuk odasında oynardık. Kardeşlerim benden dört ve beş buçuk yaş küçüklerdi. En küçüğümüz George, etrafı parmaklıklı, küçük bir tahta oyun alanında dururdu. Ortanca oğul Nissim, yaramazlıklarıyla ünlüydü. Yalnız bırakıldığı an bir işler çevirirdi. Banyodaki musluğu açardı örneğin, sular merdivenlerden aşağı akıncaya dek de kimse bunun farkına varmazdı; ya da

üst kat koridoru baştan başa kâğıt kaplanıncaya dek tuvalet kâğıdını yuvarlardı. Hep yeni ve daha beter oyunlar kurmakla meşguldü, hiç kimse de ona engel olamadığından, “yaramaz çocuk” damgasını yemişti.

Okula giden tek çocuk bendim. Miss Lancashire'ın Barlowmore Sokağındaki okuluna gidiyordum. Bundan daha sonraları söz edeceğim.

Evde, çocuk odasında genellikle tek başıma oynardım. Aslında oynuyor sayılmazdım, duvar kâğıdıyla konuşuyordum. Kâğıdın desenindeki sayısız koyu renkli yuvarlaklar, bana insan gibi görünürdü. O insanların kahramanı olduğu öyküler uydururdum, ya ben onlara öykü anlatırdım, ya da onlar benimle oynardı; duvar kâğıdı insanlarından hiç bıkmıyordum, saatlerce konuşabilirdim onlarla. Dadı iki kardeşimle sokağa çıktığında, evde duvar kâğıdıyla tek başıma kalmak konusunda ısrarlıydım. Kâğıdın arkadaşlığını, herkesinkine, hiç değilse, kardeşleriminkine yeğlerdim; kardeşlerimle birlikteyken aptalca yaratılmış olaylarla ve Nissim'in oyunları gibi dertlerle uğraşıyorduk. Kardeşlerim yanımdayken, duvar kâğıdı insanlarıyla fısıltıyla konuşurdum; dadı yanımdaysa, dudaklarımı bile kıpırdatmadan içimden söylerdim öykülerimi. Ama herkes odadan çıktı mı, biraz bekler, rahat rahat konuşmaya başlardım. Az sonra sesim yükselir, sözcüklerime heyecan katılırdı; yalnızca, duvar kâğıdı insanlarını, gözü pek işler yapmaya razı etmeye çalıştığımı anımsıyorum; onlar beni reddeder, ben de onları azarlardım. Yüreklendirirdim onları, kışkırtırdım; yalnız kaldığımda, biraz korkardım, kendi hissettiklerimi onlara mal ederdim, *onlar* korkaktı. Ama gene de onlar kendi rollerini oynar, kendi diyeceklerini derlerdi. Tara karşımda, son derece göze çarpan bir noktada duran bir yuvarlak, etkileyici konuşmasıyla bana karşı koyduğunda, onu ikna etmeyi başarmak benim için hiç de küçük bir utku sayılmazdı. Dadının, beklediğimden erken döndüğü ve çocuk odasından seslerin geldiğini duyduğum bir gün duvardaki bu insanla gene bir tartışmaya girişmiştim. Dadım ansızın odaya girdi ve beni suçüstü yakaladı, gizim ortaya çıkmıştı, o andan sonra, küçükler hava almaya çıkarıldığında, ben de götürülüyordum; beni o kadar çok yalnız bırakmanın sağlıklı olmadığına karar verilmişti. Sesli duvar

kâğıdı eğlencesi sona erdi, ama inatçıydım, öykülerimi kardeşlerim odadayken bile sessizce oluşturmaya alıştım. Hem duvar kâğıdı insanlarına yanıt yetiştirmeyi, hem de kardeşlerimle oynamayı beceriyordum. Yalnızca beni bu sağlıksız eğilimlerden uzak tutma görevini üstüne alan dadı beni felce uğratıyordu; onun yanında, duvar kâğıdı dilsizdi.

Ancak o dönemdeki en güzel konuşmalarım, hayatta olan babamla aramda geçen konuşmalardı. Babam, her sabah işe gitmezden önce çocuk odasına gelir ve hepimize ayrı ayrı ve de özel, inandırıcı sözler söylerdi. Çok neşeli, şakacı bir adamdı ve her zaman için yeni bir soytarılık yaratmayı bilirdi. Sabahları bu şakalar pek uzun sürmezdi; aşağıda yemek odasında Annemle birlikte yapacağı kahvaltıdan önce ve de gazeteleri henüz okumadan gelirdi yanımıza. Akşamlarıysa eli kolu dolu dönerdi eve; herkes için bir armağan getirmiş olurdu mutlaka; eve eli boş geldiği tek bir akşam yoktu. İşte o saatlerde çocuk odasında daha uzun süre kalır ve bizimle beden eğitimi yapardı. En hoşlandığı hareket, üçümüzü de uzatmış olduğu kolunda ayakta tutmaktı. İki küçük kardeşim kolayca duruyordu, ben, bir yere tutunmadan ayakta durmayı öğrenmek zorundaydım, onu dünyadaki herkesten fazla sevmeme karşın, jimnastiğin bu bölümünde hep azıcık korkmuşumdur.

Okula başlamamdan birkaç ay sonra o andan sonraki tüm yaşamımı değiştiren ciddi ve heyecan verici bir olay oldu. Babam bana bir kitap getirmişti. Beni tek başıma biz çocukların yatak odası olan arka odaya götürdü ve kitap hakkında bilgi verdi. Bu, *Binbir Gece Masalları*'nın çocuklar için hazırlanmış bir basımıydı. Kapakta renkli bir resim vardı, sanırım, Alaaddin ile sihirli lâmbasıydı bu. Babam benimle çok ciddi ve yüreklendirici bir şekilde konuştu ve bu kitabı okumanın, ne kadar güzel olacağını anlattı, içinden bir öykü okudu ve kitaptaki diğer öykülerin de bunun kadar güzel olduğunu, onları okumaya çalışmam gerektiğini ve sonra da akşamları' ona okuduğumu anlatmamı söyledi. Kitabı bitirdiğimde, bana yenisini getirecekti. Bana bir şeyin iki kez söylenmesi gerekmedi, okulda okuma ve yazmayı daha yeni öğrenmiş olmama karşın, hemen kollan sıvadım, bu harika kitaba yumuldum ve her gece ona anlatacak bir bölüm

okudum. Sözünü tuttu, her zaman yeni bir kitap hazırdı; tek bir günümü bile okumadan geçirmedim.

Kitaplar, hepsi de aynı boyutta, kare şeklinde, çocuklar için hazırlanmış bir diziydi. Yalnızca kapaklarındaki renkli resimlerle birbirlerinden ayrılıyorlardı. Bütün ciltlerde harfler aynı büyüklükteydi, aynı kitabı tekrar tekrar okuyordunuz sanki. Bu hangi diziydi, bilmiyorum, ama bir daha asla eşi benzeri yayımlanmadı. Bütün kitap adlarını anımsıyorum. *Binbir Gece Masalları*'ndan sonra Grimm'in masalları, *Robinson Crusoe*, *Gulliver'in Gezileri*, *Shakespeare'den Masallar*, *Don Kihote*, *Dante*, *William Tell* geldi. Dante'yi çocuklar için uyarlamak nasıl mümkün oldu, merak ediyorum. Her ciltte, birkaç cicili bicili resim bulunuyordu, ama ben bunlardan hoşlanmadım, öyküler çok daha güzeldi; resimleri bugün görsem tanımam bile belki. Daha sonra beni ben yapan hemen hemen her şeyin yaşamımın yedinci yılında babam için okuduğum bu kitaplarda zaten var olduğunu göstermek kolay olacaktı. O günden sonra peşimi hiç bırakmayan öykü kahramanları arasında tek eksik Odysseus'tu.

Okuduğum her kitabı babamla tartışıyordum. Bazen öylesine heyecanlanıyordum ki, o beni sakinleştirmek zorunda kalıyordu. Ama o, yetişkinlerden bekleneceği üzere, masalların gerçek olmadığını asla söylemedi bana; bunun için ona ayrıca şükran borçluyum, belki de bugün hâlâ onları gerçek olarak kabul ediyorum. Elbet, Robinson Crusoe'nun, Denizci Sinbad'dan farklı olduğunu görüyordum, ama bu öykülerden herhangi birinin daha az değerli olabileceği hiç aklımdan geçmedi. Bununla birlikte, Dante'nin Cehennemiyle ilgili kötü düşler gördüm. Annemin, babama, “Jacques, bu kitabı ona vermemeliydin, daha çok erken çocuk için,” dediğini duyduğumda, babamın artık bana kitap getirmeyeceğinden korktum ve düşlerimi gizli tutmayı öğrendim. Bir de —pek emin değilim ama— sanıyorum, annem duvar kâğıdıyla sık sık yapığım konuşmaları kitap okumama bağlıyordu. O dönem, annemi en az sevdiğim dönemdi. Tehlikeyi savuşturacak kadar kurnazdım, belki de kitaplarla bunlar üzerine babamla yaptığım konuşmalar, dünyadaki en önemli şey haline gelmiş

olmasaydı, duvar kâğıdı sohbetlerimi —vazgeçilmez bulmama karşın— artık sevmediğim yalanını söyleyerek kendi isteğimle bir kenara bırakmazdım.

Ama babam amacından sapmadı ve Dante'den sonra *Wiliam Tell'i* getirdi. “Özgürlük” sözcüğünü ilk kez burada duymuş oluyordum. Babam ne olduğunu şimdi unuttuğum bir şeyler söyledi bana. Sonra İngiltere'yle ilgili birkaç söz ekledi: İngiltere'ye bu yüzden geldik, diyordu, insanlar burada özgür olduğu için. Annem Viyana'ya düşkündü gerçi ama, babanım İngiltere'yi ne kadar sevdiğini biliyordum. Bu dili gerektiği şekilde konuşmak için çaba harcıyordu, haftada bir kez bir kadın gelip ona ders veriyordu. İngilizce tümcelerini, ilk gençliğinden beri çok iyi bildiği ve annemle sık sık konuştuğu Almancadan farklı telaffuz ettiğini fark ettim.

Bazen bunları tek tek söyleyip tekrarladığını duyardım. İngilizce sözcükleri, çok güzel bir şeylermişçesine, yavaş yavaş söylerdi, bundan büyük bir zevk duyar, bir kez daha söylerdi. Şimdi artık biz çocuklarla hep İngilizce konuşuyordu; o güne kadarki dilim olan Sefaradça, geri plana çekildi, bu dili yalnızca başkalarından, özellikle de yaşlı akrabalardan duyuyordum artık.

Ona okuduklarımı anlatırken, İngilizce konuşmak zorundaydım. Sanırım bu tutkulu okuyuş, çok hızlı bir gelişme göstermemde bana yardımcı oldu. Konuşmalarımın öylesine akıcı olması hoşuna gidiyordu. Ama *onun* söyleyeceklerinin, özel bir ağırlığı olmalıydı, çünkü yanlış yapmadığından kesinlikle emin olmak için tümceleri çok dikkatli kuruyordu, okuyormuş gibi konuşuyordu benimle. Bu saatler, vakur, kutsal, değerli anılar olarak duruyor belleğimde, oyun odasında bizimle oynayan ve durmadan yeni şakalar yaratan babamdan çok farklı biriydi o saatlerde.

Ondan aldığım son kitap Napoleon üzerineydi. Bir İngiliz gözüyle yazılmıştı ve Napoleon bu kitapta bütün ülkeleri, özellikle de İngiltere'yi ele geçirmek isteyen zalim bir hükümdar olarak görülüyordu. Babam öldüğünde bu kitabı okumaktaydım. Napoleon'a karşı duyduğum

hoşnutsuzluk o günden beri değişmemiştir. Babama kitabı anlatmaya başlamış ama pek ilerlememiştim. *William Tell*'den hemen sonra vermişti onu bana ve özgürlük üzerine yaptığımız konuşmalardan sonra bu ona basit geliyordu. Napoleon hakkında hemencecik heyecanlı heyecanlı konuşmaya başladığımda, “Dur hele, dedi, daha çok erken. Okumaya devam et bakalım. Sonunda işler çok farklı olacak.” O sıralarda Napoleon'un henüz taç giymediğini kesinlikle biliyorum. Belki bu bir sınamaydı, belki Babam imparatorluk debdebesine karşı koyup koyamayacağımı anlamak istiyordu. Kitabı ölümünden sonra bitirdim, onun verdiği bütün kitaplar gibi bunu da sayısız kereler tekrar okudum. Güç ya da iktidar denen şeyle ilgili pek bu–deneyimim yoktu. Bu konudaki ilk düşüncelerim bu kitaptan filizlendi, o günden bu yana, Napoleon'un adını her duyuşumda elimde olmaksızın onunla babamın ani ölümü arasında bağlantı kuruyordum. Napoleon'un cinayetleri içinde en büyüğü ve en korkuncu, Babamı öldürmesiydi.

Pazar günleri bazen beni yürüyüşe çıkarırdı babam. Evimizin yakınlarında, küçük Mersey Irmağı akardı. Sol tarafında kırmızımsı bir duvar bulunuyordu; karşı kıyıda, çiçeklerle ve uzun otlarla dolu harikulade bir çayırın ortasında kıvrıla kıvrıla ilerleyen bir patika vardı. Bana çayırın İngilizce karşılığı “meadow” sözcüğünü öğretti, her yürüyüşte soruyordu bu sözcüğü. Bunun özellikle güzel bir sözcük olduğunu düşünüyordu, benim için de İngiliz dilindeki en güzel sözcük olarak kaldı. Sevdiği bir başka sözcük de “island”dı. İngiltere'nin bir ada oluşu onun için çok önemli olsa gerekti; belki de onu bir Kutsanmışlar Adası olarak düşünüyordu. İngiltere'nin bir ada olduğunu çoktan öğrenmiş olmama karşın bana tekrar tekrar açıklamasına şaşıyordum. Mersey Irmağı kıyısındaki çayırda yaptığımız son yürüyüşte, alıştığımdan çok farklı konuştu benimle. Çok ivedi bir sesle, ne olmak istediğimi sordu, ben de hiç düşünmeden “Doktor!” dedim.

“Ne istiyorsan olacaksın,” dedi bana. Bunu öylesine sevecen bir sesle söyledi ki, adımlarımızı durdurduk. “Benim gibi, amcaların, dayıların gibi

ticaret adamı olmak zorunda değilsin,” dedi; “Üniversiteye gidecek, en çok istediğin bölümü seçeceksin.”

Bu konuşmayı hep onun son isteği olarak görmüşümdür. Ama o zamanlar, bu sözleri söylerken babamın neden öylesine farklı bir insan oluverdiğini bilmiyordum. Ancak yaşamı hakkında daha çok şey öğrendikten sonra, kendisini düşündüğünü anladım. Viyana'da okula giderken, sık sık büyük bir tutkuyla *Burgtheater*'a gidiyormuş, en büyük isteği aktör olmakmış. Sonnenthal'e taparmış, daha küçük ' yaşlarda olmasına karşın, onunla karşılaşmayı ve isteğini ona söylemeyi başarmış. Sonnenthal ona sahneye çıkamayacak kadar kısa boylu olduğunu, bir aktörün bu kadar kısa olmaması gerektiğini söylemiş. Yaşamının her saniyesinde aktörlük yapmakta olan, evdeki her sözüyle komedi oynayan Büyükbabamdan tiyatro yeteneğini almış Babam, ama Sonnenthal'ın sözleri karşısında perişan olmuş ve düşlerini gömmüş. Müziğe yatkındı, sesi iyiydi ve kemanını her şeyden çok severdi. Çocuklarını acımasız bir aile reisi olarak yöneten büyükbabam, oğullarının hepsini de, küçük yaşlarda iş hayatına fırlattı; Bulgaristan'ın belli başlı her kentinde, oğullarından birinin yönettiği şubeler açmak istiyordu. Babamın kemanıyla fazlaca vakit geçirdiği görülünce, kemanı elinden alınmış, hiç istememesine karşın, iş hayatıyla baş başa kalmıştı. Ticareti hiç sevmiyordu; kendi öz çıkarlarının neyi gerektirdiği onu hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Ama Büyükbabamdan çok daha zayıftı ve boyun eğdi. Annemin yardımıyla Bulgaristan'dan kaçıp Manchester'a yerleşmeyi sonunda başardığında yirmi dokuz yaşındaydı. Ama artık bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi, üç çocuğu vardı, bu nedenle iş adamı olarak kalmayı seçti. Babasının zulmünden kaçıp Bulgaristan'dan ayrılmak büyük bir utkuydu onun için. Gerçi, onunla çok kötü ayrılmışlardı ve babasının lanetini taşımaktaydı, ama İngiltere'de özgürdü ve kendi oğullarına farklı davranmaya kararlıydı.

Babanım pek okumuş biri olduğunu sanmıyorum. Müzik ve tiyatro onun için kitaplardan daha önemliydi. Aşağı katta yemek odasında bir piyano vardı, her Cumartesi ve Pazar günleri, Babam bürosuna gitmediği günler,

Annemle birlikte orada müzik vardı. Babam şarkı söyler, Annem ona tuşlarla eşlik ederdi. Hep bir Alman liedi, genellikle de Schubert ve Loewe seçerlerdi. Liedlerden biri —adı “Çalılıktaki Mezar”dı, kimin olduğunu bilmiyorum— ayaklarımı yerden keserdi. Bu şarkıyı duyar duymaz yukardaki çocuk odasının kapısını açar, sessizce aşağı iner, yemek odası kapısının ardına saklanırdım. O zamanlar Almanca anlamıyordum ama şarkı çok dokunaklıydı. Bir gün beni kapı ardında yakaladılar, o günden sonra, bana yemek odasında müzik dinleme hakkı tanındı. Bu şarkı söyleneceği zaman özellikle aşağı getiriliyordum, artık gizli gizli inmem gerekmiyordu. Bana sözlerini açıkladılar; aslında Bulgaristan'dayken sık sık Almanca duymuş ve allamadığım halde kendi kendime gizlice konuşmuştum da; ama ilk kez bir şey benim için çevriliyordu, gerçek anlamda öğrendiğim, ilk Almanca sözcükler, “Çalılıktaki Mezar” şarkısının sözleriydi. Şarkı, ordudan kaçtıktan sonra yakalanan ve kendisini kurşuna dizecek olan yoldaşlarının karşısında dikilmiş bulunan birini anlatıyordu. Kaçmasına yol açan şeyi anlatıyordu kaçak asker, sanırım anayurdunda söylenen bir şarkıydı bu. Şarkı, “Elveda ey kardeşler, işte bağrım, vurun!” sözleriyle sona eriyordu. Sonra bir silah sesi duyuluyor ve çalılıktaki mezarla üzerindeki güllerden söz ediliyordu.

Silah sesini titreyerek beklerdim, asla eksilmeyen bir heyecandı bu. Şarkıyı tekrar tekrar dinlemek ister, babama asılır, asılırdım; o da arka arkaya iki üç kez söylerdi. Her cumartesi, eve geldiğinde, daha armağanlarımızı bile çıkarmasını beklemeden “'Çalılıktaki Mezar”ı söyleyip söylemeyeceğini sorardım. “Bakarım,” derdi. Ama aslında kararsızdı çünkü şarkıya böylesine tutkun olmam onu rahatsız etmeye başlamıştı. Kaçağın gerçekten ölmüş olduğuna inanmak istemezdim; kurtarılmasını dilerdim, annemle babam birkaç kez söylediği halde kurtarılmadığını görünce büyük bir düş kırıklığı ve şaşkınlığa gömülürdüm. Gece yatağımda, adam aklıma gelirdi, düşüncelere dalardım. Yoldaşlarının onu vurmasını aklım almıyordu. Adamcağız her şeyi iyice açıklamıştı ne de olsa; ben olsaydım ona ateş

etmezdim. Ölüm anlaşılmaz bir şeydi benim için, yasını tuttuğum ilk ölüm bu oldu.

Küçük Mary
Titanic'in Batışı
Kaptan Scott

Manchester'a gelmemizden kısa süre sonra okula başladım. Okul Burlowmore Sokağında, evimizden on dakika kadar uzaklıktaydı. Müdürün adı, Miss Lancashire'dı, Manchester'ın içinde bulunduğu ilçenin adı da Lancashire olduğu için, bu ada şaşardım. Kız erkek karışık bir okuldu, ben birden kendimi hepsi de İngiliz ola çocukların ortasında buldum. İngilizce bir öykü anlattığımda, müdür–öğretmen beni yüreklendirirdi, çünkü başlangıçta, diğer çocuklar kadar iyi değildi İngilizcem. Ama çok kısa sürede okumayı yazmayı öğrendim, babamın bana verdiği kitapları okumaya başlayınca da, Miss Lancashire'ın bu kitaplardan söz edilmesinden hoşlanmadığını fark ettim. Onun amacı, okulunda bütün çocukların kendilerini rahat hissetmesiydi, hızlı gelişme onu pek ilgilendirmiyordu. Onu bir kez bile kızgın ya da öfkeli görmedim, işini öylesine iyi yapıyordu ki, çocuklarla ilgili hiçbir sorunla karşılaşmıyordu. Hareketleri güvenli, ama atletik değildi, sesi inişsiz çıkışsızdı, hiçbir iz bırakmazdı. Ağzında tek bir buyruk çıktığım anımsamıyorum. Yapmamamız gereken şeyler vardı; ama kendisi bunları durmada tekrarlamadığından, biz sözünü dinlerdik. Daha ilk günden sevdim okulu. Miss Lancashire'da, bizim dadımızdaki katılık yoktu, her şeyden önemlisi, burnu sivri değildi. Sevimli, yuvarlak yüzlü, ufak tefek, narin bir kadındı, kahverengi giysisi yerlere dek uzanıyordu, ayakkabılarını göremediğimden, annemle babama onun yalınayak dolaşıp dolaşmadığını sorardım. Benimle alay edilmesine karşı çok duyguluydum,

annem bu soruma kahkahalarla gülerek yanıt verince, Miss Lancashire'ın görünmez ayakkabılarını bulmaya karar verdim. Dikkat kesildim, sonunda gördüm onları ve biraz incinmiş olarak, buluşumu evde açıkladım.

İngiltere'de, o dönemde tanık olduğum her şey, düzenliliğiyle beni büyülüyordu. Rusçuk’ta harala gürele yaşıyorduk, gürültü vardı, korku' vardı, sonu kötüye varan kazalardan yana zengindik. Ama okulda kendi ortamımdaymışım gibi hissetmeme yol açan bir şeyler olsa gerekti. ^Odaları, Bulgaristan'daki evimizin odaları gibi düzayaktı; Manchester'daki yeni evimizde olduğu gibi üst kat yoktu, ayrıca okul arka büyük bir bahçeye bakıyordu. Sınıfların kapı ve pencereleri hep açıktı, mümkün olduğu kadar bahçede oynuyorduk. Spor, en önemli ilgi alanımızı oluşturuyordu. Diğer çocuklar, analarından kriket oynayarak doğmuşlar gibi daha ilk günden kuralları koymuşlardı. Arkadaşım Donald, bir süre sonra, başlangıçta bana kuralları tekrar tekrar anlatmak ve açıklamak zorunda kaldıkları için aptal olduğumu sandıklarını itiraf etti. Önceleri, bana acıdığı için yanıma oturmuş, benimle konuşmuştu; ama pullarını bana gösterdiği gün, ilgi çekici olduğuma karar verdi; bir kere, gösterdiği pulların hangi ülkelere ait olduğunu hemencecik söylemiştim, sonra da ben ona hiç tanımadığı Bulgaristan pullarımı gösterdiğimde, hele hele değiş tokuş yapmak yerine, “bende bunlardan çok var” olduğu için öylesine verdiğimde benimle ilgili düşünceleri değişti, arkadaş olduk. Ona rüşvet verme amacı güttüğümü sanmıyorum; çok gururlu bir çocuktum, ama beni küçümsediği için onu etkilemek istediğim kesin.

Pul biriktirme dostluğumuz öylesine hızlı gelişti ki, sınıfta gizli gizli sıranın altında pullarla küçük oyunlar oynamaya başladık. Bize bir şey söylenmedi, tatlı tatlı yerlerimiz değiştirildi ve oyunlarımız, dönüş yoluyla sınırlı kaldı.

Onun yerine küçük bir kızı oturttular yanıma: Mary Handsome. İlk anda, bir posta pulu gibi hoşlandım ondan. Handsome, —*yakışıklı, cömert*— adı beni şaşırtmıştı, adların bir anlam taşıyabileceğini bilmiyordum. Benden kısa boylu, san saçlıydı, ama en güzel tarafı, yalaklarının “küçük elmalar gibi”

kırmızı oluşuydu. Hemen konuşmaya başladık, beni karşılıksız bırakmıyordu; ama derste, onunla konuşmazken bile, gözümü ondan ayıramıyordum. Kırmızı yanakları beni öylesine büyülemişti ki, Miss Lancashire'a hiç dikkat etmiyor, sorularını duymuyor, karmakarışık yanıtlar veriyordum. Kırmızı yanaklarını öpmek istedim, bunu yapmamak için kendimi zor tutuyordum. Okuldan sonra onunla birlikte yürümeye başladım; benim gideceğim yönün tersi yönde oturuyordu; her zaman benimle nerdeyse evimin kapısına dek yürüyen Donald'a hiçbir şey söylemeden onu orda öyle bıraktım. Küçük Mary ile —ona bu adla sesleniyordum— oturduğu sokağın köşesine dek yürüdüm; alelacele yanağından öptüm ve koşar adım eve gittim, kimseye bu konuda bir şey söylemedim.

Bu birkaç kez tekrarlandı, köşede ona yalnızca bir veda öpücüğü verdiğim sürece hiçbir şey olmadı, belki o da evde bu olaydan söz etmemişti. Duygularım alevlenmeye başladı, artık okul beni ilgilendirmiyordu, onun yanında yürüyeceğim anı bekliyordum, az sonra köşeye kadarki uzaklık fazla gelmeye başladı, ayrılma noktasına varmadan kırmızı yanağından öpmeye kalktım. Beni itti ve ”Bana ancak köşede veda öpücüğü verebilirsin, yoksa anneme söylerim,” dedi. Ani bir hareketle dönerken söylediği “veda öpücüğü” sözleri beni çok etkiledi, artık köşeye daha hızlı yürüyordum, o, hiçbir şey olmamış gibi duruyordu, ben de onu her zamanki gibi öpüyordum. Ertesi gün, sabredemedim ve onu caddeye çıktığımız an öptüm. Onun öfkesini bastırmak için de, kendim öfkelendim ve gözdağı veren bir ses tonuyla, “Seni istediğim zaman öpeceğim,” dedim. “Köşeye gelinceye kadar beklemeyeceğim artık.” Kız kaçmaya çalıştı, ben de hemen yakaladım, birkaç adım yürüdük, gene öptüm, köşeye gelinceye dek öpmeye devam ettim. Sonunda onu bıraktığımda hiçbir veda sözcüğü söylemedi, yalnızca: “İşte şimdi anneme söyleyeceğim” dedi.

Annesinden korkmuyordum; kırmızı yanaklarına öylesine tutkundum ki, eve geldiğimde, dadımızın şaşkın gözleri önünde, *“Little Mary is my*

sweetheart Küçük Mary benim sevgilim! Küçük Mary benim sevgilim!” diye şarkı söylemeye başladım.

“Sweetheart'’ sözcüğünü bizzat dadımdan öğrenmiştim. Yalnızca küçük kardeşim Georgie'yi öperken kullanıyordu bu sözcüğü; kardeşim bir yaşındaydı ve dadımız onu bebek arabasıyla dolaşmaya çıkarırdı. Elmacık kemikleri çıkık, uzun burunlu kadın, bebeği tekrar tekrar öper, “You are my sweetlıeart,” derdi ona. “Sweetheart”ın ne anlama geldiğini sordum, bütün öğrendiğim, hizmetçimiz Edith'in bir “sweetlıeart”ı, bir erkek arkadaşı olduğuydu. O ne işe yarar? Tıpkı dadının Georgie'yi öptüğü gibi öpersin onu. Bu beni yüreklendirmişti, zaten dadının karşısında zafer şarkımı söylerken yanlış bir şey yaptığımı düşünmemiştim.

Ertesi gün, Mary'nin annesi Mrs. Handsome okula geldi. Ansızın karşımızda dikildi bu iri yarı kadın; kızından da çok beğendim onu ve buna sevindim. Miss Lancashire'la konuştuktan sonra yanıma geldi ve çok kesin bir tavırla: “Artık küçük Mary'ye eve gelirken eşlik etmeyeceksin. Senin evin başka yönde. Artık ikiniz yan yana oturmayacaksınız ve de onunla konuşmayacaksın.” Öfkeli değildi sesi, alınmış görünmüyordu ama ses tonu öylesine kesindi ve aynı zamanda benim annemin konuşmasından öylesine farklıydı ki.... Mrs. Handsome'a gücenmedim; o da arkasında durduğundan göremediğim kızı gibiydi, onun yalnız kırmızı yanaklarını değil, her şeyini, özellikle de konuşurken tavrını sevmiştim. O sıralarda, okumayı yeni öğrendiğim dönemlerde, İngilizcenin üzerimde dayanılmaz bir etkisi vardı ve hayatımda hiç kimse, benim önemli bir rol oynadığım bir konuda konuşma yapmak için bu dili kullanmamıştı.

Mesele kapandı, ama sonradan bana söylendiğine göre, konu bu kadar basit değilmiş. Miss Lancashire, annemle babamı okula çağırmış ve benim okulda kalmamın iyi olup olmayacağını görüşmüşler. Okulunda böylesine büyük bir tutkuya tanık olmamış, biraz şaşırmışmış ve acaba bunun “Oriental” (Doğulu) çocukların İngiliz çocuklardan çok daha erken olgunlaşmasıyla bir ilgisi var mıymış? Babam onu yatıştırmış, bunun

masum bir şey olduğu konusunda onu ikna etmiş. Belki de kızın aşırı kırmızı yanaklarından başka bir neden aramamak gerektiğini söylemiş. Miss Lancashire’dan bir hafta daha denemesini rica etmiş ve de haklı olduğu görülmüş. Bir daha Küçük Mary'ye göz ucuyla bile bakmış olduğumu sanmıyorum. Annesinin arkasında ayakta dururken, kadının benliğinde erimişti kız bana göre, onun içine girmişti. Evde, Mrs. Handsome'dan hayranlıkla söz ettim sık sık. Ama Mary okulda daha sonra ne yaptı, okula ne kadar devam etti, alınıp da başka bir okula mı verildi, bilmiyorum. Belleğim, onu öptüğüm dönemle sınırlanmış durumda.

Olayın kızın kırmızı yanaklarıyla ilgili olabileceğini tahmin ederken ne kadar haklı olduğunu bilmiyordu belki de babam. Daha sonra, asla unutmadığım bu çocukluk aşkını düşündüm sık sık. Bir gün, Bulgaristan'da duyduğum ilk çocuk şarkısını anımsadım. Henüz büyüklerin kollarında taşındığım dönemlerdi, bir kadın bana yaklaştı ve *“Manzanicas coloradas, las que vienen de Stambol”* (Küçük elmalar, kırmızı kırmızı elmalar, İstanbul'dan gelen elmalar) diye bir şarkı söyledi. İşaret parmağı yanağıma yaklaştı, yaklaştı, ansızın güçlü bir hareketle okşadı. Hoşnutlukla kıkırdadım, kadın beni kollarına aldı, sarıldı, öptü. Bu olayı tekrar tekrar yaşadım, sonunda şarkıyı öğrendim. Derken, kadınla birlikte söylemeye başladım, bu benim ilk şarkımdı ve benim şarkı söylememi isteyen herkes, bu oyunu oynardı. Dört yıl sonra, Mary'de kendi küçük elmalarımı bulmuştum, kız benden daha ufak tefekti, ona hep “küçük”, diyordum, nasıl oldu da öpmeden önce parmağımı yanağına değdirmedim, şaşıyorum.

En küçüğümüz George, kara gözleri, kuzguni siyah saçlarıyla çok sevimli bir çocuktu. Babam ona ilk sözcüklerini öğretiyordu. Her sabah yatak odamıza geldiğinde, aralarında aynı sözcüklerden oluşan bir konuşma geçerdi, ben de pürdikkat dinlerdim: “Georgie?” derdi Babam ivedi ve sorgulu bir ses tonuyla, “Canetti,” diye yanıtlardı bu sesi George; “İki?” derdi babam, “Üç” derdi çocuk; “Dört?” derdi babam, çocuk: “Burton,” babam, “Road.” Başlangıçta hepsi bu kadardı. Ama günler geçtikçe yavaş yavaş bir söz babadan, bir sözcük çocuktan olmak üzere adresimiz

tamamlandı: “Batı,” “Didsbury,” “Manchester,” “England.” Son sözcük benimdi, hiç ihmal etmez, “Avrupa,” diye eklerdim.

Söylemek istediğim, coğrafya benim için çok önemli hale geldi, bu konuyla ilgili bilgimse, iki şekilde artıyordu. Bana bir boz yap verildi. Bu, ülkelerin tek tek oyulduğu bir tahta üzerine yerleştirilen renkli bir Avrupa haritasıydı. Bütün parçaları bir yığın haline getirip karıştırıyordunuz, sonra şimşek hızıyla parçaları birleştiriyordunuz. Her ülkenin kendine özgü bir şekli vardı elbet benim parmaklarım da bu şekillere alıştı; bir gün “bilmeceyi gözüm kapalı yapabilirim,” sözleriyle babamı şaşırttım.

“Yapamazsın! “ dedi. Gözlerimi sımsıkı kapadım ve Avrupa'yı gözü kapalı yerleştirdim.

“Hile yaptın,” dedi, “parmaklarının arasından dikizledin.” Buna içerlemiştim, kendi elleriyle gözlerimi kapamasını istedim.

“Sıkı kapat! Sıkı kapat!” diye bağırıyordum heyecanla, Avrupa bir araya getirilmişti bile.

“Gerçekten de yapıyormuşsun,” dedi ve beni övdü; yaşamımda hiçbir övgü benim için bu kadar değerli olmadı bugüne dek.

Ülkeleri öğrenmenin diğer yolu, pul biriktirmekti. Şimdi artık yalnızca Avrupa'nın değil, dünyanın bütün ülkelerinin pullarını biriktiriyordum, bu ülkeler arasında en önemli rolü İngiliz sömürgeleri oynuyordu. Pul albümü, babamın armağanı oldu, defteri aldığımda, her sayfanın sol üst köşesine birer pul iliştirilmişti bile.

Gemiler ve diğer ülkeler konusunda pek çok şey duydum. *Robinson Crusoe,* “Denizci Sinbad,” *Gulliver'in Gezileri* en sevdiğim öykülerdi, ayrıca üzerinde güzel resimler bulunan pullarım da vardı. Ne kadar değerli olduğunu aklımın almadığı bir Mauritius Adası pulu vardı defterimde; pul değiş tokuşu yapacağım biriyle oturduğumda ilk sorum, “Fazla Mauritius pulun var mı?” olurdu. Bu soru her zaman çok ciddi bir havayla sorulurdu, ben bile kendi kendime sorardım.

Bu dönemde yaşanan ve bugün, bütün halkı toplu olarak duygulandırdı, harekete geçiren tanığı olduğum ilk olaylar olduğunu anladığım iki felaket de gemiler ve coğrafyayla ilgiliydi. Birincisi Titanic'in batışı, ikincisiyse Kaptan Scott'un Güney Kutbunda ölmesiydi.

Titanic'in batışı konusunda ilk konuşan kimdi, anımsamıyorum. Ama dadımız kahvaltıda ağlıyordu, onu ağlarken hiç görmemiştim; bir de, hizmetçi Edith, normalde kendisini hiç görmediğimiz çocuk odasına geldi, dadımızla birlikte ağladılar. Icebergi anlattılar, korkunç sayıda insanın boğulduğunu anlattılar; benim üzerimde en büyük etkiyi yapansa, gemi batarken bandonun sürekli çalması oldu. Ne çaldıklarını öğrenmek istedim, ama ters bir yanıt aldım. Bu kez onur kırıcı bir şey sorduğumu anlayıp ağlamaya başladım. Böylece, Annem aşağıdan Edith'e seslendiğinde üçümüz de ağlamaktaydık; belki de annem haberi henüz öğrenmişti. Sonra dadıyla birlikte aşağı indik, Annemle Edith, ayakta durmuş birlikte ağlıyorlardı.

Ama sonra dışarı çıkmış olsak gerek, çünkü sokaklarda ağlayan insanlar şu anda gözümün önünde; her şey çok farklıydı. İnsanlar kümeler halinde toplanmış heyecanlı heyecanlı konuşuyorlardı, başkaları onlara katılıyor, yeni bir şeyler söylüyorlardı; gelen geçenin genellikle hayranlıklarını dile getiren bir şeyle söylediği kardeşim, bebek arabasında yanımızdaydı ve onu hiç kimse fark etmiyordu bile. Biz çocuklar unutulmuştuk, ama gene de, insanlar gemide bulunan çocuklardan söz ediyorlardı, onların ve kadınların ilk kurtarıcılardan olduklarını anlatıyorlardı. Herkes gemiyi terk etmeyi reddeden kaptandan söz ediyordu boyuna. Ama en sık kulağıma gelen sözcük, “iceberg”di. “Meadow” ve “island” sözcükleri gibi içimde kök saldı bu, onu babamdan duymamıştım gerçi ama, en önemli üçüncü İngilizce sözcük bu oldu benim için, dördüncüsüyse “kaptan”dı,

Titanic tam olarak ne zaman battı bilmiyorum. Ama o günlerin heyecan, bir süre eksilmeyen heyecanı içinde, boşu boşuna babamı aradım. Ne olursa olsun benimle konuşurdu o, beni avutacak bir şey söylerdi. Bütün gücüyle

içime oturan felâketten beni korurdu. Onun her hareketi, benim için çok değerli bir anı olarak gözümün önünde, ama *Titanic*'i düşündüğümde, onu görmüyorum, onu duymuyorum, geminin, gecenin ortasında buz dağına çarptığı, bando çalmaya devam ederken soğuk sulara gömüldüğü anki çıplak korkuyu hâlâ içimden atamıyorum.

İngiltere'de değildi belki o sırada. Bazen seyahate çıkardı. O günlerde okula da gitmedim. Belki felâket, bir tatil dönemine rastlamıştı, belki okulu tatil etmişlerdi, belki hiç kimse çocukları okula göndermeyi aklına getirmemişti. Annem beni avutamazdı elbet, felaket onu pek derinden etkilememişti; evimizdeki İngilizlere, Edith ve Miss Bray'e gelince, kendimi onlara gerçek ailemden daha yakın hissettim. Sanırım Birinci Dünya Savaşı boyunca gösterdiğim İngiliz yanlısı davranışın kökleri, o günlerin üzüntü ve heyecanı içinde filizlenmişti.

Bu dönemde yaşanan ve bütün halkı ilgilendiren ikinci olay, tümüyle farklı bir nitelik gösteriyordu. “Kaptan” sözcüğü burada da başrolü oynuyordu gerçi. Ama bu adam bir geminin kaptanı değildi, Güney Kutbu kâşifiydi ve bir buzdağına çarpmak yerine kaza, kar ve buzla kaplı çorak topraklarda meydana gelmişti; buzdağı bütün bir kıtaya yayılacak şekilde genişlemişti. Ayrıca bir paniğin karşıtı söz konusuydu, gemiden denize atlayan umarsız bir insan yığını yoktu burada; Kaptan Scott'la adamlarından üçü, buzlu çölde donarak ölmüşlerdi. Bu, denebilir ki, tam da İngilizlere göre bir serüvendi; adamlar Güney Kutbuna ulaşmışlardı, ama buraya ilk gelen onlar değildi. Anlatılması olanaksız güçlükler ve çabalar sonunda buraya vardıklarında, Norveç bayrağının dikilmiş olduğunu görmüşlerdi. İlk gelen Amundsen olmuştu. Dönüşte yok olmuşlardı, bir süre için izlerine rastlanmamıştı. Şimdi bulunmuşlardı, son sözleri güncelerinden okunuyordu.

Miss Lancashire, okulda bizi bir araya topladı. Korkunç bir şeylerin olduğunu anlamıştık, tek bir çocuk bile gülmüyordu. Öğretmen, Kaptan Scott'un zor görevini betimleyen bir konuşma yaptı. Adamların buz

çöllerinde çektiklerini bir bir anlatmaktan da çekinmedi. Aklımda birkaç ayrıntı kaldı, ama sonradan her şeyi dikkatlice okuduğumdan, hangi bilgileri o anda öğretmenden duyduğumu, hangilerini sonradan okuyup öğrendiğimi ayırt etmem beklenemez. Miss Lancashire, adamların başına gelenlerden büyük bir üzüntüyle söz etmedi, ondan daha önce hiç duymadığım şekilde kesin ve gururlu bir havayla konuştu. Amacı, kutup kâşiflerini bize örnek olarak sunmaktı, o anda öğrencilerinden biri açısından başarıya ulaştı: bu biri bendim. Anında bir kâşif olmaya karar verdim ve bu tasarıma birkaç yıl boyunca bağlı kaldım. Miss Lancashire, konuşmasını, Scott ve arkadaşlarının, gerçek birer İngiliz olarak öldüklerini söyleyerek bitirdi; Manchester'da kaldığım yıllarda, İngiliz olmanın gurur verici olduğunun böylesine açıkça ve düpedüz söylendiğine tanık olduğum tek durum buydu. Sonraları, başka ülkelerde bu türden şeylerin, Miss Lancashire'ın sesindeki dinginliği ve gururu anımsatıp beni öfkelendiren bir saygısızlıkla çok daha sık söylendiğini duyacaktım.

Napoleon, Yamyam Konuklar ve Pazar Keyfi

Burton Road'daki büyük evde yaşam hareketliydi, gelen giden çok, neşe eğlence boldu. Hafta sonları mutlaka konuklarımız olurdu. Bazen beni de onların yanına çağırırlardı, bunu konuklar isterdi, onların karşısında yapabileceğim çeşit çeşit gösteri vardı. Böylece ailenin üyelerini ve onların arkadaşlarını çok iyi tanımaya başladım. Manchester'daki İspanyol kökenli Yahudiler ya da Sefaradlar topluluğu biraz hızlı büyümüştü; bütün Yalıudiler, West Didsbury ve Withington'un eteklerindeki yerleşim yerlerinde birbirlerine yakın mahallelere yerleşmişlerdi. Lancashire'den Balkanlara pamuklu mallar ihracı, karlı bir işti. Bizden birkaç yıl önce, Annemin ağabeyleri Bucco ile Solomon, Manchester'a gelmiş ve bir şirket

kurmuşlardı. İkisinin en bilgili ve akıllısı olarak kabul edilen Bucco, kısa süre sonra genç yaşta ölmüş, donuk gözlü zor bir adam olan Solomon tek başına kalmıştı. Bir ortak arıyordu, bu da İngiltere'yi çok seven babam içi kaçırılmaz fırsattı. Babam şirkete katıldı, çekici, uyumlu ve diğer insanların görüşlerine saygılı bir insan olarak da, bacanağı için yararlı bir denge oluşturmuştu. Bu dayıyı iyi ya da samimi, dost olarak göremiyorum, gençliğimin nefret edilen düşmanıydı o, hor gördüğüm her şeyi savunan adamdı. Öyle ya da böyle, beni umursadığı yoktu belki de, ama ailenin gözünde, başarının fotoğrafıydı, başarıysa parayı temsil ediyordu. Manchester'da onu pek görmezdim; durmadan iş gezilerine çıkardı, ama aile, bu görünmeyen kişiden görünmediği oranda daha fazla söz ederdi. Artık İngiltere'nin yerlisi sayılırdı, girdisini çıktısını biliyordu, diğer iş adamları arasında da saygın bir yeri vardı. Ailenin İngiltere'ye daha sonra gelen üyeleri, kusursuz İngilizcesine hayrandı; bu görüşleri konusunda yalnız değillerdi ayrıca. Miss Lancashire, okulda bazen ondan söz ederdi. “Mr. Arditti bir beyefendi,” derdi. Bu sözlerle belki de halinin vaktinin yerinde olduğunu, davranışlarında bir yabancı havası bulunmadığını anlatmak istiyordu. Bu dayı, büyük bir evde oturuyordu, bizim caddeye paralel olan Palatine sokağında, bizimkinden çok daha büyük bir evdi bu; bir de, çevremde gördüğüm kırmızımsı evlerin tersine, bembeyaz, pırıl pırıl parlak bir ev olduğundan, ayrıca belki de sokağın adından dolayı, bana saray gibi gelirdi orası. Ama kendisi, aslında pek öyle göstermemesine karşın, daha ilk zamanlardan başlayarak bana insan yiyen bir dev gibi görünürdü. Hep, Mr. Arditti şöyle, Mr. Arditti böyle... Dadımız onun adını söylerken saygılı bir sırıtma takardı suratına, bütün büyük yasaklarda, onun adı gözdağı olarak kullanılırdı, hatta duvar kâğıdı insanlarıyla konuştuğum ortaya çıkıp da bana karşı hep sevecen ve anlayışlı olan babamın sözleriyle o insanları savunmaya kalktığımda, Mr. Arditti'nin bunu duyması halinde korkunç sonuçlara katlanmak durumunda kalacağım söylenmişti. Onun adını duyar duymaz savunmayı kestim ve duvar kağıdı insanlarıyla ilişkimi koparacağıma söz verdimdi. Çevremdeki bütün yetişkinlerin kaçınılmaz yetkesiydi o. Napoleon hakkında kitaplar okuduğumda, onu tam tamına bu

dayı görünümünde getirdim gözlerimin önüne, onun gaddarlıklarını Napoleon'a da yakıştırıyordum. Pazar sabahları, annemle babamın yatak odasına girmemize. İzin vardı, bir keresinde odaya girdiğimde, babanım, ciddi ve soylu İngilizcesiyle, “Gözü hiçbir şey görmüyor. Gerekirse cesetleri çiğneyip geçecek,” dediğini duydum. Annem beni fark etti ve ona Almanca yanıt verdi, öfkelenmiş görünüyordu ve konuşma, ben anlamaksızın bir süre devam etti.

Babam, dayımdan söz ediyorduysa, o anda dayımın öldüreceği ya da kapattıracağı şirketleri anlatmak istiyor olsa gerekti; dayım başkalarına fırsat tanımazdı. Ama o sıralarda bunu arılamadım, Napoleon'un yaşamöyküsünde pek ilerlemiş sayılmazdım gerçi ama, (elbette yalnızca kitaplardan bildiğim) ceset sözcüğünü, insan cesedi olarak kabul edecek kadar tanımıştım bu komutanı.

Annemin, daha önce Manchester'a gelmiş üç yeğeni vardı, bunlar kardeştiler. En büyükleri Sam, gerçekten de İngiliz’e benziyordu, ayrıca İngiltere'ye herkesten önce gelmiş, herkesten uzun kalmıştı. Ağzının uçlarını aşağı sarkıta sarkıta, güç sözcükleri doğru telâffuz etmeyi öğretirdi bana; ona öykünmek amacıyla onun yüz hareketlerini yapmaya çalıştığımda sevecen bir kahkaha atar, duygularımı incitmeden yürekten gülerdi. Miss Lancashire'ın o diğer akraba, yamyam dev–dayı hakkındaki kesin kanısı asla kabul etmediğim bir şeydi ve bir keresinde, bu duygumu göstermek için Sam Dayının önüne dikildim ve “Siz bir beyefendisiniz, Sam Dayı!” dedim. Belki bunu duymak hoşuna gitti, ne var ki, demek istediğimi kesinlikle anladı, *herkes* anladı, çünkü yemek odamızdaki herkes, dilsiz kesildi.

Biri dışında, annemin bütün bu akrabaları, Manchester'da aile kurmuşlardı, eşleriyle birlikte bizi ziyarete gelirlerdi. Yalnızca Solomon Dayı ortalıkta görünmüyordu, onun vakti çok değerliydi ve konuk kadınlarla sohbet etmek, hele hele müzik çalmak ya da dinlemek onu hiç ilgilendirmiyordu.

Bunlara, “basit şeyler” diyordu, kafası hep yeni iş anlaşmalarıyla doluydu, üstelik, bu “zihinsel etkinliğinden” dolayı ona hayranlık da duyuluyordu.

Diğer konuk aileler, bu türden akşamlarımızda bize gelen komşulardı. Adının güzel olması nedeniyle hoşlandığım Mr. Florentin vardı örneğin. Uzun bir bıyığı bulunan ve hep gülen Mr. Calderon vardı. İlk gördüğümde bana en gizemli gelen, Mr. Innie'ydi. Diğerlerinden daha esmerdi ve onun Arap olduğunu söylerlerdi, Arap kökenli Yahudi demek istiyorlardı, Bağdat'tan daha yeni gelmişti. Aklımda *Binbir Gece Masalları* vardı; “Bağdat” sözünü duyduğumda, kılık değiştirmiş bir Harun Reşit göreceğimi sandım. Ama bu kılık değiştirme işinde fazla ileri gidilmişti, Mr. Innie'nin dev boyutlu ayakkabıları vardı. Bundan hoşlanmadım, neden bu kadar büyük ayakkabıları olduğunu sordum. “Çünkü bu kadar büyük ayaklarım var,” dedi, “görmek ister misin?” Ayakkabıları hemen çıkaracak saldım ve korktum. Çünkü duvar kağıdı insanlarım arasında, benim özel düşmanım olan ve kurmak istediğim hiçbir oyuna katılmayan birinin de ayakları dev boyutluydu. Mr. Innie'nin ayaklarını görmek istemedim, hoşça kal demeden çocuk odasına çıktım. O ayaklarla Bağdat'tan geldiğine inanmıyordum artık; annemle babama bunun doğru olmadığını ve adamın bir yalancı olduğunu söyledim.

Annemle babamın konukları iyi vakit geçirirlerdi, konuşur, bol bol güler, müzik çalar, iskambil oynarlardı. Genellikle belki de piyano yüzünden yemek odasında otururlardı. Yemek odasından bir koridor ve giriş bölümüyle ayrılan sarı salonda pek konuk ağırlanmazdı. Ancak salon, benim, Fransızcayla ilgili utanma sahnelerimin geçtiği yer olarak önem taşıyordu. Herhalde annem, İngilizcenin babam için çok değerli olması nedeniyle ve buna karşılık olarak Fransızca da öğrenmem konusunda ısrar etmişti. Bir öğretmen, bir Fransız kadın geliyor, bana sarı salonda ders veriyordu. Esmer, zayıf bir kadındı ve karşısındakinde öfke uyandıran bir havası vardı, ama yüzü, daha sonradan tanıdığım diğer Fransız kadınlarının yüzleriyle örtülmüş, belleğimde onu artık bulamıyorum. Tam saatinde gelir giderdi, ama asla fazla bir çaba harcamazdı, bana yalnızca evde yalnız kalan

ve bir şeyler atıştırmak isteyen bir oğlanı anlatan bir öykü öğretti. *“Paul etait seul â la maison,”* diye başlardı öykü. Kısa süre içinde öyküyü ezberledim ve annemle babama okudum. Çocuk bu atıştırmalar sırasında çeşit çeşit talihsizliklerle karşılaşıyordu, ben de öyküyü elden geldiğince dramatik bir tonla anlatıyordum — annemle babam bundan çok hoşlanıyor, daha öykünün ortasına gelmeden katıla katıla gülmeye başlıyorlardı. Biraz garip geldi bana bu. Onların böylesine uzun süre ve böylesine uyumlu şekilde gülmelerine hiç tanık olmamıştım, öyküm bittiğinde, övgülerinin sahte olduğunu hissettim. Bundan alındım, yukarı odama çıktım ve öyküyü yanlış yapmayı ya da takılmayı önleyecek şekilde ezberlemek üzere provalara başladım.

Bir daha konuklar geldiğinde, hepsi de bir gösteriyi izlemek üzere diziliyorlarmışçasına sarı salona yerleştiler, ben aşağı indirildim ve Fransızca öyküyü okumam istendi. *“Paul etait seul â la maison,”* diye başladığım anda bütün yüzler hevesli bir neşeyle hareketlendi. Onlara günlerini göstermek istemiştim, bu nedenle elimden geleni yapıyordum. Öyküyü sonuna kadar okudum. Her zaman sesi en fazla çıkan kişi olan Mr. Calderon alkışladı ve “Bravo! Bravo!” diye haykırdı. Beyefendi olan Sam Dayı, ağzını kapalı tutamadı bir türlü ve bütün o İngiliz dişlerini gösterdi. Mr. Innie, dev pabuçlarını uzattı, arkasına yaslandı ve havladı. Genellikle bana karşı sevecen davranan ve başımdan öpmekten hoşlanan bayanlar bile ağızlarını beni yutacakmışçasına açarak güldüler. Yabanıl bir topluluktu bu. Ürktüm, durdum durdum ağlamaya başladım.

Bu sahne birkaç kez tekrar edildi; konuklar geldiğinde, Paul öykümü okumak üzere kandırılıyordum, her seferinde de reddetmek yerine çektiğim işkenceye artık son verme umuduyla kabul ediyordum. Ama her seferinde sahne aynı sonuca ulaşıyordu, yalnız içlerinden bazıları öyküyü artık benimle birlikte söylüyor, böylece öyküyü bitirmeden ağlamaya başlayıp, yarıda kesmemi engellemiş, beni sonuna dek okumaya zorlamış oluyorlardı. Bu kadar komik olan neydi, kimse açıklamadı bana; ve o günden beri,

üzerinde uzun uzun düşündüğüm gülme edimi kafamda bir bilmece olarak kaldı; bugün bile çözülmemiş bir bilmece bu benim için.

Çok daha sonra, Fransızcayı Lozan'da işittiğimde, "Paur'ümün, konuklar üzerindeki etkisini anlayabildim. Öğretmen, bana doğru dürüst Fransız aksanı öğretmek için küçücük bir çaba bile harcamamıştı. Tümceleri aklımda tutup İngilizce aksanıyla tekrarlamam ona yetiyordu. Hepsi de Rusçuklu olan konuklar, orada, Alliance Française okulunda Fransızcayı kusursuz bir aksanla öğrenmiş bulunuyorlardı, İngilizceye de dilleri pek dönmediğinden, bu İngiliz Fransızcasını dayanılmaz ölçüde gülünç buluyorlardı, utanma duygusundan yoksun bir sürü oluşturmuş olan bu insanlar, kendi öz sorunlarını, daha yedi yaşını bile doldurmamış bir çocukta izlemekten hoşlanıyorlardı.

O dönemdeki bütün deneyimlerim, okuduğum kitapları çağrıştırıyordu. Hiç çekinmeden kahkahalarla gülen yetişkinler sürüsünü, *Binbir Gece* Masallarında ve Grimm'in masalımda tanıdığım ve kendilerinden korktuğum türden yamyamlar olarak görme konusunda pek yanılıyor sayılmazdım. Korkudan daha hızla gelişen, büyüyen, ondan daha güçlü hiçbir şey yoktur; korku duymasaydık ne kadar küçük olurduk kim bilir. Hiçbir korku kaybolmaz, ama onun gizlendiği yerler bir bilmecedir. Belki de bütün duygular arasında, en az değişen, korkudur. Geriye, küçüklük yıllanma baktığımda, ilk gözümün önüne gelenler o çağlarımda sayısız diyeceğim kadar çok yer tutan korkularım oluyor. Pek çoğunu ancak şimdi buluyorum; belki de asla bulamayacağım diğerleri, bende sona ermeyen bir yaşam isteme duygusu yaratan gizde saklı olsa gerek.

En güzel anlar, Pazar sabahlarıydı; biz çocukların anne babamızın yatak odasına gitmemize izin verilirdi, Babam, kapıya yakın, Annemse pencere yanındaki yatakta, ikisi de hâlâ uzanıyor olurlardı. Ben hemen Babamın yatağına sıçrardım, diğerleri, Anneme koşardı. Babam benimle alt alta üst üste yuvarlanır, okulumu sorar, bana öyküler anlatırdı. Bu olay uzun sürerdi, özellikle bu anları iple çekerdim ve her seferinde hiç sona

ermemelerini dilerdim. Bunun dışında her şey, ayrıntılarıyla programlanmıştı, dadımızın denetlediği kurallarla doluydu yaşantımız. Ancak bu kuralların benim için işkence olacak şekilde uygulandığını söyleyemem, çünkü bütün günler, babamın, çocuk odasında bize verdiği armağanlarla eve dönmesiyle son bulurdu; bütün haftalar, Pazar sabahıyla ve yatakta oynama ve konuşmalarla son bulurdu. Ben yalnız Babamı dikkate alırdım; Annemin, iki küçük kardeşimle yatakta yaptıklarıyla hiç ilgilenmezdim, hatta belki biraz küçümserdim de onları. Babamın bana getirdiği kitapları okumaya başladığımdan beri kardeşlerimi sıkıcı ya da başımın derdi olarak görüyordum; Annemin onları bizden uzak tutması ve Babamın tümüyle bana kalması, şansların en büyüğüydü benim için. Yataktan kalkmadan önce, özellikle gülünçtü Babam, yüzüyle taklitler yapar, komik şarkılar söylerdi. Bana hayvan taklitleri yapardı yüzünü yamultarak, ben de hangi hayvan olduğunu tahmin etmeye çalışırdım, eğer bilirsem, ödül olarak beni hayvanat bahçesine götüreceğine söz verirdi. Yatağının altında bir oturak vardı, içindeki sıvı öylesine sarıydı ki şaşırdım. Ama bu bir şey değildi, çünkü bir gün kalktı, yatağın yanında ayakta durdu ve su döktü. Müthiş bir şarıltıydı, ondan bu kadar çok su geldiğine öyle şaşırdım ki, ona olan hayranlığım doruk noktasına vardı. “Şimdi bir atsın,” dedim; sokakta su döken atları, çıkan şarıltıyı biliyordum, organları çok büyük görünürdü. Doğru bildiğimi söyledi Babam: “Şimdi bir atım.” Taklidini yaptığı hayvanlar arasında bende en büyük etkiyi yapan buydu.

Bütün eğlenceye son veren her zaman Annem olurdu. “Jacques, artık yeter,” derdi, “çocuklar fazla azıyor.” Hiçbir seferinde oyunu hemen kesmezdi babam, daha önce duymadığım bir öykü anlatmadan beni odama göndermezdi. “Bunu düşün bakalım!” derdi bizi kapıdan geçirirken; Annem zili çalmış, dadı bizi almaya gelmiş olurdu. Ciddi bir yüzle ayrılıyordum odadan, çünkü bir konu üzerinde düşünmem gerekiyordu; Babam —bazen günler sonra da olsa— ne düşündüğümü bana sormayı ihmal etmezdi. Söylediklerimi büyük bir dikkatle dinler, sonunda sözlerimi onaylardı. Belki gerçekten uygun görüyordu, belki de yalnızca beni yüreklendirmeye

çabalıyordu; bana bir konuda düşünmemi söylediği zaman duyduğum duygular, ilk sorumluluk duygusu olarak betimlenebilir ancak.

Daha uzun yaşasaydı, her şey böyle sürecek miydi acaba diye sık sık düşünmüşümdür. Anneme karşı isyan ettiğim gibi sonunda ona da isyan edecek miydim? Bunu düşünemiyorum, babamın içimdeki imgesi, çok berrak ve onu öyle bulanmamış durumda bırakmak istiyorum. İngiltere'deki o kısa dönem boyunca, babasının lanetiyle yaşamaktan, babasının zulmünden öyle büyük bir acı çekiyordu ki, benimle ilgili her şeyde, dikkati, sevgiyi ve aklı hedefledi. Kaçtığına pişman değildi; Bulgaristan'da, onu ezen babasının işinde kalsaydı, bambaşka bir adam olurdu.

Babamın Ölümü
ve Nedeninin Son Şekli

Annem hastalandığında, İngiltere'ye geleli bir yıl kadar olmuştu. İngiliz havası ona yaramadı deniyordu. Doktor, Bad Reichenhall'da bir tedavi önerdi; yazın, sanırım 1912 Ağustosunda gitti. Pek umursamadım, onu pek özlemedim, ama Babam bana Annemi sorduğunda bir şeyler söylemek zorunda kalıyordum. Belki de Babam onun yokluğunun biz çocuklar için iyi olmayacağı düşüncesiyle kaygı duyuyor ve bizdeki ilk değişiklik belirtilerini anında saptamak istiyordu. Bir iki hafta sonra, Annemin daha uzun süre bizden ayrı kalmasının benim için sakıncası olup olmadığını sordu. Sabırlı olursak diye ekledi, sağlığı düzelmeye devam edecek ve eve, bize tam sağlıklı olarak dönecek. İlk birkaç kez onu özlemiş gibi yapmıştım; onun benden bunu beklediğini hissediyordum. O böyle deyince, rahat rahat içten davranarak, daha uzun bir tedavi görmesine razı olduğumu belirttim. Babam bazen elinde ondan bir mektupla çocuk odasına gelir, eliyle mektubu göstererek Annemin bize yazdığını söylerdi. Ama bu

dönemde, içi rahat değildi, aklı hep Annemdeydi, kaygılıydı. Yokluğunun son haftasında, az konuşuyor ve bana onun adını hiç anmıyordu; beni pek uzun süre dinlemiyor, hiç gülmüyor, komiklikler uydurmuyordu. Bana– verdiği son kitap olan *Napoieo'nun Yaşamı*'ndan ona söz etmek istediğimde, sözlerimi nerdeyse duymuyor, sabırsızlık edip anlatımı kesiyordu; aptalca bir şey söylediğimi sanıyor, utanıyordum. Bir gün sonra her zamanki gibi neşeli ve taşkın bir halde odamıza geldi ve Annemin ertesi gün burada olacağını söyledi. Sevindim, çünkü o sevinçliydi; Miss Bray, Edith'e anlamadığım bir şey söyledi: Hanımın eve gelmesi *uygun düşer* dedi. "Neden uygun düşer?" diye sordum, ama o başını iki yana salladı: "Sen anlamazsın. *Uygun düşer* işte!" dedi. Daha sonra bunu Anneme ayrıntılarıyla sorduğumda—soyut şeyler öylesine çoktu ki, akıl erdiremiyordum— altı haftalığına gittiğini ve daha uzun kalmak istediğini öğrendim. Babanım sabrı taşmış ve hemen dönmesi için ona telgraf çekmişti.

Annemin eve döndüğü gün, Babamı görmedim, o akşam odamıza gelmedi. Ama ertesi sabah ortaya çıktı ve kardeşimi konuşturdu. "Georgie," dedi, "Canetti," dedi çocuk; "İki" dedi Baba; "Üç," dedi çocuk; "Dört," dedi Baba; "Burton" dedi çocuk; "Sokağı," dedi Baba; "Batı," dedi çocuk; "Didsbury," dedi Baba; "Manchester," dedi çocuk; "İngiltere," dedi Baba; ve ben, sonunda, var gücümle, abartarak, "Avrupa!" dedim. Böylece adresimiz tekrar bir araya gelmişti. Bunlardan daha kesin belleğimde kalan sözcük yok, Onlar Babamın son sözleriydi.

Her zamanki gibi aşağıya kahvaltıya, indi. Çok geçmeden çığlıklar duyduk. Dadı koşarak merdivenleri indi Yemek odasının açık kapısından babamın yerde yattığını gördüm. Masayla şömine arasında, şömineye çok yakın bir konumda dümdüz uzanmıştı, yüzü bembeyazdı, ağzında köpükler vardı. Annem yanında diz çökmüş, "Jacques, konuş benimle, konuş benimle, Jacques, Jacques, konuş benimle!" diye haykırıyordu. Tekrar tekrar aynı sözleri söyledi, herkes eve doldu, komşumuz Brockbank'ler, bir Kuaker çift, sokakta yürüyen yabancılar da içeri geldi. Ben kapıda dikilmiştim, Annem

elleriyle saçlarını yoluyor, bağırmayı sürdürüyordu. Odanın içine, Babama doğru çekingen bir adım attım, allamıyordum, Babama sormak istedim, o anda birinin, “Çocuğu uzaklaştırın,” dediğini duydum. Brockbankler, yavaşça kolumdan tuttu, beni sokağa çıkardı ve kendi evlerinin ön bahçesine götürdüler.

Burada, oğulları Alan karşıladı beni, benden çok daha büyüktü ve benimle hiçbir şey olmamış gibi konuşuyordu. Okuldaki son kriket maçını sordu, yanıtladım, oyunun bütün ayrıntılarını bilmek istiyordu, artık söyleyecek bir şeyim kalmayıncaya dek sormayı sürdürdü. Sonra ağaçlara iyi tırmanıp tırmanmadığımı sordu, evet dedim, orada duran bir ağacı gösterdi bana, ağaç, biraz bizim ön bahçeye doğru uzanıyordu. “Ama buna tırmanamazsın,” dedi. “Bahse girerim tırmanamazsın Senin için çok zor. Cesaret edemezsin.” Gücümü denemek istedim, ağaca baktım, rahat çıkacağımı sanmıyor, kaygı duyuyordum, ama onlara göstermedim ve “Bal gibi çıkarım! Bal gibi de çıkarım!” dedim. Ağaca yaklaştım, gövdeye dokundum, kollarımı etrafına doladım, tam davranacaktım ki, yemek odamızdan bir pencere açıldı. Annem iyice dışarı sarktı, beni Alan'la birlikte ağacın dibinde gördü ve haykırdı: “Oğlum, sen oyun oynuyorsun, baban öldü!”

Bu sözleri sokağa doğru haykırdı, sesini giderek yükselterek bağırmayı sürdürüyordu, onu içeri çekmeye çabaladılar, direniyordu, onu gözden yitirinceye dek haykırışını duydum, uzun bir süre bağrışlarını duydum. Onun bağrışları, Babamın ölümünü, benim içime itti ve o andan beri içimden asla çıkmadı.

Annemi görmeme izin vermiyorlardı. Evle okulun tarh ortasında, Barlowmore Sokağında oturan Florentin ailesinin evine götürüldüm. Oğulları Arthur, arkadaşım sayılırdı, ondan sonraki günlerde ayrılmaz dost olduk. İki iyi yürekli insan olan Mr. Florentin'le karısı Nelly, gözlerini benim üzerimden bir an ayırmadılar, kaçıp anneme gideceğimden korkuyorlardı. Annem çok hastaymış diyorlardı, onu kimse göremez, çok

sürmez, gene tamamen iyileşir, o zaman onun yanına dönebilirsin. Ama yanılıyorlardı, onun yanına gitmeyi hiç istemiyordum, ben, Babama gitmek istiyordum. Babamdan pek söz etmiyorlardı. Cenaze gününü benden saklamadılar, kesin bir tavırla, cenaze törenine katılmak, mezarlığa gitmek istediğimi belirttim. Arthur'da yabancı ülkeleri anlatan resimli kitaplar vardı, pullar vardı, birçok oyun vardı. Gece gündüz benimle meşgul oluyordu; aynı odada yatıyorduk, bana karşı öyle dostça davranıyordu, öylesine yaratıcı, samimi ve komikti ki, şimdi bile onu düşündüğümde, bu dosta karşı yüreğim sıcak duygularla doluyor. Ancak cenaze günü, hiçbir şeyin yararı olmadı; beni cenazeye gitmekten alıkoymak istediğini fark edince, öfkemi tutamadım ve ona vurdum. Bütün aile bana yardım etmeye çalışıyordu, güvenlik için bütün kapılan kilitlediler. Öfkeden kudurdum, kapıları kıracağımı söyledim, o gün buna gücüm yeterdi de. Sonunda beni yavaş yavaş sakinleştirecek iyi bir fikir geldi akıllarına. Cenaze alayını *izleyebileceğimi* söylediler. Eğer dışarı sarkarsam, çocuk odasının penceresinden görebilirdim, ama ancak uzaktan görebilecektim.

Onlara inandım ve ne ölçüde uzaktan olacağı konusunu düşünmedim. Tören başladığında, çocuk odasının penceresinden eğildim, öylesine fazla sarkmıştım ki beni arkamdan sımsıkı tutmak zorunda kaldılar. Alayın, o anda Burton Sokağı köşesini dönmekte ve Barlowmore Sokağına sapmakta olduğunu, sonra da mezarlığa doğru bizden uzaklaşacağını söylediler. Gözlerimi dört açtım, ama hiçbir şey görmedim. Neyi görebileceğimi öylesine açıkça betimlediler ki, sonunda, söylenen yönde hafif bir sis görür gibi oldum. İşte gördün, dediler, işte cenaze bu. Uzun mücadeleden bitkin düşmüştüm, durumu kabullendim.

Babam öldüğünde ben yedi yaşımdaydım, o ise daha otuz birini doldurmamıştı. Ölümüyle ilgili pek çok şey konuşuluyordu, sağlığı yerindeydi, çok sigara içiyordu, ama ani kalp durmasını bağlayabilecekleri tek neden de buydu. Ölümünden sonra onu muayene eden İngiliz doktor hiçbir şey bulamamıştı. Ama ailede, İngiliz doktorlara pek güvenilmezdi. Viyana tıbbı o dönemde altın çağını yaşıyordu ve herkes şu ya da bu

noktada, mutlaka bir Viyanalı profesöre başvuruyordu. Bu konuşmalar beni hiç etkilemedi. Babamın ölümü için herhangi bir nedeni kabullenmem *olanaksızdı*, dolayısıyla neden bulunmaması benim için daha iyiydi.

Ancak yıllar geçtikçe, bu konuda Annemi durmadan sorguladım. Ondan duyduğum şeyler birkaç yılda bir değişiyordu; ben yavaş yavaş büyüdükçe, yeni şeyler ekleniyor ve daha önceki öykünün, gençliğim için "endişe verici" bir durum yaratmamak için o şekilde anlatıldığı söyleniyordu. Hiçbir şey aklımı babamın ölümü kadar meşgul etmediğinden, çeşitli evrelerde söylenenlerin hepsine tümüyle inandım. Sonunda Annemin anlattığı son öyküyü kendime uygun bulmuş olsam gerek, iyice kabullendim, her bir ayrıntıyı, Kutsal Kitapta yazıyormuşçasına benimsedim, çevremde olan biten her şeyi, okuduğum ya da düşündüğüm her şeyi, bu son anlatılanlar çerçevesinde değerlendirmeye başladım. Babamın ölümü, kendimi içinde bulduğum dünyalın merkezinde bulunuyordu. Birkaç yıl sonra, yeni bir şey öğrendiğimde, bir önceki dünyam, düzenlenmiş bir sahne donanımı gibi çevremde çöküyordu, artık hiçbir şey birbirine dayamıyordu, varılan bütün yargılar yanlıştı, sahteydi, sanki biri beni bir inançtan koparıp alıyordu, ama bu birinin ortaya koyup da sonradan yıktığı yalanlar, bana babamın bizzat söylediği, gençliğimi korumak için bilinçli olarak söylediği yalanlardı. Annem ansızın, "O zaman sana öyle söylemiştim, çünkü çok küçüktün. Anlayamazdın" derken hep gülümserdi. O gülümsemeden korkardım, mağrur, ama aynı zamanda zeki olması nedeniyle sevdiğim her zamanki gülümsemesinden farklı bir gülümseyişti bu. Babamın ölümüyle ilgili yeni bir şey söylediğinde beni paramparça ettiğinin farkındaydı. Acımasızdı Annem ve bunu yapmaktan, böylece de onun yaşamını zorlaştıran kıskançlığımı frenlemekten hoşlanıyordu.

Belleğim, ölümle ilgili olarak anlatılan birbirinden farklı öyküleri aynen korudu, bundan daha büyük bir bağlılıkla koruduğum hiçbir şey aklıma gelmiyor. Belki bir gün bunların hepsini yazabilirim. Bu bir kitap oluşturur, koca bir kitap... Ama şimdilik başka izlerden yürüyeceğim.

O zamanlar bana söylenen, bugün hâlâ inandığım son ölüm nedeni öyküsünü anlatmak istiyorum.

Florentinler, bir savaşın, Balkan Savaşının çıktığından söz ediyorlardı. Bu İngilizler için çok önemli olmayabilirdi, ama ben, Balkan ülkelerinden gelmiş insanlar arasında yaşıyordum ve bu, onlara göre kendi savaşlarıydı. Dürüst, düşünceli bir insan olan Mr. Florentin, benimle Babam hakkında konuşmaktan sakınırdı, ama yalnız kaldığımızda, bir şey söyledi bana. Çok önemli bir şey anlatıyormuş havasıyla söyledi bunları; evin içinde sayıları kabarık olan kadınların bulunmadığı bir anda konuştuğumuz için olsa gerek, bana büyük bir gizi açıklıyormuş duygusuyla dinledim onu. Söylediğine göre, Babam, son kahvaltısında gazete okuyormuş ve manşette, Montenegro'nun Türkiye'ye savaş ilan ettiği' bildiriliyormuş; Babam bunun Balkan Savaşının patlaması anlamına geldiğini ve şimdi pek çok insanın öleceğini anlamış, “Ve bu haber,” diyordu Mr. Florentin, “onu öldürdü.” Yerde, babamın yanında, *Manchester Guardian* gazetesini gördüğünü anımsıyordu. Evde ne zaman bir yerde bir gazete bulsam, Babam başlıkları okumama izin verirdi ve arada sırada, çok zor değilse, ne anlama geldiklerini açıklardı.

Mr. Florentin, savaştan daha kötü hiçbir şey yoktur, diyordu ve Babam onunla aynı görüşteydi, bu konuda sık sık konuşmuşlukları vardı. İngiltere'de herkes savaşa karşı, diye devam etti ve burada hiçbir zaman bir savaş daha çıkmayacak.

Sanki bu sözleri Babamın kendisi söylemiş gibi içime gömüldü Mr. Florentin'in söyledikleri. Sanki tehlikeli bir gizmiş gibi, aramızda konuşulmuş bir konu olarak kendime sakladım duyduklarımı. Daha sonraki yıllarda, insanlar çok genç yaşta, son derece sağlıklı, hiçbir hastalığı olmaksızın üzerine bir şimşek düşmüşçesine ansızın ölen Babamdan söz ettiklerinde, şimşeğin, o ölümcül haber, savaşın patladığını açıklayan haber olduğunu biliyordum — hiç, ama hiçbir şey bu düşüncemi değiştiremezdi. O günden sonra dünyada savaşlar oldu ve her savaş nerde olursa olsun ve

hatta, çevremdeki insanların pek de bilincinde olmadığı halde, beni, başıma gelen en *kişisel* olaymış gibi sararak o erken ölümün gücüyle sarstı.

Ama annem için tablo çok farklıydı. İlk kitabımın etkisiyle bana yirmi üç yıl sonra açıkladığı en son ve kesin öyküden, Babamın, öldüğü sabrın akşamından beri onunla tek sözcük konuşmadığını öğrendim. Kendisine benzeyen insanlarla, ciddi entelektüel konularla ilgili kişilerle bir arada bulunduğu Reichenhall'da kendisini çok iyi hissediyordu Annem. Doktoru ona Strindberg'i anlatmış, kendisi de bu yazarı okumaya başlamıştı, ondan sonra da Strindberg okumayı hiç bırakmadı. Doktor ona bu kitapları soruyordu, konuşmaları giderek daha ilginç olmaya başlamıştı, Annem, Manchester'da, yarım yamalak eğitim görmüş Sefaradlar arasındaki yaşamın kendisi için yeterli olmadığını, hastalığının belki de bu olduğunu anlamaya başlamıştı. Bunu doktoruna söylemiş, doktor da ona olan aşkını itiraf etmişti. Babamdan ayrılmasını ve onun eşi olmasını önermişti. Aralarında geçen tek şey, yalnız ve yalnız sözcüklerdi, kendisini suçlayacak hiçbir şey olmamıştı ve o, bir an olsun babamı bırakmayı ciddi olarak düşünmemişti. Ama doktorla olan konuşmaları Annem için giderek daha fazla anlam taşımaya başlamış ve kendisi, Reichenhall'daki günlerini uzatmak için elinden geleni yapmıştı. Sağlığının hızla düzeldiğini hissediyordu, bu da ona babamdan oradaki tedavisinin devam etmesine izin vermesini istemesi için dürüstlükten uzak bir neden oluşturuyor değildi. Ama çok onurlu olduğundan ve yalan söylemeyi kendine yediremediğinden, mektuplarında, doktorla yaptığı büyüleyici konuşmalardan da söz ediyordu. Sonuç olarak Babam telgraf çekip onu hemen dönmeye zorladığı için ona şükran borçluydu. Kendisi Reichenhall'ı terk etme gücünü bulamayabilirdi. Manchester'a neşe içinde ve mutlu bir şekilde dönmüş ve babamın onayını alarak rahatlamak üzere, belki biraz da gösteriş olsun diye, olan biteni, doktorun kendisiyle kalması teklifini geri çevirdiğini anlatmıştı. Babam işlerin bu noktaya nasıl geldiğini anlayamamış, onu sorguya çekmiş, aldığı her yanıtta, kıskançlığı artmıştı. Annemin kendisini suçlu duruma düşürdüğü konusunda ısrar ediyor, ona

inanmıyor, yanıtları yalan olarak kabul ediyormuş. Sonunda çok öfkelenmiş, bütün gerçekleri itiraf edinceye dek Annemle tek kelime konuşmayacağını söylemiş. Bütün geceyi sessizlik içinde hiç uyumadan geçirmiş. Annemse Babamın böyle davranmakla kendisine işkence ediyor olmasına karşın ona acıyormuş, ama onun tersine, dönmekle sevgisini kanıtladığına inanıyormuş; herhangi bir yanlış yaptığının farkında değilmiş. Veda ederken doktorun kendisini öpmesine bile izin vermemiş. Babamı konuşturmak için elinden geleni yapmış, ama saatlerce çabaladığı halde sonuç alamayınca o da öfkelenmiş, sessizliğe gömülmüş.

Sabahleyin, kahvaltıya inince, ağzını açmaksızın masaya oturmuş Babam ve gazeteyi eline almış. Krizin etkisiyle yere yıkıldığında, Anneme tek bir söz söylememiş bulunuyormuş. Annem önce, Babanım kendisini korkutmaya, onu biraz daha cezalandırmaya çalıştığını sanmış. Başında diz çökmüş ve yalvarmış, yakarmış, kendisiyle konuşması için umarsızlık içinde dil dökmüş. Öldüğünü anlayınca, kendisinin yarattığı bir düş kırıklığı nedeniyle öldüğünü sanmış.

Bu son seferinde, Annemin bana gerçeği, kendisine göre gerçek olanları anlattığını biliyorum. Aramızda, uzun, ağır mücadeleler yaşanmış ve o sık sık beni evlatlıktan çıkarmanın sınırına gelmişti. Ama “şimdi” diyordu, “kendi özgürlüğün için yürüttüğün mücadeleyi anlıyorum,” mücadelemin ona verdiği büyük mutsuzluklara karşın, şimdi bu özgürlüğe hakkım oluğunu kabul ediyordu. Okuduğu kitap, onun etinden bir parçaydı, benim içimde– kendisini görüyordu, insanlara hep benim betimlediğim şekilde bakmıştı, yazsaydı eğer, kendisi de tam tamına böyle bir kitap yazardı. Bağışlaması yeterli değildi, önümde eğiliyordu şimdi, beni iki kez oğlu olarak tanıyordu, olmamı en çok istediği kişi olmuştum. Bunları söyledi bana. O zamanlar Paris'te oturuyordu ve kendisini ziyaret etmemden önce, bana Viyana'ya, benzer sözleri içeren bir mektup yazmıştı. Bu mektup beni korkuttu; en büyük düşmanlık günlerimizde bile, en çok, gururundan dolayı ona hayranlık duymuştum. Söz konusu kitap benim için ne– kadar önemli olursa olsun, bu • romandan dolayı benim önümde eğilmesi düşüncesi,

dayanılmaz, geldi bana (onun bendeki imgesi, hiçbir şey önünde eğilmemesinden oluşmuştu). Onu tekrar gördüğümde, utancımı, mahcubiyetimi ve düş kırıklığımı hissetmiş olsa gerek, samimi olduğuna beni inandırmak için kendini koyvermiş ve babamın ölümüne ilişkin bütün hakikati sonunda bana anlatmıştı.

Daha önceki öykülerine karşın, zaman zaman olayları hissetmiştim, ama her seferinde, Annemden bana geçen güvensizliğin beni böyle düşünmeye ittiği gerekçesiyle kendimi engellemiştim. Aklımı rahatlatmak için hep Babamın çocuk odasındaki son sözlerini tekrarladım. Bunlar, öfkeli, ya da umutsuz, üzgün bir adamın sözleri değildi. Belki de denilebilir ki, korkunç ve uykusuz bir geceden sonra yumuşamak üzereydi, belki de yemek odasında, savaşın patlaması haberiyle uğradığı büyük şaşkınlık işin içine girip de onu yere yıkmasaydı, Annemle konuşacaktı.

Kudüs Cenneti

Birkaç hafta sonra Florentinlerin evinden Burton Sokağına, annemin yanına döndüm. Gece, anneminkinin yanında bulunan babamın yatağında yatıyor, annemin başını bekliyordum. Ağladığını duyduğum sürece uykuya dalmıyordum; o birazcık uyuyup da uyandığında, hafiften ağlayışı beni uyandırıyordu. Bu dönemde ona yakınlaştım, ilişkimiz farklıydı, yalnızca yaşım gereği değil, tam anlamıyla, evin büyük oğlu olmuştum. Annem bana büyük oğlum diye sesleniyor ve bu nitelemeye uygun davranıyordu, bana güvendiğini, varlığının bana dayandığını hissediyordum, benimle kimseyle konuşmadığı şekilde konuşurdu, bu konuda hiçbir şey söylememiş olmasına karşın, ondaki umarsızlığı ve içinde bulunduğu tehlikeyi hissediyordum. Onu gecenin içinden sağ salim çıkarma görevini üstlendim, artık çektiği işkenceye dayanamayıp yaşamına son vermek istediğinde, ona asılan ağırlıktım ben. Çok garip bir durum bu, bir ölüm deneyimini, hemen

ardından, bir canlının ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalması korkusunu yaşıyorum.

Gündüz, kendini denetleyebiliyordu; yapacağı çok şey vardı, alışık olmadığı işlerdi bunlar ama hepsini de yapıyordu. Akşamleyin, birbirimize bir çeşit sessiz incelikler sunduğumuz küçük törensel yemeğimizi yiyorduk. Hareketlerini tek tek izliyor ve onları belleğime yerleştiriyordum, yemek sırasında olup bitenleri, önlemli bir yaklaşımla yorumluyordu bara. Daha önceleri, onu sabırsız, buyurgan, zorba ve düşüncesiz bir kişi olarak bilirdim; en açık şekilde anımsadığım hareket, biz çocuklardan kurtulmak için dadıyı çağıran zili çalmasıydı. Babamı daha çok sevdiğimi ona çeşitli şekillerde belli etmiştim ve çocukları çok acımasızca utandıran “Kimi daha çok seviyorsun, Anneni mi Babanı mı?” sorusu sorulduğunda, “ikisini de,” sözüyle geçiştirmeye çabalamıyor, hiç çekinmeden Babamı gösteriyordum. Ama şimdi, ikimiz de birbirimiz için Babamdan geriye kalanları temsil ediyorduk: hiç farkında olmaksızın, Babamı oynuyorduk, birbirimize gösterdiğimiz şefkat, *onun* şefkatiydi.

Bu saatleri yaşarken, insanın bütün zihinsel gücünü toparlamasına yardımcı olan sessizliği, kımıltısızlığı öğrendim. Bu saatlere o zamanlar yaşamımın hiçbir döneminde olmadığı kadar ihtiyacım vardı, çünkü bu akşamları izleyen geceler, korkunç tehlikeyle doluydu; Yaşamım boyunca o dönemdeki kadar kendime egemen, o dönemdeki kadar kararlı olabilseydim, daha ne isterdim?

Başımıza gelen felaketten bir ay sonra insanlar dua için bizim evde toplandı. Erkek dostlar ve akrabalar, şapkaları başlarında, dua kitapları ellerinde olduğu halde yemek odasının duvarı boyunca dikildiler. Dar duvara dayalı, pencereye bakan divanda, Bulgaristan'dan gelen büyükbabamla babaannem oturuyorlardı. O zamanlar büyükbabamın kendini ne kadar suçlu hissettiğini anlamamıştım. Babam Bulgaristan'dan ayrılırken, ona lanet okumuştu; dindar bir Yahudi’nin oğluna lanet okuması çok seyrek rastlanan bir olaydır, bundan daha tehlikeli bir lanet, daha korku

veren bir beddua yoktur. Babam onu dinlememiş ve İngiltere'ye geldikten sadece bir yıl sonra ölmüştü. Büyükbabamın dua ederken sesli sesli ağladığını kulaklarımla duyuyordum; durmadan ağlıyordu, beni her görüşünde sımsıkı kucaklıyor, bir türlü bırakmıyor, beni gözyaşlarıyla ıslatıyordu. Bunu üzüntüden yaptığını sanıyordum, bunun üzüntüden de öte, suçluluk duygusunun anlatımı olduğunu çok sonra öğrendim; okuduğu lanetin babamı öldürdüğüne inanıyordu. Bu törenler beni müthiş ürküttü, çünkü Babam ortada yoktu. Onun ansızın– aramızda beliriverecеğini ve tıpkı diğer adamlar gibi dua etmeye başlayacağını bekliyordum boyuna. Bir yere saklanmadığının, kendini gizlemediğinin bilincindeydim; ama her nerede olursa olsun, şu anda, bütün erkekler onun için dua okurken gelmeyişinin nedenini kavrayamıyordum. Dua edenlerden biri Mr. Calderon'du, her zaman gülmekle ünlü o uzun bıyıklı adamdı bu. Yapılabilecek en kötü şeyi ondan bekliyordum. Gelir gelmez sağında solunda duran adamlarla paldır küldür konuşmaya başladı ve ansızın korktuğum başıma geldi: adam güldü. Öfkeyle yanına gittim ve “Neden gülüyorsunuz?” diye sordum. Durmadı, bana güldü. Böyle davrandığı için ondan nefret ediyordum, çekip gitmesini istedim, içimden ona vurmak geliyordu. Ama gülümseyen surata uzanmıyordum, çok küçüktüm, bir sandalyeye çıkmam gerekiyordu; bu durumda ona vurmadım. Dua bitip de herkes odadan çıktığında başımı okşamak istedi, eline vurdum, öfkeyle ağlayarak ona sırtımı döndüm gittim.

Büyük babam, benim en büyük evlat olarak ölülerin ardından okunan kadiş duasını okumam gerektiğini söyledi. Her ölüm yıldönümünde kadişi okuyacaktım. Eğer bunu yapmazsam Babam bir oğlu yokmuşçasına kendini terkedilmiş hissederdi. Bir Yahudi’nin işleyeceği en büyük günah, diyordu Büyükbabam, babası için kadiş okumamaktır. Bunu bana gözyaşları ve hıçkırıklarla anlattı, o ziyaret boyunca onu hep böyle ağlarken gördüm. Elbet Annem, bizde adet olduğu üzere, onun elini saygıyla öptü ve ona “Sefior Padre” diye hitap etti. Ama akşam konuşmalarımızda ondan hiç söz etmiyordu, ben de sormanın uygun olmayacağını hissediyordum.

Büyükbabamın hiç eksilmeyen üzüntüsü bende derin izler bıraktı. Ama Annemin korkunç krizlerine tanık olmuştum, şimdiyse onun her gece, ama her gece ağladığını görüyor, kaygı duyuyordum, büyükbabamı izlemekle yetindim. Herkese kara yazgısını anlatıyor, kaderine lanet ediyordu. Bunları bize de söylüyor ve bize “öksüz” diyordu. Ama torunlarının öksüz kalmasından utanç duyuyormuş gibiydi, bense utanma duygusuna karşı savaşıyordum. Ben bir öksüz değildim, Annem vardı ve küçük kardeşlerimin sorumluluğunu ellerime teslim etmiş bulunuyordu.

Burton Caddesindeki evde pek uzun süre kalmadık. Aynı kış, annemin Palatine Caddesinde oturan kardeşinin evine taşındık. Bu büyük evde sayısız büyük oda ve daha çok insan vardı. Dadımız Miss Bray ve hizmetçimiz Edith de bizimle geldi. Birkaç ay boyunca iki ev birleşmişti, her şey ikiye katlanmış durumdaydı, çok konuk geliyordu. Artık akşamları annemle yemek yemiyor, geceleri de onun odasında yatmıyordum. Belki kendini daha iyi hissediyordu, belki ötekiler onu yalnızca benim gözetimime teslim etmemenin daha akıllı olacağını düşünmüşlerdi. Onun duygularını değiştirmeye çalışıyorlardı, eve dostlar geliyor, ya da onu davet ediyorlardı. Çocuklarla birlikte Viyana’ya yerleşmeye karar ' vermişti. Burton Caddesindeki ev satıldı. Taşınma hazırlıkları yapılacaktı. Büyük adam olarak kabul ettiği yetkin kardeşi, danışmanlığını üstlendi. Çocuk olduğumdan, bu yararlı konuşmaların dışında tutuluyordum. Gene okula gitmeye başlamıştım, Miss Lancashire, bana bir öksüz gibi davranmadı. Saygı gibi bir şey gösteriyordu bana, hatta bir keresinde, artık evin erkeği olduğumu, bunun da bir kişinin ulaşabileceği en iyi konum olduğunu söyledi.

Palatine Caddesindeki evde, gene çocuk odasında kalıyordum, içinde canlı duvar kağıtları bulunan ilk odamdan çok daha büyüktü burası. Duvar kağıdını özlemedim; olayların etkisiyle onlara ilgi duymaz hale gelmiştim. Burada gene kardeşlerim ve dadımla birlikteydik; yapacak pek fazla işi bulunmayan Edith de genellikle bizimle otururdu. Oda yeterinden fazla büyüktü, bir eksiklik vardı burada, insana oda boşmuş gibi geliyordu, belki

daha fazla insan arıyordu gözlerim; Wales'den gelme dadımız Miss Bray, odayı cemaatle dolduruyordu. Bizimle birlikte İngilizce ilahiler söylüyordu, Edith de bize katılıyordu, bizim için yepyeni bir dönem başlamıştı, çocuk odasına girer girmez şarkıya başlıyorduk. Miss Bray, çabucak bizi şarkı söylemeye alıştırdı, şarkı söylerken bambaşka bir kadın oluyordu, o sopa gibi sert kadın gidiyor, kendini ilahilere kaptırmış, hevesini, hoşnutluğunu biz çocuklara da bulaştırmış bir kadın geliyordu. Hepimiz bütün gücümüzle katılıyorduk ilahilere, en küçüğümüz iki yaşındaki George bile söylüyordu. Söylemeye doyamadığımız *bir* şarkı vardı. Bu, Kudüs Cenneti ilahisiydi. Miss Bray, babamızın şimdi Kudüs Cennetinde olduğuna ve bu şarkıyı gerektiği gibi söylememiz halinde, seslerimizi tanıyacağına ve bundan çok hoşlanacağına bizi inandırmıştı. Harikulade bir dize vardı: “Kudüs, ey Kudüs, melekler nasıl da şarkı söylüyor, dinle!” Bu dizeye geldiğimizde, babamı görebildiğime inanıyor, öylesine güçlü söylüyordum ki, patlayacağımı sanıyordum. Ancak Miss Bray telaşlanmış görünüyor, evdeki diğer insanları rahatsız edebileceğimizi söylüyordu, kimsenin bizi rahatsız etmemesi için de kapıyı kilitliyordu. Şarkılardan çoğunda Hazreti İsa sözleri geçiyordu, bize bu peygamberin öyküsünü atlattı. Ben, bu öykülere doymuyor, hep anlatsın istiyordum ve Yahudilerin neden onu çarmıha gerdiğini bir türlü anlayamıyordum. Yahuda'yı hemencecik tanıyıverdim, uzun bıyıkları vardı ve yaptığı kötülüklerden utanmak yerine gülüp duruyordu.

Miss Bray, her ne kadar kötü bir şey yapmadığı kadısındaysa da, vaaz verme saatlerini dikkatle seçiyor olsa gerekti. Kimse bizi rahatsız etmiyordu; Hazreti İsa hakkındaki öyküleri pür dikkat dinledikten sonra, bize söyletmesi için sürekli yalvardığımız “Kudüs”ü söyleyebilirdik. Her şey öyle hoş, öyle görkemliydi ki, kimse ağzını açıp kimseye bir şey söylemiyordu. Bu oturumlar, uzun bir süre böyle devam etti; haftalarca sürmüş olsa gerekti, çünkü onlara öylesine alıştım ki, okulda bile aklımdan çıkmıyordu, o saatleri dört gözle bekliyordum, okumak bile artık eski önemini yitirmişti benim için, Annemse, sürekli Napoleon dayıyla görüş

alış verişinde bulunduğundan, bana gene yabancı gelmeye başlamıştı ve ben, bu dayıdan öylesine hayranlıkla konuştuğu için onu cezalandırmak amacıyla, İsa'yla geçirdiğimiz gizli saatlerden ona söz etmiyordum.

Bir gün, ansızın biri kapıyı çaldı. Annem, beklenmedik bir saatte eve gelmiş, çocuk odasından gelen şarkıları duymuştu. “Öylesine güzeldi ki,” dedi bana sonradan, “dinlemekten kendimi alamadım.” Nasıl olup da yabancıların çocuk odasına girdiğine şaşırmış, ilahileri söyleyenlerin biz olabileceği aklından geçmemiş. Dinlemiş, dinlemiş, sonra da “Kudüs” ilahisini kimin söylediğini– merak edip kapıyı açmaya çalışmış. Kilitli olduğunu görünce, çocuk odamızdaki bu saygısız yabancılardan müthiş rahatsız olmuş ve kapıyı hızla sarsmaya başlamış. Koroyu biraz yönetmek üzere ellerini kullanmakta olan Miss Bray, şarkıyı kesip kapıyı açmadı, sonuna dek söyledik. Sonra sakin sakin kapıyı açtı ve “Madam”ın karşısında dikildiğini gördü. Şarkı söylemenin çocuklara yaran olduğunu açıklamaya çalıştı, “Madam” son zamanlarda onların ne kadar mutlu olduğunu fark etmemiş miydi? Korkunç olaylar sonunda geride kaldı diyordu, şimdi artık babamızı tekrar nerede bulabileceğimizi biliyorduk; bizimle geçirdiği bu saatler onu öylesine kendinden geçiriyordu ki, anında büyük bir yüreklilikle ve de hiç çekinmeden öldüğünü anlattı. Ben de tümüyle Ona İsa'dan söz etti, onun da bizim için öldüğünü anlattı. Ben de tümüyle Miss Bray'in etkisi altında kalmış olarak onu savundum, Annem müthiş öfkelendi ve Miss Bray'e, bizim Yahudi olduğumuzu bilmiyor mu diye sordu, bu kadın nasıl olur da onun çocuklarını gizli gizli yoldan çıkarırdı? Özellikle de çok sevdiği, her sabah giyinmesine yardım eden, Annemle her şeyi konuşan, hatta sevgilisini bile anlatan Edith'e çok kızıyordu; nasıl olurdu da bu saatlerde neler yaptığımızı ondan bile bile gizlerdi? Edith anında işten kovuldu, Miss Bıay kovuldu, iki kadın ağlaştı, biz ağladık, sonunda Annem de ağladı ama öfkesinden.

Ama Miss Bray kaldı; en küçüğümüz George, ona çok bağlıydı ve Annem sırf bu nedenle onu Viyana'ya götürmeyi tasarlıyordu. Ancak Miss Bray, bir daha asla bizimle ilahî söylemeyeceğine, Hazreti İsa’yı ağzına

almayacağına söz vermek durumunda kaldı. Sonuçta buradan ayrılacağımız için, Edith nasılsa yakın gelecekte işi bırakacaktı, onun kovulması karan değiştirilmedi ve sevdiği bir kişinin kendisini düş kırıklığına uğratmasına dayanamayacak kadar gururlu olan Annem, onu bağışlamadı.

Bana gelince, Annemle, ilişkimizi sonsuza dek belirleyecek bir olayı ilk kez yaşamış oldum. Beni odasına götürdü, yalnız kalır kalmaz, nerdeyse unutmuş olduğumuz akşam konuşmalarımızdaki ses tonuyla, neden ona bunca uzun zamandır ihanet etmekte olduğumu sordu. “Bir şey söylemek istemedim,” oldu yanıtım. “Ama neden istemedin, neden? Sen benim en büyük oğlumsun bak. Sana güvendim.” “Sen de bana hiçbir şey söylemiyorsun,” diye yanıtladım onu yerimden kıpırdamadan. “Sen Solomon Dayıyla konuşuyorsun, bana hiçbir şey söylemiyorsun.” “Ama o benim ağabeyim. Ona danışmak zorundayım” “Neden bana danışmıyorsun?” “Henüz allamayacağın şeyler var, onları daha sonra öğreneceksin.” Sözleri bir kulağımdan girdi, diğerinden çıktı. Onun ağabeyini sevmediğim için kıskanıyordum. Sevseydim, kıskanmazdım. Ama o, “tuttuğunu koparan” biriydi, tıpkı Napoleon gibi, savaşlar başlatan adam, bir katildi.

Bugün geriye bakıp düşündüğümde, belki de diyorum, birlikte söylediğimiz şarkıların esin kaynağı ben olmuşumdur Miss Bray' için. Zengin dayının büyük evinde, gizlice adlandırdığım üzere “Yamyam Dev Sarayında hiç kimsenin bilmediği gizli bir yerimiz vardı; yamyam deve teslim olduğu için Annemi bu işin dışında tutmak benim en büyük isteğimdi belki de. Ağabeyi hakkında ağzından çıkan her sözcüğü, teslim olmasının bir işareti olarak algılıyordum. Ondan her yönde farklı olma kararımın temelleri atılmıştı; ben, ancak bu evden ayrılıp sonunda uzaklara gittiğimizde Annemi gene kendime kazandım ve bir çocuğun yozlaşması olanaksız gözleriyle onun sadakatinin bekçisi oldum.

Leman Gölü Üzerinde Almanca

1913 Mayısında, Viyana'ya taşınmak için her şey hazırlanmıştı, Manchester'dan ayrıldık. Yolculuk aşama aşama gerçekleşti; zaman içinde yaşamımın ölçüsüz merkezlerine dönüşecek kentleri ilk kez gördüm. Londra'da, sanırım sadece birkaç saat kaldık. Ama trenle kenti bir baştan bir başa gezdik, ben, büyük bir hoşnutlukla yüksek kırmızı otobüslere gözümü diktim ve anneme beni bunların üst katına bindirmesi için yalvardım. Pek zamanımız yoktu, sonsuz uzunlukta siyah yılanlar olarak belleğimde tuttuğum kalabalık caddeler karşısındaki heyecanımı, sayısız insanın birbirine çarpmaksızın oradan oraya koşuştuğu Victoria İstasyonundaki heyecanım izledi.

Kanal boyunca yaptığımız yolculuk anılarımda yer etmiyor, ama Paris'e varışımızı hiç unutmuyorum. İstasyonda bizi yeni evli bir çift, annemin en küçük kardeşi kendi halinde çekingen sakıngan bir genç olan David'le kuzguni siyah saçlı, allıklı yanaklı iki dirhem bir çekirdek genç karısı karşıladı. İşte gene kırmızı yanaklar karşıma çıkmış bulunuyordu, öyle koyu kırmızıydılar ki, yeni yengemi yalnızca o kırmızı yuvarlaklardan öpmek istediğimde, Annem bana bunların yapay olduğunu söyledi. Yengemin adı Esther'di, Sefaradların en kalabalık olduğu ve evlenmek isteyen delikanlıların kız bulmaya, gelin almaya gittikleri Selanik'ten yeni gelmişti. Paris'te, oturdukları apartmanda, odalar öylesine küçüktü ki, bunlara bebek odası dedim hemen. David Dayı hiç alınmadı, hep gülüyor, hiçbir şey söylemiyordu. Kendisini işe ortak olarak önerdiklerinde öfkeyle reddeden Manchester'daki güçlü kardeşinin tam tersiydi. David, o sıralarda havalarda uçuyordu, çünkü evleneli henüz bir hafta olmuştu. Işıklar saçan yengemi hemencecik sevmemden gurur duyuyor, durup durup onu öpmemi söylüyordu. Zavallı adam başına gelecekleri bilmiyordu; karısı kısa süre içinde ne denli inatçı, çekilmez ve doyumsuz bir bela olduğunu ortaya koyacaktı.

Minik odalı apartmanda bir süre kaldık, bundan hoşnuttum. Meraklı bir çocuktum, yengem de makyajını yaparken kendisini seyretmeme izin veriyordu. Paris'te bütün kadınların boyandığını açıkladı bana, yoksa erkekler onları beğenmezlerdi. “Ama David Dayı seni beğeniyor,” dedim; yanıt vermedi. Kendisine koku sürdü ve bana iyi kokup kokmadığını sordu. Parfümlerden hoşlanmazdım; dadımız Miss Bray, bunların “kötü” olduğunu söylemişti. Bu yüzden Esther Yengenin sorusuna kaçamak yanıt verdim “En çok saçlarının kokusunu seviyorum.” Bunun üzerine oturdu, kardeşimin, herkesin hayran olduğu kıvırcık saçlarından bile daha siyah olan saçlarını döktü; giyinirken de yanında oturup onu hayran hayran izlememe izin vardı. Bütün bunlar, bu işlerden hiç hoşlanmayan Miss Bray'in önünde açık açık oluyordu; sonradan dadımızı, Anneme Paris'in çocuklar için hiç iyi bir yer olmadığını söylerken duydum.

Yolculuğumuz, Annemin birkaç ay kalmayı tasarladığı İsviçre’nin Lozan kentine devam etti. Annem kentin tepesinde, üzerinde yelkenlilerin dolaştığı, pırıl pırıl göl manzaralı bir apartman kiraladı. Sık sık aşağı Ouchy’ye iner, gölün kıyısında gezinir, parkta çalan bandoyu dinlerdik. Her şey pırıl pırıldı, her zaman tatlı bir rüzgar eserdi, gölü, rüzgarı, yelkenlileri ve çaları bandoyu çok severdim, öylesine mutluydum ki, Anneme, ”Neden hurda kalmıyoruz, en güzel yer burası,” diyordum.

“Şimdi artık Almanca öğrenmen gerek,” dedi Annem. “Viyana'da okula gideceksin.” Gerçi, “Viyana” sözcüğünü hep büyük bir şevkle söylüyordu ama, Lozan'da kaldığımız sürece bu bana hiç çekici gelmedi. Çünkü, Viyana'da göl olup olmadığını sorduğumda, “Hayır,” dedi, "ama Tuna Nehri var.” Karşımızda Savoy'daki dağlar yerine de, diyordu, Viyana'nın ormanları ve tepeleri var. Tuna'yı bebekliğimden beri biliyordum, beni fena halde' yakan su Tuna'dan geldiğinden, ona kin besliyordum. Ama işte şu harikulade göl vardı burada, dağlar da benim için yeniydi. Ben inatla Viyana'ya gitmeye karşı tepki gösteriyordum, Lozan'da tasarlanandan uzun süre kalmamızın nedenlerinden biri de belki bu isteksizliğim olabilir.

Ama gerçek neden önce Almanca öğrenmemin gerekli oluşuydu. Sekiz yaşındaydım, Viyana'da okula gidecektim, yaşıma göre oradaki ilk okulun üçüncü sınıfına yazılacaktım. Annem, dil bilmemem nedeniyle bu sınıfa kabul edilmeme olasılığını düşünmek bile istemiyordu, bu yüzden bana çabucak Almanca öğretmeye karar vermişti.

Kente geldikten birkaç gün sonra birlikte bir kitapçıya gittik: annem bir İngilizce–Almanca dil bilgisi kitabı istedi ve gösterilen ilk kitabı aldı, beni hemen eve getirdi, derslere başladı. Bu dersleri inanılır şekilde nasıl betimleyebilirim? Derslerin nasıl yapıldığını çok iyi biliyorum —nasıl unutabilirim ki?— ama gene de kendim bile inanmıyorum.

Yemek odasındaki büyük masaya oturuyorduk, ben masanın dar tarafında, üzerinde yelkenlilerin dolaştığı göle bakan pencerenin karşısında yer alıyordum. O, sol tarafımda , masanın uzun kenarının bittiği yere yakın oturuyor ve kitabı, benim göremeyeceğim şekilde tutuyordu. Kitabı hep benden uzak tuttu. “Sana gerekli değil bu,” diyordu, “hem zaten anlamazsın.” Ama bu açıklamaya karşın, kitabı bir giz gibi benden uzak tuttuğunu hissediyordum. Bir Almanca tümce okuyor, bana tekrarlatıyordu. Söyleyiş biçimimi beğenmiyor, tümceyi birkaç kez, kendisi, “idare eder,” nitelikte buluncaya dek tekrarlatıyordu. Ama bu çok sık olmuyordu, çünkü aksanımla alay ediyordu, bense onun alaylarına hiçbir zaman dayanamadığımdan büyük çaba harcıyordum, böylece kısa süre içinde tümceyi doğru olarak söylüyordum. Ancak ben doğru şekilde söyledikten sonra tümcenin İngilizcede ne anlama geldiğini açıklıyordu. Ama bu çeviriyi asla tekrarlamıyordu, her seferinde anında kapmam ve bir daha hiç unutmamam gerekiyordu. Kendisi hemen bir sonraki tümceye geçiyor ve aynı şeyi tekrarlıyordu; doğru şekilde söylediğim an gözlerinde son derece egemen bir anlatımla anlamını söylüyor, anında bir somaki tümceye geçiyordu. İlk dersten sonra kaç tümceyi çalışmamı istediğini bilmiyorum; haydi iyimser bir yaklaşımla birkaç tümce diyelim, ama korkarım pek çoktu. Dersi şu sözlerle sona erdirdi: “Kendi kendine tekrarla. Tek bir

tümceyi bile unutmamalısın. Bir tek tanesini bile. Yarın, devam edeceğiz.” Kitap onda kaldı, ben, tek başıma şaşkın kalakaldım.

Yardım edenim yoktu, Miss Bray, yalnızca İngilizce biliyordu, o gün, Annem bana tümceleri tekrar söylemeyi kabul etmedi. Ertesi gün, gene aynı yerde, açık pencere, göl ve yelkenlilerin karşısına oturdum. Dünkü tümceleri ele alıyor, birincisini tekrarlatıyor, ne anlama geldiğini soruyordu. Ne yazık ki anlamı aklımda kalmış oluyor, o da hoşnutlukla, “Hah! Demek bu iş olacak!” diyordu. Ama bundan sonra felâket başlıyordu, bildiğim tek tümce oydu; birincisi dışında hiçbir tümce aklımda kalmamıştı. Tümceleri o söylüyor, ben tekrarlıyordum, sonra da bekleyen bakışları karşısında bir iki kekeleyip sessizliğe gömülüyordum. Birkaç tümce için bu olay yaşandığında, o öfkeleniyor, “Birincisini anımsadın, demek ki istesen, yaparsın. İstemiyorsun. Lozan’da kalmak istiyorsun. Seni tek başına Lozan'da bırakacağım, ben, Viyana'ya gidiyorum, Miss Bray ile küçükleri de götüreceğim. Madem çok istiyorsun, Lozan'da tek başına kalabilirsin!”

Sanırım Lozan'da yalnız kalmaktan çok onun aşağılamasından korkuyordum. Çünkü sabrı iyice tükendiğinde ellerini başına koyuyor ve “Benim oğlum bir ahmak!” diye bağırıyordu. “Oğlumun bir ahmak olduğunu bilmemişim demek!” Ya da şöyle haykırıyordu: “Baban da Almanca bilirdi, seni böyle görse ne der!”

Korkunç bir umutsuzluğa düşüyordum ve bu duygumu gizlemek için bana yardım edemeyen yelkenlilerden yardım almak umuduyla göle bakıyordum. Bugün bile anlayamadığım bir şey oldu o sıralarda. Şeytan gibi dikkat kesildim ve tümcelerin adamlarını söylendiği anda aklımda tutmayı öğrendim. Üç, dört tümceyi doğru bildiğimde beni övmüyor, yeni tümcelere geçmiyor, diğerlerini de soruyordu, her seferinde söylediği bütün tümceleri aklımda tutmamı istiyordu. Ama buna hiçbir zaman tanık olmadığımızdan, bir kere bile övmedi beni; o haftalar boyunca süren derslerimiz annemi sürekli düşünceli, kaygılı ve hoşnutsuz gördüğüm bir hava içinde sona erdi.

Şimdi artık onun alaylarına hedef olmanın müthiş korkusu içinde yaşıyordum, gündüzleri, nerede olursam olayım, tümceleri sürekli tekrarlıyordum. Dadıyla yaptığımız yürüyüşlerde asık suratlı ve suskundum. Artık rüzgarı hissetmiyor, müziği duymuyor, sürekli olarak aklımdan Almanca tümcelerimle onların İngilizce karşılıklarını geçiriyordum. Fırsat buldukça bir kenara çekiliyor, bunları sesli söylüyordum, zaman zaman yaptığım yanlışları düzeltiyor, doğrularını sayısız kereler tekrarlıyordum. Nede olsa bilgimi kontrol edebileceğim bir kitap yoktu elimde; kitaplarla olan dostluğumu biliyordu, elimde kitap olması halinde işlerimin çok daha kolaylaşacağını biliyordu, ama gene de inatla ve acımasızca onu bana vermeye razı olmuyordu. Ona göre, insan işin kolayına kaçmamalıydı; dil öğrenmede kitaplar yararlı değildi, dil sözlü öğrenilirdi ve bir kitap ancak dilin biraz bilinmesi halinde yararlı olurdu. İştahsızlığımın nedeninin üzüntümden kaynaklandığını fark etmedi. İçinde yaşadığım korkunç durumu pedagojik bir olgu olarak görüyordu.

Bazı günler bir ikisi dışında bütün tümcelerle onların anlamlarını anımsamayı başarıyordum. Öyle durumlarda onun yüzünde bir hoşnutluk belirtisi arardım. Ama bunu hiç görmedim, sağladığım tek şey, benimle alay etmemesiydi. Bazı günler de dersler pek iyi gitmezdi, o zaman dünyaya getirdiği “ahmak”ı bekleyerek titrerdim; bu beni çok kötü etkiliyordu. “Ahmak” sözcüğü çıkar çıkmaz, yıkılırdım, ama ardından babamdan söz ettiğinden çabuk toparlanırdım. Babamın sevecenliği beni avuturdu, ondan tek bir kötü söz duymamıştım, ona ne söylersem söyleyeyim, hoşlanırdı; hep hoşlanır ve beni kendi halime bırakırdı.

Şimdi artık kardeşlerimle pek konuşmuyor ve homurdanarak tıpkı annem gibi onları tersliyordum. En çok en küçüğümüzü seven ama üçümüzü de ayırmayan Miss Bray, içinde bulunduğum tehlikeli durumu sezdi, Almanca tümcelerimi çalışırken beni yakaladığında, sinirlendi, çalışmamın yeterli olduğunu, artık bırakmam gerektiğini, benim yaşımda bir çocuktan beklenmeyecek kadar fazla şey bildiğimi söyledi; kendisi hiçbir yabancı dil öğrenmemişti ve pekâlâ yaşayıp gidiyordu. Dünyanın her yerinde birçok

kimse İngilizce biliyordu. Onun bu yaklaşımı bana çok iyi geliyordu, ama sözcüklerinin özü benim için pek bir anlam taşımıyordu; annem beni ölümcül bir etkinliğin tuzağına düşürmüştü ve beni bu tuzaktan ancak o kurtarabilirdi.

Miss Bray'in, Anneme “Çocuk mutsuz. Madamın kendisini bir ahmak olarak gördüğünü söylüyor!” dediğini de duymuştum elbet.

“Ama *gerçekten* aptal!” diye yanıtladı annem onu. “Öyle olmasa söylemezdim!” Bu çok acıydı, bana göre her şey, ama her şey bu sözcüğe bağlıydı. Palatinc Caddesindeki yeğenim Elsie'yi düşündüm, bu kız özürlüydü, doğru dürüst konuşamıyordu. Büyükler ona acıyarak, “Bu kız ahmak kalacak,” diyorlardı.

Miss Bray'in iyi ve azimli bir yüreği vardı, çünkü sonunda beni kardan o oldu. Bir gün öğleden sonra, tam derse oturduğumuzda, Annem .–arsızın, “Miss Bray Gotik yazıyı öğrenmek istemediğini söylüyor, Doğru mu?” dedi. Belki ben ona söylemiştim, belki de kendisi böyle bir yol denemek istemişti. Ancak Annem bu sözcükleri söylerken elindeki kitaba bakmaktaydı ve ben hemen bunu fırsat bilip, “Yoo, öğrenmek isterim. Viyana'daki okulda bana gerekli olacak,” dedim. Böylece, sonunda köşeli harfleri öğrenmek için kitabı elime geçirmiş bulunuyordum. Ama yazmayı öğretmek konusunda annem hiç sabırlı değildi. İlkelerini bir yana attı ve kitabı bende bıraktı.

Bir ay kadar sürmüş olan en kötü acılar, sona ermişti. Annem kitabı bana teslim ederken, “Ama yalnızca yazı yazmayı öğrenmen için,” demişti. “Tümceleri sözlü olarak öğrenmeye devam edeceğiz.” Tümceleri okumama engel olamazdı ya. Ondan bir hayli şey öğrenmiştim zaten, ayrıca tümceleri benim öğrenmem için söylerken takındığı etkileyici ve zorlayıcı tavır, yaptığı vurgular önemliydi. Önceden olduğu gibi, yeni tümceleri ondan öğrenmeyi sürdürdüm. Ama duyduğum her şeyi daha sonra okuyarak daha iyi öğrenebiliyor, böylece karşısında daha iyi bir gösteri yapabiliyordum. Artık bana “ahmak” demesi için bir neden yoktu, kendisi de bu konuda

hayli rahatlamıştı. Sonradan bana söylediğine göre, ciddi olarak kaygılanıyormuş benim öğrenmem konusunda; beni dil tersinin geçerli olduğunu görüyordu ve öğleden sonralarımız zevkli saatlere dönüştü. Hatta belki de onu şaşırttığım durumlar oldu, zaman zaman, kendini tutamayıp övgü sözcükleri bile kaçırdı ağzından; bana şöyle diyordu: “Eh, ne de olsa benim oğlumsun.”

Çok güzel bir dönem başladı böylece. Annem derslerin dışında da benimle Almanca konuşmaya başladı. Ona, tıpkı Babamın ölümünü izleyen haftalardaki kadar yakın hissediyordum kendimi. Bana acı çektirerek, alay ederek Almanca dersi vermesinin yalnızca benim iyiliğim için gerçekleştirilmiş bir girişim olmadığını ancak sonraları öğrendim. Kendisinin de benimle Almanca konuşmaya müthiş gereksinimi vardı, çünkü bu onun özel yaşantısının diliydi, Yirmi yedi yaşında babamı yitirmesiyle yaşamında oluşan korkunç kesinti, ona göre en Çok babamla yaptıkları sevgi dolu Almanca konuşmaların kesilmesiyle kendini gösteriyordu. Onun asıl evliliği bu dilde gerçekleşmişti. Ne yapacağını bilmiyordu, onsuz kendisini yitik hissediyor ve olabilecek en kısa süre içinde beni onun yerine koymaya çabalıyordu. Bundan çok şey bekliyordu, girişimlerinin başlangıcında başsızlığa uğrayacağım korkusuna dayanmak onun için Çok zor olmuştu. Bu nedenle, çok kısa süre içinde hiçbir çocuğun gücünün yetmeyeceği bir şeyi başarmaya zorladı beni ve onun başarıya uğraması, Almancamın derinleşmesinde belirleyici nedeni oluşturdu; bu, sonradan gelme, gerçek acılarda yeşermiş bir ana dildi benim için. Yalnızca acılar yaşamış değildim, bunu hemen bir– mutluluk dönemi izledi ve bu dönem beni bu dile kopmaz bir şekilde bağladı. Bu, bendeki yazma eğilimini küçük yaşta besleyen bir olgu olsa gerek, çünkü kitabı, yazmayı öğrenmek için ele geçirmiştim; ve aslında, bendeki iyiye doğru gelişme, Gotik harfleri yazmayı öğrenmemle başladı.

Diğer dilleri bir kenara atmama göz yummadı annem elbet, eğitim, ona göre bildiği bütün dillerin edebiyatıydı, ancak sevgimizin —hem de ne sevgiydi o!— dili, Almanca oldu.

Şimdi artık Lozan'daki dost ve Arabalara yaptığı ziyaretlerde beni de yanına alıyordu, belleğimde yer eden iki ziyaretin, annemin genç bir dul olması durumuyla ilgili bulunmasına da şaşmamak gerek. Annemin erkek kardeşlerinden biri, biz daha oraya taşınmadan Manchester'da ölmüştü; onun dul eşi Linda ve iki çocuğu şimdi Lozan'da oturuyorlardı. Belki de o orda olduğu için annem Lozan'a uğramıştı. Linda'nın evine yemeye davet edilmişti, Linda Yengenin Viyana'da doğup büyüdüğünü, Almancayı da özellikle güzel konuştuğunu söyleyerek beni de götürdü. Almancamı, bildiklerimi göstermeye yetecek kadar ilerlettiğimi söylüyordu. Müthiş bir sevinç içindeydim; bana yakın geçmişte yöneltilen alayların bütün izlerini bir daha hiç ortaya çıkmayacak şekilde silmek için yanıp tutuşuyordum. Öylesine heyecanlıydım ki, o gece uyuyamadım, kendi kendime uzun Almanca konuşmalar yapıyor, her seferinde de istediklerimi istediğim şekilde söylüyordum. Ziyaret saati geldiğinde, Annem bana bir beyefendinin de orada bulunacağını, Linda Yengeye her gün yemeğe geldiğini söyledi. Adı Monsieur Cottier idi, çok onurlu bir beyefendiydi, gençlik yıllarını geride bırakmıştı ve gayetle önemli bir devlet memuruydu. Onun benim yengemin kocası olup olmadığını sordum ve annemin çekine çekine, biraz da umursamazlık içinde, “Belki bir gün olur,” dedi. “Şimdilik Linda Yengen hâlâ iki çocuğunu düşünüyor. Gerçi onun için iyi bir destek olurdu ama, böylesine çabuk evlenip de çocukların duygularını incitmek olmaz diye düşünüyor.” Anında öfke soludum ve ona dedim ki: “Senin üç çocuğun var, ama ben senin desteğinim.” Güldü. “Aklından ne geçiyor senin!” dedi o kibirli havasıyla. “Ben Linda Yenge gibi değilim. Benim Monsieur Cottier’ın falan yok.”

Bu durumda Almanca önem sırasında ikinci oldu, şimdi aynı anda iki savunma noktasında bulunmak durumundaydım. Monsieur Cottier iri yan, Vandyke sakallı, göbekli, yengemin evindeki yemeklerden müthiş hoşlanan şişman bir adamdı. Her tümce üzerinde düşüne düşüne ve de yavaş konuşuyor, anneme hayran hayran bakıyordu. Adam yaşlıydı ve bana da anneme de çocukmuşuz gibi davranıyordu. Yalnızca onunla konuşuyor,

Linda yengeye hiçbir şey söylemiyordu, öte yanda yengem tabağını boyuna dolduruyor, adamsa bunun hiç farkında değilmiş gibi yapıyor, yemesini sakin sakin sürdürüyordu.

Eve dönerken, “Linda Yengem çok güzel!” dedim birden. Esmer tenliydi, harikulade büyük kara gözleri vardı. “Çok da güzel kokuyor,” diye ekledim; “beni öptü, Paris'teki yengemden bile daha güzel kokuyordu.” “Aman canım,” dedi Annem, “koca bir burnu ve fil bacakları var. Ama erkeğin kalbine giden yol mideden geçer.” Bu sözü bir kere de yemekte söylemiş, Monsieur Cottier’ye alaylı bir bakış bakmıştı. Tekrarlamasına şaşırdım ve bunun ne anlama geldiğini sordum. Sert bir tavırla, Monsieur Cottier'nin yemekten hoşlandığını, Linda Yengenin de güzel yemek yaptığını söyledi. Adam bu nedenle her gün geliyordu. Yengemin neden bu kadar güzel koktuğunu sordum, “Parfümden,” dedi Annem, “O hep aşırı parfüm kullanır. “ Annemin onu onaylamadığını hissettim, ayrıca, Monsieur Cottier'ye çok dostça davranmasına ve onu güldürmesine karşın, pek beğenmiş görünmüyordu.

“Bize kimse yemek yemeye gelmeyecek,” dedim ansızın bir yetişkin gibi, Annem gülümsedi ve düşüncemi desteklercesine, “Buna izin vermeyeceksin değil mi,” dedi, “Engel olacaksın.”

İkincisi, Monsieur Aftalion'a yaptığımız ziyaretti ve bu çok farklıydı. Annemin taradığı bütün Sefaradlar arasında en zengini oydu. “O' bir milyoner,” dedi Annem, “çok da genç.” Solomon Dayımdan zengin olup olmadığını sorduğumda, daha zengin olduğunu söyledi. Ondan üstün birinin varlığı beni sevindirdi. Bu milyoner dayımdan çok farklıydı ayrıca, iyi dans ediyordu, çok kibar bir adamdı. Herkes onu beğeniyordu, soyluydu, bir kral sarayında yabancılık çekmeden yaşayabilirdi. “Aramızda artık böyle insanlar yok,” diyordu Annem, “Eskiden, İspanya'da yaşarken böyleydik biz. Sonra bana bir gizini açtı ve Monsieur Aftalion'un bir zamanlar onunla evlenmek istediğini, ama kendisinin o zaman gizlice babamla nişanlanmış bulunduğunu anlattı. “Yoksa belki de onunla evlenirdim,” dedi. Adam bu

olaydan sonra çok üzülmüş, yıllarca kimseyle evlenmek istememiş. Daha yakılarda evlenmiş ve güzelliği dillere destan olan karısı Frieda'yla Lozan'da balayını geçiriyormuş. En iyi otelde kalıyormuş ve biz de onu orada ziyaret edecekmişiz.

Bu kişi, annemin onu dayımdan üstün tutması nedeniyle ilgimi çekiyordu. Dayımdan öylesine nefret ediyordum ki, Mansieur Aftalion'un evlenme teklifi üzerimde özel bir etki yaratmadı. Sırf, Napoleon'un, bir hiçe indiğini görmek için onunla bir an önce buluşmak istiyordum. “Ne yazık ki Solomon Dayı bizimle gelemiyor!” dedim.

“O İngiltere'de,” dedi, “Nasıl gelsin?”

“Ama gelseydi çok iyi olurdu, gerçek bir Sefaradın nasıl olduğunu görürdü.”

Annem, kardeşinden nefret etmeme karşı koymuyordu. Onun yetkinliğine hayranlık duymakla birlikte, ona karşı isyan etmemi haklı görüyordu. Belki de onu, babamın yerine geçecek bir örnek olarak görmememin ne kadar önemli olduğunu anlıyordu, belki de bu erken ve de sarsılmaz kini, “kişilik” olarak algılıyordu ve ona göre “kişilik” dünyadaki her şeyden daha önemliydi.

Bir saray–otele girdik, hayatımda böyle şey görmemiştim, hatta sanıyorum, adı “Lozan Sarayı”ydı. Monsieur Aftalion çok büyük, lüks döşenmiş birkaç odayı içeren bir dairede kalıyordu; kendimi *Binbir Gece Masalları'*nda sandım ve dayımın, Palatine Caddesinde bulunan ve bir yıl önce beni öylesine derinden etkileyen büyük evinin çok zavallı olduğunu düşündüm. Bir çifte kapı açıldı ve Monsieur Aftalion lacivert takımı ve beyaz tozluklarıyla belirdi; gülümsemelerle taçlanmış yüzüyle anneme doğru yürüdü ve elini öptü. “Yıllar seni daha da güzelleştirmiş, Mathilde,” dedi; Annem siyahlar giymişti.

“Senin karın da dünyanın en güzel kadını,” dedi Annem. Her zaman için ne söyleyeceğini bilen, hazırcevap bir kadındı. “Kendisi nerede? Frieda burada

değil mi? Onu Viyana'daki hastaneden beri görmedim. Oğluma ondan öyle çok söz ettim ki, kendisini kesinlikle görmek istediği için getirdim.”

“Biraz sonra gelir. Giyinmesi uzun sürdü. Şimdilik biraz daha az güzel bir şeyi kabullenmek zorunda kalacaksınız.” Her şey kerli ferli ortamlara uygun olarak son derece şık ve özenle seçilmişti. Annemin tasarılarının neler olduğunu sordu, büyük bir dikkatle dinliyor, dinlerken aynı amanda gülümsüyordu, Viyana'da yerleşme isteğini onayladı, bu işi de, masal sözcükleriyle yaptı: “Sen Viyana'ya aitsin, Mathilde,” dedi, “kent seni seviyor, her zaman en canlı, en güzel Mathilde'i Viyana'da görmüşümdür.”

Küçücük bir kıskançlık duymadım, ne bu adamı, ne de Viyana'yı kıskandım. Bilmediğim ve kitaplarımın hiçbirinde yazılı olmayan bir şey keşfetmiştim, bir kentin bir insanı sevebileceği– fikriydi bu ve bu fikri beğendim. Sonra Frieda salona girdi, beni müthiş şaşırttı. Ömrümde böylesine güzel bir kadın görmemiştim, göl kadar parlaktı ve harikulade giyinmişti, Anneme sanki prenses olan *oymuş* gibi davrandı. Vazodan en güzel gülleri alarak Monsieur Aftalion'a verdi, o da onları, önünde eğilerek Anneme sundu. Uzun bir ziyaret değildi, söylenenlerin hepsini anlamış da değildim; konuşma bir Fransızca, bir Almancaya kayıyordu, bu iki dili de, hele hele Fransızcayı pek bilmiyordum. Bir de, anlamamam beklenen şeylerin Fransızca konuşulduğunu hissettim; olağan durumlarda, yetişkinlerin böyle gizli bir dil kullanmaları karşısında öfkeden delirirdim, ama bu durumda, Napoleon’umu yenen ve harikulade güzel karısı olan bu adam beni asla öfkelendiremezdi.

Saraydan ayrıldığımızda, Annemin kafasının karışık olduğu dikkatimi çekti. “Nerdeyse onunla evlenecektim,” dedi ansızın bana bakarak, ama hemen beni korkutan bir tümce ekledi: “Ama o zaman sen bugün yeryüzünde olmayacaktın!” Bunu aklım almıyordu, yeryüzünde nasıl olmayabilirdim; yanında yürüyordum. “Ama ben senin oğlunum,” dedim savunmalı bir ses tonuyla. Benimle böyle konuştuğuna pişman olmuştu belki, çünkü durdu, gülleri taşıyan kollarıyla ve de güllerle ' birlikte beni sımsıkı kucakladı,

sonra Frieda'yı övdü: “Çok soylu bir davranıştı, ne kadın ama!” Bu sözü pek nadir söylerdi ve asla bir kadın için kullanmamıştı. Onun da Frieda'dan hoşlandığına sevinmiştim. Bu ziyaret konusunu yıllar sonra konuştuğumuzda, otelden, gördüğümüz her şeyin, bütün bu lüksün aslında kendisine ait olduğu duygusuyla ayrıldığını söyledi. Frieda'ya karşı bir tepki duymadığına, onu kıskanmadığına, yeryüzündeki hiçbir kadına bağışlamayacağı duyguları ona bağışladığına kendisi de şaşırmıştı.

Lozan'da üç ay geçirdik. Zaman zaman yaşamımdaki hiçbir dönemin bu kadar önemli olmadığını düşünürüm. Ama insan çoğu kez, belli bir dönem üzerinde ciddi olarak yoğunlaştığında, o dönem çok önemli görülüyor ve düşünülen dönemlerin hepsi de her şeyi içeriyor. Ama gene de, çevremdeki herkesin, dramatik karışıklıklar yaşamaksızın tek tük öğrendiğim Fransız dilini konuştuğu Lozan'da, annemin etkisiyle Alman dilinde yeniden doğmuştum; o doğumun salcıları, beni hem bu dile, hem de anneme bağlayan tutkuyu geliştirdi. Temelde biri diğerinin aynı olan bu iki şey olmaksızın, yaşamımın o dönemden sonraki gidişi anlamsız ve anlaşılamaz olacaktı.

Ağustos ayında Viyana'ya doğru yola çıktık, Zürih'te birkaç saat kaldık. Annem kardeşlerimi Miss Bray'le birlikte bekleme salonunda bıraktı ve teleferikle beni Zürih Dağına çıkardı. Rigiblick denen bir yerde teleferikten indik. Pırıl pırıl bir gündü, kentin uçsuz bucaksız önümde uzandığını gördüm, çok çok büyük görünüyordu, bir kentin nasıl bu denli büyük olabileceğini anlayamadım. Bu benim için müthiş yeni bir şeydi, biraz da ürkütücü geliyordu. Viyana'nın bu kadar büyük olup olmadığını sordum, “çok daha büyük” olduğunu duyunca da inanamadım, annem şaka ediyor sandım. Göl ve dağlar, yan tarafta kalıyordu, Lozan'da gibi gözlerimin önünde uzanmıyorlardı; oysa Lozan'da, görünümün özünü oluşturacak şekilde ortada yer alıyorlardı. Lozan'da pek ev görünmezdi, burada gördüğüm sayısız ev beni hayrete düşürdü, üzerinde durduğumuz Zürih Dağının eteklerine yayılmıştı evler, genellikle yaptığım gibi bunları saymaya falan kalkmadım elbet. Şaşırmıştım, belki de korkmuştum;

Anneme, onu suçlar bir havayla, “Bunları bir daha asla görmeyeceğiz,” dedim ve kendi aramızda "çocuklar" dediğimiz kardeşlerimi hiç dil bilmeyen dadımızla yalnız bırakmamamız gerektiğini söyledim. Yani yaşamımdaki ilk büyük kent görünümü, bir yitiklik duygusuyla bulanıklaşmış bulunuyordu, ancak, daha sonra gençliğimin cenneti olacak olan Zürih’e o ilk bakışımızın anısı belleğimden hiç çıkmadı.

Çocukları ve Miss Bray'i gene bulmuş olsak gerek, çünkü, belleğimde, hepimizi ertesi gün, Ağustosun on sekizinde, Avusturya'da seyahat ederken görüyorum. Gezdiğimiz her yer bayraklarla bezenmişti, bayrakların sonunun gelmediğini görünce, Annem bunların bizim gelişimiz onuruna asıldığını söyleyerek bir şaka yaptı. Ama kendisi de bunların neden çekili olduğunu bilmiyordu, kendi İngiliz Bayrağına alışık olan Miss Bray 'in canı iyice sıkılmıştı, Annem birilerine sorup öğreninceye dek bizi rahat bırakmadı. Sonunda Kaiser'in doğum günü olduğu anlaşıldı. Annemin, Viyana ’da geçirdiği gençlik yıllarından, yirmi yıl öncesinden bildiği eski Kaiser Franz Joseph hâlâ hayattaydı, bütün köyler ve kentler, bundan hoşnut görünüyordu. “Tıpkı Kraliçe Victoria gibi,” dedi Miss Bray ve Viyana'ya yaptığımız saatler süren tren yolculuğu boyunca, yıllar önce ölmüş kraliçeyle ilgili bir yığın öykü —beni biraz sıkan öyküler— anlattı, bu arada çeşit olarak, annemden hâlâ hayatta olan Franz Joseph anıları dinledim.

Üçüncü Bölüm

Viyana
1913 - 1916

Messina Depremi
Evdeki *Burgtheater*

Korku treni hareket etmeden önce, dışarda cehennem ağzı bulunuyordu. Kıpkırmızı, koskocaman, otuz iki dişi meydanda bir ağız şeklinde açılıyordu. Küçük küçük şeytanlar, kurbanları olan insanoğullarını, ucu çatallı uzun sopalarına takarak ağır ağır ve şaşmaz bir şekilde kapanan bu ağıza dolduruyorlardı. Ama ağız yeniden açılıyordu, doymak bilmez, asla yorulmayan, yuttuğu insanlar kendisine asla yeterli gelmeyen bir ağızdı bu. Bakıcımız Fanny'nin söylediğine göre, cehennemde, bütün bir Viyana kentini içinde yaşayanlarla birlikte yutacak kadar yer vardı. Bu bir gözdağı değildi, inanmadığımı biliyordu; cehennem ağzı, daha çok küçük kardeşlerim içindi. Onların elini sımsıkı tutuyor, cehennem ağzını gördükleri an yaramazlığı keseceklerini ummakla birlikte, bir an olsun bırakmıyordu.

Aceleyle trene tırmandım, kardeşlerime yer bırakmak için ona iyice sokuldum. Eğlence tünelinde pek çok şey vardı, ama yalnızca birisi önemliydi. Karşımıza ilk çıkan cicili bicili şeylere de bakıyordum, ama onlarla numaradan ilgileniyordum: Karlar Kraliçesi, Kırmızı Başlıklı Kız, Çizmeli Kedi... Masallar, kitaplardan okunduğunda daha güzeldi, tablo halinde, beni pek etkilemiyordu. Sonra evden çıktığımız andan beri merakla beklediğim şeye sıra geliyordu. Eğer Fanny hemencecik *Wurstelprater*'e, eğlence parkına yollanmazsa, eteğine yapışıyor, bıkıp da “Gene dırdıra mı başlıyorsun! Tamam, haydi öyleyse Eğlence Tüneline gidelim,” deyinceye kadar onu soru yağmuruna tutuyordum. Onu razı ettikten sonra çevresinde zıplıyor, oradan oraya koşuyor, sabırsız bir bekleyiş içinde, bana bilet

paralarını göstermesini istiyordum, bir keresinde Eğlence Tünelinin başına dek gelmiş, parayı evde unuttuğunu görmüştük çünkü.

İşte şimdi trende oturuyor ve masal tablolarının önünden geçiyorduk; tren, her bir tablonun önünde kısa bir süre duruyordu, bu gereksiz bekleyiş beni öylesine rahatsız ediyordu ki, kardeşlerimin eğlencesini berbat etmek pahasına masallarla dalga geçiyor, aptalca şakalar yapıyordum. Oysa onlar, benim dört gözle beklediğim Messina Depremi gösterisine sıra geldiğinde, kımıltısız duruyorlardı. Mavi denize bakan kasaba, bir dağın eteklerinde sayısız beyaz ev, her şey, her şey, sessiz sakin, güneşte pırıl pırıl parlayarak dingin, barışçıl bir görünüm sunuyordu. Tren durduğunda, deniz kıyısı dokunulacak kadar yakın olurdu. Bu noktada ben trenden sarktım; Fanny, korku içinde arkamdan yakaladı. Müthiş bir gök gürültüsü başladı, gündüz gece oldu, rüzgarın ıslıkları kulakları sağır ediyordu, yer sarsılmaya başladı, biz de sallanıyorduk, gök gürlemesi yeniden duyuldu, şimşekler çakıyordu: Messina'daki bütün evler alevler içinde yanmaktaydı.

Tren yoluna devam etti, harabe kenti olduğu gibi bıraktık, ondan sonra ne oldu görmedim. Şimdi her şeyin, koca eğlence parkının, oyun çadırlarının ve arkadaki dev kestane ağaçlarının yıkılacağım düşünerek Eğlence Tünelinden çıkmaya çalışıyordum. Bir ağacın gövdesine yapıştım, onu sakinleştirmeye çalıştım. Ağacı yumrukluyor, ne kadar dayanıklı olduğunu ölçüyordum. Ağaç kımıldamadı, sağlamdı, hiçbir şey değişmemişti, tamam, artık mutluydum. Umutlarımı ağaçlara bağlamam o günlerden kalmış bir duygu olsa gerek.

Oturduğumuz ev, *Josef-Gall-Gasse* köşesinde 5 numaralı binadaydı; biz, üçüncü katta oturuyorduk; solumuzda pek büyük olmayan boş bir arsa, evimizi Prater'in bir bölümü olan Prinzenalle'den ayırıyordu. Pencereler ya *Josef-Gall-Gasse*'ye ya da batıya — Prater'in ağaçlarıyla arsaya bakıyordu. Köşede, iki tarafı birleştiren yuvarlak bir balkon vardı. Bu balkondan zaman içinde bizim için çok özel bir varlık haline gelen ve en küçük kardeşimin özellikle sevdiği büyük, kırmızı güneşin batışını seyrederdik.

Balkonda kırmızı renk görünür görünmez dışarı fırlardı kardeşim, bir an için yalnız kalsa, çabucak işer, güneşi söndürdüğünü açıklardı.

Buradan, boş arsanın karşı köşesinde bulunan küçük bir kapıyı, yontucu Josef Hegenbarth'ın stüdyosuna açılan kapıyı götürdük. Kapının yanında çöpler yığılı olurdu, stüdyonun tahtalarının, taşlarının artıklarıydı bunlar; bir de hemen hemen her zaman, ufak tefek esmer biri dolaşırdı kapının önünde; Fanny bizi Prater'e götürdüğünde merakla bize bakardı kız; bizimle oynamak istediği belliydi. Yolumuzu keser, parmağını ağzına sokup mahcup mahcup gülümserdi. Çok titiz biri olan ve bizim üstümüzde başımızda tek bir kir zerresi görmeye tahammülü olmayan Fanny, her seferinde, “Çekil oradan bakayım pis kız!” diye onu kovalardı, onunla değil oynamak, konuşmamıza bile izin vermezdi. Kardeşlerim, bu sözcükleri çocuğun adı olarak kabul ettiler; aralarında konuşurken, kendilerinin yapmalarına izin verilmeyen her şeyi temsil eden “pis kız,” çok önemli bir rol oynuyordu. Bazen balkondan “Pis kıız!” diye seslenirlerdi. Kötülük düşünmüyorlardı, ama küçük kız, aşağıda ağlardı. Annem bunu öğrenince kardeşlerimi bir güzel azarladı. Ancak annem, kızla aramızda bir ayrım gözetilmesine karşı değildi, hatta belki de, kardeşlerimin ona seslenişi bile, o sokak çocuğuyla aralarında gereksiz ve yakışıksız bir bağ oluşturuyordu.

Tuna Kanalının yakınındaki yerleşim bölgesine *Schüttel* denilirdi; kanal boyunca *Sophienbrücke*'ye, köprüye dek yürünürdü. Okul oradaydı. Viyana'ya, baskı altında öğrendiğim yeni dille gelmiştim. Annem beni üçüncü sınıfa soktu, öğretmenimiz Herr Tegel'di. Duygu ve düşüncelerini pek az ele veren tombul, kırmızı bir yüzü vardı. Kırkı aşkın öğrenciyle büyük bir sınıftı bu; hiç kimseyi tanımıyordum. Küçük bir Amerikalı da benimle aynı gün bu sınıfa girmiş, benimle birlikte sınavdan geçirilmişti; sınavdan önce çabucak birkaç İngilizce tümce konuştuk. Öğretmen Almancayı nerede öğrendiğimi sordu. Annemden dedim. Kaç zamandır öğreniyordum? Üç aydır. Bunu garip bulduğunu hissettim; bir öğretmenden değil de annemden ve yalnızca üç ayda öğrenmiştim hem de! Öğretmen başını iki yana salladı, “Bizimle birlikte çalışacak kadar bilmiyorsundur

öyleyse.” Bana birkaç tümce dikte etti. Sadece birkaç tümce. Ama sınavda asıl amaç, *lauten* (zil çalmak) sözcüğünü bir tümcede, *Leute* (halk) sözcüğünü bir başka tümcede kullandığımı görmekti; sözcüklerin söylenişi aynı, yazılışı farklıydı. Ne var ki ben aralarındaki farkı biliyordum, her iki tümceyi de hiç çekinmeden doğru olarak yazdım. Defterimi aldı ve gene başını salladı (Lozan'daki korkunç öğrenim sürecini hayal bile edemezdi!); bütün sorularına da şıp diye yanıt vermiş olduğumdan, daha önce söylediği her şeyde olduğu gibi yüzünde hiçbir anlatım ele vermeksizin, “Sizi deneyeceğim,” dedi.

Ama bunları Anneme söylediğimde şaşırmadı. Elbette “onun oğlu” Almancayı Viyanalı çocuklar kadar değil, onlardan da iyi bilecekti, bundan doğal ne olabilirdi. İlkokul beş yıldı; Annem çok geçmeden notların iyi olması halinde beşinci sınıfa atlanabileceğim öğrendi. “Dördüncü sınıftan sonra yani iki yıl sonra *Gymnasium*'a gideceksin, orada Latince öğreneceksin, senin için ilkokul kadar sıkıcı olmayacak.”

Viyana'daki ilk yılımdan, okulla ilgili çok az şey anımsıyorum. Ta yılsonunda, tahtın varisi öldürülünceye dek hiçbir şey olmadı. O gün, Herr Tegel, gazeteden fazla bir sayı almıştı, siyah çerçeve içkide masasına koydu. Hepimiz ayağa kalktık, olayı bize açıkladı. Sonra, imparatorluk marşı olan Kaiserlied'i söyledik, bizi eve gönderdi; ne kadar sevindiğimizi tahmin etmek güç değil.

Eve birlikte yürüdüğümüz çocuğun adı Paul Kornfeld'di; o da Schüttel'de oturuyordu. Uzun boylu, zayıf, biraz da garip bir çocuktu, bacakları ayrı ayrı yönlerde gitmek ister gibi hareket ediyordu, yüzünde hep dostça bir sırıtma takılıydı. Bizi okulun önünde birlikte gören Herr Tegel, “Onunla mı yürümek istiyorsun?” diye sordu. “Öğretmenine hakaret ediyorsun.” Paul Komfeld, çok kötü bir öğrenciydi, hiçbir soruya yanıt veremez verdiğinde de yanlışlar yapardı; bu gibi durumlarda – elinde olmaksızın— sürekli sırıttığından, öğretmen ondan hoşnut değildi. Eve giderken bir keresinde çocuklardan biri bize “Yuuh! Eskenaziler!” diye bağırdı. Bunun ne anlama

geldiğini bilmiyordum. “Bilmiyor musun?” dedi Komfeld; o bunu hep duyuyordu, belki de garip yürüme şeklinden böyle diyorlardı. Bana kimse ne Bulgaristan'da ne de İngiltere'de Yahudi diye bağırmamıştı. Bunu Anneme söyledim, o buyurgan tavrıyla hadi canım sen de gibilerinden elini salladı: “Bunu Kornfeld'e söylemişlerdir, sana değil,” dedi. Beni avutmak istiyor falan değildi, hakareti asla üstüne kondurmazdı. Ona göre, bizler, daha iyi bir türden, yani Sefaradlardan, İspanya kökenli Yahudilerdendik. Beni öğretmen gibi Komfeld'den uzak tutmaya kalkmadı, tersine, “Hep onunla yürümelisin,” dedi, “böylece onu kimse dövemez.” Bir kimsenin *beni* dövmeye cesaret edebileceği, onun kafasında asla yer bulamayacak bir kavramdı. Ne o güçlüydü, ne dc ben, ayrıca ben ondan çok daha kısa boyluydum. Annem, öğretmenin hana söyledikleriyle ilgili hiçbir görüş belirtmedi. Belki de, öğretmenin ikimiz arasında bir ayrım yapması hoşuna gitmişti. Annem, bana, Kornfeld'le birliktelik duygusu vermek istiyor değildi, ama kendisi, hakaretin bana yönelik olmadığına inandığına göre çocuğu centilmence korumalıydım.

Bu hoşuma gitti, okuduklarıma uyuyordu çünkü. Manchester'dan getirdiğim İngilizce kitaplan okuyordum, onları tekrar tekrar incelemekten gurur duyuyordum. Her birini tam tamına kaç kez okuduğumu biliyordum, bazılarını kırk defadan fazla okumuştum, hepsini de ezbere bildiğimden, tekrar okumakla yalnızca ezberimdeki kitapları çoğalmış oluyordum. Annem bunu hissetti ve bana başka kitaplar verdi; çocuk kitabı okuyacak yaşı geçmiştim, ayrıca, başka şeylerle ilgilenmem için yapmayacağı yoktu. *Robinson Crusoe* en sevdiğim kitaplardan biriydi, bu yüzden bana Sven Hedin'in *Kutuptan Kutba* adlı kitabını verdi. Bu üç ciltti, her birini özel bir günde armağan olarak aldım. Birinci cilt, benim için bir kutsal kitap oldu. Akla gelebilecek bütün ülkelerin kâşiflerini, Afrika'nın Stanley ve Livingstone’unu, Çin'in Marco Polo'sunu anlatıyordu. Serüvenlerle dolu keşif yolculuklarının yanı sıra yeryüzünü ve onun insanlarını tanıyordum. Babamın başladığı işi annem sürdürmüş oluyordu böylece. Kâşiflerin bütün diğer ilgi alanlarımı ikinci planda bıraktığını gören annem, edebiyata döndü

ve bana çekici gelecek kitapları seçti, okuduklarımı anlamamamı da istemiyordu, bu yüzden Schiller'i Almancadan, Shakespeare'i de İngilizceden benimle birlikte okumaya başladı.

Yani eski aşkı tiyatroya dönmüştü Annem, böylece babanım ansını canlı tutmuş oluyordu, çünkü bir keresinde bu konuları konuşmuştu onunla. Beni etkilememek için çaba harcıyordu. Her sahneden sonra, benim bunu nasıl anladığımı soruyordu, kendisi bir şey söylemeden önce hep beni konuştururdu. Ama bazen zamanı unutup da durmadan okuduğumuz, vaktin hayli ilerlediği oluyordu; o atlarda, son derece heyecanlı olduğunu, okumayı hiç kesmeyeceğini hissederdim. İşlerin bu hale gelmesi, biraz da bana bağlı oluyordu. Yanıtlarım ne kadar zekice, söyleyecek sözüm ne kadar çok olursa, eski deneyimleri o kadar büyük bir güçle yüzeye çıkıyordu. Yaşamının en derinlerdeki özü haline gelen o eski heveslerden söz etmeye başlar başlamaz bu konuşmanın daha uzun süre bitmeyeceğini biliyordum; artık benim için yatma vaktinin gelmiş olması önemli değildi, ne ben ondan ayrılabilirdim, ne de o benden. Benimle yetişkinmişim gibi konuşurdu, belli bir rolü oynamış bir aktörü göklere çıkarır, kendisini düş kırıklığına uğratan bir başkasını eleştirirdi, ama bu pek sık olmazdı. Karşı durmaksızın, kendisini tümüyle vererek zihnine, bedenine ve yaşamına soktuğu şeylerden konuşmaya bayılırdı. Geniş burun delikleri heyecanla titrer, iri gri gözleri artık beni görmezdi bu durumlarda, sözcükleri artık bana yönelik değildi. Böyle kendinden geçtiğinde, Babamla konuşmakta olduğunu hissederdim ve belki de ben, hiç farkında olmadan, babam haline gelmiştim. Bir çocuğun sorularıyla büyüyü bozmaya kalkmazdım, içinde tutuşan ateşi körüklerdim yalnızca.

Sessizliğe gömüldüğünde, öylesine ciddi bir görünümü olurdu ki, bir başka tümce ortaya atmaya cesaret edemezdim. Elini o geniş alnında gezdirirdi, müthiş bir sessizlik vardı o an, soluk almazdım. O, kitabı kapamaz, açık bırakırdı, biz yattıktan sonra da öylece açık kalırdı kitap. Saat geç oldu, çoktan yatmış olmalıydın, yarın okulun var gibi, olağan şeylerden hiçbirini söylemezdi, anasal tümceleriyle ilgili her şey, silinip gitmişti kafasından.

Üzerinde konuştuğu karakter olarak kalmak doğal gelirdi ona. Shakespeare'in oyun kişileri içinde en sevdiği Coriolanus'du.

Birlikte okuduğumuz oyunları anladığımı salmıyorum. Çoğunu kavramıştım elbet, ama belleğimde, tek bir oyun kişisi olarak kalmış Coriolanus; aslında karşılıklı oynadığımız tek oyun da buydu. Annemin bana dolu dolu yaşatmaktan sakınmadığı en korkunç olaylar ve çatışkılar, onun açıklamalar halinde başlayan ve sonra ışıklar saçan bir kendinden geçme şeklini alan sözcükleriyle bir dönüşüme uğruyordu.

Beş altı yıl sonra Shakespeare'i kendim, bu kez Almanca okuduğumda, ilk kez okuyormuş gibi oldum; onu çok farklı bir şey, adını koymak gerekirse, tek bir ateş parçası olarak anımsadığıma şaşırmıştım. Bunun nedeni, Almancanın şimdi artık benim için çok daha önemli bir dil haline gelmesi olabilir. Ama hiçbir şey, bir Alman kitabında her karşılaştığımda tınında anımsadığım ve sonunu hemen bildiğim o ilk Bulgar masallarındaki gizemi yaratmadı bende.

Yorulmak Bilmez Adam

Aile doktorumuz Dr. Weinstock, ufak tefek, maymun suratlı ve gözlerini yorulmaksızın kırpıştırıp duran bir adamdı. Yaşlı değildi, ama öyle görünüyordu; onu yaşlı gösteren belki de maymun yüzündeki maymunsu kırışıklıklardı. Evimize sık gelmesine ve hepimizin olağan çocuk hastalıklarını sağaltmasına karşın biz çocuklar ondan korkmazdık. Hiç sert değildi; gözlerini sürekli kırpıştırması ve sürekli sırıtması, ondan korkulmasını önlüyor olsa gerekti. Ne var ki, Annemle çene çalmaktan hoşlanıyor, dizinin dibinden ayrılmıyordu. Annem ondan azıcık kaçınırdı, ama adam, her fırsatta elini ona yaklaştırır, yatıştırıcı ya da erkeksi bir tavırla elini omuzuna ya da koluna yapıştırırdı. Anneme “çocuğum,” derdi,

bu da beni deli ederdi, annemden ayrılmaktan hiç hoşlanmaz, cıvık gözleri, ona dokunurcasına yapışırdı. Onun bize gelmesinden hoşlanmazdım, ama çok iyi bir doktor olduğundan, hiçbirimize de bir kötülüğü dokunmadığından, ona karşı bir silahım yoktu. Anneme söylediği “çocuğum” sözcüklerini sayardım, o kapıdan çıktığı an, sonucu anneme açıklardım. “Bugün sana dokuz kez 'çocuğum' dedi,” ya da “Bugün on beş kez söyledi.” Annem şaşırırdı, ama beni azarlamazdı; doktora karşı duygusuz olduğundan, benim “gözetim”imi sıkıcı bulmazdı. Bu tür konuları anlamıyor olsam da, Anneme çocuğum demesini bir “yaltaklanma” olarak değerlendirmiş olmalıyım; belki de haklıydım, doktorun imgesi, silinmez bir şekilde yerleşti belleğime. On beş yıl ve doktorun bizim yaşamımızdan yok olmasından uzun süre sonra, onu çok yaşlı bir ihtiyara dönüştürdüm: Dr. Bock, aile doktoru, seksen yaşında.

O sıralarda Canetti Dede çok yaşlıydı. Sık sık Viyana’ya bizi ziyarete gelirdi. O geldiğinde Annem pek sık yapmadığı bir işi yapar, yemekleri kendisi pişirirdi. Büyükbabam hep aynı yemeği , “*Kalibsbraten”* yani fırında süt danası isterdi. Ana dili Sefaradça olduğundan, sesli harfleri pek söyleyemiyor, dana eti anlamına gelen *Kalb* sözcüğünü, *“Kalib”* şeklinde söylüyordu. Yemek vakti gelir, bize sarılır, öper, ılık gözyaşlarını her seferinde benim yanaklarımdan akıtırdı; selam verdiği an ağlamaya başlardı, çünkü ben onun adım taşıyordum ve de bir öksüzdüm, beni her, ama her görüşünde babamı düşünürdü. Ben, yüzümdeki ıslaklığı gizlice siler, ondan hoşlanmakla birlikte her seferinde beni bir daha öpmemesini dilerdim. Yemek neşeli bir hava içinde başlardı, ihtiyar da gelin de neşeli insanlardı ve konuşacak çok şey vardı. Ancak ben bu neşenin altında neyin gizli olduğunu bilir, baklanın çıkmasını beklerdim. Her seferinde, yemek sona erdiği an, eski tartışma başlardı. Büyükbabam göğüs geçirir, “Ahh, Bulgaristan'dan hiç çıkmasaydınız, bugün hayatta olacaktı!” derdi. “Ama Rusçuk *sana* layık değildi. İngiltere'den aşağısı kurtarmazdı. Ne oldu peki? İngiliz iklimi öldürdü onu.”

Onun sözleri, annemi çok etkilerdi, çünkü Bulgaristan'dan gerçekten ayrılmak istemiş ve *kendi* babasına karşı durması için Babama o güç vermişti. “Onu çok güç bir durumda bıraktınız Senor Padre” (ona hep kendi babasına olduğu gibi bu sözcüklerle hitap ederdi). “Vicdanı rahat olarak gitmesine izin verseydiniz, İngiliz iklimine alışacaktı. Ama ona lanet okudunuz! *Lanet* okudunuz! Bir kimsenin oğluna, *kendi öz oğluna* lanet okuduğu nerde görülmüş!” O anda kıyamet kopuyordu, büyükbabam öfkeyle kalkıyor, işleri daha da beter hale getiren karşılıklı sözlerden sonra, odadan fırtına gibi fırlıyor, bastonunu kapıyor, anneme (yemek sırasında övmekle bitiremediği) *Kalibsbraten* için teşekkür bile etmeden, biz çocuklara veda bile etmeden daire kapısından çıkıyordu. Tıpkı büyükbabamı okuduğu ve bundan dolayı kendisini asla bağışlamadığı lanet yüzünden acı çekmesi gibi, Annem de babamın son saatlerini yeniden yaşıyordu, kendisine karşı acı bir öfkeyle doluyordu.

Büyükbabam *Praterstrasse'de,* Hotel Austria'da kalırdı; bazen Babaannemi de getirirdi Viyana’ya. Rusçuk'ta, divanından hiç kalkmayan Babaannemi yerinden nasıl kımıldatmıştı, kendisiyle seyahate nasıl razı etmişti, Tuna'daki limana nasıl getirmişti, hiçbir zaman anlayamazdım. Yalnız da olsa, ikisi beraber de olsa, tek bir oda tutardı, her seferinde de aynı odada kalırdı; iki yatak dışında benim Cumartesi geceleri üzerinde yattığım bir de kanepe vardı odada. Şart koşmuştu; Viyana'ya her gelişinde, o gece ve Pazar sabahı kahvaltı süresince ben ona aittim. Otele gitmekten pek hoşlanmazdım, karanlık bir yerdi, küf kokuyordu, oysa bizim Prater kıyısındaki evimiz ışıklı ve havadardı. Ana öte yanda, Pazar kahvaltıları büyük olaydı, çünkü beni *Kaffeehaus*'a götürürdü, köpürtülmüş kremalı sütlü kahve — *cafe au lait* ve hepsinden de önemlisi Viyana'ya özgü bir ay çöreği olan, çıtır çıtır bir *Kipfel* olurdu kahvaltıda.

Saat on birde, *Novaragasse* Sokağı 27 numaradaki Talmud-Torah Okulu başlardı; İbranice okuma–yazma burada öğrenilirdi. Benim dinsel eğitimime çok önem veriyordu; bu konularda annemden pek bir destek (eklemiyordu, geceyi otelde geçinmem koşulu da bir denetim amacı

taşıyordu: Her Pazar okula gitmemi garantiye almış oluyordu, *Kaffeehaus* ile *Kipfel* de işi benim için çekici hale sokmak içindi. Onunla, Annemle birlikte olduğumdan biraz daha özgürdüm, çünkü beni kazanmaya çalışıyordu, ona sevgi ve yakınlık: duymamı istiyordu, ayrıca, küçük olsun, büyük olsun, yeryüzünde, etkilemekten hoşlanmadığı hiç kimse yoktu.

Okul, çok gürültülü bir yerdi; bunun nedeni, öğretmenin saçma sapan, yoksul, tek bir ayak üzerinde dikiliyormuş ve de donuyormuş gibi görünen homur homur bir adam olmasıydı. Öğrencileri denetleyemiyor, onlar da istediklerini yapıyorlardı. Gerçi, İbraniceyi ve kitaplardaki duaları ezbere okumayı öğrendik, ama okuduğumuz sözcüklerin ne anlama geldiğini bilmiyorduk; bunları bize açıklamak kimsenin aklına gelmemişti. Kutsal Kitap öyküleri de söylenmiyordu bize. Okulun yegane amacı, babaların ya da dedelerin, sinagogda bizimle böbürlenebilmeleri için dua kitaplarını su gibi okumayı öğretmekti. Bu öğretimin saçmalığı konusunda anneme yakındım, beni haklı buldu. Bizim okuma saatlerimiz ne kadar farklıydı! Ancak annem bana, Babam için kadiş'i (ölülerin ardından okunan duayı) öğrenmem için oraya gitmeme izin verdiğini söyledi. Dinde, diyordu, en önemli şey budur, belki de Bağışlanma Günü dışında hiçbir şeyin anlamı yoktur. Bir kadın olarak, Sinagogda bir kenarda oturmak durumunda bulunduğundan, gidip dua etmeye pek yanaşmamıştı; dua onun için bir anlam taşımıyordu, okumaksa, okuduğunu anlaması halinde önemliydi ancak. Shakespeare onda kendi dini için hiçbir zaman duymadığı şevk ve heyecanı uyandırabilirdi.

Viyana'da okula gitmekle, daha çocukken kendi dinsel topluluğundan kaçmıştı ve *Burgtheater* uğruna yapmayacağı hiçbir şey yoktu. Büyükbabamla arasındaki büyük gerilim, onu, erkeğin kararına bağlı bir konu olarak görülen bu din konusunda boyun eğmeye zorlamasaydı, kendisi, için artık yaşamayan dinsel görevlen hatta Pazarları katıldığım din derslerini bile benden uzak tutardı. Bu din okulunda olup bitenleri hiç merak etmezdi; Pazar günleri yemek vakti eve döndüğümde, o akşam okuyacağımız oyunu konuşmaya başlardık hemen. Fanny dairemizin

kapısını açtığı an, o karanlık Hotel Austria ve karanlık *Novaragasse* unutulur giderdi, Annem yalnızca kendisinden beklenmeyen bir sakınganlık içinde büyükbabamın neler söylediğini sorardı, bu da kendisi hakkında bir şey söyleyip söylemediğini sormak anlamına geliyordu. Büyükbabam onun hakkında hiç konuşmazdı, ama annem günün birinde beni kendisinden uzaklaştırmaya çalışacağından korkardı. Bunun için kaygılanmasına gerek yoktu aslında, çünkü eğer büyükbabam böyle bir girişimde bulunmuş *olsaydı*, bir daha asla otele gitmezdim.

Büyükbabamın en garip özelliklerinden biri yorulmak bilmezliğiydi; bunun dışındaki her konuda son derece Doğulu olmasına karşın, bir an yerinde durmazdı. Bulgaristan'da olduğunu saldığımız anda bir bakardık Viyana'da karşımıza çıkmış ve *(Nürnberg* değil de *Nürimbeıg* şeklinde söylediği) Nurenberg'e hareket etmek üzere. Ancak adlarını fark etmeme yetecek kadar kötü söylememesi nedeniyle anımsamadığım birçok başka kente de giderdi. Onunla *Praterstrasse* ya da Leopoldstadt'ın başka bir caddesinde ne kadar sık karşılaşırdım; hep acelesi vardı, her zaman, yanından hiç ayırmadığı gümüş uçlu bastonuyla, acelesi olmasına karşın dört bir yana fır fır dönen, hiçbir şeyi kaçırmayan gözleri, kartal gözleriyle karşıma çıkardı ansızın. Karşısına çıkan bütün Sefaradlar (Sinagog *Zirkusgasse'de* bulunduğundan, Viyana'nın o yöresinde çok Sefarad vardı) onu saygıyla selamlarlardı. Zengindi ama kibirli değildi, tanıdığı herkesle konuşurdu ve her zaman için anlatacağı duyulmadık, şaşırtıcı bir şeyler olurdu. Anlattıkları dilden dile dolaşırdı; çok gezdiğinden, kendisini ilgilendiren her şeyi dikkatle izler, aynı öyküyü aynı kişiye anlatmazdı; ileri yaşlara kadar, kime ne söylediğini unutmadı hiç, bu yüzden de onunla konuşmak herkesin hoşuna giderdi. Kadınlar için tehlikeliydi, gözünü değdirdiği tek bir kadını unutmuş değildi, ustası olduğu övgüler (çeşitli güzeller için birbirinden farklı ve özel övgüleri vardı), bunların yöneltildiği kadınların aklından çıkmamakla kalmaz, yepyeni düşlere dönüşürdü. Yıllar onu pek yaşlandırmadı, yeni ve ilginç şeylere olan tutkusu, ani tepkileri, egemen

ama gene de sevgi uyandıran kişiliği, kadınlara olan ilgisi — her şey, aynı ölçüde canlı kaldı.

Herkesle *kendi* dilleriyle konuşmaya çalışırdı, bütün bu dilleri, gezileri sırasında çat pat öğrendiğinden, (kendi Sefaradçası da içinde olmak üzere) Balkan dilleri dışında bildiği bütün dilleri müthiş kötü konuşurdu. Bunları parmak hesabı saymaya bayılırdı; nasıl olurdu da bazen on yedi, bazen on dokuz dil sayardı, bilinmez ama, bu işi yaparken gülünç böbürlenmesi, dinleyicilerini kırar geçirirdi. Bu sahneler benim yanımda gerçekleştiğinde utanırdım, çünkü konuşması öylesine büyük yanlışlarla doluydu ki, Annemin acımasız bir kararlılıkla en küçük yanlışlarımızı bile düzelttiği evimiz bir yana, ilkokulumdaki Herr Tegel bile onu sınıfta bırakırdı. Öte yanda biz evimizde kendimizi dört dille sınırlamıştık, Anneme on yedi dil konuşmanın olanaklı olup olmadığını sorduğumda, büyükbabamın adını anmaksızın, “Hayır,” dedi. “O zaman hiçbir dil bilmiyorsun demektir!”

Annemin akıl ve düşünce dünyasının kendisine tümden yabancı olmasına karşın, büyükbabam onun eğitimine ve özellikle de bize karşı disiplinli ve öğretici bir yaklaşım benimsemesine büyük saygı duyardı. Babamı bu eğitimin yardımıyla ayartıp Bulgaristan'dan ayrılmasına neden olduğu için ona öfke duyuyordu gerçi ama, gene de eğitimini bize vermesinden hoşlanıyor, bundan çok şeyler bekliyordu. Sanırım yalnızca dünyada gelişme ve yararlı olma düşünceleri değil, kendisinde bulunan ancak hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmemiş olan yeteneklerinin gücünü sınama, kendi kendisine kanıtlama konuları da kafasını meşgul eder onu harekete geçirirdi. Kendi yaşantısının daracık çerçevesi içinde pek bir yere varmış değildi, geniş ailesi üzerindeki yetkesinin tek bir zerresinden bile vazgeçmezdi, ancak dış dünyada kendisinin yoksun bırakıldığı pek çok şeyin bulunduğunu hissediyordu. Yalnızca Sefaradçada da kullanılan İbrani alfabesini bilirdi, yalnızca bu dildeki gazeteleri okurdu. Bunların *El Tiempo* (Time) ve *La Voz de la Verdad* (Hakikatin Sesi) gibi İspanyolca adları vardı. İbrani harfleriyle basılır ve yanılmıyorsam haftada bir yayımlanırlardı. Latin harflerini okuyordu, ama bu konuda kendisine güvenmiyordu,

dolayısıyla o uzun yaşamı boyunca —doksan yılı aşkın yaş yaşadı— gezdiği bütün o ülkelerde, o ülke dilinde değil bir kitap, tek bir satır bile okumadı.

Büyük başarıyla yürüttüğü işi dışında, bilgisini yalnız ve yalnız insanları gözlemleyerek edinmişti. Onların taklidini yapar, bir aktör gibi oynardı, benim de şahsen tanıdığım bazı kişiler, Büyükbabamın taklit ediş biçiminden dolayı öylesine ilginç hale gelmişti ki, kendilerini gördüğümde büyük bir düş kırıklığı duyuyor, öte yanda onların Büyükbabamın oynadığı kişilikleri karşısında kendimden geçiyordum. Ancak bu taşlama sahnelerini benim karşımda pek oynamaz, kendisinin ilgi odağı olduğu büyük bir yetişkinler topluluğunda coşar, öyküleriyle onları saatlerce eğlendirirdi. (Ben, onun benzerlerini Fas'taki halk öykücüleri arasında bulduğumda kendisi çoktan ölmüştü, dillerinin tek bir sözcüğünü bile anlamamama karşın, bu insanlar, Büyükbabamın anısından dolayı, orada karşılaştığım sayısız Faslıdan dana aşina geldi bana.)

Daha önce de söylediğim gibi, merakını daima canlı tutardı; onu bir kez bile yorgun görmedim, onunla yalnızken bile sürekli olarak beni gözlemlediğini, bir anını bile boş geçirmediğini hissederdim. Hotel Austria'daki odasında geçirdiğim gecelerde, uykuya dalmadan önce aklımdan geçen son düşünce, Büyükbabamın gerçekten uyumadığı olurdu, buna inanmak güç belki ama, onu hiç uyurken görmedim. Sabahleyin, benden çok önce kalkmış, yıkanmış, giyinmiş, çoğu kez de uzunca bir zaman alan sabah duasını yapmış olurdu. Ama herhangi bir nedenle gece uyanmışsam, sanki uyanacağımı çok önceden biliyormuş da, ne istediğimi öğrenmek üzere bekliyormuş gibi yatağında oturur görürdüm onu. Ama gene de, uykusuzluktan yakman biri değildi. Tersine, hep taptaze, her şeye hazır görünürdü; sürekli olarak uyanık, tetikte ve hazırlıklıydı; çoğu kişi, ona saygı duymakla birlikte, bu aşırı canlılığından dolayı onu biraz ürkütücü bulurlardı.

Tutkularından biri, evlenmek isteyen ancak çeyizi bulunmayan yoksul kızlar için para toplamaktı. Onu Sık sık Praterstrasse'de, birinden, bu amaçla para koparmaya çalışırken görürdüm. Katkıda bulunan herkesin adının ve verdiği miktarın yazıldığı kırmızı deri kaplı defteri elinde olurdu. Hiçbir zaman hayır yanıtı almadı; Seňor Canetti'ye hayır demek skandal olurdu. Topluluktaki saygınlık buna bağlıydı, Sefaradlar pek de küçük sayılmayacak bu türden yardımlar için yanlarında hep nakit para bulundururlardı; isteği geri çevirmek, bu kişinin yoksulluğun eşiğinde bulunduğu anlamına gelirdi. Bununla birlikte, bu işadamlarının kendi aralarında, birbirlerine karşı içtenlikli bir cömertlik sergilediği kanısındayım. Sık sık, şu şu kişinin iyi, bir insan olduğu söylenirdi, bunun anlamı. Yoksullara elle tutular yardımlar yaptığıydı. Büyükbabam bu konuda ünlüydü, öyle ki, insanlar ona yardım parası vermekten özellikle hoşlanırdı; başka hiçbir neden olmasa bile, defterindeki listesinin en başında, o yuvarlak İbranice harflerle kendi adını ve verdiği okkalı para miktarını gören herkes o miktarın çok altına düşmeme çabası içinde iyi bir para verirdi; böylece kısa sürede yeterli çeyiz parası toplanmış olurdu.

Büyükbabamın bu portresinde, çok daha sonraları keşfettiğim ya da yaşadığım şeyler de içinde olmak üzere birkaç nokta üzerinde yoğunlaştım. Böylece bu ilk Viyana dönemimde, o gerçekten de beklenenden fazla yer kaplamış oldu.

Bu dönemin hiçbir şeyle kıyaslamayacak kadar önemli, en heyecan verici ve en özel olayları, annemle yaptığımız akşam okumalarıyla, okuduklarımızla ilgili tartışmalardı. Bu konuşmaları artık ayrıntılarıyla aktaramam, çünkü benim, benliğimin büyük bir bölümü onlardan oluşuyor. İnsanın küçük yaşlarda kazandığı, sık sık başvurduğu, asla kaçınmadığı bir zihinsel öz diye bir şey varsa, o öz budur. Anneme karşı kayıtsız şartsız, âdeta kör bir inançla doluydum; üzerinde bana binlerce soru sorduğu oyun ya da roman kişileri, benim dünyamın birer parçası haline geldiler, öyle ki, artık onları kendimden ayıramam. Paha somaki yıllarda beni etkileyen her şeyi açıkça ve de bütün ayrıntılarıyla görebiliyorum. Ama bu kişilik ya da

karakterler, yoğun ve de bölünmesi olanaksız bir bütün oluşturuyorlar. O dönemden, yani on yaşımda beni, kendimin, hiçbir şekilde farkında olmadığım pek çok insanı içerdiğim inancı dogma gibi bir şey oldu benim için. Bu insanların, karşılaştığım insanlara beni çeken ya da onlardan uzaklaştıran şeyleri belirlediğine inanıyorum. İlk yıllarımın tuzu ve ekmeğiydi onlar. Onlar zihnimin, belleğimin, gerçek, gizli yaşamıdır.

Savaşın Patlaması

1914 yazını Viyana yakınlarındaki Baden'de geçirdik. İki katlı san bir evde oturduk; hangi sokaktaydı bilmiyorum, bu evi yüksek rütbeli bir subay emeklisiyle paylaşıyorduk, eşiyle birlikte giriş katında oturuyorlardı. Subayları fark etmemenin elde olmadığı bir dönemdi.

Annem bizi her gün kaplıcalara götürürdü, günün büyük bölümünü bu eğlence–sağlık parkında geçirirdik. Parkın ortasındaki yuvarlak bir kameriyede kaplıca bandosu çalardı. Zayıf bir adam olan bando şefinin adı Konrath'dı; biz çocuklar ona bu sözcüğün İngilizce sesdeşi olan “carrot,” yani “havuç” adını takmıştık. Hâlâ kardeşlerimle İngilizce konuşuyordum; biri üç, diğeri beş yaşındaydı. Almancaları çok iyi değildi; Miss Bray, İngiltere'ye daha birkaç ay önce dönmüştü. Aramızda İngilizceden başka bir dille konuşmak yapay bir zorlama olurdu; dolayısıyla, parkta bizi İngiliz çocuklar diye tanıyorlardı.

Park, başka bir neden olmasa bile müzik dinlemek için gelen insanlarla dolu oluyordu her zaman, ama Temmuz sonlarına doğru, savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşılınca, parkta toplaşan insan kitlesi, daha yoğun hale geldi. Çok daha heyecanlı bir hava esiyordu, bu değişikliğin nedenini anlamıyordum, nitekim Annem, oynarken İngilizce yüksek sesle bağırmamamızı tembihlediğinde pek önemsemedim, hele kardeşlerim, onu hiç dinlemedi.

Bir gün, sanının Ağustosun birinde, savaş ilân edildi. Havuç, bandoyu yönetiyor, müzisyenler çalıyordu, biri Havuç’a bir mektup uzattı, adam kâğıdı açtı, müziği durdurdu bastonunu vurdu ve yüksek sesle şu sözleri okudu: “Almanya Rusya'ya savaş ilân etmiş bulunuyor.” Bando Avusturya imparatorluk marşını çalmaya başladı, herkes, banklarda oturanlar bile ayağa kalktı ve marşa katıldı. “Tanrı onları korusun, Tanrı onları esirgesin, İmparatorumuzu, toprağımızı komsun.” Milli marşı okulda öğretmişlerdi, biraz çekinerek ben de onlara katıldım. Bu biter bitmez Alman milli marşı başladı: “Yaşayın Siz ey Utkunun Taçları.” Bu, İngiltere'de “Tanrı Kralı Korusun” sözleriyle söylediğim müziğin aynıydı. İngiliz aleyhtarı bir havanın estiğini hissetmiştim. Alışkanlığımdan dolayı mı, yoksa belki de bir savunma tavrı olarak mı bilmiyorum, avazım çıktığınca bağırarak marşı İngilizce söyledim, kardeşlerimse, bir şeyden habersiz, ince sesleriyle masum masum beni izlediler. Kalabalığın ortasında olduğumuzdan, bizi duymayan yoktu. Ansızın çevremdeki yüzlerin öfkeyle çarpıldığını, ellerin ve kolların bana vurmakta olduğunu gördüm. Kardeşlerim de, hatta en küçüğümüz George bile, ben dokuz yaşındakine hedeflenen yumruklardan nasibini aldı. İtiş kakış arasında bizden uzakla kalmış olan Annem olup biteni anlayıncaya kadar herkes müthiş bir kargaşa içinde bizi dövmeye başlamıştı. Ancak bende en büyük etkiyi yaratan, kinle çarpılmış olan suratlardı. Birisi Anneme söylemiş olsa gerek,” Onlar daha çocuk!” diye bağırdı. Kalabalığı yararak yanımıza geldi, üçümüzü de kaptı, bir Viyanalı gibi konuştuğundan kendisine hiçbir şey yapmaya kalkmayan insanlara öfkeyle baktı; daha sonra bizi bile o korkunç kıskaçtan çıkarmaya razı oldular.

Ne yaptığımı tam olarak anlamış değildim, bu durum, düşmansı bir kalabalıkla yaşadığım bu ilk deneyimi daha da unutulmaz kıldı. Sonuç olarak, geri kalan savaş yılları boyunca, 1916'ya dek Viyana'da, daha sonra da Zürih’te, İngilizleri tuttum. Ama yumruklardan dersimi almıştım: Viyana'da kaldığım sürece, tutumumu kimsenin fark etmemesi için çaba gösterdim. Artık evin dışında İngilizce sözcükler bize kesinlikle yasaktı.

Tabuya uydum ve İngilizce kitaplarımı okumayı, daha da büyük bir tutkuyla sürdürdüm.

Viyana'daki ikinci yılım, ya da ilkokuldaki dördüncü sınıf, savaş sırasında yaşandı, dolayısıyla anımsadığım her şey, savaşla ilgili. Bize sarı kâğıtlara basılmış bir şarkı kitapçığı verdiler, bütün şarkılar şu ya da bu şekilde savaşla ilgiliydi. Kitapçık, her gün, derse girmeden önce ve de paydosta söylediğimiz imparatorluk marşıyla başlıyordu. Sarı kitapçıktaki iki şarkı özellikle dokunaklı geliyordu bana. “Günün şafağında, günün şafağında, erken ölüme giden yolumu aydınlatıyorsun”; en sevdiğim şarkı da şu sözlerle başlıyordu: “iki karga çayırın kenarına tünemiş.” Sanırım şöyle devam ediyordu: “Eğer düşman ülkesinde ölürsem, eğer Polonya'da şehit düşersem...” . Bu san şarkı kitabından pek çok şarkı söyledik, elbet şarkıların müziği, en küçük öğrencilere bile ulaşan kısa ve öz ancak korkunç küçük nefret sloganlarından daha su götürürdü. Sloganlardan bazıları şunlardı: “Sırbistan'a ölüm!” “Rusları ezin!” “Ölüm Fransız’a, hepsi mezara!” “Süngüle sıska İngiliz’i!” Bu türden sözleri ilk ve son kez evde aktardım ve Fanny'ye dedim ki: “Rusları ezin!” Beni Anneme şikayet etti. Belki de Çek damarına basılmıştı; hiç milliyetçi değildi ve okulda öğrendiğim savaş şarkılarını söyleyen biz çocuklara hiçbir zaman katılmadı. Ama belki de sağduyulu bir insan olarak dokuz yaşındaki bir çocuğun ağzından böylesine kaba sözler duymaya tepki göstermişti. Bu onu çok etkiledi, bana bir şey söylemedi; suskun kaldı, Anneme gitti ve biz çocuklardan bu tür sözler duymaya devam etmesi halinde burada kalamayacağını söyledi. Annem benimle özel konuştu, o tümceyle ne demek istediğimi açıkça belirtmemi istedi. “Hiçbir şey,” dedim. Okuldaki çocuklar bu sloganları hep söylüyorlardı, dayanamadım dedim ona. Bu bir yalan değildi, çünkü söylediğim gibi İngiltere'nin tarafını tutuyordum. “Öyleyse neden onlara öykünüyorsun? Fanny böyle sözler duymaktan hoşlanmıyor. Bu çirkin sözler onu darılttı. Rus da sen ben gibi insan. Rusçuk'taki en yakın arkadaşım Rus’tu. Olga'yı hatırlamıyor musun?” Onu unutmuştum, şimdi hatırladım. Adı eskiden aramızda sık sık geçerdi. Bu tek

azarlama yetti. Bu tür sözleri bir daha asla söylemedim, Annem de hoşnutsuzluğunu açıkça gösterdiğinden, o andan sonra okulda duyduğum tüm savaş sloganları karşısında nefret duydum; onları her gün söylüyorlardı. Tabii, herkes değil, sadece birkaçı beyleydi ama onlar bunu durmadan yapıyorlardı. Bir azınlık olduklarından, farklı görünmenin tadını çıkarıyorlardı.

Fanny bir Moravya köyünden gelmişti; güçlü bir kadındı, görüşleri de dahil onunla ilgili her şey somuttu. Yahudi Yılbaşında, dindar Yemdiler Tuna Kanalı kıyısında dikilir, günahlarını sulara gömerlerdi. Bir keresinde bizimle birlikte yanlarından geçen Fanny sinirlendi. Taşı gediğine koymasını iyi becerirdi, “Akıllarını başlarına alıp günah işlemeselerdi ya,” dedi. “Kanala atması kolay!” “Günah” sözcüğü kılını kıpırdatmıyordu, gösteriş yapmak da ona göre değildi. Hele hele dilencilerden ve Çingenelerden hiç hoşlanmazdı. Dilencilerin hırsızdan farkı yoktu onun gözünde. Kendisini aptal yerine koymalarına izin veremezdi, üstelik numara yapanlardan da nefret ederdi. Heyecanlı konuşmaların ardındaki kötü niyeti görebilirdi. En hoşlanmadığı şeyse, gürültü patırtıydı, bundan da bizim evde yeterinden fazla bulunurdu. Bir keresinde öylesine kendini kaptırdı, öyle acımasız bir sahne yarattı ki unutamam.

Biri zilimizi çaldı; kapıyı açtığında yanındaydım. Bir dilenciydi bu, ne yaşlıydı, ne de sakat; birden diz çöktü, ellerini ovuşturmaya başladı. Karısı ölüm döşeğindeydi, evde sekiz çocuğu vardı, açlıktan ölmekteydi zavallı masum yavrular. “Acıyın Madam! O zavallı masum yaratıkların ne suçu var!” Öyle diz çökmüş durumda, kendinden geçmiş bir halde aynı konuşmayı tekrarlayıp duruyordu, şarkı söyler gibi yakınıyor. Fanny'ye “Madam!” deyip duruyordu. Fanny olduğu yerde kalakaldı, şaşırmıştı, kendisi Madam değildi ve olmak da istemiyordu, anneme “Madam” dediğinde, hiçbir zaman acındıracak bir ses tonuyla ya da uşakça havayla konuşmuyordu. Diz çökmüş adama baktı kaldı, dili tutulmuş gibiydi; adamın dokunaklı şarkılı sesi koridorda yankıyordu. Fanny birden diz çöktü ve onun taklidini yapmaya başladı. Adamın her söylediği, Fanny'nin Çek

aksanıyla tekrarlanıyordu, bu düet öyle bir etki yaptı ki ben de aynı sözcükleri söylemeye başladım. Ancak Fanny ile dilenci düeti kesilmiyordu. Bir süre sonra Fanny kalktı, kapıyı adamın suratına kapattı. Adam hâlâ kapalı kapının ardından şarkısını söylüyordu; “Acıyın Madam, zavallı masum yavruların ne suçu var!”

“Sahtekâr!” dedi Fanny. “Karısı da yok, öldüğü de yok. Adamın çocuğu falan da yok, her şeyi kendisi uyduruyor. ' Tembel! Hindi gibi ötüyor! Daha kaç yaşında ki! Sekiz çocuğu ne zaman yapmış!” Bu yabancı karşısında öylesine öfkelenmişti ki, az sonra eve gelen anneme bütün olanları oynayarak anlattı. Diz çökme işinde ben ona yardımcı oldum; bazı sahneleri birlikte oynadık. Yaptıklarını ona göstermek ve acımasızlığından ötürü onu cezalandırmak istiyordum, ama aynı zamanda ondan daha iyi bir oyun sergilemek çabasındaydım. Oyunu tek başıma sahneleyecektim. Önce dilencinin sözlerini söylüyor, sonra da aynılarını Fanny'nin aksanıyla tekrarlıyordum. Ben, “Acıyın Madam!” sözlerini söylemeye başladığımda birden öfkelendi; diz çökmüş bulunduğumdan onun da öyle yapması gerekiyordu ama yapmadı. Kendisiyle alay edildiğini hissetmiş ve bundan büyük bir acı duymuştu; bu güçlü, yaptığını bilir kadın birden çaresizleşti. Bir an için kendini kaybetti ve, dilenciye yöneltmiş olmayı çok istediği bir tokat indirdi bana.

Fanny artık tiyatro sahnelerinden korkuyordu. Annemle yaptığımız akşam okumalarını mutfakta duyuyor, müthiş sinirleniyordu. Ertesi gün ona okuduklarımla ilgili bir şeyler söylesem, ya da kendi kendime konuşsan, başını sallıyor, “Akşam vakti bunca heyecanlanmış bir çocuk nasıl uyur?” diyordu. Evimizdeki dramatik yaşantının artması, Fanny'yi rahatsız etti ve bir gün anneme ayrılmak istediğini söyledi. Annem bana, “Fanny bizim deli olduğumuzu sanıyor,” dedi. “Anlamıyor. Bu kez kalıyor, ama sanırım onu yakında yitireceğiz.” Ona çok bağlıydım, kardeşlerim de öyle. Annem ne yaptı etti, onun fikrini değiştirmesini sağladı. Ama sonra bir gün Fanny çileden çıktı, dürüst bir kadın olarak Anneme son bir uyarıda bulundu. Artık dayanamıyordu, çocuk yeterince uyku uyumuyordu. Akşam patırtıları

durmazsa çekip gidecekti. Gitti de, hepimiz çok üzüldük. Ondan sık sık kart geliyordu; Fanny'ye azap çektiren kişi olarak, kartpostalları benim toplamama izin verildi.

Medea ve Odisseus

Odisscus'la ilk kez Viyana'da karşılaştım; İngiltere'de babamın bana verdiği ilk kitaplar arasında *Odysseia'*nın bulunmayışı bir rastlantıydı belki. Dünya edebiyatının çocuklara uyarlanmış dizisi arasında *Odysseia* da vardı mutlaka; ama ya Babam fark etmemişti, ya da bir bildiği vardı da daha sonra vermeyi düşünüyordu, sonuç olarak hiç görmemiştim kitabı. Onunla on yaşımda, Alınan dilinde, Annem bana Schwab'ın *Klasik Antik Çağ Mitleri* kitabını verdiğinde karşılaştım.

Drama akşamlarımızda, Yunan tanrılarıyla, oyun kahramanlarıyla sık sık karşılaşırdık, annem bunları bana açıklardı; kafamda netleşmemiş hiçbir şeyi atlamak istemezdi, bu da bazen uzun gecikmelere neden olurdu. Belki de yanıtlayabileceğinden fazla sorular sorardım; o bunları ikinci elden, İngiliz ve Fransız oyunlarından, özellikle de Alman edebiyatından tanıyordu. Schwab'ın kitabı bana daha çok bir yardımcı kitap olarak verildi; akşamlarımızın iple çektiğimiz heyecanını, sürükleyiciliğini bölmemem için kendi kendime okuyabileceğim bir başvuru kitabı yani.

Orada okuyup öğrendiğim ilk karakter olan Prometheus, müthiş bir etki yarattı üzerimde. İnsanoğlunun iyiliğinden başka bir şey düşünmeyen biri — bundan daha çekici, daha hayranlık uyandırıcı ne olabilir; derken ceza, Zeus'un korkunç intikamı. Ancak sonunda, diğer işlerini öğrenmeden önce, Herakleitos'la karşılaştım. Sonra bakışları beni taşa döndüren Perseus ve Gorgolar; güneşin arabasında yakılan Phaethon; Daidalos ve İkaros —

savaş başladı bile, insanlar sık sık savaşta rol oynayacak olan uçmaktan söz ediyorlar; Cadmos ve savaşla ilişkili gördüğüm ejderhanın dişleri...

Bu harikulade şeyler konusunda konuşmuyordum; onları anlatmaksızın içime kalıyordum. Akşam, bildiğim bir şeyi dile getirirdim belki, ama yalnız fırsat çıktığında. Okuduklarımızın açıklanmasına katkıda bulunuyormuş havasındaydım; bana verilen görev, kabaca buydu. Daha fazla sorularla dolaşık bir yumak haline gelmeksizin yerli yerinde bir şey söylediğimde, Annemin sevinç duyduğunu hissederdim. Açıklığa kavuşmamış bazı şeyleri kendime saklardım. Belki de karşı tarafın ağır bastığı bir diyalogda kendimi güçlenmiş hissediyordum ve onun, herhangi bir konuya tam açıklık getiremediği durumlarda, şu ya da bu ayrıntıyı dile getirerek ilgisini çekmek, beni müthiş gururlandırırdı.

Kısa bir süre sonra, Argonaut'larla ilgili söylenceye geldim. Medea, tam olarak anlayamadığım bir güçle beni sarsmıştı, onu annemle bir tutmamıysa daha da anlaşılmaz buluyorum. *Burgtheater'ın* büyük kahramanlarını anlatırken onda gördüğüm büyük tutkudan mı kaynaklanıyordu bu benzetme? Bir cinayet olarak algıladığım ölümün korkunçluğundan mı? Büyükbabamla yaptığı, onu gözyaşları içinde ve güçsüz bırakan ve bize yaptığı her ziyaretin son sahnesini oluşturan konuşmalar mıydı'? Dayak yemiş gibi giderdi evimizden, utku kazanmış birinin öfkesiyle değil, yenik, güçsüz bir öfkeyle ayrılırdı. Bu savaşı Annem de kazanamazdı ama. Çaresiz bir umutsuzluğa düşer, bu duygu, ona müthiş acı verirdi, onu öyle görmeye dayanamazdım. Belki de onun doğaüstü güçlere, bir büyücünün gücüne sahip olmasını diliyordum, kim bilir... Bu son olasılık, ancak şimdi aklıma geliyor: Onu daha güçlü, herkesten güçlü görmek istiyordum, yenilmez ve tükenmez bir güç yakıştırıyordum Anneme.

Medeia konusunda sessiz kalmadım, kalamadım, konuyu açtığımda, bütün bir gece bu konuşmayla geçti. Benim o benzetmem karşısında ne kadar ürktüğünü belli etmedi bana, bunu ancak daha sonraki yıllarda öğrendim. Oturdu, Grillparzer'in *Altın Tüy*'ünü anlattı, *Burgtheater*'daki Medeia'dan

söz etti; kırılmış değil paramparça olmuş olmasına karşın, özgün söylencenin üzerimde yarattığı şiddetli etkiyi yumuşatmayı başardı. Medeia'nın yerinde olsaydı, kendisi de, ihaneti karşısında İason'dan öç alırdı, genç karısını da öldürürdü, ama çocuklardan öç almazdı. Çocukları alır sihirli arabayla götürürdü, ama nereye götürürdü, onu bilemiyordu. Babalarına benzeseler de, Medeia'dan daha güçlü olur, onlara bakmaya dayanamazlık etmezdi. Bunları söylettim ona. Sonunda, herkesten de güçlü olarak karşımda duruyordu ve içimdeki Medeia'yı aşmıştı.

Bunda Odysseus'un da katkısı oldu denebilir, çünkü kısa bir süre sonra onun öyküsünü okuduğumda, kendisinden önce gelen her şeyin yerini aldı ve gençliğimin gerçek kahraman haline geldi. *Ilyada*'yı biraz isteksizce okumaya başladım, çünkü İphigenia'nın kurban edilmesiyle başlıyordu; Agamemnon'un boyun eğmesi, ona karşı şiddetli bir hoşnutsuzluk yarattı bende; böylece daha işin başında Yunanlardan yana olmadım. Trua'lı Helen'in güzelliğini kuşkuyla karşıladım, Menelaus ve Paris adları bana gülünç geliyordu. Genellikle adlara önem verirdim, yalnızca adlarından dolayı küçük gördüğüm ya da daha öykülerini bile okumadan adlarından dolayı sevdiğim kahramanlar vardı, Ajas ve Cassandra bunlar arasındaydı. Bu, isimlere göre değerlendirme, bende ilk ne zaman başladı bilmiyorum. Yunanlarla başa çıkılmazdı, tanrıları benim için adlarına göre, nadiren de kişiliklerinden dolayı iki gruba ayrılıyordu. Persephone, Aphrodite ve Hera'yı seviyordum, Hera'nın söylediği hiçbir şey adını lekeleyemezdi. Poseidon'u ve Hephaistos'u seviyordum, öte yanda Zeus, tıpkı Ares ve Hades gibi itici geliyordu. Athena'da beni saraı doğumuydu; Marsyas'ın derisini yüzen Apollon'u hiç bağışlamadım, acımasızlığı, bu olumsuzluğa karşın gizliden sevdiğim adını gölgeliyordu. Adlarla yapılanlar arasındaki çelişki benim için önemli bir gerilim nedeni oluşturuyordu, aralarında uyum bulmaya çalışıyor, bu yüzden kendimi yiyordum. Gerek insanlara gerek kahramanlara salt adlarından dolayı bağlanırdım bu durumda, davranışlarında beni düş kırıklığına uğratan bir şey ortaya çıktığında bunları iyileştirmek ve adlarla uyumlu hale getirmek için büyük çabalar harcardım.

Öte yanda, beğenmediğim adlar söz konusu olduğunda, bu duygumu haklı çıkarmak için korkunç öyküler uydurmak ve öykülerimi onlara mal etmek gerekirdi. Hangi durumda daha haksız oluyordum bilemem; adalete sonsuz hayranlık duyan biri için herhangi bir etki ve neden olmaksızın adlara bağlı olmak, her şeyi onlara göre değerlendirmek, önüne geçilmez bir süreç içeriyordu. İşte yalnız ve de yalnız bunu bir yazgı olarak görüyorum.

O zamanlar Yunanca adlı kimse tanımıyordum, okuduğum tüm adları ilk kez duyuyor ve yoğun bir güçle onlara kapılıyordum. Mucize sınırına dayanmış bir özgürlük duygusuyla karşılıyordum onları; aşina olduğum hiçbir şeye benzemiyorlardı, hiçbir şeyle kaynaşmıyorlar, yalnızca birer kişi olarak görünüyor ve öyle kalıyorlardı. Aklımı tümüyle karıştıran Medeia dışında her biri için olumlu ya da olumsuz kararlar veriyordum, hepsi de bir an durmaksızın etkili olmayı sürdürüyordu. Kişisel ve bilinçli olarak haklı gördüğüm bir yaşama onlarla başladım, yalnız ve yalnız bu yaşamda başka hiç kimseye bağımlı değildim.

Dolayısıyla o dönemde benim için Yunan sözcüğünün içerdiği her şeyi yoğunlaştıran Odysseus garip bir örnek katışıksız bir şekilde kavrayabildiğim, kendisinden herkesten fazla şey öğrendiğim ilk örnek kendini her birinin kendine özgü anlamı ve yeri bulunan sayısız biçimlerde ortaya koyan, eksiksiz ve çok temel bir ilk örnek oldu. Onu bütün ayrıntılarıyla kendime kattım, zaman içinde, onunla ilgili olup da benim için önemsiz sayılacak hiçbir şey kalmadı. Beni etkilediği yılların sayısı, seyahat ettiği yılların sayısına denk geliyordu. Sonunda, başka hiç kimsenin tanıyamayacağı bir kılıkta, *Körleşme*'ye girdi, bununla yalnız ve yalnız, yüreğin derinliklerinde ona olan bağlılığı anlatmak istiyorum. Bu bağımlılık öylesine eksiksizdi ki, onu bugün bütün ayrıntılarıyla gösterebiliyorum, anlatabiliyorum, ama ayrıca, onun on yaşındaki çocuk üzerindeki etkisinin ne ile *başladığım*, ayrıca çocuğu ilk saran ve onu rahatsız eden o yeni şeyin ne olduğunu da hâlâ çok berrak bir şekilde anımsıyorum. Odysseus'un kendisini kimsenin tanımadığı Phaeacian mahkemesinde, kör bir âşık olan Demodokos'un ağzından kendi öyküsünü dinlediği ve gizlice ağladığı

bölüm; Polyphemos'a adının Hiç–Kimse olduğunu söyleyerek kendisinin ve yoldaşlarının yaşamını kurtardığı bölüm: deniz perisi sirenlerin, Odysseus’un durdurmayı reddettiği şarkıları, bir dilenci olarak Taliplerin hakaretlerine sabırla tahammül ettiği bölüm: hep, kendisini *azaltan*, küçülten metamorfozlar, benlik değişimleri; ve sirenler karşısında, boyun eğmez, usanmaz merakı.

Bulgaristan Gezisi

1915 yazında, Bulgaristan'ı ziyaret ettik. Annemin akrabalarının büyük bir bölümü orada yaşıyordu; Babamla yedi mutlu yıl geçirdiği memleketini ve yerleri görmek istedi. Haftalar öncesinden nedenini kavrayamadığım bir heyecan duymaya başladı; onu daha önce gördüğüm bütün durumlardan farklı bir davranış içindeydi. Boyuna Rusçuk'taki çocukluk anılarını anlatıyordu, üzerinde hiç düşünmediğim Rusçuk, onun öyküleriyle ansızın bir anlam kazanmıştı benim için. İngiltere'de ve Viyana'da tanıdığım İspanya kökenli Yahudiler yani Sefaradlar, Rusçuk'tan hep yakınırlardı, kentin kültürden yoksun bir taşra kasabası olduğunu, insanların “Avrupa”da olan biten hakkında şu kadarcık bir bilgilerinin bulunmadığını söylerlerdi. Hepsi de oradan kurtulduklarına seviniyor havasındaydılar, kendilerini şimdi artık başka bir yerde yaşamaları nedeniyle daha iyi, daha aydınlanmış insanlar olarak görüyorlardı. Yalnız, hiçbir zaman hiçbir şeyden utanmayan Büyükbabam kentin adım özellikle vurgulayarak konuşurdu; işi, dünyasının merkezi oradaydı; atan servetiyle aldığı evleri oradaydı. Ama gene de, beni çok fazla ilgilendiren konularda pek az şey bildiğini fark ettim; bir keresinde ona Marco Polo’dan ve Çin'den söz ettiğimde, bunların masallarda olduğunu söylemişti; yalnızca kendi gözlerimle gördüğüm şeylere inanmalıydım, bu yalancıları çok iyi tanırdı; birden, hayatında tek bir kitap okumadığını anladım; pek çok dil bilmekle övünmesine karşın bu

dilleri ancak gülünç yanlışlarla konuşabildiğinden, Rusçuk'a olan bağlılığı benim için pek bir anlam taşımıyordu ve bu ülkeden dışarıya yaptığı yolculuklar, artık keşfedilmesine gerek kalmamış ülkelere olduğundan, bana ters geliyordu. Ama her şeye karşın şaşmaz bir belleği vardı ve bir kez yemeğe geldiğinde, Anneme Marco Polo hakkında bir yığın soru sorması beni şaşırtmıştı. Yalnızca adamın kim olduğunu, gerçekten de yaşayıp yaşamadığını sormakla kalmadı, kendisine aktarmış olduğum her bir inanılmaz ayrıntıyı bir de ondan duymak istedi; söylediğim en küçük ayrıntıyı bile unutmamıştı; Annem, Marco Polo'nun başından geçenleri, daha sonra Amerika'nın keşfedilmesinde oynadığı rolü açıklayınca da, nerdeyse öfkeden çıldıracaktı. Ama Columbus'un Amerika'yı Hindistan sandığını duyunca, sakinleşti ve büyük bir utkuyla, “işte kuyruklu yalana inanmanın sonu! Amerika'yı bulup Hindistan sanıyorlar,” dedi.

Bende doğduğum yerle ilgili herhangi bir ilgi uyandırmayı başaramadı, ama Annem, bu işi çok kolay yaptı. Akşam oturmalarımızdan birinde, özellikle sevdiği bir kitaptan konuşurken, birden, “Bu kitabı ilk kez babamın bahçesindeki dut ağacının tepesinde okudum,” dedi. Bir keresinde bana Victor Hugo'nun *Sefiller*'inin eski bir baskısını göstermişti; üzerinde okurken yediği dut lekeleri hâlâ duruyordu. “Çok olgundular,” dedi, “İyice gizleneyim diye ağacın en yüksek dalına çıkmıştım. Yemek saati geldiğinde, beni bulamadılar. Bütün gün okudum, sonra ansızın acıktığımı hissettim ve ağzımı dutlarla doldurdum. Senin böyle bir sorunun yok, okumanı hiç engellemem ben.”

“Ama ben de yemeklere katılmak zorundayım,” dedim ve dut ağacıyla ilgilenmeye başladım.

Bana gösterecekti, sözü sözdü; şimdi bütün konuşmalarımız gezi tasarılarının etrafında dönüyordu. Akşam buluşmalarımız bir süre kesileceği için bu fikre karşıydım. Derken —ben hâlâ Argonautlar ve Medeia söylencesinin etkisi altındaydım— “Karadeniz kıyısındaki Varna'ya da gideriz,” dedi. Buna karşı duramazdım. Kolkhis Kara Denizin diğer ucunda

olabilirdi, ama gene de aynı denizin kıyısındaydı ve onu görmek için okumalarımıza ara vermek gibi yüksek bir bedeli bile ödemeye hazırdım.

Trenle gittik, Kronstadt'ı, Romanya'yı geçtik. Ailem, bebekken bana bakan Romen kadını çok övdüğü için, bu ülkeye karşı sevecen duygular besliyordum. Bu kadının beni kendi çocuğu gibi sevdiği ve sonraki yıllarda, beni görmek için ta Giurgiu'dan geldiği, Tuna'yı aşarak uzun yolculuklara katlandığı söylenmişti. Sonra ayağı takılıp derin bir kuyuya düştüğünü, boğularak öldüğünü duymuşlar; bunun üzerine Babam, ailesini bulmuş, Büyükbabamdan gizli, onlar için elinden geleni yapmış.

Rusçuk'ta, eski evimizde kalmadık, Canetti Dedeye yeterinden fazla yakındı orası. Annemin en büyük ablası Bellina Teyzelere yerleştik. Bellina Teyze üç kardeşin en güzeliydi ve yalnızca bu nedenle çok ünlüydü. Daha sonra onun ve ailesinin başına gelen ve yaşamının sonuna dek gitmeyen felâket, henüz ortada yoktu; ama geleceğini haber vermeye başlamıştı. Bu teyzeyi o zamanki haliyle, güzelliğinin doruğunda anım sıyorum; daha sonra onu Titian'ın *La Bella'*sında (Güzel Kadın) ve *Urbino Venüs'ü*nde buldum, dolayısıyla bendeki imgesi hiçbir zaman değişemez.

Teyzem iki yıl önce Viyana'ya yaptığı bir gezi sırasında ölen Arditti Dede'nin yani babasının evinin karşısında bulunan büyük san bir Türk evinde otururdu. Güzel olduğu kadar nazikti de; az bilirdi ve kendisi için hiçbir şey istemeyen, hep başkalarına armağan veren bir yapıda olduğu için ona aptal gözüyle bakılırdı. Babasının, sağlığında ne tamahkar ve paracı olduğunu herkes bildiği için Bellina Teyze, ağacının dibine düşmemiş bir armut olarak görülürdü; bir cömertlik harikasıydı, hayatta hiç kimseye, onu sevindirecek ne yapabilirim kaygısı olmaksızın baktığı görülmemişti. Bunun dışında hiçbir şey için kafa yormazdı. Birden suskunluğa gömülüp boş boş baktığı, çevresindeki konuşmaları, soruları duymadığı, yüzünü çok ciddi konulara dalmışçasına çarpıttığı —ama gene de güzelliğini koruduğu — anlarda herkes onun birine verilecek bir armağanı düşündüğünü, aklına geleni de beğenmediğini bilirdi. Karşısındakini ezecek kadar bol ve büyük

armağanlar verirdi, ama gene de hiçbir zaman verdiğinden hoşnut olmaz, armağanın çok küçük olduğunu düşünür, hatta bundan dolayı bağışlanması için içtenlikle özür dilerdi. İspanya insanında gördüğüm, belli bir soyluluk iddiası taşıyan o gururlu veriş değildi onunki, basit ve doğal, soluk alıp verir gibi yapıyordu bu işi.

Kuzeni Josef’le evlenmişti; öfkesi burnunda bir adamdı bu, hayatı ona zehir etti, ama teyzem bunu dışarıya hiç belli etmedi. Evin arkasında bulunan ve ağaçları en harikulade meyveleri veren bahçe, nerdeyse teyzemin armağanları kadar mutlu etli bizi. Evinin odaları bol güneş görüyordu, ama gene de serindi, Viyana'daki dairemizden çok daha büyüktü burası ve keşfedilecek çeşit çeşit yenilik vardı. Türk divanlarında yaşamın nasıl geçtiğini unutmuştum, her şey bana yeni ve garip geldi; hani sanki, sonuçta bir keşif gezisine çıkmış gibiydim, hayatımda en çok istediğim şey gerçekleşmiş, hiç görmediğim yabancı bir ülkeye gelmiştim. Yolun karşısında. Dedemin bahçesindeki dut ağacı beni düş kırıklığına uğrattı; hiç de yüksek değildi, annemin çocukluğunda şimdiki kadar uzun boylu ya da büyük olmadığını düşünemediğimden onu gizlendiği yerde nasıl bulamadıklarını anlamadım. Ama sarı evde, teyzemin yanında kendimi iyi hissettim, gezimizin en önemli kısmı olan ^Kara Denize gitmek konusunda ısrar etmedim.

Eniştem Josef Arditti, tombul kırmızı yüzü ve kısık bakan gözleriyle beni boyuna pohpohluyordu; nerdeyse bilmediği konu yoktu, sorularına verdiğim yanıtlar onu öyle mutlu ediyordu ki, yanaklarımı okşuyor, “Bu sözüme mim koyun! Bu çocuk adam olacak. Dayısı gibi büyük bir avukat olacak!” diyordu. Dayım bir avukat değil iş adamıydı, ama pek çok ülkedeki yasalan bilir, onları ayrıntılarıyla ezberden söylerdi, ayrıca bunları çeşitli dillerde söyler, sonra hemen benim anlamam için Almancaya çevirirdi. Dikkatli dinliyor muyum diye beni sınamak için birini söyledikten on dakika kadar soma, aynı yasayı azıcık değiştirerek tekrarlar, bana sinsi sinsi bakar ve biraz dururdu. Ben, “Ama daha önce *böyle* değildi,” derdim. Bu konuda konuşmaktan hiç hoşlanmazdım, “yasa” ile ilgili her şeyden

nefret ediyordum, ama ben de her şeyi bilmek isteyen bir tiptim, ayrıca da onun övgülerini kazanmak istiyordum. ”Demek dikkat ettin,” derdi dayım; sonra, “Buradaki herkes gibi kuş beyinli değilsin,” derken, kendi eşi de içinde olmak üzere evdeki herkesin oturduğu odaları gösterirdi. Ama yalnızca karısını kastetmiyordu, kendisine az da olsa benzer birkaç ünlü hukukçu dışında herkesi, bütün bir kenti, ülkeyi, Balkanları, Avrupa'yı dünyayı aptal buluyordu.

İnsanlar aralarında fısıldaşır, onun öfke nöbetlerinden söz ederlerdi. Beni de uyardılar, öfkesi kabardığında korkunç olur, diyorlardı. Ama korkmama gerek yoktu, sonunda hep sakinleşirdi, yapılacak tek şey, orada sessizce oturmak, tek bir söz etmemek ve Tanrı korusun bakışları size dönerse alçakgönüllü ve de uysal bir tavırla baş sallamaktı. Annem, böyle bir durumda kendisinin de yengemin de sus pus duracaklarını söylüyordu, onun huyu böyleydi ve yapılacak hiçbir şey yoktu. Özellikle ölmüş dedemi diline dolamıştı, öyle diyordu Annem, ama onun dul eşi olan anneanneme de ve ayrıca Annem ve Bellina Teyzem dahil, hayatta kalan bütün çocuklarına takmış bulunuyordu.

Bu uyarıyı öyle sık duyardım ki, anlatılanların olmasını dört gözle beklerdim. Ama bir gün, yemekte bu nöbetlerden birine tanık olacaktım; Öylesine korkunçtu ki, o gezinin unutulmaz anısı olarak kaldı bende. Eniştem ansızın “*Ladrones!*” diye bağırmaya başladı, “*Ladrones!* Hepinizin hırsız olduğunu bilmiyor muyum sanki!” Yahudi İspanyolcasındaki *ladrones* sözcüğü, “Hırsızlardan çok daha ağırdı, hem “hırsızlar,” hem de “haydutlar” anlamım içeriyordu. Sıra ailenin üyelerini tek tek soygunculukla suçlamaya gelmişti, önce aramızda bulunmayanlar ele alındı, mirasının büyük bir bölümünü Anneanneme bırakarak kendisinin payını azaltan ölü dedemden başladı. Derken sıra hâlâ hayatta olan anneanneme geldi; Manchester'daki Solomon Dayı kendini kollasa iyi olurdu. Onu mahvedecekti, yasaları ondan iyi biliyordu ve dünyanı bütün ülkelerinde ona karşı davalar açacaktı, sonunda Solomon Dayıya yağlı ilmikte çırpınmaktan başka yapacak şey kalmayacaktı!

O dayıma karşı sevgi falan duymuyordum, bunu yadsıyamam, genelde herkesin korktuğu bu kişiye karşı duracak birinin varlığını görmek çok hoşuma gitmişti doğrusu. Ama enişte devam etti, şimdi sıra üç kardeşe gelmişti, annem bile, öylesine iyi yürekli olan kendi karısı Bellina Teyze bile aileyle birlik olup gizlice ona karşı planlar hazırlıyorlardı. Bu sahtekârlar! Bu caniler! Bu Süprüntüler! Hepsini ezecekti. Sahte yüreklerini bedenlerinden çekip alacaktı! Kalplerini köpeklere yedirecekti! Onu unutmayacaklardı! Ayaklarına kapanıp af dileceklerdi. Ama o bağışlamayacaktı! Yasalar ne diyorsa, o olacaktı, yasaları iyi bilirdi, hem de çok iyi! Çıksın biri karşısına da ondan iyi bildiğini göstersindi bakalım! Bu deliler! Bu kuş beyinliler! Birden anneme döndü, "Sen de kendini akıllı sanıyorsun, değil mi?" diye haykırdı. "Ama bacak kadar oğlun senden bin kat akıllı. Bana benziyor! Gün gelecek, seni mahkemelerde süründürecek! Son kuruşunu avukatlara vereceksin! Tahsilliymişsin güya, ama Schiller'inin sana şu kadar faydası olmaz! Sen yasalardan haber ver, yasalardan!" Sözün burasında yumruğunu alnına indirdi, "Yasa nerde, burada işte, burada! Nah Burada! Bilmiyordun değil mi!" Bu kez bana döndü, "Annenin hırsız olduğunu bilmiyordun! Şimdi öğrendin işte, seni, kendi oğlunu soyup soğana çevirmeden öğren bunu!"

Annemin yakaran bakışlarını görüyordum, ama bunun bir yararı olmuyordu, birden yerimden fırladım ve "Annem hırsız değil!" diye haykırdım "Bellina Teyze de hırsız değil!" Öylesine öfkelenmiştim ki, ağlamaya başladım, ama bunun da enişteme bir yararı olmadı. Öfkeden korkunç şekilde kabarmış, hazin kırışıklarla dolu suratını çarpıttı, bana yaklaştı, "Kapa çeneni!" diye haykırdı. "Sana sormadım! Seni aptal velet! Göreceksin! İşte ben, Josef Enişten, buradayım, yüzüne karşı söylüyorum. On yaşındaki bir çocuğa acıyorum, acıdığım için de sana vakit çok geç olmadan söylüyorum: Annen bir hırsız! Hepsi, hepsi hırsız bunların! Bütün aile hırsız! Bütün kent hırsız! Başka bir şey değil."

Bu son *"ladrones"* den sonra sesi kesildi. Bana vurmadı, ama ona göre benim işim bitikti. Daha sonra sakinleştiğinde, bana dedi ki: "Sana hukuk

öğretmeme layık değilsin. Tecrübeyle öğrenmek zorunda kalacaksın. Daha iyisine layık değilsin.”

Hepsinden çok teyzem şaşırttı beni. Hiçbir şey olmamış gibi davrandı, yemekten sonra hemen armağanlarıyla uğraşmaya başladı. Kardeşler kendi aralarında konuşuyorlardı, haberleri olmadan dinledim onları, Teyzem Anneme, “Ne de olsa kocam,” diyordu, “Eskiden böyle değildi. Senior Padre öldüğünden beri öfkesi burnunda. Haksızlığa dayanamıyor. İyi adamdır. Gitmeyin. Çok üzülür sonra. Çok duygusaldır. Neden bütün iyi insanlar böyle duygusal, Tanrım?” Annem bunun çocuk için iyi olmayacağını, aile hakkında bu tür şeyler işitmesinin doğru olmadığını söylüyordu. Ailesiyle her zaman gurur duymuştu. Kentin en iyi ailesiydi onlar, anlamıyordu, Josef de iyi bir aileden geliyordu. Hem kendi babası da Senior Padre'nin ağabeyiydi.

“Ama kendi babasına karşı tek bir söz söylememiştir. Bunu asla yapmaz, asla! Kendi babasına laf söylemektense, dilini koparmayı yeğler.”

“Ama öyleyse neden o parayı istiyor? Bizden çok daha zengin!”

“Haksızlığa dayanamıyor. Senior Padre'nin ölümünden beri böyle, eskiden çok iyiydi.”

Sonuçta, kısa bir süre sonra Varna'ya gittik. Deniz —daha önce deniz gördüğümü anımsamıyorum— hiç de vahşi ya da dalgalı değildi. Medeia öyküsünden dolayı ürkünç olmasını bekliyordum, ama bu sularda, ondan bir iz yoktu; sanırım Rusçuk'taki kargaşa, onunla ilgili düşüncelerimi bastırmıştı. Bana en yakın kişiler arasında gerçekten korkunç şeyler olmaya başlar başlamaz, her zaman benliğimi dolduran antik çağ kişilerinin renkleri soldu. Annemi, eniştesinin iğrenç suçlamalarına karşı savunmuştum ya, artık o benim için Medeia değildi. Tersine, onu güvence altına almak, onunla birlikte olmak ve başka hiçbir iğrenç olayın başına gelmemesi için gözümü ondan ayırmamak gerekli gibi geliyordu bana.

Vaktimizin çoğunu kumsalda geçiriyorduk; limandaki deniz feneri aklımı çok meşgul etti. Limana bir destroyer demirledi, Bulgaristan'ın İttifak Devletleri yanında savaşa gireceği söylentileri vardı. Annemin arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalardan, insanların bunun olanaksız olduğunu söylediklerini duyuyordum. Bulgaristan, Rusya'ya karşı asla savaşmazdı, Türk egemenliğinden kurtulmasını Rusya'ya borçluydu, Ruslar, Türklerle çok savaş yapmıştı ve Bulgarlar, paçaları sıkıştığında, Ruslara güvenmişlerdi hep. Rus ordusu generallerinden Dimitriev, ülkede çok seviliyordu ve annemle babamın düğününde onur konuğu olmuştu.

Annemin en eski arkadaşı Olga, Rus'tu. Rusçuk'ta onu ve eşini ziyaret ettik; tanıdığım herkesten çok daha sıcak ve açık yürekli insanlar olarak iz bıraktılar bende. İki arkadaş, genç kızlar gibi sohbet ettiler, neşeli bir ses tonuyla hızlı hızlı Fransızca konuşuyorlardı, sesleri durmadan bir yükseliyor, bir alçalıyordu. Bir saniye bile ara vermiyorlardı: cıvıldar gibiydiler, ama çok büyük kuşların cıvıltısıydı bu. Olga'nuı kocası saygıyla sustu, boğazına dek düğmelenmiş gömleği birazcık savaşı çağrıştırıyordu; fincanlarımıza Rus çayı dolduruyor, çok lezzetli yiyecekler sunuyordu. Hepsinden önemlisi, iki arkadaşın konuşması hiç kesilmeden sürsün, değerli zamanlarının tek bir dakikası boşa gitmesin diye çaba harcıyordu, çünkü son karşılaşmalarında bu yara yıllar geçmişti ve bir daha ne zaman görüşeceklerini kim bilebilirdi? Tolstoy'un adını duydum, birkaç yıl önce ölmüştü; bu adı öylesine büyük bir saygı ve beğeniyle söylüyorlardı ki, daha sonra Anneme Tolstoy'un Shakespeare'den daha büyük olup olmadığını sordum, o da biraz çekimser bir sesle hayır diye yanıtladı sorumu.

“Şimdi Ruslar aleyhinde konuşulmasına neden karşı olduğumu anlıyorsun,” dedi, “Harikulâde insanlar hepsi. Olga her fırsatta okur. Onunla her şeyi konuşabilir insan.”

“Peki ya kocası?”

“O da öyle. Ama Olga daha akıllı. Edebiyatı daha iyi biliyor. Eşi de buna saygı gösteriyor. Onu dinlemeyi yeğliyor.”

Bir şey demedim, ama kuşkuluydum. Babamın Annemi daha zeki bulduğunu ve kendisinden üstün gördüğünü biliyordum, ama ayrıca. Annemin bunu kabul ettiğini de biliyordum. Babamın görüşüne babam olduğu için katılırdı —Annem hep en güzel şeyleri söylerdi— ama babamın onun zekasına ne büyük hayranlık duyduğunu da kabul ederdi. “Ama gene de o senden daha iyi müzik bilirdi,” diye karşı koyardım ona.

“Doğru,” derdi.

“Ayrıca senden daha iyi oynuyor, herkes biliyor bunu, en iyi aktör oydu.”

“Doğru, doğru, onda doğuştan aktörlük yeteneği vardı, Büyükbabandan almıştı bunu.”

“Ayrıca senden daha neşeliydi, çok, çok daha neşeli.”

Bunu söylememe de alınmazdı, içtenliğe ve onura çok önem verirdi çünkü ve *Burgtheater,* kutsal bir olgu olarak onun etine kemiğine işlemişti. Derken en can alıcı sözümü söylerdim:

“O daha iyi yürekliydi ayrıca. Dünyanın en iyi insanıydı.” Bunu söylediğim anda hiçbir kuşku, ya da çekinme göstermeksizin anında yanıtlardı beni: “Onun kadar iyi bir insan yeryüzüne gelmemiştir ve asla gelmeyecektir!”

“Peki ya Olga'nın kocası?”

“O da iyi, ama onu babanla kıyaslayamazsın.”

Sonra babamın iyi yürekliliğini gösteren sayısız öykünün anlatılmasına geçilirdi, yüz kez dinlediğim ve tekrar tekrar anlatılmasını istediğim öykülerdi bunlar; kaç kişinin elinden tutmuştu, hatta, hiç kimse bilmesin diye Anneme bile söylemeden yaptığı iyilikler... Annem bunları öğrenip de azarlarcasına “Jacques, gerçekten yaptın mı? Biraz fazla olmuyor mu?” diye sorduğunda, “Bilmem,” dermiş babam, “anımsamıyorum.”

“Biliyor musun,” diyordu Annem, gerçekten de unutmuş olurdu. Öyle iyi bir insandı ki, yaptığı iyilikleri unuturdu. Hafızası zayıf olduğundan falan değil. Bir oyunda rol almış olsa, aylar sonra bile unutmaz rolünü. Babası kemanını elinden alıp da *butica*'da çalışmaya zorladığında ne büyük bir yanlış yaptığını da unutmadı. Benim nelerden hoşlandığımı hiçbir zaman unutmaz, istediğimi bir keresinde belli belirsiz ağzımdan kaçırdığım bir şeyi yıllar sonra bile olsa alır getirirdi. Ama bir iyilik yapmışsa, bunu giz olarak saklardı, sır saklamada öyle ustaydı ki, kendisi bile unuturdu.”

“Ben böyle bir şeyi asla beceremem,” dedim Anneme; sesimde babama övgü, kendime yergi vardı. “Ben hiç unutmam.”

“Sen daha çok bana benziyorsun,” dedi, “bu aslında iyi bir şey değil.” Sonra kendisinin iyi bir insan olmayacak kadar güvenilmez olduğunu, insanların ne düşündüğünü anında anladığını, onların içini dışını gördüğünü ve en gizli dürtülerini tahmin edebildiğini anlattı. Böyle konuşmalarımızdan birinde tıpatıp kendisine benzeyen bir yazardan söz etti; Tolstoy gibi o da yakınlarda ölmüştü, adı Strindberg'di. Onun adını söylemekten hoşlanmıyordu, Babamın ölümünden birkaç hafta önce onun kitaplarından bazılarını okumuştu, ona hemen Strindberg'i okumasını öneren Reichenhall'daki doktor da Babamın sonunu hızlandırmıştı, zaman zaman bu sonu ondaki ölümcül kıskançlığın hazırlamış olabileceği düşüncesiyle ürperiyordu. Viyana'da yaşadığımız süre boyunca, Sirindberg'in adını her söyleyişinde gözleri yaşlanırdı; Zürih'te yerleşinceye dek ona ve kitaplarına alışamadı, aşırı bir heyecan duymaksızın bu adı söyler hale gelmedi.

Varna'dan krallık şatosunun bulunduğu Euxinograd yakınlarındaki Monastir'e geziler yapıyorduk. Şatoyu sadece uzaktan gördük. İkinci Balkan Savaşı sonundan beni, kısa bir süredir Bulgaristan sınırları içinde değildi şato, Romanya'ya aitti. Acı savaşların patlak verdiği Balkanlardaki sınır duvarları kimsenin hoşuna gitmiyordu; çoğu yerde sınır çekmek olanaklı bile olmuyor ve insanlar bundan kaçınıyordu. Ama droşkide giderken ve daha sonra bu dört tekerlekli Rus arabasından indiğimizde,

harikulade güzel meyve ve sebze bahçeleri, koyu mor patlıcanlar, biberler, domatesler, hıyarlar, dev tatlı kabakları ve kavunlar gördük; burada bu kadar çeşitli meyve ve sebzenin yetişmesi karşısında müthiş şaşırmıştım. “Burası beyledir işte,” dedi Annem, “Kutsanmış bir ülke. Ayrıca da uygar; burada doğmuş olmaktan kim utanabilir?”

Ama sonra Varna'da, yoğun yağmurlar başladığında, limana inen dik yokuşta derin çukurlar oluştu. Droşkimiz yolda kaldı; indik, arabacıya yardıma gelenler bütün güçleriyle droşkiye yüklenerek arabamızı kurtardılar. Annem göğüs geçirdi: “Yollar hep aynı yol! İşte bunlar doğulu koşulları. Bu insanlar hiç adam olmayacak!”

Görüşleri bir övgü dile getiriyordu, bir yergi; sonuçta, Viyana'ya hareket ettiğimizde Annem sevindi. Ama savaşın ilk kışından hemen sonra Viyana'da yiyecek kıtlığı başladığından, Bulgaristan'da ayrılmadan önce kurutulmuş sebze stoku yaptı. Çeşit çeşit sayısız sebze iplere dizilmişti, Annem bütün bir bavulu doldurdu, ama Romen sınırındaki istasyon olan Predeal'de, Romen gümrükçüler bavul–sandığı platforma boşalttıklarında müthiş sıkıldı. Tren hareket etti, Annem yerinden sıçradı, hazineleri, kıs kıs gülen gümrük memurlarının ayakları dibinde, platforma dağılmış duruyordu, üstelik bavuldan da olmuştuk. Bu türden şeylere üzülmek onun gururuna yakışmaz diye düşünüyordum, alt tarafı yiyecekti yitirilen; onu avutmak yerine bu düşüncemi söyledim ona ve küçük bir işittim.

Romen görevlilerin, Türk pasaportlarımız olduğu için böyle davrandıklarını söylüyordu. Bizlere her zaman iyi davranmış olan Türkiye'ye karşı bir çeşit kalıtsal bağlılıktan ötürü çoğu Sefarad, Türk vatandaşlığını korumuştu. Ancak Livorno kökenli olan Annemin ailesi, İtalyan vatandaşıydı ve İtalyan pasaportlarıyla seyahat ediyorlardı. Kızlık pasaportuyla, Arditti adıyla seyahat ediyor olsaydı, Romenler farklı davranırdı diye düşünüyordu. Dilleri İtalyancadan geldiği için Romenler bu ulusu severdi. Hepsinden çok da Fransızlardan hoşlanıyorlardı.

Varlığını kabul etmeyi umursamadığım bir savaşın ortasından çıkıp gelmiştim, ama ulusal kinlerin çok yaygın ve evrensel olduğu yolundaki ilk bilincim, bu gezi sırasında filizlenmeye başlamış olsa gerek.

Kötülüğün Keşfi
Viyana Sığınağı

1915 güzünde, Bulgaristan'a yaptığımız o yaz gezisinden sonra, daha çok çağdaş dillere ağırlık veren bir tür lise olan *Realgymnasium*'un birinci sınıfına yazıldım. İlkokulla aynı binada, Sophienbrücke'nin bitişiğindeydi. Bu okulu çok daha fazla sevdim; Latince öğreniyorduk, bu yeni bir şeydi, hep aynı şeyi söyleyeli ve daha baştan bana aptal gelen sıkıcı Herr Tegel yoktu artık. Sınıf öğretmenimiz Herr Profesör Twrdy, enlemesine geniş, sakallı bir cüceydi. Kürsüye oturduğunda, sakalını masanın üzerine yayardı, biz, sıralarımızdan yalnızca onun başını görürdük. Başlangıçta bize gülünç gelmiş olmasına karşın, kimse onu özellikle sevmiyor değildi — sakalını bir sıvazlayışı vardı, insanda saygı uyandırırdı. Belki de bu hareketiyle sabrını tazelemiş oluyordu, iyi huylu biriydi, sabrının taştığı durumlar pek nadirdi. Bize Latincedeki açılımları öğretiyor, öğrencilerinin çoğu karşısında çaresiz kalıyor, durup dinlenmeden, *"silva, silvae"* diye sözcükleri tekrarlıyordu.

Şimdi artık bana ilginç gelen ve hâlâ anımsadığım sınıf arkadaşlarımın sayısı artmıştı. Harikulade resim yapan Stegmar adında bir çocuk vardı; ben iyi resim yapamazdım ve onun çalışmalarını izlemeye doyamazdım. Gözlerimin önünde kuşlar çizerdi çiçek, at ve diğer hayvanları çizerdi ve en güzellerini yaratıldıkları anda bana verirdi. En etkileyici davranışı da, benim hayran olduğum bir resmi ansızın yırtıvermesiydi, beğenmediği için onu yırtıp atıyor, yenisini çizmeye başlıyordu. Bunu birkaç kez yapardı, ama sonunda başardığına karar verir, resmi bütün açılarda dikkatle inceler, sonra alçakgönüllü ama gene de azıcık gururlu bir tavırla bana uzatırdı. Onun yeteneğine ve cömertliğine hayrandım, ama hiçbir değişiklik görememekten rahatsız oluyordum; bütün resimler aynı ölçüde başarılı

görünüyordu bana, hatta, yeteneğinden çok şimşek gibi karar vermesine ve bunu uygulamasına hayrandım. Yırttığı her resme acırdım, beni hiçbir şey, üzerinde resim ya da yazı bulunan herhangi bir kağıdı yırtmak kadar üzemezdi. Bunu çarçabuk ve hiç çekinmeden, hatta ve hatta, neşe içinde yaptığını görmek yüreğimi hoplatırdı. Evde, sanatçıların genellikle böyle yaptığı söylendi bana. .

Şişman, esmer ve kısa boylu bir başka sınıf arkadaşımın adıysa Deutschberger'di. Annesi, Prater eğlence parkında gulaşıyla ünlü bir çorbacı kulübesi işletirdi. Daha dün benim müdavimi olduğum Eğlence Tünelinin bitişiğinde oturması da bu çocuğu bana büsbütün çekici kılmıştı. Ancak çocuğun, bana çok farklı gelen bir havada sinik olması (on bir yaşında çok bilmiş bir yetişkin gibiydi) kısa süre içinde aramızda acı bir düşmanlığın doğmasına yol açtı.

Okuldan çıkınca *Prinzenallee* boyunca, bir generalin oğlu ola Max Schiebl ile üçümüz birlikte yürürdük. Yalnızca Deutschberger konuşurdu; yetişkinlerin yaşantısına ilişkin her şeyi bilir görünür, bildiklerini bize açık açık anlatırdı. Ona göre Schiebl ile benim bildiğim gibi değildi Prater, işler bambaşkaydı. Gulaş dükkanında patronların konuşmalarına kulak kabartmıştı ve onları bize ballandıra ballandıra anlatırdı. Hep, kendisinden hiçbir şey gizlemeyen annesinin görüşlerini de eklerdi bu sözlere. Anlaşılan babası yoktu ve tek çocuktu. Schiebl ile ben bu okul dönüşü yürüyüşleri iple çekerdik, ama Deutschberger anlatılarına hemen başlamazdı; merak konusu sözlere başlaması için Viyana Atletik Kulübünün oyun sahasını geçmemiz gerekirdi. Bizi hayretler içinde bırakacak konuları bulmak için zaman kazanmaya çalışırdı kanımca. Sözlerini hep aynı tümceyle bitirirdi: “Hayatı ne kadar erken öğrenirsen o kadar iyi, der annem.” Etkileyici bir havası vardı; bu, anlattıklarını daha da ilginç kılardı. Şiddet, bıçaklama, cinayet, soygun gibi şeyleri anlatırken onu kendi haline bırakırdık. Savaşa karşıydı. Bu benim hoşuma gidiyordu; ama Schiebl bu konuyla pek ilgilenmiyor, konuyu değiştirmesi için ona sorular soruyordu. Bu konuşmaları evde anlatmaya utanırdım, bir süre için bunlar giz olarak kaldı,

sonunda bir gün, Schiebl'in soruları başarılı sonuç verdi ve Deutschberger aşırıya kaçmaya cesaret etti; bu büyük heyecan yarattı.

“Bebekler nerden geliyor biliyorum,” dedi ansızın bir gün, “annem bana söyledi.” Schiebl benden bir yaş büyüktü; bu konu onu hemen sardı, ben de isteksizce dinlemeye koyuldum. “Çok basit,” diyordu Deutschberger, “bir erkek bir kadının üstüne lakkadak iner, tıpkı horozun tavuğun üstüne atlaması gibi.” Annemle birlikte yaşadığımız Shakespeare ve Schiller geceleriyle dolu olan ben, öfkelendim ve “Yalan söylüyorsun!” diye haykırdım birden. “Doğru değil bu! Sen bir yalancısın!” İlk kez ona karşı çıkıyordum. Arkadaşım bana mısın demeden aynı sözcükleri tekrarladı. Schiebl sesini çıkarmıyordu, bu durumda Deutschberger'in bütün öfkesi bana yöneldi. “Senin annen sana bir şey anlatmıyor demek. Seni bir küçük bebek olarak görüyor. Sen horozlan hiç gözlemedin mi? Bir erkek ve kadın, falan filan. Hayatı ne kadar erken öğrenirsen o kadar iyi, der annem hep.”

Az daha onu yumruklamaya başlayacaktım. İki çocuğu orda bırakıp, arsayı koşarak geçtim, eve girdim. Hep, yuvarlak bir masada birlikte yemek yerdik; kardeşlerimin yanında kendimi tutuyor, bir şey söylemiyordum, ama yemek de yiyemiyordum, dokunsalar ağlayacaktım. İlk fırsatta annemi gündüzleri ciddi konuşmalarımızı yaptığımız balkona çektim ve ona her şeyi anlattım. Bendeki sıkıntıyı çoktan sezmişti elbet, ama nedenini işitince şaşkınlıktan donakaldı. Her şeye açık ve kusursuz yanıtlar verebilen, kardeşlerimi yetiştirme sorumluluğunu benimle paylaştığını bana hep hissettiren annem, sessizliğe gömülmüştü, karşımda ilk kez susuyordu, öylesine uzun süre sessiz kaldı ki, korkmaya başladım. Ama sonra gözlerimin içine baktı, büyük anlarımızda hep yaptığı gibi ciddi bir tavırla, “Oğlum,” dedi, “annene inanıyor musun?”

“Evet! Evet!”

“Bu doğru değil! O yalan söylüyor. Annesi ona asla böyle bir şey söylemedi. Çocuklar başka bir şekilde dünyaya gelirler, çok güzel bir şekilde. Sana daha sonra anlatacağım. Henüz bunları bilmen gerekmiyor!”

Onun sözleri, bendeki bilme arzusunu anında yok etti. Aslında gerçekten de bilmek istiyor değildim. O söylenenler yalandı ya, bu bana yetiyordu! Şimdi artık onların yalan *olduğunu* biliyordum. Baştan aşağı yalan, kendisi uyduruyordu hepsini, annesi asla böyle dememişti ona.

O andan sonra Deutschberger'den nefret ettim ve ona insanlığın tortusuymuş gibi davrandım. Tembel bir öğrencisi olduğu okulda, yanıtlar fısıldamıyordum ona artık. Ders aralarında yanıma geldiğinde, arkamı dönüyordum. Ağzımı açıp tek bir şey söylemedim ona. Eve birlikte dönmüyorduk, Schiebl'i de ikimizden birini seçmek durumunda bıraktım. Daha da kötüsünü yaptım: Coğrafya öğretmeni haritada Roma'yı göstermesini istediğinde Deutschberger Napoli'yi gösterdi, öğretmense fark etmedi; ben hemen ayağa kalktım, “Napoli'yi gösteriyor, Roma orda değil,” dedim, ona kırık not aldırdım. Aslında bu benim aşağıladığım bir davranış şekliydi, arkadaşlarımı hep destekler, her fırsatta, sevdiğim öğretmen söz konusu olduğunda bile onlara yardım ederdim. Ama Annemin sözleri bende ona karşı öyle büyük bir nefret uyandırmıştı ki, yapamayacağım şey yok diye düşünüyordum. Annemle aramda bu konuda hiç konuşma geçmedi gerçi ama, körü körüne bağlılık denen şeyi ilk kez o zaman yaşadım. Ona öfke kusuyor ve onu bir hain olarak görüyordum, Schiebl'e uzun uzun IIL Richard’ı anlattım ve Deutschberger’in de daha bu yaşta ondan hiçbir farkının bulunmadığına, vakit çok geç olmadan birinin bu oyuna bir son vermesi gerektiğine inandırdım onu.

Kötülüğün keşfi işte bu kadar erken yaşlarda başladı. Bu eğilim, uzun süre peşimi bırakmadı, ileriki yıllarda, Karl Kraus’un sadık kölesi olduğum ve saldırdığı sayısız kötü yazın kişileri konusunda ona kayıtsız şartsız inandığım yıllarda bile sürdü. Deutschberger için okul hayatı çekilmez olmuştu. Özgüvenini yitirdi, yakaran bakışları sürekli beni izliyordu, benimle barışmak için yapmayacağı yoktu, ama duygularını değişmiyordu, içimdeki nefret, özellikle onun üzerinde bıraktığı gözle görülür etkiden dolayı eksilmek yerine artıyordu. Sonunda annesi okula geldi ve ders arasında beni buldu. “Oğlumu neden suçluyorsun?” diye sordu. “O sana

hiçbir şey yapmadı. Ne güzel arkadaştınız.” Çok hareketli, çabuk ve sözcükleri aramadan konuşan bir kadındı. Oğlunun tersine, onun boynu vardı ve konuşurken dudaklarını şapırdatmıyordu. Benden bir şey oğluna şefkat— istemesi hoşuma gitmişti, bon de, onunki kadar açıkça, düşmanca duygularımın nedenini anlattım. Hiç utanmadan horozla tavuk hakkındaki tabu tümceyi tekrarladım. Hayret içinde oğlana döndü; çocuk annesinin ardında dikilmiş titriyordu. “Bunu sen mi söyledin?” Çocuk korkuyla evet anlamında başını salladı, yadsımıyordu en azından, bu da benim için yeterli oldu. Belki de benimle, kendi annem kadar ciddi konuşan bir anneye zaten hayır diyemezdim, ama çocuğun onun için ne kadar önemli olduğunu hissettim, böylece III. Richard, tıpkı benim gibi, Schiebl gibi bir öğrenciye dönüştü gene. Ancak anlaşmazlık konusu tümce, geldiği söylenen yere dönmüş, böylece gücünü yitirmişti. Dava düştü; tekrar dost olmadık, ama onu kendi haline bıraktım, öyle ki, artık onu hiç anımsamıyorum. Viyana'daki öğrenciliğimin geri kalan günlerini —hemen hemen altı aydan fazla bir dönemi— anımsamaya çalıştığımda, bu çocuğun ortadan kaybolmuş olduğunu görüyorum.

Öte yanda Schiebl ile dostluğum giderek gelişti. Daha baştan iyi anlaşıyorduk, ama şimdi o benim tek arkadaşımdı. *Schüttel’*de bizden daha yukarda, bizimkine benzer bir apartmanda oturuyordu. Onun hatırı için askerlerle de oynardım, onun çok askeri vardı, koca koca ordular, bunların silahları, atlıları, cephaneleri, hepsi tamamdı; bu yüzden genellikle ben onun evine giderdim, orada savaşırdık. O, mutlaka yenmek ister, yenilgiyi kaldıramazdı. Yenilmişse, dudaklarını ısırır, öfkesini yüzüne vururdu, bazen de yenildiğini yadsırdı, o zaman da ben öfkelenirdim. Ama bu hiçbir zamanı uzun sürmezdi; iyi yetiştirilmiş uzun boylu, gururlu bir çocuktu, annesine beni müthiş şaşırtacak ölçüde ve de burnundan düşmüşçesine benzemesine karşın, ana kuzusu değildi. Annesi, tanıdığım en sevimli, ayrıca da en uzun boylu anneydi. Onu hep dimdik, benden çok yukarlarda görürdüm; bize yiyecek bir şeyler getirdiğinde, eğilir, bedeninin üst kısmını azıcık eğerek tepsiyi masanın üzerine bırakır ve bize buyurup almamızı

söylemeden önce hemen dimdik durumuna dönerdi. Siyah gözleri hiç aklımdan çıkmazdı, oğlu Max'a hiç söylemedim ama, evde hep onları düşünürdüm. Ancak Max'a, bütün Tirollü kadınların gözlerinin güzel olup olmadığını sordum, çok kararlı bir "Evet!" yanıtı verdi, "Erkeklerinki de," diye ekledi hemen ardından. Ancak bir sonraki ziyaretimde, bunları annesine söylediğini anladım, çünkü bize keklerimizi getirirken çok neşeli görünüyordu, her zamankinin tersine bir süre oyunumuzu izledi ve bana annemi sordu. Odadan çıkınca, "Sen her şeyi annene mi anlatırsın?" diye sordum öfkeyle. Kıpkırmızı kesildi, ama kesinlikle yadsıdı., Ona hiçbir şey söylememişti, onu ne sanıyordum ben, babasına bile her şeyi anlatmazdı.

Baba, ufak tefek, dikkat çekici bir görünümü olmayan bir adamdı ve beni hiç hem de hiç etkilemedi. Anneden daha kısa boylu olmakla kalmıyor, ondan çok daha yaşlı da görünüyordu. Bir general emeklisiydi, ama savaşta özel göreve çağrılmıştı. Viyana'nın çevresindeki istihkâmları denetliyordu. 1915 güzünde Ruslar Karpat Dağlarını aştıklarında ve Viyana'nın tehlikede olduğu söylentileri yayıldığında, Schiebl'in babası ikimizi bu denetleme gezilerinden birine götürdü. Neuwaldegg'e bir araçla gittik, sonra da Viyana ormanları boyunca yürüdük; yerler kazılmış, çeşitli küçük "istihkâmlar" yapılmıştı. Burada asker yoktu, her şeyi gözden geçirmemize izin veriliyordu; bunlardan birinin içine girdik, Schiebl'in babası, elindeki sopayı kalın duvarlara rastgele vururken, biz deliklerden tek bir yaprağının bile kımıldamadığı terkedilmiş ormana baktık. General pek konuşmayan bir adamdı, ama bize bir şeyler açıklamak üzere konuştuğunda, ormanda yürürken bile, biz çok özel birileriymişiz gibi gülümseyerek konuşurdu. Onun yanında hiç mahcup hissetmedim kendimi. Belki bizi geleceğin askerleri olarak görüyordu; oğluna durmadan çoğalan o dev teneke orduları veren kendisiydi ve Max bana oyunlarımızı anlatmasını istediğini, savaş oyununu kimin kazandığını sorduğunu söylemişti. Ancak ben bu kadar suskun insanlara alışık değildim ve kuşkusuz, onu bir general olarak göremiyordum. Schiebl'in annesi, çok güzel bir general olurdu örneğin, onun hatırı için savaşa bile giderdim, ama babayla yapılan denetleme

gezilerini ciddiye almıyordum ve general, elindeki sopayı bir “istihkâm”ın duvarına indirdiğinde, üzerinde o kadar çok konuşulan savaş, çok uzak görünüyordu.

Okula gittiğim günlerde de, daha sonraları da, babalar beni pek etkilemedi. Bana göre çok cansız ya da yaşlı bir şeyler vardı onlarda. Benim kendi babam hâlâ içimdeydi, benimle pek çok konuda konuşmuştu, onun şarkılarını dinlemiştim. Onun imgesi, öldüğü zamanki genç haliyle duruyordu bende; o, tek baba olarak kaldı. Ne var ki, annelere karşı çok ilgiliydim, beğendiğim annelerin sayısı, şaşılacak kadar çoktu.

1915-16 kışında, savaşın etkileri günlük yaşamda hissedilmeye başlandı. Prinzenallee'de hevesli hevesli marşlar söyleyen asker adaylarının sesi duyulmuyordu artık. Okuldan gelirken yolda rastladığımız küçük gruplar, eskisi kadar neşeli görünmüyordu. “Anavatanda, anavatanda, gene görüşeceğiz!” şarkısını hâlâ söylüyorlardı ama anavatan, onlara çok yakın değilmiş gibiydi. Geri döneceklerinden eskisi kadar emin değillerdi artık. “Bir yoldaşım vardı,”yı söylüyorlardı, ama seslerinde, şarkıya konu olan şehit yoldaşın kendileri olduğu havası seziliyordu. Bu değişikliği hissettim ve arkadaşım Schiebl'e söyledim. “Onlar Tirollü değil,” dedi. “Sen Tirollüleri görsen!” O zamanlar, Tirollü taburlarını nerede gördü, bilmiyorum, belki anne babasıyla birlikte memleketleri olan Tirollü dostlarla görüşüyorlardı da onlardan gizli bilgiler alıyorlardı. Zafere olan inancı sarsılmazdı, bundan kuşku duymayı aklından bile geçirmezdi. Bu güveni, çok az söz söyleyen ve her zaman için önlemli konuşan babasından almıyordu. Bizi denetim gezilerine götürdüğünde, bir keresinde, “Kazanacağız,” demişti. Bu benim babam olsaydı, zafer umudunu çoktan yitirmiş olurdum. Herhalde çocuktaki inancı ayakta tutan annesiydi. Belki o da hiçbir şey söylemiyordu, ama onun gururu, boyun eğmezliği, onun korumasında insana kötü hiçbir şey olmazmış duygusu veren bakışları... Böyle bir anneyle, ben de olsam kuşkuya yer vermezdim..

Bir gün, *Schüttef* boyunca yürürken, Tuna Kanalı üzerinden geçen bir demiryolu köprüsüne yaklaştık. Köprüde bir tren duruyordu, vagonlar tıklım tıklım insan doluydu. Yük vagonları yolcu vagonlarına eklenmişti; hepsi de hiçbir şey söylemeksizin ama soran gözlerle yukardan bize bakıyorlardı. "Yahudiler" demekten kaçındı, onun yerine "mülteciler" sözcüğünü kullanarak "Bunlar Galiçya Mültecileri" dedi. Leopoldstadt, Rusya'dan kaçmış Galiçya kökenli Yahudilerle doluydu. Siyah kaftanları, kulaklıkları ve özel şapkalarıyla garip görünüyor, hemen dikkat çekiyorlardı. Şimdi Viyana'ya gelmişlerdi, ama buradan nereye gideceklerdi? Karınları açtı, Viyana'daysa yiyecek sıkıntısı vardı.

Bu kadar çoğunun vagonlara tıkıldığını hiç görmemiştim daha önce. Çok korkunç bir görünümdü bu, çünkü tren duruyordu. Biz baktık, baktık, tren kımıldamadı. "Sığır gibi," dedim, tıpkı sığır gibi tıkış tıkış konmuşlar trene, zaten bunlar sığır vagonu ayrıca."

"Ama kalabalıklar," dedi Schiebl, onlara karşı duyduğu tiksintiyi benim hatırım için göstermemeye çabalıyordu; beni incitecek bir şey söylemekten hep sakınırdı. Hepsi de erkekti; çoğu yaşlı ve sakallıydı, "Biliyor musun," dedi Schiebl, "Bizim askerlerimiz de tıpkı bunlar gibi yük vagonlarıyla gönderildiler savaşa. Savaş savaştır, diyor babam." Bunlar, babasından bana aktardığı ilk sözcüklerdi, bunu benim öfkeli korkumu hafifletmek için yaptığını anlıyordum. Ama bir faydası olmadı, baktım, baktım, hiçbir şey değişmedi. Trenin hareket etmesini istiyordum, trenin hâlâ köprünün üzerinde durmasından daha korkunç bir şey yoktu.

"Gelmiyor musun?" dedi Schiebl kolumdan çekerek. "Artık bize gelmek istemiyor musun?" Gene askerlerle oynamaya onun evine gidiyorduk. Çakıldığını yerden ayrıldım, midem bulanıyordu, arkadaşımın evine girmemiz ve annesinin bize yiyecek sunmasıyla büsbütün arttı. "Nerde kaldınız?" diye sordu annesi. Schiebl eliyle beni gösterdi ve "Galiçya mültecilerinin trenini gördük," dedi; "*Fraıızeı1sbrücke* üzerinde duruyordu."

Annesi, yiyecekleri bize doğru sürerek, “Öyle mi,” dedi. “Artık acıkmışsınızdır.”

Bu sözlerden sonra neyse ki hemen gitti, çünkü yiyeceklere dokunmadım, Schiebl, halden anlayan bir çocuktu, onun da iştahı yoktu. Askerlere de dokunmadı, oynamadık; ayrılırken elimi içtenlikle sıktı ve “Ama yarın geldiğinde sana bir şey göstereceğim. Yeni bir cephane alındı bana,” dedi.

Alice Asriel

ANNEMIN en ilginç arkadaşı, ailesi Belgrad'dan gelmiş olan Alice. Asriel'di. Kendisi, konuşma şekliyle, davranışlarıyla, onu etkileyen konular ve tepki gösterdiği durumlar açısından tam bir Viyanalı haline gelmişti. Minicik bir kadındı, annemin, hiçbiri de pek uzun boylu olmayan dostlarının en miniğiydi. Aydın olma çabası içindeydi, Annemle, hiçbirini anlamadığım ironik konuşmalar yapardı. Bahr'dan, Schnitzler'den pek de derinliği olmayan bir şekilde, biraz hoppaca, ısrarsız ve her türden etkiye açık bir yaklaşımla söz ederdi; onu edilemeyecek insan yoktu, ama bütün konuştukları bu çerçevede kalırdı, o günün edebiyat dünyasının dışında olan konulan pek umursamazdı. Öğrendiği şeylerin anlam taşıması için onları erkeklerden duyması gerekirdi; iyi konuşan erkeklere saygısı vardı, konuşma, tartışma, farklı görüşler onun hayatıydı. Özellikle aydın erkeklerin onunla aynı görüşte olmayıp da tartışmasına bayılırdı. Başka hiçbir neden olmasa bile, düşünce dünyasında olan biteni, fazlaca bir çaba harcamaksızın her zaman, ama her zaman bildiği için Viyanalı sayılırdı. Ama insaflar, onların aşk serüvenleri, flörtleri ve boşanmaları üzerine konuşmaktan da aynı şekilde hoşlanıyordu; sevgi dendi mi, akarsular dururdu, asla benim annemin yaptığı gibi aşkı sevgiyi kınamazdı; böyle bir şey olduğunda onunla tartışırdı; en karmaşık görünen sorunlar için bile cepte hazır açıklamaları vardı mutlaka. İnsanların yaptığı her şey, ona doğal

gelirdi. O yaşamı nasıl görüyorsa, yaşam da onu öyle görüyordu, bir kötülükler perisi vardı sanki de, onun başkalarına yaptıklarını kendisine yöneltiyordu. Bize gelirken yanında birilerini, özellikle de karşı cinsten birini getirmeye ve bunların birbiri üzerindeki etkilerini izlemeye bayılırdı, çünkü o, gerçek mutluluğun, aslında eşi–dostu değiştirme temeline dayalı olduğu görüşündeydi; kendisi için istemiş olduğu bir şeyi istemek, başkalarının da hakkıydı, işte bu inançla, başkalarına fırsat tanıma konusunda elinden geleni yapıyordu.

Bu kadın benim hayatımda bir rol oynadı, az önce onun hakkında söylediklerim, aslında daha sonraki deneyimlerime dayanmakta, 1915 yılında onunla ilk karşılaştığımda, savaşın onu hiç ama hiç etkilemediğini fark etmiştim. Savaştan söz ettiğine hiç tanık olmadım, annem de savaşa bütün kalbiyle karşı olmasına karşın yanımda savaştan hiç söz etmezdi ama, o bunu okulda başıma bir şeyler gelebilir kaygısıyla yapardı. Alice savaş üzerinde kafa yoramıyordu; kendisi nefret denen duyguyu tanımadığı ve herkes' ve her şey için yaşa–yaşat felsefesini benimsediği için, savaş hakkında belli bir görüş geliştiremiyor, çok sığ düşüncelerle yetiniyordu.

Jojef-Gall-Gasse'deki evimize konuk geldiği o günlerde, gene Belgrat'tan gelmiş ve kendisi gibi Viyanalı olmuş bir yeğenle evliydi. Herr Asriel, ufak tefek, bulanık bakışlı bir adamdı, hayatta akla gelebilecek her konuda beceriksizliğiyle ün salmıştı. İş yaşamı hakkında bildikleri, karısının çeyizi de dahil bütün parasını batırmaya yetti ancak. Son bir hamle yapmaya kalktığında, üç çocuklarıyla küçük bir apartman dairesinde oturuyorlardı. Patronunun ilgisi koltuklarını kabartmış güzel, basit ve uysal bir kız olan hizmetçilerine aşık oldu. Birbirlerini anlıyorlardı, kafaları aynı şekilde çalışıyordu, ama adamın tersine kız çekici ve tutarlıydı, hoppa ve sığ karısının kendisine veremediği moral ve kayıtsız şartsız bağlılığı kızda buldu. Herr Asriel evini terk edinceye kadar kız onun metresi olarak kaldı. Her şeyi mubah gören Alice, ona hiç kızmadı; gözünü kırpmadan üçlü bir yaşantı sürdürebilirdi. Anneme, ona hiç, ama hiçbir şeyi çok görmediğini söylüyordu. Mutlu olmak kocasının da hakkıydı, kendisiyle mutlu değildi,

çünkü aralarında hiçbir ortak nokta yoktu. Edebiyat tartışmaları yapamazdı adam, kitaplardan söz edildiğinde migreni tutuyordu; bu türden konuşmalar sırasında, konuşmaya katılanı görmezden gelmesi yeterdi, kendisi de konuşmak zorunda değildi. Artık kocasına bu konuları açmıyordu, söylediği gibi, migreni tutuyordu, ne yapsındı, hızla artan yoksulluğu nedeniyle de ona kızmıyordu. “işadamı olarak doğmamış,” diyordu Anneme, “herkes işadamı olamaz ki?” Hizmetçi konusu' açıldığında Annem onun görüşlerini eleştirirdi, oysa Alice, ikisi için söyleyecek sıcak ve anlayışlı sözler bulurdu her seferinde: “Ama kız ona karşı öyle iyi ki, kocam batmış olmaktan utanç duymuyor onun yanında. Oysa bana karşı kendini suçlu hissediyor.”

“Ama suçlu,” dedi Annem. “Bir erkek nasıl bu kadar zayıf olabilir? Bir erkek değil o, bir hiç, onun gibi biri evlenmeye kalkmamalıydı.”

“Ama evlenmeyi *isteyen* o değildi ki. Anamız babamız para aile içinde kalsın diye evlendirdi bizi. Ben çok gençtim, o isi çok mahcup bir delikanlıydı. Bir kadınla göz göze gelemeyecek kadar utangaçtı. Doğrudan yüzüme bakmaya ben zorladım onu, düşünebiliyor musun? O da evlendikten bir süre sonra...”

“Parayı ne yaptı peki?”

“*Hiçbir* şey yapmadı. Kaybetti, hepsi bu. Paranın ne önemi var? Bir insan parasını batıramaz mı? Sen zengin akrabalarını yeğ tutuyor musun sanki? Kocamla kıyaslarsak, hepsi de canavar.”

“Onu savunmaktan vazgeçmiyorsun, sen bu adamı hâlâ seviyorsun galiba.”

“Ona acıyorum,' sonunda mutluluğu buldu zavallı. Kız onu büyük bir beyefendi sanıyor. Önünde diz çöküyor. Bak, ne kadar uzun süredir beraberler, hem biliyor musun, kız onun elini öpüyor ve ona 'Efendim,' diyor hep. Her Allah’ın günü evi baştan aşağı temizliyor, temizlenecek hiçbir şey yok, her yer pırıl pırıl, ama o gene de durmadan temizlik yapıyor, bana 'bir şey lâzım mı' diye soruyor. 'Sen biraz dinlensene Marie,' diyorum

ona, 'canın çıktı.' Ama o durmak bilmiyor, birlikte olmadıkları her saniye temizlik yapıyor.”

“Nasıl oluyor da onu kovmuyorsun anlamıyorum! Ben olsaydım, anında kapıyı gösterirdim ona, anında.”

“Kocam ne olacak peki? Ona bunu nasıl yaparım? Mutluluklarını yıkmam mı gerek yani?”

Benim konuşmalarım dinlememem gerekiyordu. Alice üç çocuğuyla geldiğinde, birlikte oynardık, Annem de onunla çay içerdi; Alice, röportajına başlar, Annemse arkası yarın gibi söyleyeceklerini merak ederdi. İkisi beni diğer çocuklarla güzel güzel oynarken gördüklerinden, kulak kabartabileceğimi akıllarından geçirmezlerdi. Sonraları, Annem Asriellerin evinde işlerin yolunda gitmediğinin ipuçlarını verecek sözler söylemeye başladığında, tek bir ayrıntıyı bile kaçırmamaya bakardım. Ama Herr Asriel'in hizmetçisiyle neler yaptığı konusunda hiçbir fikrim yoktu. Sözcükleri söylendiği şekliyle algılıyordum, bir arada olmaktan hoşnutlar sanıyor, bunun ötesinde hiçbir şeyden kuşkulanmıyordum; ama gene de, yakaladığım bütün ayrıntıların benim duymamam beklenen şeyler olduğunu çok iyi biliyordum, bir keresinde bile konuyla ilgili bir söz kaçırmadım ağzımdan. Sanırım ayrıca minemi bir başka biçimde de yaşamak istiyordum; onun yaptığı her konuşma benim için çok değerliydi, ona ait hiçbir şeyi gözden kaçırmak istemiyordum.

Alice, olağandışı bir ortamda yaşayan çocuklarına acımıyordu. Büyük oğlu Walter, yavaş öğrenen bir çocuktu, babasının bulanık gözlerini, sivri burnunu almıştı ve tıpkı onun gibi, hafiften yana eğilerek yürüyordu. Hep kısa tümceler halinde konuşur, ağzını her açışında yalnızca bir tümce söylerdi, sözlerine yanıt verilmesini beklemezdi ama insanların söylediğini anlardı, müthiş itaatkardı. Ne söylenirse onu yapardı, ama yapmadan önce, anlamadığını sansınlar diye bir süre beklerdi, Sonra ansızın fırlar, söyleneni yerine getirirdi, demek ki anlıyordu. Büyük bir sorun yaratmıyordu ama

söylendiğine göre bazen öfke nöbetlerine tutulurmuş, bunlar kısa sürermiş gerçi ama, onu evde yalnız bırakmayı göze alamazlardı.

Kardeşi Hans, zeki bir çocuktu, onunla “yazınsal ikili” oyununu oynamak çok hoşuma giderdi. En küçükleri Nuni de yaptığımız alıntılardan bir şey anlayacak yaşta olmamasına ^karşın Hans'la kurduğumuz bu oyuna katılırdı. Birbirimizi alıntılar bombardımanına tutuyorduk, hepsini ezbere biliyorduk; birimiz ilk sözcüğü söylüyor, diğeri anında gerisini tamamlıyordu. Hiçbirimiz kendi alıntısını baştan sona söylemeyi başarmış değildi; oysa önemli olan, sözü söyleyenin ağzından kapıp alıntıyı eksiksiz bilmekti.

“İyi adamın...”

“...girdiği yer kutsanmış olur.”

“Tanrı, Onun yar...”

“ ...dımına izin verene yardım eder.”

“Soylu...”

“Soyluyu çeker.”

Bu oyunu biz uydurmuştuk; ikimiz de aynı ölçüde çabuk davrandığımızdan yarışmayı kimse kazanmazdı; saygıya dayalı bir dostluk başladı aramızda; artık yazınsal ikilinin çalacağı parça kalmayınca da, başka ikililer kurmaya, yeni oyunlara başladık. Annesi yazın dünyasının ilkleri hakkında konuşmaya başladığında, Hans hep yanında olurdu ve o da tıpkı bu insanlar gibi hızlı konuşma alışkanlığı edinmişti. Kardeşine nasıl davranması gerektiğini biliyordu; nöbetinin tutacağını ilk hisseden o olurdu, ona öylesine sevecen, öylesine olgun davranırdı ki, bazen bu nöbetleri patlak vermeden geçiştirmeyi bile başarırdı. “O benden akıllı,” dedi bir gün Frau Asriel onun yanında; çocuklarından gizlisi yoktu, bu onun hoşgörü ilkelerinden biriydi, Annem, “Onu bu kadar övme, kendini beğenmiş biri olup çıkacak,” dediğinde, “Neden övmeyecekmişim?” diye yanıtlardı onu

Frau Asriel, “Babasıyla, şununla bununla uğraştığı yetmez mi?” Şu bu dediği geri zekâlı kardeşiydi. Bu çocuk hakkında kendisinin ne düşündüğüne gelince, onu kendine saklıyordu, açıklığı, hiçbir zaman bu kadar ileri gitmezdi; Walter karşısında duyduğu pişmanlık, Hans'la övünmesiyle dengeleniyordu.

Hans'ın kafası dar ve uzundu, hep dimdik dururdu. Açıkladığı her şeyi, parmağıyla gösterirdi; aynı hareketi, benimle aynı görüşte olmadığını belirtmek için de yapardı; bundan biraz korkardım, çünkü parmağı öne uzandı mı, mutlaka haklı olurdu. Aklı ve bilgisi yaşından büyüktü, bu yüzden diğer çocuklarla pek geçinemezdi. Ama çenesi düşük değildi, babası saçma bir şey söylemişse —kendisini pek görmediğimden, buna pek tanık olmadım sayılır— dilini tutar, kendisini ansızın görünmez kılıyormuşçasına içine kapanırdı. Böyle durumlarda, babasından utandığını anlardım, onun hakkında bana hiçbir şey söylememiş olmasına karşın, —belki de bu yüzden— bilirdim utandığını. Kız kardeşi Nuni, bu konuda ona benzemiyordu; babasına hayrandı ve söylediği her şeyi tekrarlardı. “Basit, ama olsun, der benim babam,” deyiverirdi ansızın, “Ama öyle basit ki!” Bunlar da *onun* alıntılan oluyordu, başka bir şey konuşmazdı zaten, özellikle de biz “yazınsal ikili” oyunu oynarken heveslenir, döktürürdü. Hans'la ikimiz, ozanların dizelerini bildiğimiz kadar iyi bilmemize karşın, tamamlamazdık bu alıntıları. Nuni'yi bırakırdık tümcesini tamamlaması için; ozanların, yazarların birbirinden güzel dizeleri arasında onun sözlerini duyan, Herr Asriel'in yargılarına şaşardı. Nuni annesine pek yakın değildi ve elbet ondaki bu uzaklığı ya da çekingenliği aşması kolay olmuyordu; insan onun birçok şeyi onaylamadığını, ancak buna alışmış olduğunu hissediyordu, dünyaya eleştirel gözle bakanı ama susmayı yeğleyen bu ketum çocuk, babasına karşı duyduğu sevgi ve hayranlıkla ayakta duruyordu.

Frau Asriel, çocuklarıyla geldiğinde, çifte sevinç yaşardım. Haıs'la oynamayı iple çekerdim; karşısında dikkat kesilmemi gerektiren o çok bilmiş havası hoşuma giderdi; o gergin işaret parmağının ucuyla gösterdiği

yanlışlara düşmemek, gururumu korumak için oyuna kendimi tümüyle verirdim. Onu, diyelim coğrafyayla ilgili bir alıntıyla köşeye sıkıştırmayı becerdiğim nadir durumlarda, canını dişine takıp sonuca ulaşıncaya dek savaşırdı, asla pes etmezdi; dünyadaki en büyük adanın hangisi olduğu konusundaki tartışmamız bir türlü sonuçlanmadı. Grönland, ona göre “yarışma dışıydı.” Baştan sona buzdan oluşan bir adanın ne kadar büyük olduğunu nasıl anlayabilirdi insan? Parmağını bana değil de haritaya uzattı bu kez ve utkulu bir havayla, “Grönland nerde bitiyor?” Oyun, benim için daha zordu, çünkü, Annemle Frau Asriel'in çaylarını yudumladıkları yemek odasına gidebilmek için sürekli bahaneler bulmak zorundaydım. Kitaplıkta bir şey arardım, iki arkadaş arasındaki konuşmayı dinlemek için de aramayı mümkün olduğu kadar uzun tutardım. Annem, Hans'la aramızdaki ilişkinin yoğunluğunu bilirdi, kitaplığa çok kararlı bir tavırla yaklaşır, kitaplardan birini, sonra diğerini alıp karıştırır, aradığımı bulamadığımda homurdanır, bulunca da sevinçle ıslık çalardım, Annem ıslığıma bile kızmazdı; bambaşka bir konuyu merak ettiğimi ve kulak hırsızlığı yaptığımı nerden bilsin!

Böylece o evlilik öyküsünün bütün aşamalarını tek tek öğrenmiş oluyordum. “Ayrılmak istiyor,” diyordu Frau Asriel, gidip o kızla oturmak istiyor.”

“Ama zaten oturuyor,” diyordu Annem, “Şimdi hepinizi terk ediyor.”

“Çocuklar olduğu için ömür boyu böyle süremez bu diyor. Haklı ama. Walter bir şeyler anladı, onları dinlemiş. Küçüklerin bir şeyden haberi yok henüz.”

“Sen öyle san. Çocuklar her şeyi fark eder,” diyordu Annem. Kimse benim kulak kesildiğimin farkında değildi. “Ne iş yapacakmış?”

“Kadınla birlikte bir bisikletçi dükkânı açacak. Bisikletleri hep sevmiştir. Çocukluğundan beri hep bir bisikletçi dükkânında çalışmak istermiş. Biliyor musun, kız onu öyle iyi anlıyor ki. Çocukluk düşlerini

gerçekleştirmesi için yüreklendiriyor onu. Bütün evin işini de o yapacak. Bütün yük onun omuzlarında olacak. Ben yapamazdım doğrusu. Gerçek aşk diye buna derim işte.”

“Sen bu kadına hayransın yani?”

Odadan çıktım, Hans ile Nuni'nin yanına geldiğimde, küçük kız gene bir alıntı yapıyordu: “ 'Kötü insanların türküsü yoktur,' der babam.”

Az önce duyduklarım beni şaşkına çevirmişti, konuşamıyordum, olayın, karşılarında suskun durduğum bu iki çocuğu ne kadar derinden etkileyeceğini iyice anlamıştım. Hans'a bilgimin doğruluğunu kanıtlayıp oyunu kazanmak amacıyla bulup getirdiğim kitap, elimde kapalı duruyordu, kendisinin haklı olduğunu sansın istedim bu kez.

Neuwaldegg'in Yakınındaki Çayır'

Fanny gittikten kısa bir süre onun tam tersi bir tip, uzun boylu, zayıf, zarif bir yaratık olan, bir Viyanalıdan beklenmeyecek ölçüde akıllı ve tedbirli, ama gene de neşeli Paula geldi evimize. Aslında hep ama hep gülmeyi yeğlerdi belki, ama işi gereği bu uygun kaçmayacağından, yalnızca bir gülümseme vardı dudaklarında, sürekli bir gülümseme. Bir şey söylediğinde gülümsüyordu, suskunken gülümsüyordu, bana öyle geldi ki, uyurken de, düş görürken de gülümsüyordu.

İster Annemle konuşsun, ister biz çocuklarla, ister sokaktaki bir yabancının sorusunu yanıtlıyor, ister bir dostu selamlıyor olsun, hep aynı tavır içinde konuşurdu; gene hep karşımızdaki kapının önünde duran pis kızla bile çok iyi vakit geçirirdi; Paula onu görür görmez, hiç çekinmeden durur, bir iki tatlı söz söyler, bazen eline bir şeker verirdi, kız buna öylesine şaşırırdı ki,

almaya cesaret edemezdi. O zaman Paula şekeri güzelce kağıdından çıkarır, yavaşça kızın ağzına koyardı.

Prater eğlence parkından pek hoşlanmazdı, ona göre fazla bayağı bir yerdi burası; bunu hiç söylemedi gerçi ama, oraya gittiğimizde ben hissettim. Çirkin bir sözcük duyduğunda, yüzünü buruşturarak başını sallar, anlayıp anlamadığımı görmek için yan gözle, güya belli etmeden bana bakardı. Ben hep, hiçbir şeyin farkında değilmişim gibi davranırdım, bunun üzerine gene gülümsemeye başlardı. Onun gülümsemesine öyle alışmıştım ki, yüzünün asılmaması için yapmayacağım yoktu.

Alt katımızda, besteci Karl Goldmark otururdu, zayıf, ufak tefek, düzgün bir şekilde ortada ayırdığı beyaz saçları esmer yüzünün iki yanına inen bir adamdı bu. Kızının koluna girip yürüyüşlere çıkardı, pek uzağa gitmezlerdi, çünkü adamcağız artık yaşlanmıştı, ancak her gün kesinlikle aynı saatte çıkarlardı. Arabistan'ı aklıma getiriyordu; ona ün sağlayan operasının adı *Saba Melikesi'ydi* çünkü. Kendisi de oradan geldi sanıyordum, mahallemizdeki en garip, dolayısıyla da en çekici komşuydu. Merdivenlerde ya da kapının önünde hiç rastlamazdım ona; yalnızca *Prinzenallee*'den dönerken görürdüm; orada, kızının kolunda, aşağı yukarı birkaç adım atardı. Onlar saygıyla selâmlardım, o, başını hafifçe eğerdi, selamıma nerdeyse fark edilmeyecek bir hareketle karşılık verirdi. Kızının nasıl biri olduğunu anımsamıyorum, onun yüzü belleğime yerleşmiş değil. Bir gün onu saatinde görmedim, hasta olduğunu söylediler, sonra da akşama doğru, çocuk odasındayken, aşağıdan yüksek sesli bir ağlayış duydum, hıçkırıklar dinmiyordu. Duyup duymadığımı anlamamış ola Paula, kuşkuyla yüzüme baktı ve “Hen Goldmark öldü,” dedi. “Zaten çok cansızdı, yürüyüşe çıkacak durumda bile değildi.” Ansızın yüksek bir ağlama sesi duyuluyor, yavaş yavaş azalıyor sonra hemen ikinci bir hıçkırık duyuluyordu; ben, dinliyor, seslere uygun ağlama hareketlerini farkında olmaksızın yapıyordum, ama ağlamıyordum, döşemeden gelen ve beni sürükleyen, içine alan bir ağlayıştı bu sanki. Paula'nın sinirleri bozuldu: “Artık kızı onunla gezemeyecek. Zavallı, çaresizlik içinde şimdi şimdi ne

yapacak.” Paula şu anda bile gülümsüyordu, belki beni sakinleştirmek için böyle davranıyordu, çünkü olayın onu derinden etkilediğini fark ettim; babası Galiçya cephesine gitmişti ve uzun süredir ondan haber alamıyorlardı.

Cenaze günü, *Josef-Gall-Gasse* siyah küçük atlı arabalardan ve insanlardan görünmüyordu. Pencereden baktık, aşağıda iğne atılsa yere düşmez sanıyorduk, ama durmadan arabalar, insanlar katılıyordu kalabalığa, hepsi de yer buluyordu. ‘

“Bu kadar araba ve insan nerden geliyor?”

“Ünlü biri öldüğünde böyle olur,” dedi Paula. “Müziğim öyle çok seviyorlar ki, son görevlerini yerine getirmek, saygılarım göstermek istiyorlar.”

Onun müziğini hiç duymamıştım, kendimi dışlanmış hissettim. Aşağıdaki kalabalığı yalnızca bir gösteri olarak algılamıştım, belki bunun bir nedeni de, üçüncü kattan insanların küçük görünmesiydi; insanlar çok sıkışık duruyorlardı, ama bazıları, şapkalarını çıkararak birbirlerine selam veriyorlardı. Bu davranışı kaba bulduk, ama Paula gene bir iyimser açıklama yaptı: “Bütün bu insanlar arasında birini tanımış olmak sevindiriyor onları, yitirdikleri cesaretlerini buluyorlar.” Kızın ağlaması aklımdan çıkmıyordu; cenazeden sonra da hep duydum hıçkırıklarını, hep akşama doğru ağlıyordu; sesler yavaş yavaş inlemeye dönüşüyor, sonra kesiliyordu, o zaman kaçınılmaz bir şeyi yitirmişim gibi büyük bir eksikli duyuyordum.

Kısa bir süre sonra, *Josef-Gall-Gasse*'de bizimkine yakın bir evin dördüncü katından bir adam atladı. Cankurtaran geldi. Adam ölmüştü, asfaltta büyük bir kan lekesi kaldı, uzun süre de çıkarılmadı. Oradan geçerken Paula benim elimden tutup kan lekesi kendi tarafında kalacak şekilde yürümemi sağlıyordu. Adamın bunu neden yaptığını sordum, açıklayamadı. Cenaze töreninin ne zaman yapılacağını sordum, yapılmayacak dedi. Yalnız

yaşıyordu, akrabası da yoktu. Belki de dedi, bu yüzden yaşamını sürdürmek istemedi, kim bilir.–

Bu intihar olayına kafamı taktığımı anlamıştı, aklımı başka bir şeye vermem için, bir sonraki Pazar günü Neuwaldegg'e beni de götürmek için Annemden izin istedi. Orada bir arkadaşı vardı, Paula'ya hayran hayran bakan, sakin bir gençti bu, pek konuşmuyordu da; birlikte tramvaya bindik. Öylesine sessizdi ki, Paula aynı anda ikimizle konuşmasaydı, delikanlı aramızda var olmayacaktı bile. Bizim yanıt vermemizi gerektirecek şekilde konuşuyordu, ben yanıtlıyordum, arkadaşı başını sallıyordu. Sonra ormandan geçerek *Knodelhütte*'ye yürüdük, bir ara anlamadığım bir şey söyledi: “Gelecek hafta, Fraulein Paula, sadece beş gün uzakta.” İnsanlarla kaplı ışıl ışıl bir çayıra vardık, çok büyüktü çayır, burada, dünyadaki bütün insanlara yetecek yer var gibi geliyordu insana, ama yer buluncaya dek, uzun uzun dolaşmak zorunda kaldık. Kadın ve çocuklardan oluşan aileler oturuyorlardı, ara ara genç çiftlere de rastlanıyordu, ama çoğunluğu, birlikte gelmiş, ya da hısım akrabadan oluşan gruplardı, hepsinin katılmasını gerektiren bir oyun oynuyorlardı. Birkaç kişi güneşleniyordu, onlar da mutlu görünüyorlardı, çok kişi gülüyordu; Paula burada çok rahattı, o buraya aitti. Ona büyük saygı gösteren arkadaşı, şimdi artık sık' sık ağzını açıyor, birbiri ardına güzel sözcükler sıralıyordu, izindeydi, ama üniforma giymemişti, belki de ona savaşı anımsatmak istemiyordu; Paula'ya, yanında olmadığı zaman onu daha fazla düşünmesi gerektiğini söyledi. Çayırda erkekten çok kadın vardı, üniformalı erkek görmedim, sonunda Paula'nın hayranının ertesi hafta cepheye dönmek zorunda olduğunu anlamasaydım, savaş olduğunu bile unutacaktım.

Paula'dan bende kalan son anı bu işte. Neuwaldegg yakınlarındaki çayırda, güneşin altında pek çok insan arasında kaldı anılarımda. Eve dönüş yolculuğunda onu görmüyorum. Arkadaşını cepheye göndermemek için o çayırda kaldı ^sanki. Bizden neden ayrıldı bilmiyorum, neden ansızın gitti, bilmiyorum. Dilerim gülümsemesi hiç silinmemiştir, dilerim hayranı

dönmüştür; babasıysa, tramvaya binip gittiğimiz o gün, artık hayatta değildi zaten.

Annemin Hastalığı Herr Profesör

Ekmeğin, mısır falan gibi daha az iyi şeylerin katkısıyla sarıya ve siyaha döndüğü günlerdi. İnsanlar yiyecek dükkânlarının önünde kuyruk olmak zorundaydılar; biraz daha versinler diye biz çocuklar da gönderilirdik. Yaşantımız Anneme daha da güç gelmeye başladı. Kışın sonlarına doğru, yatağa düştü. Hastalığı neydi bilmiyorum, ama uzun haftalar boyunca bir sanatoryumda yattı ve çok yavaş iyileşti. Başlangıçta onu ziyaret etmeme izin vermiyorlardı, ama giderek iyileşti ve *Elisabethpromenade* Caddesi üzerindeki sanatoryuma elimde çiçeklerle geldim. Annemin, hastanenin müdürü olan doktorunu ilk görüşümdü bu. Doktor Annemin odasındaydı, gür siyah sakallı, tıp kitapları yazmış, Viyana Üniversitesinde hocalık yapmakta olan bir adamdı bu. Yarı açık gözleri arasından uzanan dost bakışlarla baktı bana ve “Büyük Shakespeare öğrencisi bu demek!” dedi. “Ayrıca kristal koleksiyonu yapıyor. Senin hakkında çok, şey biliyorum. Annen hep senden söz ediyor. Yaşına göre hayli ilerdesin.”

Annem ona benden söz etmişti! Birlikte okuduğumuz kitaplar hakkında her şeyi biliyordu. Beni *övmüştü* yani. Annem beni hiç övmezdi. Doktor, sakalından dolayı bende güvensizlik uyandırdı, pek yüz vermedim. Sakalını bana *sürteceğinden* korkuyordum, o andan sonra hemen onun hizmetinde bir köleye dönüşeceğimi sanıyordum. Hafifçe burundan gelen sesinin tonu, balık yağma benziyordu. Belki bir övme hareketi olarak elini başıma koymak istedi. Ama çabucak çökerek bundan sakınmayı başardım, bunun üzerine biraz alınmış göründü: “Çok gururlu bir oğlunuz var Madam. Sizden başka kimsenin kendisine dokunmasına izin vermiyor!” Bu “dokunmak” sözcüğü aklıma takıldı, ondan nefret etmeme yol açtı, daha

önce hiç kimseye ya da hiçbir şeye karşı duymamıştım böyle bir nefret. Bana hiçbir şey yapmadı, tersine pohpohladı ve beni kazanmaya çabaladı. O andan sonra bu işe yaratıcılıklar katmaya çabalıyor, beni gafil avlayacak armağanlar buluyordu, adamcağız, on bir yaşındaki bir çocuğun iradesinin kendisininkine eşit olmak bir yana ondan da güçlü olduğunu nerden bilebilirdi?

Kendisine kur yaptığı için Annem ondan hoşlanmaya başladı (daha sonra öğrendiğim üzere), yaşamı boyunca duyduğu en derin hoşlanma duygusuydu bu. Karısından ayrılıp .Annemle evlenmek istiyordu. Üç çocuğa da bakacak, onların yetiştirilmesine yardımcı olacaktı. Üçü de Viyana Üniversitesinde okurlardı, ama büyüğü kesinlikle doktor olmalıydı ve eğer canı isterse, ilerde sanatoryumu devir alabilirdi. Annem artık bana karşı açık değildi, bütün bunları bana anlatmaktan kaçınıyordu, bunun beni *perişan* edeceğini biliyordu çünkü. Annemin sanatoryumda gereğinden fazla kaldığını, doktorun onu kasten taburcu etmediğini düşünüyordum. “Ama tamamen iyileştin,” dedim ona her ziyarette. “Eve gel, ben sana bakarım.” Annem gülümsedi; yetişkin gibi konuşuyordum, bir erkek, ya da yapılması gerekenleri çok iyi bilen bir doktor gibi konuşuyordum. Onu hastaneden kendi kollarıma alıp çıkarmak istiyordum. “Bir gece gelip seni kaçıracağım,” dedim.

“Ama aşağı kapı kilitli, içeri giremezsin. Doktorun eve gitmeme izin vermesini bekleyeceksin korkarım. Bu da yakındır artık.”

Eve geldiğinde, pek çok şey değişmişti. Herr Profesör, yaşamımızdan çıkmadı; onu ziyarete geliyordu, çaya geliyordu. Her seferinde de evimizden çıktığı anda fırlatıp attığım bir armağan getiriyordu. Armağanlarından hiçbirini, onun ziyaret süresinden daha uzun zaman tutmadım, hatta bazen okumak için can attığım kitapları, koleksiyonumda bulunmayan harikulâde kristalleri getirirdi, ama nafile. Armağanlar konusunda çok kurnazdı, bir kitaptan söz ettiğimi duyar duymaz alıp getiriyordu, kitabı elleriyle çocuk odamızdaki masanın üzerine koyardı,

kitabın üzeri küf kaplı gibi gelirdi' bana. Onu güzel bir yere atmakla kalmıyordum (atacak yer bulmak hiç de kolay değildi), o kitabı daha sonra da kendim satın alıp okumuyordum.

Bu noktada, beni yaşamım boyunca kemiren kıskançlık başladı, bu duygu, öyle büyük bir güçle üzerime çöktü ki, yaşamımı sonsuza dek etkiledi. Beni ikna etme ya da daha iyi bir yol gösterme girişimlerini kesinlikle hiçe sayan büyük bir tutku haline geldi.

“Bugün, Herr Profesör çaya gelecek,” dedi annem öğle yemeğinde. Biz, kendi aramızda hep Viyana dilindeki *Jause* sözcüğünü kullanırdık, ama söz konusu o olunca “tea” diyordu Annem. Onun çayının Viyana'da yapılan en iyi çay olduğuna inandırmıştı annemi, İngiltere'de yaşadığı için bu işi çok iyi yapıyordu, ' ayrıca da savaş sırasında bütün yiyeceklerin erimiş olmasına karşın, çay, bir mucize gibi tükenmek bilmiyordu. Çay bitince ne yapacağını sordum; daha uzun süre bitmeyeceğini söyledi.

“Ne kadar süre? Ne kadar süre?”

“Daha bir iki yıl yeter.”

Ne hissettiğimi biliyordu, ama denetlenmeye tahammülü yoktu; belki de beni sormaktan vazgeçirmek için abartıyordu, çünkü çay stokunu *göstermeye* yanaşmıyordu.

Herr Profesör gelir gelmez beni selâmlamadan edemezdi. Elini öpmesinden hemen sonra kendisini beklediğim çocuk odasına alırdı Annem onu. Beni her seferinde övücü sözlerle selâmlar, armağanını önüme koyardı. Armağandan anında iyice nefret etmek için pakete gözlerimi diker, hain hain “Teşekkürler,” derdim. Başka bir şey konuşmazdık, bitişik odanın balkonunda içilecek olan çay, hazırdı, kendisi de armağanını dikkatle okumam için beni bir an önce yalnız bırakmak istiyordu. Tam beklediğim şeyi getirdiğinden emindi, kara sakalının her bir teli ışıl ışıldı. “Bir daha geldiğimde ne getirmemi istersin?” diye sorardı. Ben sesimi çıkarmayınca da, yanıtı kendisi verir, “Ben öğrenirim, benim de kendime göre

yöntemlerim var,” derdi. Ne demek istediğini biliyordum, Anneme soracaktı; gerçi, onun kendisine neden hoşlanacağımı söylemesi beni kahrediyordu ama, o anda işim başımdan aşkındı; harekete geçme zamanı gelmişti çünkü. O daha kapımı kapatır kapatmaz, armağanı alır, masanın altına tıkıştırırdım. Sonra bir sandalye alır, pencerenin önüne çeker, hasırının üzerine dizlerimi yerleştirir, uzanabildiğim kadar dışarı sarkardım.

Çünkü hemen solumda, Herr Profesörün, türlü çeşitli nezaket sözcükleri eşliğinde balkonda yerini almasını gözlerimle görebiliyordum böylece; Annem, balkonun diğer tarafında, bir kavis çizen köşesinde otururdu. Ben onun orada olduğunu yalnızca *biliyordum*, kendisini göremezdim, aralarında bulunan masayı da göremezdim. Balkonda olan biten her şeyi, adamın hareketlerinden çıkarmaktan başka çarem yoktu. Ricalı minnetli bir havayla, balkondaki kavis nedeniyle azıcık sola dönerek masaya abanıyor, eğilip doğruluyordu. Eğildiğinde, dünyada her şeyden çok nefret ettiğim nesne olan sakalını görürdüm, sol elini kaldırıp parmaklarını açarak, kendisine söylenenleri kendine göre hoş bir havayla onaylayışını görürdüm. Hareketinden çayında bir yudum aldığını anlar, o anda çayı övmekte olduğunu iğrenerek düşünürdüm —Annemle ilgili her şeyi överdi çünkü. Kazanılması çok güç bir kadın olmasına karşın, hastalığın yıprattığı bir süreci yaşıyor olmasından dolayı iltifatlarının onun başını döndüreceğinden korkardım. Konuşmaları iyi duymadığımdan kitaplarda okuduğum, ancak kendi yaşamıma uygun düşmeyen bir sürü şeyi yakıştırıyordum onlara, başıma geleceğinden korktuğum her şeyi, büyüklerin sözleriyle aklımdan geçiriyordum.

Bir kadınla bir erkek arasında nelerin olup bittiğini bilmiyordum, ama gene de, hiçbir şey olmasın diye gözümü balkondan ayırmıyordum. Doktor ona doğru fazlaca eğilmişse, Annemi öpecek diye düşünürdüm, aslında başka hiçbir neden olmasa da, aralarındaki masadan dolayı pek olanaklı değildi bu. Doktorun ne bir sözünü ne de tümcesini anlamıyordum; pek nadir de olsa, “Ama sevgili Madam!” dediğini duyar gibi oluyordum. Kendisine müthiş haksızlık etmiş birini yanıtlıyormuş gibi ısrarlı ve tepkili bir sesti bu

ve beni bu– yüzden mutlu ediyordu. Uzun bir süre konuşmadıklarında çok rahatsız olurdum; o süre içinde durmadan Annemin konuştuğunu ve de beni tartıştıklarını varsayardım. O anda balkonun çökmesini ve adamın aşağıdaki kaldırımda parçalanmasını dilerdim. Belki de kendisini görmediğimden, onunla– birlikte Annemin de düşeceği hiç aklıma gelmezdi. Sadece gözümün gördüğü nesne, yalnızca o aşağı çakılmalıydı. Doktor aşağıda boylu boyunca uzanmış yatarken polisin gelip beni sorguya çektiğini gözümün önüne getirirdim. “Onu ben fırlattım aşağı,” diyordum polise, “Annemin elini öptü çünkü.”

Şöyle bir saat kadar kalırdı; bana çok daha uzun gelirdi bu süre, inatla hasır sandalyeme yapışır, gözlerimi bir an ondan ayırmazdım. O ayağa kalkar kalkmaz sandalyeden atlar, onu yerine koyar, armağanı masanın altından çıkarır, ta tamına adamın koyduğu yere bırakır, kapıyı açardım. Bu arada doktor çıkış kapısında dikilme konumuna gelmiş olurdu, Annemin elini öper, eldivenlerini, bastonunu ve şapkasını alır, geldiği andakinden daha az istekli ve daha çok düşünceli bir tavırla bana el sallayarak veda ederdi. Eh, adamcağız kaldırıma çakılmıştı bugüne bugün, ayakları üzerinde durabildiğine şükrediyor olmalıydı. O gözden kaybolur kaybolmaz pencereme koşardım. Kısa bir sokak olan *Josef-Gall-Gasse*'nin sonuna dek yürüyüşünü, *Schüttel* sokağına sapmak üzere köşeyi dönüşünü ve gözden kayboluşunu izlerdim.

Annem tamamen iyileşmiş değildi, okuma saatlerimiz, eskisi kadar sık olmuyordu. Artık bana oyun kişilerini canlandırmıyordu, piyesleri yüksek sesle bana okutmakla yetiniyordu; onun ilgisini uyandıracak sorular bulmak için çaba harcardım. Bana uzun bir yanıt verirse, bir şeyi geçmişte olduğu gibi güzel güzel açıklarsa, umutlanıyor, mutlu oluyordum. Ama çoğu kez düşünceliydi, bazen sanki ben orda yokmuşum gibi suskunluklara gömülürdü. “Dinlemiyorsun ama,” derdim o zaman, dinlemeye başlar, kendini suçüstü yakalanmış hissederdi. Ama aklının, bana sözünü etmediği başka kitaplarda olduğunu bilirdim.

Herr Profesörün kendisine verdiği kitapları okuyor, hoşgörüsüz bir ısrarla onların bana göre olmadığını söylüyordu. Eskiden rafları gönlümce karıştırabilmem için kitaplığın anahtarı hep üzerinde dururdu, ama şimdi saklıyordu. Doktorun onu özellikle saran armağanlarında biri, Baudelaire'in Kötülük *Çiçekleri* adlı kitabıydı. Onun şiir okuduğunu ilk kez görüyordum. Oysa bunu aklından bile geçirmez, şiiri küçümserdi. Oyunlara tutkundu, bunu bana da aşılamıştı. Ne *Don Carlos*'u eline alıyordu, ne de *Wallenstein'ı*, onların sözünü ettiğimdeyse yüzünü buruşturuyordu. Shakespeare hâlâ gözdeydi, hatta çok gözde, ama onu okumak yerine, belli bölümleri arıyor, bulamayınca rahatsız bir tavırla başını sallıyor bulduğundaysa önce burun deliklerini titretiyor, sonra yüzünü ışıl ışıl bir gülümseme kaplıyordu; neden güldüğünü bana hiçbir zaman söylemiyordu. Eskiden romanlara ilgi duyardı, ama şimdi, daha ünce gözüme ilişmeyen kitaplar okuyordu. Schnitzler'in kitaplarını görüyordum, onun Viyana'da oturduğunu ve aslında doktor olduğunu, ayrıca da Herr Profesörün onu tanıdığını, karısının tıpkı bizim gibi Sefarad olduğunu açıkladığında yüreğimdeki umutsuzluk, sarsılmaz bir şekilde yerleşti.

Vereceği yanıtın ne denli korkunç olacağını biliyormuş gibi korka korka, “Büyüyünce ne olmamı isterdin?” diye sordum ona bir keresinde. “En iyisi hem yazar hem de doktor olman,” dedi.

“Bunu Schnitzler’i beğendiğin için söylüyorsun!”

“Doktor iyi şeyler yapar, doktor insanlara gerçekten yardım eder.”

“Dr. Weinstock gibi değil mi?” Bu şeytanca bir yanıttı. Hep kolunu omuzuna atma fırsatı kolladığı için aile doktorumuzu hiç sevmediğini biliyordum.

“Yoo, değil,” dedi. “Onun yazar olduğunu mu sanıyorsun? Hiçbir konuda kafa yormaz. Yalnızca zevkini düşünür. İyi bir doktor, insanları anlar. İşte o zaman yazar olabilir ve saçma sapan şeyler yazmaz.”

İşlerin iyice kızıştığının bilincinde olarak, “Herr Profesör gibi mi yani?” diye sordum, bu kez. Yazar falan değildi o da, bu eksikliği başına kakmak istiyordum güya.

“İlle de Herr Profesör gibi olmak gerekmez,” –dedi, “Schnitzler gibi demek istiyorum.”

“Öyleyse neden ben okuyamıyormuşum onun kitaplarını?” Yanıt vermedi, ama beni daha da heyecanlandıran bir şey söyledi:

“Baban senin doktor olmanı isterdi.”

“Bunu sana o mu söyledi? O mu söyledi, ha?”

“Evet, sık sık. Hep söylerdi bana. Doktor olman onu çok mutlu ederdi.”

Bunu daha önce hiç söylememişti, ölümünden beri bir kez ağzına almamıştı. Mersey kıyısında yürürken Babamın bana söylediklerini anımsadım. “İstediğin mesleği seçmelisin. Benim gibi ticarete atılmak zorunda değilsin. Üniversiteye gideceksin ve neyi seviyorsan o dalda eğitim göreceksin.” Ama bunu kendime saklamıştım, hiç kimseye, Anneme bile söylememiştin'ı. Annemin konuyu ilk kez ve de salt Schnitzler’i sevmesi ve Herr Profesörün, onun sevgisini kazanmış olması nedeniyle söz konusu etmesi beni çılgına çevirmişti. Oturmakta olduğum sallanan sandalyeden fırladım, karşısında öfkeyle dikildim ve “Ben doktor olmak istemiyorum!” diye haykırdım, “Ben yazar olmak istemiyorum. Kâşif olacağım. Uzaklara, hiç kimsenin beni bulamayacağı ülkelere gideceğim.”

“Livingstone da doktordu,” dedi Annem alaylı alaylı, “Ve Stanley onu buldu!”

“Ama sen beni bulamayacaksın!”

Aramızda savaş patladı ve her geçen gün daha da şiddetlendi.

Constance Gölündeki Sakal

O dönemde ikimiz yalnızdık, kardeşlerim yoktu. Annemin hastalığında, Büyükbabam ikisini de İsviçre'ye götürmüştü. Akrabalar onları almış, Lozan'da bir yatılı okula yerleştirmişti. Evimizdeki eksiklikleri çeşitli şekillerde hissediliyordu. Günlerimizi birlikte geçirdiğimiz çocuk odası tümüyle bana kalmıştı. Sessiz sakin, istediğimi yapabilirdim, Herr Profesöre karşı açtığım savaşı sürdürdüğüm alanda bana rakip olabilecek kimse yoktu. Yalnızca beni ayartmaya çalışıyor, .yalnız bana armağan getiriyordu. Pencerenin önünde sandalyeden onun ziyaretini gözlemlerken, ardımda olan biteni düşünmek zorunda değildim.

Gürültü yapmakta özgürdüm ve bu türden sürtüşmeleri kendilerinden kuşkusuz gizlemek durumunda olduğumuz kardeşlerimi düşünmeden, ne zaman istersem konuşabilirdim Annemle. Bu koşullar her şeyi daha açık ve daha vahşi hale getiriyordu. Gündüzleri en güzel konuşmalarımızı yaptığımız yer olan balkon, özelliklerini tümüyle değiştirmişti: Artık onu sevmiyordum. Çaycı Herr Profesöre karşı kinim bu yerle ilintiliydi, çökmesini bekliyordum. Kimsenin beni görmeyeceği anlarda balkona çıkar, taşın sağlamlığını sınardım, ama yalnızca onun oturduğu tarafı. Çatırdama sesleri beklerdim, hiçbir şeyin yerinden kımıldamadığını görünce de acı bir düş kırıklığı yardım. Her şey sapasağlam duruyordu, zıplamalarım, en hafif, en minik bir sarsıntıya bile yol açmıyordu.

Kardeşlerimin yokluğu durumumu güçlendirdi. Onlardan sonsuza dek ayrılmış olmamızı düşünmek bile yersizdi, bu durumda, sık sık İsviçre'ye taşınma tasarıları üzerinde duruluyordu. Bu gidişi hızlandırmak ve Annemin Viyana'daki yaşantısını zorlaştırmak için elimden geleni yapıyordum. Mücadelemdeki kararlılık ve acımasızlıktan dolayı bugün bile vicdanım rahat– değil. Zafer kazanacağımdan hiç de emin değildim. Annemin yaşamına giren garip kitaplar, beni Herr Profesörün şahsından çok

daha fazla ürkütüyordu. Tanıdığım için, ayrıca da son derece akıcı ve övgülü konuşmalarından rahatsız olmam nedeniyle nefret ettiğim bu insanın' ardında, kendisinden bir satır bile okumama izin verilmeyen, hiç tanımadığım bir yazar bulunmaktaydı; o dönemde hiçbir yazardan Schnitzler'den olduğu kadar korkmuyordum.

Avusturya'dan çıkış izni almak o günlerde pek kolay değildi. Belki de annem, aşılması gerekli güçlükleri gözünde büyütüyordu. Sağlığına kavuşmuş değildi, tedavisi sürüyordu. Dört yıl önce gidip iyileştiği Reichenhall'la ilgili tatlı anıları vardı. Şimdi benimle birlikte gitmek ve orada birkaç hafta kalmak istiyordu. Ayrıca, Münih'ten İsviçre'ye geçiş vizesi almanın daha kolay olacağını düşünüyordu. Herr Profesör, işlemler konusunda yardımcı olmak üzere Münih'e gelmeye hazırdı. Mesleki ilişkileri ve sakalı, yetkilileri mutlaka etkilerdi. Hazırlanan planın içtenliğini kavradıktan sonra ona sımsıkı sarıldım, şimdi birden Annemi her alanda desteklemeye başlamıştım. Benden gördüğü ve her adımda kendisini felce uğratan inatlı düşmanlıktan sonra müthiş rahatlatmıştı onu bu davranışım. Reichenhall'da baş başa kalacağımız haftaları nasıl geçireceğimizi tasarlamaya başladık. Tiyatro saatlerimize yeniden dönme konusunda gizli bir umut yeşerdi bende. Bu saatlerimiz giderek seyrekleşmiş ve annemin dalgın ve güçsüz olması nedeniyle sonunda kalkmıştı. Onu yeniden canlandırmayı başarmam durumunda, Coriolaıus'un yaratacağı mucizeleri dört gözle bekliyordum. Ama gecelerimizin geri gelmesine ne büyük umutlar bağladığımı ona söylemeyecek kadar gururluydum. Reichenhall'dan başka yerlere gezilere gidecek ve yürüyüşler yapacaktık nasılsa.

Viyana'daki son günleri anımsamıyorum. O alıştığımız daireyi, sadık balkonu nasıl bıraktık bilmiyorum. Yolculuğa ilişkin anılar da yok belleğimde, yalnız kendimizi Reichenhall'da görüyorum. Kısa bir yürüyüş bizi Nonn'a götürürdü. Nonn'da, kımıldayan yaprağın sesinin duyulduğu ve Annemin dört yıl önce yaşadığı büyük üzüntüyü yeniden canlandıran küçük bir mezarlık ve kilise vardı. Mezar taşları arasında dolaşırdık, kısa sürede

ezberlediğimiz ama gene de her seferinde teker teker okuduğumuz ölü adları yazılıydı taşlarda. Buraya gömülmek istediğini söylüyordu.' Otuz bir yaşındaydı, ama gene de ondaki cenaze özlemleri beni şaşırtmıyordu. Yalnız olduğumuzda, düşündüğü, söylediği ya da yaptığı her şey, yeryüzündeki en doğal şeymiş gibi girerdi benliğime. Varlığım, böyle zamanlarda dile getirdiği tümcelerden oluşuyordu.

Daha uzaktaki yerlere, Berchtesgaden'e ve König Gölüne geziler yapardık. Ama bunlar, alışılmış övgülerin etkisiyle yapılmış gezilerdi, Nonn'daki dolaşmaların içtenliği ve kişiselliği yoktu onlarda, orada kendini buluyordu; Annemin bütün yersiz istekleri ve düşünceleri arasında, en teslimiyetçi, en bedbin olanı bu ortamda yaşadığı duygulardı, sanki ansızın üç çocuğu için beslediği büyük umutları bir kenara atmış, elli yıl öncesinden emekliye ayrılmıştı; belki de bu yüzden beni böylesine etkiliyor, böylesine derin izler bırakıyordu. Kanımca hastalığının asıl iyileşme dönemi ve bunun gerektirdiği tedavi, Nonn'a yaptığımız bu düzenli kısa yürüyüşler oldu. Minik kilise avlusunda öyle durup, dileğini tekrarladığında, iyileşmekte olduğunu hissediyordum. Ansızın sağlıklı görünüyordu, yüzüne renk geliyor, burun delikleri titreşirken derin derin ya da rahat bir soluk alıyor ve sonunda, tıpkı Burgtheater'da olduğu gibi, alışılmışın dışında bir rolü oynuyormuşçasına konuşmaya başlıyordu.

Bu durumda artık yapılmayan tiyatro oturumlarını özlemiyordum. Artık her akşam eskiden tiyatro yaptığımız saatte, dosdoğru Nonn'a gidiyorduk, yolda bana söyledikleri, hastalanmasından önceki dönemlerdeki kadar içten ve doluydu. Şimdi gene bana her şeyi anlattığı, hiçbir şeyi saklamadığı duygusunu yaşıyordum; yalnızca on bir yaşında olduğum aklına bile gelmiyordu sanki. O zamanlar onda bedeninden, kafasından fışkıran, öyle kendiliğinden dört bir yana yayılan bir şey vardı ve buna yalnızca ben tanık oluyordum, onunla birlikte ve onun içinde yalnızca ben hareket ediyordum.

Ama Münih yaklaştıkça kaygılanmaya başladım. Hâlâ orada ne kadar kalacağımızı sormuyordum. Beni kaygılandırmamak için sormama fırsat

vermeden, pek uzun sürmeyeceğini söylüyordu. Ne de olsa Herr Profesör bu nedenle oraya gelecekti. Onun yardımıyla her şeyi bir haftada halledebilirdik. O olmasaydı diyordu, çıkış iznini vermezlerdi belki de. Ona utanıyordum, çünkü hâlâ yalnızdık.

Münih'e ayak basar basmaz felâket gene başıma çöktü, O, bizden *önce* gelmişti ve bizi istasyonda bekliyordu. İkimiz de trenin penceresinden aynı amaçla bakmaktaydık, ama peronda kara sakalı ilk bulan ben oldum. Ciddi sayılacak bir tavırla selâmladı bizi ve hemen, Annemin isteği üzerine ikimize bir oda ayırdığı Hotel Deutscher Kaiser'e götüreceğini söyledi. Bizim için tavsiye mektubu vermekten ya da başka herhangi bir' yardımda bulunmaktan onur duyacak birkaç iyi dostuna haber vermişti bile. Otele vardığımızda, onun da orada kalmakta olduğu ortaya çıktı. Bu işleri kolaylaştırır, diyordu, zaman kaybetmeyiz. Ne yazık ki diye ekledi, altı gün sonra Viyana'ya dönmek zorundaydı, sanatoryumdan daha uzun süre uzak kalamıyordu. Anında içini okudum; altı gün, aynı otelde kalmanın, bana bir cop darbesi gibi iniveren, ancak hiç de felce uğratmayan bu küçük haberin etkisini hafifletmek için hemen dönüş günü söz konusu ediliyordu.

Odasının nerede olduğu söylenmedi bana; aynı katta olsa gerek diye düşündüm, bizimkine fazla yakın olmasından korktum sadece. Odanın yerini bilmek istiyordum, anahtarını istediğinde yanına yaklaştım. Oda numarasını söylemedi, resepsiyon memuru, benim dikkatimin tamamen farkındaymışçasına gizlice eline verdi anahtarı; o fark etmeden ortadan kayboldum. Ondan önce davranıp asansöre bindim, bizim kata çıktım ve gelmesini beklemek üzere bir kenara saklandım. Az sonra asansör kapısı açıldı, elinde anahtarla indi ve beni görmeden önümden geçti gitti. Olduğumdan da küçük hale getirmiştim kendimi; aslında beni bakışlarından gizleyen adamın kendi sakalıydı. Duvara yapışa yapışa ardından gittim, uzun koridorları olan büyük bir oteldi burası; uzun uzun yürüdüğünü, bizim odadan hayli uzaklaştığını görünce içim rahat etti. Ortada kimseler yoktu, onunla yalnızdım, gözden yitirmemek için peşinden gitmeye başladım. Köşeyi döndü, sonunda kapısına önünde durdu; anahtarı kilide sokmadan

önce göğüs geçirdiğini duydum. Sesli bir derin soluktu bu, şaşırdım, böyle bir adamın iç çekmesini beklemezdim, bu sesi yalnızca Annemden duymaya alışıktım ve onunkilerin bir anlama geldiğini biliyordum. O sıralarda, zayıflığı nedeniyle derin soluk alıyordu bazen; kendini iyi hissetmediği zaman yapardı bunu, ben de onu avutmaya, çok geçmeden gücünü toplayacağı umudunu vermeye çalışırdım. Şimdi adam —doktor ve de yaltakçı, sanatoryum sahibi, Viyana'daki kitaplığımızda birkaç aydır durmakta olan ve benim elimi sürmeme izin verilmeyen üç ciltlik muhteşem bir tıp kitabının yazarı— orada dikilmiş, perişan bir halde iç çekiyordu. Derken kapıyı açtı, içeri girdi, kapattı, ama anahtarı dışarda bıraktı. Kulağımı anahtar deliğine dayayıp dinledim. Onun sesini duyuyordum, yalnızdı, Annemi dinlenmek ve uyumak üzere odamızda bırakmıştım. Adam yüksek sesle konuşuyordu, ama sözlerini anlamıyordum. Annemin adını söyleyecek diye ödüm kopuyordu, kulak kesilmiş, bu sesi duymayı bekliyordum. Benim yanımda, "sevgili Madam" ya da "saygıdeğer Madam"dı Annem, ama bu hitap şekli bana inandırıcı gelmiyordu, dolayısıyla onu suçüstü yakalamaya kararlıydım. Böyle bir durumda kapıyı kırıp açacak, üzerine atlayacak, "Buna nasıl cesaret edersiniz?" diye haykıracaktım. Kendimi adamın gözlüklerini kapıp paramparça oluncaya dek ezerken görüyordum: "Siz doktor falan değilsiniz," diyordum ona. "Bir şarlatansınız! Doktor sahtesi! Foyanızı açığa çıkardım işte! Derhal bu oteli terk edin, yoksa sizi polise teslim ederim."

Ama bana böyle bir lütufta bulunmamaya özen gösteriyordu, dudaklarından annemin adı dökülmedi hiç. Sonunda Fransızca konuştuğunu anladım, bir şiir okuyordu sanki; Anneme verdiği Baudelaire aklıma geldi birden. Demek ki Annemin karşısında neyse yalnızken de oydu, sefil yaltakçı, hasta, pelte adam! Tiksintiyle sarsıldım.

Koşa koşa odamıza gittim, annem hâlâ uyuyordu. Kanepeye oturdum ve uyuklamasını izledim. Yüzündeki değişiklikleri iyi tanırdım, düş gördüğünü hemen anladım.

Belki de o altı gün süresince, kimin hangi odada kaldığını bilmem iyi oldu. Yalnızca ayrı olduklarını bildiğim sürece sakindim. Adamın odasında olduğunu işittiğim an, ona egemendim. Belki birlikte olduklarında Anneme okuduğu şiirleri prova ediyordu. Sayısız kez onun kapısında dikildim, bu gizli etkinliklerimi ruhu bile duymadı; ne zaman otelden ayrıldığını, ne zaman döndüğünü biliyordum. Ne zaman sorulsa, odasında olup olmadığım söyleyebilirdim, Annemin oraya hiç girmediğine de kuşkum yoktu denebilir. Bir keresinde adam bir an için odasından çıktı, kapısını da açık bıraktı; çabucak içeri girdim ve bir yerlerde Annemin resmi var mı diye baktım. Yoktu, girdiğim gibi çıktım odadan, hatta Anneme "Buradan ayrıldığımızda Herr Profesöre *bizim* güzel bir resmimizi versen iyi olur," deme küstahlığını bile gösterdim.

"İkimizin resmini," dedi biraz şaşırarak, "Haklısın, bize öyle çok yardımcı oldu ki, bunu hak etti."

Savaş dolayısıyla çoğu kez kadınlarla tıklım tıklım olan bütün resmi yerlerde elinden geleni yaptı adam; Anneme eşlik etti, Madamın güçsüzlüğü nedeniyle ona eşlik ettiğini açıkladı —kendisi onun doktoru idi ne de olsa— böylece her yerde Anneme nazik davrandılar, ilgi gösterdiler. Ben, hep onlarla birlikte gidiyordum; böylece onu, deyiş yerindeyse *icraat* halinde izleyebiliyordum; kartvizitini çıkarıyor, "Kendimi takdim etmeme izin veriniz," sözleri ve nazik bir bedensel selamla bayan memura uzatıyordu. Ardından kartta yazılı olanlara geliyordu sıra, yönettiği sanatoryum, Viyana Üniversitesiyle ilişki, falan, filan... Bense, sözlerinin sonuna, "Ellerinizden öperim sevgili Madame," tümcesini eklemeyişine şaşıyordum.

Otelde birlikte yemek yedik. Kibar davrandım, kabalık etmedim ve ona çalışmaları hakkında sorular sordum. Benim tükenmez sorularım onu' şaşırtıyordu, gerçekten de kendisini —kendime örnek aldığım onu— tanımak, ne olduğunu iyice anlamak istiyorum sandı ve bu davranışı da yaltaklanma malzemesi olarak kullandı. "Siz bana her şeyi söylememişsiniz

sevgili Madam, oğlunuzun zekâsı ve merakı hayret verici. Onu Viyana Tıp Fakültesinin gelecekteki bir ışığı olarak selamlayabilirim.” Ancak benim ona öykünmeye, onunla yarışmaya niyetim yoktu, tek amacım *maskesini indirmekti!* Yanıtlarında çelişki yakalamaya çabalıyordum; o, sorularımı eksiksiz ve belki de biraz süslü püslü yanıtlarken, tek bir düşünce vardı aklımda: “Asla tıp okumamıştı. Sahte doktordu bu.”

Akşamları kozlar onun eline geçiyordu. Kolayca alıyordu oyunu, ancak, kendisine karşı yapılan etkinliklerden habersiz olduğu gibi, bana karşı kazandığı zaferin büyüklüğünden de habersizdi. Annem onunla her akşam tiyatroya gidiyordu çünkü, tiyatro açlığı çekmekteydi, oyun izlemesinin yerine geçmek üzere akşamları birlikte geçirdiğimiz saatler yeterli gelmiyordu ona, o saatler ölmüştü, yeni ve gerçek bir tiyatroya ihtiyacı vardı. İkisi birlikte çıktığında ben otel odamda yalnız kalırdım, ama önce, Annemin hazırlanmasını izlerdim. Bu saatleri dört gözle beklediğini saklamıyordu. Coşkusunu açıkça göstererek söz ediyordu akşama tiyatroya gideceğinden; daha iki saat öncesinden bile, tek düşüncesinin o olduğunu sezer, hem şaşkın hem hayranlıkla izlerdim onu. Bütün o güçsüzlüğü, zayıflığı gitmişti; gözlerimin önünde tıpkı eskisi gibi güçlü, akıllı ve güzel bir kadın oluyordu, tiyatronun harikulâde oluşuyla ilgili yeni fikirler geliştiriyor, bazı oyunların sahneye konmayışından yakınıyordu; yalnızca okunan oyunlar ölüydü, oyun seçenler hiçbir şeyden anlamıyorlardı; onu denemek ve perişanlığımı arttırmak için “Yüksek sesle okunsalar bile mi?” diye sorduğumda, hiç çekinmeksizin, beni incitebileceğini düşünmeksizin, “Evet,” diye yanıtlardı, “Yüksek sesle okunsalar bile! Zaten *bizim* yüksek sesle okumamızın ne yaran var! Gerçek aktörlerin nasıl olduğunu bir görsen!” Sonra aktör olan büyük oyun yazarlarından söz etmeye başlardı, Shakespeare ve Moliere'den başlayarak hepsini bir bir sayar, diğer oyun yazarlarının aslında sahne oyunu yazan olmadığını, onlara oyun *yazmazı* denilmesi gerektiğini savunurdu. Bu böylece devam eder, kokularını sürüp, —bence— harikulâde giyinip, bu garip otelde kendimi fazla yalnız

hissetmemek için hemen yatmam gerektiği konusunda son acımasız buyruğunu verdikten sonra odadan çıkardı.

Ben, umutsuz, bizim o büyük içtenliğimizden, yakınlığımızdan yoksun kalakalırdım. Onun gitmesini izleyen birkaç küçük numara bana güven verirdi, ama başka bir işe yaramazdı. Önce koridor boyunca koşarak, otelin Herr Profesör'ün odasının bulunduğu tarafına giderdim. Birkaç kez hafifçe kapıyı tıklatır, sonra tokmağı çevirerek açmaya çalışırdım, orda gizlenmiş olmadığından iyice emin olduktan sonra odama dönerdim. Her yarım saatte bir tekrarlardım bu kontrolü. Bu konuda pek bir şey düşündüğüm yoktu. Annemle tiyatroda olduğunu biliyordum, ama bu bilgimi sürekli doğrulamam gerekiyordu. Annemin, ait olduğu kişiyi terk etmesi nedeniyle duyduğum işkenceyi artırıyordu bu davranışım, ama aynı zamanda sınırlı tutuyordu. Viyana'da da arada bir bir tiyatroya giderlerdi, ama onlar, her Allah'ın akşamı kesintisiz devam eden bu festivalle kıyaslanamazdı.

Son perdenin saatini öğrenmiş olur, o ana dek giyinik kalırdım. Gördüklerini gözümün önünde canlandırmaya çalışırdım ama çabalarım boşa çıkardı. Gittikleri oyunlardan hiç söz etmezdi, bana anlatmanın anlamı yoktu, öyle diyordu, hepsi de benim anlamayacağım çağdaş oyunlardı. Geleceklerine yakın soyunur yatağa girerdim. Duvara döner, uyur numarası yapardım. Annemin, üzerinde şeftalisi hazır duran başucu masasındaki gece lambasını yanık bırakırdım. Az sonra gelirdi, heyecanını hissederdim, parfümünü koklardım. Benden biraz uzakta yatsın diye yataklar yan yana değil, duvarların önüne yerleştirilmişti. Yatağa oturdu, ama bir süre için. Sonra odada beni uyandırmamaya fazla özen göstermeksizin bir aşağı bir yukarı yürürdü. Yüzüm duvara dönük olduğu için onu göremezdim, ama attığı her adımı duyardım. Geri dönmüş olması beni rahatlatmıyordu; altı güne inanmıyordum. Önümüzde, sonsuz bir tiyatro geceleri zinciri görüyordum, Herr Profesördense, her türlü yalanı bekliyordum.

Ama yanılmışım, altı gün geçti, yolculuk için her şey hazırdı. Lindau'ya, gemiye kadar eşlik etti bize. Ayrılık anının ciddiyetini hissettim. Limanda,

Annemin elini öptü, her zamankinden biraz uzunca sürdü bu, ama ağlayan olmadı. Sonra gemiye bindik ve parmaklıklarda dikildik, demir alındı; Herr Profesör, elinde şapkasıyla, kımıl kımıl dudaklarıyla orada duruyordu. Gemi yavaşça uzaklaştı, ama dudaklarının hareket ettiğini hâlâ görüyordum. Nefretimden, söylediklerini dudak hareketlerinden çıkarabildiğimi sandım: “Ellerinizden öperim Madam.” Sonra Herr Profesör küçüldü, şapkası gösterişli, nazik hareketlerle aşağı yukarı gidip geliyordu, sakalı kuzguni siyah rengini değiştirmedi, kısalıp çekmedi, şimdi şapka kafasının hizasında, sanki biraz uzaktaymış gibi, boşlukta çırpmıyordu. Sağa sola bakmadım, yalnızca şapkayı görüyordum, sakalı görüyordum ve bizi onlardan ayıran suyun giderek arttığını görüyordum. Sakal, yalnızca benim sakal olduğunu anlayabileceğim ölçüde küçülünceye kadar kıpırdamadan baktım. Sonra ansızın, adam yok oldu, Herr Profesör, şapka, sakal, yok oldu, daha önce fark etmediğim Lindau kulelerini gördüm. Bu kez Anneme döndüm, ağlayacağından korkuyordum, ama o ağlamadı, birbirimizin kollarına atıldık, sarılıp kaldık öyle. Parmaklarını saçlarımda gezdirdi, olağandışı bir davranıştı bu; ömrümde duymadığım kadar tatlı bir sesle “Şimdi bir şey yok. Her şey yolunda,” dedi. Bunu öyle sık söyledi ki, bu kez ben ağlamaya başladım, oysa, içimden ağlamak gelmiyordu. Çünkü, yaşamımıza çöken felaket, kara sakal sona ermişti. Birden kollarından sıyrıldım ve güvertede dans etmeye başladım, gene ona koşuyor sarılıyor, gene kopuyor oynayıp zıplıyordum, bir zafer şarkısı söylemeyi ne kadar isterdim o an, ama yalnızca savaş şarkıları biliyordum ve onları hiç sevmiyordum.

İsviçre topraklarına ayak bastığımda, işte bu haldeydim.

Dördüncü Bölüm

Zürih
Scheuchzerstrasse
1916 - 1919

Yemin

Zürih’te *Scheuchzerstrasse* üzerinde 68 numaralı binanın üçüncü katında, evini oda oda kiraya veren evde kalmış yaşlıca bir kadından iki oda tuttuk.

Kadının büyük, kemikli bir yüzü vardı, adıysa Helene Vogler'di. Adım söylemekten hoşlanırdı; iyice ezberlediğimizi bildiği haldeniz çocuklara sık sık adının ne olduğunu söylerdi. Her seferinde de, iyi bir aileden geldiğini, babasının bir orkestra şefi olduğunu eklerdi. Birkaç erkek kardeşi vardı; içlerinden biri son derece yoksuldu, hatta açtı ve kız– kardeşinin evini temizlemeye geliyordu. Ev sahibimizden de yaşlı, sakin, ince uzun bir adam olan bu ağabeyin evi temizlemek üzere gelmesi bizi şaşırtırdı; yerlere eğildiğini ya da elinde cila aygıtıyla ayakta durduğunu görürdük. Bu önemli bir aygıttı, onu ilk kez görüyorduk, parke döşeme öylesine parlak oluyordu ki, üzerinde yürüdükçe kendinizi görüyordunuz. FrJulein Vogler bu tahtalarla, adıyla gurur duyduğu kadar gururlanıyordu nerdeyse. Yoksul ağabeyine sık sık buyruk verirdi; bazen yeni başladığı bir işi, salt aklına daha önemli bir iş geldiği için bıraktırırdı. Kadın hep, ağabeyinin daha ne iş yapabileceğini düşünür ve sürekli olarak önemli bir şeyi unutmuş olabileceğinden yakınırdı. Yaşlı adam, her şeyi tam onun istediği şekilde yapar, ağzını açıp tek söz etmezdi. Biz, Annemin, bir erkeğin böyle ev işi yapmasının ve bu yaşta itilip kakılmasının onur kırıcı olduğu görüşünü benimsemiştik. “Adamı böyle gördüğümde” diyordu başını sallayarak, “kalkıp işleri yapmak geliyor içimden. İnsan bu yaşta böyle çalıştırılır mı!”

Ama bir keresinde, Annem düşüncesini dile getirdiğinde, Frâulein Vogler öfkeyle diklendi: “Kendi suçu! Kendini mahvetmek için elinden geleni yaptı. Şimdi öz kardeşine ondan utanç duymak düşüyor.” Adama hiç para vermezdi, ama işini bitirince yemek yedirirdi. Haftada bir gelirdi ve

Fraulein Vogler, “Haftada bir yemek yer,” diyordu. Kendisinin de darda olduğunu, bu yüzden odalarını kiraya verdiğini ekliyordu sözlerine. Yalan değildi, gerçekten de kıt kanaat geçiniyordu. Ama kendisiyle gurur duyacağı bir erkek kardeşi vardı. O da babası gibi orkestra şefiydi. Zürih'e geldiğinde, Limmat Limanındaki Hotel Krone'da kalıyordu. Adam geldiğinde, ev sahibimiz müthiş gururlanırdı; kardeş çoğu kez aylarca uğramazdı Zürih'e, ama Fraulein Vogler adını gazetelerde okur, işlerinin yolunda olduğunu öğrenirdi. Bir keresinde okuldan geldiğimde beni kıpkırmızı bir suratla karşıladı: “ Kardeşim geldi, şef olanı.” Adam etli butluydu, mutfaktaki masada sakin sakin oturmaktaydı, ağabeyi ne kadar zayıfsa, o da o tadar besiliydi; kadın ona ciğer hazırlamıştı, kızartmalar hazırlamıştı, kendisi ona hizmet ediyor, oysa sessizce yiyordu. Yoksul kardeş, ağzını açıp bir şey söyleyecek olsa, sözcükleri mırıltılar şeklinde duyulurdu, etli butlu kardeş de pek konuşkan değildi ama, bir şey söylediğinde sözcükleri gümbür gümbür, net duyuluyordu; ziyaretiyle kardeşine verdiği onurun iyice farkındaydı, çok oturmazdı. Yemeğini bitirir bitirmez kalkar, biz çocuklara belli belirsiz bir selam verir, kız kardeşine sertçe veda eder ve evden çıkardı.

Tuhaf olmakla birlikte iyi huylu bir yaratıktı Fraulein Vögler. Eşyalarını gözü gibi korurdu. Günde birkaç kez bize İsviçre Almancasıyla “Sandalyelerimi çizmeyin!” diye bağımdı. Çok seyrek olmakla birlikte evde olmadığı zamanlar, onun azarlamasını koro halinde tekrarlardık, ama eve gelir gelmez yeni çizikler aramak üzere incelediği sandalyelerine özen gösterirdik.

Sanatçılara hayrandı ve oturduğumuz odalarda bizden önce Danimarkalı bir yazarla karısı ve çocuğunun kalmakta olduğunu gururla söylerdi. Yazarın adı Aage Madelung’du ve bu adı kendisininkini söylerkenki gibi etkileyici bir vurguyla telâffuz ediyordu. Sanatçı, Sche*uchzerstrasse'ye* bakan bu balkonda yazıyor, aynı zamanda da aşağıda gelen geçeni seyrediyordu: kimseyi gözünden kaçırmıyor, onlar hakkında tek tek kendisinden bilgi

alıyordu. Bir hafta içinde, onun burada oturduğu yıllar boyunca bildiğinden daha fazla şey öğrenmişti insanlar hakkında.

Annemin daha büyük bir apartman dairesi aradığı iki ya da üç ay boyunca Fraulein Vogler'in evinde kaldık. Anneannem ve Annemin ablası Emestine, bizden birkaç dakika uzakta *Ottikerstrasse*'de oturuyordu. Her akşam biz çocuklar yattıktan sonra bize gelirlerdi. Bir gece, yattıktan sonra oturma odasında ışık yandığını gördüm ve üçünün Sefaradça konuştuklarını duydum; hararetli bir tartışma vardı, Annemin sesi, heyecanlı geliyordu. Kalktım, yavaşça kapıya gittim, anahtar deliğinden baktım. Gerçekten de Anneannemle Ernestine Teyzem hâlâ oturuyor ve hızlı hızlı konuşuyorlardı; ikisi, özellikle de Ernestine Teyze, annemi bir şeye razı etmeye çalışıyordu. Onun için çok iyi olacak bir şeyi öneriyorlar, Annemse bu işin kesinlikle olmayacağını söylüyordu. Konuyu anlamış değildim ama içimden bir ses, en çok korktuğum, ancak İsviçre'ye geldiğimizden beri üzerinde pek durmadığım şey olduğunu söylüyordu. Annem, öfkeyle: *“Ma no lo quiero casar!* Ama onunla evlenmek istemiyorum!” diye haykırınca, korktuğumun başıma geldiğini anladım. Kapıyı ardına dek açtım ve ansızın pijamalarımla kadınların karşısına dikildim. *“Ben* istemiyorum!” diye haykırdım öfkeyle anneanneme. *Ben* istemiyorum!” Anneme koştum ve ona öyle bir şiddetle sarıldım ki, “Acıtıyorsun,” dedi yavaşça. Ama ben bırakmıyordum. Hep uysal, zayıf bir kişi olarak tanıdığım anneannem —etkileyici bir şey duymamıştım hiç ondan— öfkeyle bağırdı: “Sen uyumadın mı daha? Kapı dinlemeye utanmıyor musun?”

“Hayır, utanmıyorum! Siz Annemi bir şeye razı etmeye çalışıyorsunuz! Uyumadım. Ne istediğinizi biliyorum sizin. Ama ben *hiçbir zaman* uyumayacağım!”

Annemle hiç utanmadan inatlaşması nedeniyle en büyük suçlu olan Teyzem, hiç sesini çıkarmıyor, yalnızca öfkeyle bana bakıyordu. Annem tatlı bir sesle, “Beni korumaya geldin,” diye mırıldandı. “Sen benim

şövalyemsin.” Bu kez onlara döndü,” Şimdi anlamışsınızdır umarım,” dedi, *“O* evlenmemi istemiyor. Ayrıca bende istemiyorum.”

İki düşman kalkıp gidinceye dek yerimden kımıldamadım. Öfkem geçmemişti, “Eğer bir ^a gelirlerse yatmayacağım, uyumayacağım,” dedim. “Onları içeri almaman için bütün gece oturacağım, Evlenirsen, balkondan atlayacağım!” Bu korkunç bir gözdağıydı, samimiydi; kesinlikle yerine getireceğimden adım gibi emindim.

Annem o gece beni sakinleştiremedi bir türlü. Odama dönmedim, ikimiz de uyumadık. Bir yığın öyküyle dikkatimi başka yöne çekmeye çalıştı. Teyzem çok mutsuz bir evlilik yaşamış, kısa süre içinde kocasından ayrılmıştı. Adam korkunç bir hastalık geçirmiş, delirmişti. Viyana'dayken bazen bizi görmeye gelirdi. Bir görevli, onu *Joseph-Gall-Gasse*'deki eve getirirdi. Anneme büyük bir paket bonbon uzatarak, “Çocuklara şeker getirdim,” derdi. Bizimle konuşurken, gözleri hep başka yöne bakardı, gözleri dalar, bakışları hep kapının üzerinde dururdu. Sesi çatlak çatlak çıkar bir eşeğin anırmasını andırırdı. Kısa süre kalırdı bizde; görevli koluna girer, onu önce sahanlığa sonra da kapıdan dışarı sürüklerdi.

“Teyzen benim kendisi gibi mutsuz olmamı istemiyor. Kötü bir niyeti yok. Aklı o kadar eriyor.”

“Demek senin de evlenmeni ve mutsuz olmanı istiyor! O *kendisini* kurtardı kocasından, sense *evlenmeliymişsin!”* Bu son sözcük bir bıçak gibi saplandı, sapını kendime doğru iyice, sonuna dek bastırıyordum. Bana o öyküyü anlatmak pek de iyi bir fikir değildi. Ama zaten beni sakinleştirecek herhangi bir öykü de yoktu; Annem değişik öykülerle pek çok girişimde bulundu. Sonunda, o iki kadının konuyu açmalarına asla izin vermeyeceğine *yemin etti,* eğer kesmezlerse, onlarla bir daha görüşmeyecekti. Bir kez değil, tekrar tekrar ant içmek zorunda kaldı. Sonunda, babamın anısı üzerine yemin ettiğinde, içimde bir şeyler rahatladı ve ona inanmaya başladım.

Oda Dolusu Armağan

Okul korkunç sorun oldu. Viyana'dakinden tümüyle farklıydı; ders yılı güzde değil baharda başlıyordu. İlkokul burada altı yıldı; Viyana'da dördüncü sınıftan doğrudan *Realgymnasium'a* atlamıştım. Orada bir yıl okuduğumdan, aslında orta_ okulun ikinci sınıfına devam etmem gerekiyordu. Ama bütün okula yazılma girişimleri sonuçsuz kaldı. Yetkililer inatla yaşıma takılıyorlardı; ikinci sınıfa alınmam için Annemle başvurduğumuz her yerde, aynı yanıtı alıyorduk. Bir yıl yitirmem, hele hele İsviçre'ye yerleşmemiz nedeniyle yitirmem fikri, sinirlerini bozuyordu, bunu asla kabullenemiyordu. Çalmadığımız kapı kalmadı, hatta bir keresinde Bem'e bile gittik. Yanıt olumsuz ve hemen hemen aynıydı; ve herhangi bir “'sevgili Madam” ya da Viyana'ya özgü başka bir nezaket sözcüğü eşliğinde verilmediğinden bizi daha çok etkiliyordu; böyle okul müdürlerinden birinin yanından ayrılmadan önce Annem umutsuzluk içinde, “Bir sınav yapamaz mısınız?” diye rica etti. “Yaşından ileridedir.” Ama hiç umurlarında değildi, yanıt, “Ayrıcalık tanıyamayız,” oldu.

Yaşamının en büyük kararını vermek zorundaydı. Gururunu içine gömdü ve beni Oberstrass’daki ilkokulun altıncı sınıfına yazdırdı. Altı ay sonra ders yılı bitecekti, o zaman kanton okuluna hazır olup olmadığıma bakacaklardı. Bir kez daha kendimi büyük bir ilkokul sınıfında buluyordum, Viyana'daki Herr Tegel'e rütbe iniyordum, tek fark, bunun adının Herr Bachmann olmasıydı. Öğrenilecek hiçbir şey yoktu —Viyana'da iki yıl ilerdeydim. Ama ne kadar önemli olduğunu daha sonra anladığım bir deneyim yaşadım burada.

Öğretmen diğer öğrencilerin adlarını İsviçre Almancası aksanıyla söylerdi, bu adlardan biri bana öylesine garip ve anlaşılmaz gelirdi ki, bir kez daha duymayı dört gözle beklerdim. “A” harfinin üzerinde uzatma işareti olan "Sagerich” *Ganserich* (erkek kaz) ya *da Enterich* (erkek ördek) sözcükleri yapısında bir sözcüktü, ama *Siige* yani testerenin erkeği olmazdı; sözcüğü

bir türlü anlamıyordum. Herr Bachmann, bu addan çok hoşlanıyordu; çocuk ne zekiliğiyle sivrilmişti ne de aptallığıyla, ama öğretmen ona tüm diğer öğrencilerden daha çok söz veriyordu. Sınıfta ilgilendiğim tek konu buydu nerdeyse, sayma hastalığım şimdi gene depreştiğinden, Sagerich'e kaç kez söz verildiğini saymaya başladım. Herr Bachmann'ın, kalın kafalı ve inatçı öğrencilerle başı dertteydi, art arda beş altı kişiden yanıt alamayınca, umutla Sagerich'e dönüyordu. Bu çocuk ayağa kalkar ve çoğu kez bir şey söyleyemeden otururdu. Ama gene de çağırgan sırıtması ve dağınık saçlarıyla dünyaları kendisi yaratmışçasına güvenli dururdu; yüzü, tıpkı içkiyi seven Herr Bachmann'ınki gibi hafiften kırmızıydı, Sagerich sorusunu yanıtlamışsa, öğretmen büyük bir yudum içki yuvarlamışçasına rahat bir soluk alır, sonra derse devam ederdi.

Çocuğun adının "çok şükür" anlamına gelen *Segenreich* olduğunu çok sonra öğrendim, bu da *Sagerich* sözcüğünün etkisini artırdı, çünkü Viyana'da öğrendiğim bütün dualar, *"gesegnet seist du, Herr"* (sana şükürler olsun Tanrım) diye başlıyordu, benim için büyük anlam taşımamalarına karşın bir çocuğun adının "şükür" olması , bir de fazladan çok şükür olması adına gariplik kazandırıyordu. Gerek okulda, gerek evde Herr Bachmann'ın başı sıkıştıkça çocuğu yardıma çağırıyordu.

Diğer öğrenciler kendi aralarında, İsviçre Almancasını Zürih ağzıyla konuşuyorlardı; ilkokulun son sınıfında dersler standart Almanca yapılıyordu, ama Herr Bachmann —yalnızca adları söylerken değil— genellikle tüm diğer öğrenciler gibi çok iyi konuştuğu lehçeyi kullanıyordu, dolayısıyla, ben de kaçınılmaz olarak yavaş yavaş bu dili öğrenmeye başladım. Bu ağız bana müthiş şaşırtıcı geliyordu ama gene de kapmamak için bir çaba harcamıyordum. Bunun nedeni belki de sınıftaki tartışmalarda, savaş konusunun pek açılmamasıydı. Viyana'da, en yakın arkadaşım Schiebl her gün askerlerle oynuyordu. Bense onu sevdiğimden, ama özellikle de onun o güzel annesini her gün görebilmenin tek yolu bu olduğu için oyuna katılıyordum. Kurşun asker savaşına her gün Schiebl'in annesi için gidiyordum; onun için gerçek savaşa bile gidebilirdim. Ancak okulda,

her şeyde savaş vardı. Diğer öğrencilerin bazı düşüncesiz kaba sözlerine karşı kendimi korumayı öğrenmiştim; ama Kaiser ve savaşla ilgili şarkılar söylendiğinde, giderek artan direnme duygularıma karşın, onlara katılıyordum; söylemekten hoşlandığım şarkılar iki tanecikti. Zürih'te savaşı çağrıştıran birçok sözcük, okul arkadaşlarımın diline katılmamıştı. Yeni bir şey öğrenmediğimden dersler benim için sıkıcıydı gerçi ama, İsviçreli çocukların canlı ve yalın tümcelerinden hoşlanıyordum. Ben pek konuşmazdım onlarla, ama büyük bir istekle dinler, tıpkı onlar gibi telaffuz edebileceğim, fazla garip gelmeyecek bir tümce çıkarsa arada bir karışırdım. Bir süre sonra evde bu türden tümceler hazırlamayı bıraktım. Dilimizin saflığı konusunda titizlenen ve yalnızca edebiyatı olan dilleri dil sayan Annem, kendi “saf' Almancamı bozacağımdan korkuyordu: beğendiğim bu lehçeyi hevesle savunmaya çalıştığımdaysa öfkeleniyor ve “Seni İsviçre'ye Burgrheater hakkında söylediklerimi unut diye getirmedim,” diyordu. “Bu gidişle Fraulein Vogler gibi konuşacaksın, bunu mu istiyorsun?” Bu sözlerle bana ağır bir darbe indirmiş oluyordu, çünkü biz Fraulein Vogler'i komik buluyorduk. Bir yaldan da bu benzetmenin ne kadar haksız olduğunu düşünüyordum, çünkü okuldaki arkadaşlarım Fraulein Vögler'den çok farklı konuşuyordu. Zürih Almancasını, annemin istememesine karşın, gösterdiğim gelişmeleri ondan gizleyerek tek başıma, kendim için çalışıyordum. Bu, yalnızca dil konusunda da olsa, annemden bağımsız olarak aldığım ilk karardı; bütün görüş ve etkilenmeler konusunda hâlâ onun denetimi altındaydım gerçi ama, gene de yalnızca bu konuda artık “erkek” olduğumu hissediyordum.

Ne var ki, bu yeni dilde, İsviçreli oğlanlarla gerçekten dostluk kurmama yetecek yetkinliğe ulaşmış değildim henüz. Benim gibi Viyana'dan gelme bir oğlanla, annesi Viyanalı olan bir başka çocuğa yanaştım. Bu Viyanalı annenin doğum gününde, Rudi beni evlerine davet etti; kendimi birden deliler gibi eğlenen, bana, İsviçre Almancasında duyduğum en anlaşılmaz sözcükten bin kat daha yabancı gelen insanların ortasında buldum. Rudi’nin, sarışın bir genç kadın olan annesi, oğluyla yalnız yaşıyordu, ama

doğum günü partisinde değişik yaşlarda pek çok erkek vardı, hepsi de anneye övgüler yağdırıyor, sağlığına kadehler tokuşturuyor, sevecen bakışlarını kadının gözlerine yapıştırıyorlardı; Rudi'nin bir yığın babası varmış gibi görünüyordu, ama hafiften sarhoş olan anne, ben eve gelir gelmez, benim de babasız olduğuma yandığını söyledi. Bir bu konuğa dönüyordu, bir ötekine, rüzgara kapılmış çiçek gibi dört bir yana dönüyordu. Bir kahkahalarla gülüyor, bir hüngür hüngür ağlıyor, daha gözyaşlarını silerken gene gülmeye başlıyordu. Ortalık gürültülüydü, kadının onuruna söylevler çekiliyordu, bunlar gülünç olsa gerekti, ama ben bir şey anlamıyordum. Bir söylevin, neşeli kahkahalarla kesilmesi karşısında müthiş şaşırıyor, büyülenmiş gibi bakakalıyordum. Rudi'nin annesi —bence durup dururken— oğluna baktı ve umarsız bir yüz anlatımıyla, “Zavallı çocuk,” dedi, “Babası yok.”

Partide tek bir kadın yoktu; bu kadar çok sayıda erkeği tek bir kadınla birlikte hiç görmemiştim, hepsi de bir şeyden dolayı ona şükran duyuyor ve ona kul köle oluyorlardı, ancak kadın, bütün bunlardan mutluluk duymuyor olsa gerekti, çünkü güldüğünden daha çok ağlıyordu. Viyana vurgusuyla konuşuyordu. Çok geçmeden anladığım üzere adamlardan bazıları İsviçreliydi, ama hiçbiri de İsviçre ağzı konuşmuyordu; çekilen bütün söylevler standart Almancaydı. Adamlardan biri ya da diğeri kalkıyor, elinde bardakla kadının yanına gidiyor, “şerefe” tokuşturuyor, etkileyici bir iki söz söylüyor ve ona bir doğum günü öpücüğü veriyordu. Rudi beni bir başka odaya götürdü ve annesine getirilen armağanları gösterdi. Oda ağzına kadar armağanla doluydu; ben bir şey götürmediğim için gelenlere bakmaya utandım doğrusu. Konukların yanına döndüğümde, kadın beni çağırdı ve “Nasıl, armağanlarımı beğendin mi?” diye sordu. Bense kekeleye kekeleye, ona bir şey getirmediğim için özür diledim. Ama o güldü, beni kendine çekti , öptü ve dedi ki: “Harika bir çocuksun. Armağan getirmene gerek yoktu zaten. Büyüdüğün zaman beni ziyaret eder ve bir şeyler getirirsin. O zaman kimse beni ziyaret etmeyecek artık, biliyor musun?” Ve gene ağlamaya başladı.

Eve döndüğümde bu partiyle ilgili olarak sorguya çekildim. Kadının Viyanalı oluşu ve partideki herkesin “iyi” Almanca konuşması annemi yumuşatmadı. Çok ciddi bir ses tonuyla, hatta, “evlâdım” sözcüğünü de kullanarak beni eleştirdi ve konukların, bana hiç de lâyık olmayan birer “ahmak”tan başka bir şey olmadıklarını söyledi. Oraya bir daha asla gitmeyecektim. Öyle bir annesi olduğu için Rudi’ye acıyordu. Her kadın tek başına çocuk yetiştirmeyi beceremezdi, bir gülüp bir ağlayan kadından ne hayır gelirdi.... ,

“Belki hastadır,” dedim.

“Hasta ha?” dedi öfkeyle.

“Belki delidir?”

“Peki o armağanlar ne oluyor? Oda dolusu armağan nerde görülmüş?”

O anda Annemin ne demek istediğini anlamamıştım, ama ben de bu odadan pek hoşlanmamıştım, adım atacak yer yoktu, yeterinden fazla paket ya da armağan vardı, öte yanda, Rudi'nin annesi anlayışlı ve sevecen yaklaşımıyla beni utanmaktan kurtardığı için onu savunuyordum, yoksa kadından şu kadarcık hoşlanmış değildim.

“Hasta falan değil. Kişiliği yok. Hepsi bu.” Bu son karar oluyordu, çünkü önemli olan tek şey, kişilikti, her şey hoş görülebilirdi, ama kişilik ya da karakter yoksunu bir insanın tutar tarafı yoktu. “Rudi'ye özenmemelisin. Zavallı bir çocuk o. Hem babası yok hem de annesi kişiliksiz! Ne olacak o çocuğun hali?”

Onu ara sıra evimize getirmeyi, böylece Annemin ona yardım etmesini önerdim. “Bunun bir yararı olmaz,” dedi. “Bizim alçakgönüllü yaşantımızla alay eder, o kadar.”

O dönemde kendi dairemize taşınmıştık ama gerçekten mütevazi bir evdi. Annemin, iki yakamızı bir araya getirmek için çok sade bir yaşantı sürmemiz gerektiği konusunda beni durmadan uyardığı Zürih dönemini

yaşıyorduk. Belki de aldığı eğitimin gerektirdiği ilkeler nedeniyle böyle davranıyordu, çünkü bugün düşünüyorum da, Annem hiç de yoksul değildi. Tersine parası kardeşinin yardımıyla işliyor, dayımın Manchester’daki işiyse her zamanki gibi gelişip duruyordu; dayım her geçen gün biraz daha zenginleşiyordu. O kendini annemi korumakla yükümlü hissediyor, Annem ona hayranlık duyuyordu, dayım kardeşinden yararlanmayı aklından bile geçirmezdi. Ama Viyana'da, savaş yıllarının getirdiği güçlükler, İngiltere ile dolaysız ilişki kurmanın olanaksız oluşu, onu etkiliyor, kaygılandırıyordu. Üçümüze de iyi birer eğitim vermek istiyordu Annem; bu eğitimin içinde, bol paraya alışmamak da vardı. Bize karşı çok tutumlu davranırdı, az ama öz yerdik. Onu tedirgin eden bir deneyimden sonra hizmetçiden de vazgeçti. Ev işlerini kendisi yapıyor, zaman zaman, bizim için özveride bulunduğunu söylüyordu, ne de olsa kendisi bambaşka koşullarda yetişmişti; Viyana'daki günlerimizi gözümün önüne getirdiğimde aradaki farkın çok büyük olduğunu görüyor, bu türden kısıtlamaların gerekli olduğuna ister istemez inanıyordum.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bu şekilde sade yaşantıyı ben de yeğliyordum. Bendeki İsviçre havasına uyuyordu. Viyana'da her şey imparatorluk ailesi etrafında dönüyor, oradan soyluluğa ve diğer büyük, ünlü ailelere doğru iniyordu. İsviçre'de ne imparator vardı ne de aristokrasi ve —bu kanıya nerden vardım bilmiyorum— servet sahibi olmak da burada pek anlamlı değildi. Ama şundan kesinlikle emindim: her bir insanoğlu değerliydi, herkes bir anlam taşıyor, herkes adamdan sayılıyordu. Bu kavrayışı bütün kalbim ve ruhumla benimsemiştim, dolayısıyla yalnızca sade bir yaşantı söz konusuydu benim için. O dönemde, bu yaşam biçiminin bana getirdiği üstünlükleri kendi kendime itiraf etmiş değildim. Aslına bakarsanız, şimdi Annem tümüyle bize aitti, evdeki her şey, onun denetimindeydi, aramızda hiç kimse yoktu ve o, hep gözümüzün önündeydi. Harikulade bir sıcaklık, yoğunluk ve samimi birliktelik dönemiydi bu. Yaşantımızın her anı zihinsel etkinliklerle doluydu, kitaplar ve kitaplar üzerine konuşmalar varlığımızın özünü oluşturuyordu. Annem oyunlara, konferans ya da konserlere

gittiğinde, bana her şeyi anlatıyor, ben de onunla birlikte gitmişim, bu etkinliklere katılmışım gibi hissediyordum kendimi. Pek sık olmasa da arada bir beni de götürüyordu, ama genellikle düş kırıklığına uğruyordum, çünkü bu tür etkinlikleri onun ağzından dinlemek her zaman için daha ilginç oluyordu.

Casusluk

Oturduğumuz daire, *Scheuchzerstrasse*'de 73 numaralı evin üçüncü katında küçük bir yerdi. Girip çıktığımız üç oda aklımda kalmış; ama bunlardan daha küçük dördüncü bir oda olmuş olsa gerekti, çünkü kısa bir süre için hizmetçimiz olmuştu.

Hizmetçilerle başımız dertteydi ama. Annem buradaki hizmetçilerin Viyana'daki gibi olmayışına alışamadı. Burada, hizmetçilere “evin kız evladı” ya da “evlatlık” diyorlardı, evlatlık, işvereniyle aynı sofraya oturuyordu. Kız daha işe başlarken bu koşulu açıkça belirtiyordu. Amirlik taslamaya alışkın olan annem, buna hiç katlanamıyordu. Viyana'da hizmetçilerine hep iyi davranmıştı, böyle söylüyordu, ama onlar kendi odalarında oturur kalkarlar, bizler buraya asla girmezdik, ayrıca da tek başlarına mutfakta yerlerdi. İşverene, “Sayın Bayan” denilirdi Viyana'da. Burada Zürih'te bunların hiçbiri yoktu ve İsviçre'yi genel yaklaşımları nedeniyle seven annem, ev yaşantısının göbeğine dek uzanan demokratik davranışlara alışamıyordu. “Evlatlığımız” Hedi, iki kardeşimin İngilizceyi giderek unuttuğunu gerekçe göstererek, masada İngilizce konuşuyordu bizimle. Hiç değilse yemek sırasında bilgileri tazelensin, diyordu. Bu yalan değildi, ama aynı zamanda, “evlatlık”ı konuşmalarımızın dışında bırakmak için çok elverişli bir bahane oluşturuyordu. Hedi Annemin gerekçesini öğrenince sesini çıkarmadı, alınmış da görünmedi. Birkaç gün sessiz sessiz oturdu bizimle, sonra ansızın, en küçüğümüz George'un yaptığı bir yanlışı

düzelttiğinde, Annemin ne kadar şaşırdığını tahmin edersiniz. Annem kardeşimin yanlışını duymazlıktan gelmişti, ama Hedi onu masum masum *düzeltti.*

“Sen nerden biliyorsun?” diye atıldı Annem öfkeyle. “İngilizce biliyor musun sen?”

Hedi okulda İngilizce öğrenmişti ve söylediğimiz her şeyi anlıyordu.

“Bu kız casus!” dedi Annem bana sonradan. “Evimize sızdı! İngilizce bilen hizmetçi olur muymuş? Neden bize baştan söylemediler? Hep bizi dinledi bu kız, bu korkunç yaratık! Çocuklarımı bir casusla aynı sofraya oturtamam ben!”

Derken Hedi'nin bize yalnız gelmediğini anımsadı. Kendisini kızın babası olarak tanıtan bir beyle gelmişti, adam bizi ve evimizi sinsi sinsi incelemiş, kızının çalışma koşulları hakkında ince eleyip sık dokumuştu. “Babası olmadığını hemen anlamıştım zaten iyi bir aileden çıkma birine benziyordu. İş arayan *benmişim* gibi sorguya çekti beni! Ben bile onunkiler kadar küstah sorular soramazdım. Hizmetçinin babası değildi o adam. Evimize casus yerleştirdiler.”

Doğrusu, evimizde casusluk gerektirecek hiç, ama hiçbir şey yoktu, ama bu onu ilgilendirmiyordu, Anneme göre biz çok önemliydik, buysa, bir casusluk gerekçesi olabilirdi. Birden müthiş önlemli davranmaya başladı. “Onu hemen işten atamayız, garip kaçar iki hafta daha dayanacağız kıza. Ama dikkatli olmalıyız. İsviçre'ye karşı herhangi bir şey söylememeliyiz, yoksa bizi sınır dışı ettirir.”

Hiçbirimizin de İsviçre aleyhinde herhangi bir şey söylemediğini düşünmüyordu Annem. Tersine, ona okuldan söz ettiğimde buranın okullarını övüyordu, İsviçre'de hoşlanmadığı tek şey, “evlatlık” kurumuydu. Ben, Hedi'den hoşlanıyordum, çünkü dalkavukluk etmezdi; savaşta Hapsburg'lan yenmiş olan Glarusların kantonundan geliyordu ve bazen benim Öchsli tarafından yazılmış İsviçre tarihi kitabımı okuyordu. Doğrusu

Annemin “biz” diye konuşmasından —kendi eşitiymişiz ve kararlarına eşit olarak katılıyormuşuz gibi “biz şunu yapmalıyız” ya da “biz bunu yapmalıyız” derdi hep— gurur duyardım, ama durumu kurtarmak için bir hamle yaptım; çok da kurnaz bir hamleydi bu, çünkü Annemi nasıl yumuşatacağımı biliyordum: zekâyla, bilgiyle ilgili şeylere dayanamazdı. “Ama biliyor musun,” dedim, “O aslında benim kitaplarımı okumaktan hoşlanıyor. Bana hep ne okuduğumu soruyor. Benden kitaplar alıyor, sonra da benimle tartışıyor.”

İşte bu sözler üzerine Annemin yüzü allak bullak oldu, sonra birden suratı asıldı, “Zavallı yavrum!” dedi. “Neden bana önce söylemedin bunu? Ne kadar safsın! Ama sen de yavaş yavaş öğreneceksin her şeyi.” Müthiş bir sessizliğe gömüldü, beni merak içinde kıvrandırdı. Paniğe kapıldım, “Ne oldu, ne var bunda?” diye vızıldadım. Korkunç bir şey olmalıydı, can alıcı bir durumu ortaya çıkarmıştım her halde. Belki de Annemin bana söyleyemeyeceği kadar korkunç bir şeydi bu benim anlamadığım. Derken bana üstten üstten ve de acıyarak baktı, tamam dedim, kıyamet kopmak üzere. “Anlamıyor musun, sana neleri okuttuğumu öğrenmesi isteniyor ondan, anlamıyor musun?” dedi. “Bu yüzden gönderildi evimize. Su katılmamış bir casus bu! On iki yaşında bir çocuğun sırdaşı oluyor ve kitaplarına burnunu sokuyor. İngilizce bildiğini söylemiyor, belki de İngiltere'den gelen mektuplarımızı da okumuştur!”

Bu sözler üzerine birden Hedi'yi bir gün ev işi yaparken elinde bir İngilizce mektupla gördüğümü hatırladım; beni görünce çabucak ortadan kaldırdı mektubu. Şimdi artık bilerek isteyerek bu olayı aktardım Anneme. Annemin ciddiliğinin ölçüsünü, sözlerine “evladım,” diye başlamasından anlayabiliyordum: “Evladım, bana her şeyi anlatmalısın. Herhangi bir şeyin önemsiz olduğunu düşünebilirsin, ama her şey önemlidir.”

Ve hüküm verildi. Ondan sonra daha on dört gün, zavallı kız soframıza oturdu, bizimle İngilizcesini ilerletti. “Ne kadar da masum davranıyor!” diyordu bana Annem her yemekten sonra. “Ama ben onun ruhunu

okuyorum! *Benim* gözlerimi kimse boyayamaz!” Hedi benim Öchsli'mi okumayı sürdürdü, hatta şu ya da bu konuda ne düşündüğümü sordu. Arada bir, bir şeyi açıklamamı istiyor ve “Vay canına! Amma da zekisin!” diyordu. Onu uyarmak isterdim, “Lütfen casusluk yapma!” demek isterdim. Ama bunun bir yararı olmazdı, Annem onu atmaya kesin karar vermişti ve on dört gün sonra, maddi durumumuzun beklenmedik bir şekilde kötüleştiğini, bütçesinin artık bir evlatlık tutmaya elverişli olmadığını öne sürdü. Lütfen babasına bir mektup yazıp onu almasını isteyebilir miydi? Adam geldi ve giderken, Annemden aşağı kalmaz bir hoşgörüsüzlükle “Şimdi biraz siz çalışacaksınız Frau Canetti,” dedi.

Belki de durumumuzun kötüleşmesi onu için için sevindiriyordu. Belki kendi işlerini kendileri yapmayan kadınları hor görüyordu, kim bilir? Ancak Annem farklı düşünüyordu: “Adamın develerini ürküttüm!” dedi. “Nasıl öfkelendi ama! Sanki evimizde devlet sırları gizli! Eh tabii, savaş bu, gelen mektuplar sansürden geçiyor. İngiltere'den çok mektup aldığımızı fark ettiler ya, tamam, hemen tepemize bir casus diktiler. Ben onlara hak vermiyor değilim gerçi. Dünyada yapayalnız kaldılar, kendilerini canilere karşı korumak zorundalar.”

Sık sık, dünyada üç çocukla yapayalnız kalmanın ne kadar güç olduğundan söz ederdi. İnsanın gözünü dört açması, her şeye karşı dikkatli olması gerekiyordu! Neyse, bir taşla iki kuş vurmuş, hem evlatlıktan hem de casustan kurtulmuştu ve büyük bir rahatlık duyuyordu, böylesi zor günlerde katlanılması gereken bu yalnızlık duygusunu, dört bir yanı savaşçı ülkelerle çevrilmiş ve savaşa sürüklenmeye karşı inatla direnen İsviçre'ye yansıtıyordu.

Şimdi artık bizim için en güzel günler başlamıştı: Annemle yalnızdık. Gururunun bedelini ödemeye hazırdı, bu yüzden yaşamında yapmadığı bir şeyi , ev işlerini yapmaya başladı. Evi temizliyor, yemek pişiriyordu, kardeşlerim bulaşıkları kurulayarak ona yardımcı oluyorlardı. Ben, ayakkabı boyama işini üstlendim, kardeşlerim mutfakta durup benimle alay

ettiklerinden (“Boyacı! Boyacı!” diye bağırıyor, çevremde Kızılderili dansı yapıyorlardı), boyanacak ayakkabıları mutfak balkonuna götürüyor, kapıyı kapatıyor, sırtımı kapıya dayayarak bütün ailenin pabuçlarını boyuyordum. Böylece bu işi yaparken yalnız olabiliyor, iki küçük şeytanın savaş dansını görmüyordum, ama şarkıları balkonun kapalı kapısının ardından bile duyuluyordu.

Yunanlara Kapılma
Sofistler Okulu

1917 baharında *Ramistrasse*'deki kanton okuluna başladım, Okula gidip gelirken yaptığım yürüyüş büyük önem kazandı. Evden çıkınca Ot*tikerstrasse*'nin karşı kaldırımına geçtikten hemen sonra, her seferinde orada yürümekte olan bir adama rastlıyordum, bu düzenli karşılaşmalar aklımda yer etti, Adamın çok tatlı beyaz saçları vardı, dimdik ve dalgın dalgın yürüyordu; kısa bir mesafe gidiyor, duruyor, bir şeyler aranıyormuş gibi sağına soluna bakınıyor, yönünü değiştiriyordu. Bir Saint Bernard köpeği vardı, sık sık “Dschoddo, Babayagel bakıyım!” diye seslenirdi ona. Saint Bernard bazen gelir, bazen de daha ilerlere kaçardı; Babanın aradığı buydu. Ama onu bulur bulmaz 'unutur, gene eskisi gibi dalgın dalgın yürümeyi sürdürürdü. Adamın bu sıradan sayılacak cadde üzerindeki varlığı garip ya da ilginç kaçıyordu, sık sık seslenmesi çocukları güldürüyordu, ancak adamın gözü önünde gülmüyordu kimse, çünkü dimdik, upuzun ve gururla yürüyüşünde, dümdüz ileriye bakışında saygı uyandıran bir hava vardı. Çocuklar, evlerine geldiklerinde, ondan söz ederken ya da adam gittikten sonra birlikte sokakta oynarlarken gülüyorlardı. Köşedeki evde oturan Busoni'ydi bu; köpeğinin adıysa, çok sonrada öğrendiğim üzere Giotto'ydu. Mahalledeki bütün çocuklar ondan söz ederlerdi, ama Busoni diye bilmezler, “Dschoddo–Babaya–gel!” adıyla anarlardı. Saint Bemard'a

bayılırlar, özellikle de yakışıklı ihtiyarın kendisini onun babası olarak tanımlamasından dolayı büsbütün severlerdi. Okula gidip gelirken her gün ve haftalarca yaptığım yürüyüşler sırasında, uzun öyküler uydururdum. Bunları pek yüksek sesle değilse de duyulabilir bir mırıltıyla kendi kendime söyler, bende iyi izlenim bırakmayan insanların yanından geçerken sesimi tümüyle keserdim. Yolu öyle iyi biliyordum ki, çevremdeki hiçbir şeye dikkat etmiyor, sağda solda görülmeye değer bir şey var mı diye düşünmüyordum, ama öykümde duyulmaya değer bir şey vardı. Çok heyecan vericiydi, eğer serüvenler kendime saklayamayacağım kadar merak uyandırıcı ve gerilim doluysa, eve gelir gelmez “Sonra? Sonra?” diye bana asılıp duran kardeşlerime anlatırdım. Bütün bu öyküler savaş, ya da daha doğrusu, savaşa son verme hakkındaydı. Savaş isteyen ülkelere bir ders vermek gerekiyordu: bunun için de bu ülkeleri, sonunda savaştan vazgeçinceye dek tekrar tekrar kuşatmak gerekiyordu. Barış kahramanlarının etkisi altında bulunan diğer ülkeler, yani iyiler, bir birlik oluşturuyorlardı, bunlar ötekilerden çok daha iyiydiler, öyle ki, sonunda mutlaka kazanıyorlardı. Ama bu kolay değildi, bitip tükenmek bilmeyen güç ve acı mücadeleler yaşanıyor, durmadan yeni buluşlar, duyulmamış kurnazlıklar ortaya çıkarılıyordu. Bu savaşların en önemli özelliği ölülerin daima yaşama geri dönmesiydi. Bu amaçla icat edilmiş özel takılar, büyüler vardı, bütün cesetler, hatta savaşı durdurmaya yanaşmayan kötü tarafın ölüleri bile savaş alanında ayağa kalkıverip yürümeye başladıklarında —altı ve sekiz yaşlarında olan— kardeşlerim müthiş etkileniyordu. Bütün öyküler bu olayla son buluyordu, serüvenlerle dolu haftalar süren savaşlar sırasında ne olursa olsun, zafer anı, yani öyküyü anlatanın asıl ödülü, bütün savaşçıların birer birer ayağa kalkıp, yaşamlarına yeniden kavuştukları andı.

Okuldaki ilk sınıfım kalabalıktı; kimseyi tanımıyordum, başlangıçta, düşüncelerim doğal olarak ilgi alanları benimkilerle çakışan birkaç arkadaşta yoğunlaştı. Bana yabancı olan bir konuda uzmanlaştıklarını gördüğümde onlara hayranlık duyuyor, hiç yanlarından ayrılmıyordum. Ganzhom Latincede bayağı iyiydi, Viyana'da bu dili hayli ilerletmiş

olmama karşın, benimle yarışabilecek durumdaydı. Bu da bir şey mi, aramızda Yunan alfabesini bilen tek kişiydi. Onu da kendi başına öğrenmişti, kendini bir ozan olarak gören bu çocuk çok yazı yazdığından, Yunan harfleri onun gizli şifreleri haline gelmişti. Defter üstüne defter dolduruyor, biten defterleri önce bana veriyordu; ben sayfaları çevirmekle kalıyor, tek bir sözcük okuyamıyordum. Defterlerin bende uzun süre kalmasına izin vermiyordu; daha ben onun bu yeteneğine duyduğum hayranlığı dile getirdiğim anda defteri geri alıyor ve inanılmaz bir hızla gözlerimin önünde yeni bir deftere başlıyordu. Yunan tarihi konusunda da benden daha az hevesli değildi. Bu dersin öğretmeni Eugen Müller, harika bir adamdı, ama benim ilgim Yunanların özgürlüğü konusunda yoğunlaşırken, Ganzhoru daha çok onların büyük yazarlarıyla ilgileniyordu. Yunan dili konusundaki bilgisizliğini kabullenmekten hoşlanmıyordu. Belki de kendi başına çalışmaya başlamıştı, çünkü üçüncü sınıfta yollarımızın ayrılacağından söz ettiğimizde —kendisi edebiyat bölümüne geçmek istiyordu— ben hayranlık ve biraz da gıptayla, “O zaman Yunanca dersi alırsın!” diyordum, o ise kibirli bir havayla, “O zamana kadar çoktan öğrenmiş olacağım,” yanıtını veriyordu. Ona inanıyordum, böbürlenen bir tip değildi; söylediği her şeyi yerine getirirdi, kimsenin haberi olmadan gerçekleştirmeye karar verdiği birçok şeyi sonuçlandırmış olarak çıkardı karşımıza. Sıradan şeyleri küçümsemesi, evde yabancısı olmadığım davranışları anımsatıyordu bana. Bu tutumunu sözcüklere dökmezdi hiçbir zaman; söz büyük bir yazarın önemsiz bir özelliğine gelmişse, başını çevirir, sessizliğe gömülürdü. Sanki yanlardan sıkılmış gibi dar ve uzun olan ve hep yukarda, ama biraz eğik tuttuğu kafası, böyle zamanlarda açılıvermiş bir çakıyı, açılıp da kapanmayan, öyle kalakalan bir çakıyı andırırdı; Ganzhorn'un ağzından kaba ya da edepsiz bir söz asla çıkmazdı. Derste, hem sınıftan biri, hem de ondan tümüyle kopmuş gibiydi. Ondan kopya çeken hiç kimse pişmanlık duymadan edemezdi, hep, farkında değilmiş gibi yapar, ne defterini kopya çekene uzatır, ne de çekip kapatırdı; hileyi onaylamıyordu, bu yüzden de bu işin ayrıntılarını tümüyle karşısındakine bırakıyordu.

Sokrates'i okumaya başladığımızda, sınıf bana Sokrates adını taklak eğlenmeye başladı, böylece belki de yazgısının ciddiliğini hafifletmeye çalışıyordu. Çocuklar ara ara, pek öyle derin bir iz bırakmayan gülmelerini, eğlenmelerini sürdürdüler, ama oyun kesilmeyince Ganzhom sinirlenmeye başladı. Onu hep defterine bir şeyler yazarken görüyordum, arada bir soran gözlerle bana bakıyor, ciddi ciddi başını sallıyordu. Bir hafta sonra bir başka defteri bitirdi, ancak bu kez vermek yerine bana okumak istediğini söyledi. Bir ozanla düşünür arasında geçen konuşmayı yazmıştı. Ozanın adı, Comutotum, yani "bütün beynuz"du, bu, Ganzhom oluyordu, adını Latinceye çevirmekten hoşlanıyordu; düşünürse bendim. Benim adımı tersten okumuş, Saile Ittenacus şeklinde iki çirkin sözcük bulmuştu. Düşünürün Sokrates'le yakından uzaktan ilgisi yoktu, öyle tezgâhtan çıkma bir sofist, Sokrates'in rastgele seçtiği biriyle özdeşleştirmişti beni. Ama bu, diyalogun yalnızca bir özelliğiydi; asıl önemli olan, ozanın düşünüre dört bir yandan saldırması, fikirlerini çürütmesi, sonunda onu paramparça edip geriye hiçbir şey bırakmamasıydı. İşte bu Ganzhorn'un bana bizzat okunan zaferini oluşturuyordu; ben, hiç alınmadım. Adım tersten okunduğu için, üstüme alınmadım; adımı aynen kullansaydı, biraz alınırdım belki. Defterlerinden birini bana okuduğuna seviniyordum. Arkadaşım beni Yunan gizemlerinden biriyle tanıştırmışçasına gururlanıyordum. Aramızda hiçbir şey değişmedi, bir süre sonra, biraz çekinerek de olsa bir karşıt diyalog yazmayı düşünüp düşünmediğimi sorduğunda, gerçekten şaşırdım. Çünkü o haklıydı; ben onun tarafını tutuyordum, bir ozanla kıyaslandığında düşünürün sözü mü olurdu ki? Bir karşıt–diyalogda neyi yazabileceğim konusunda hiç, ama hiçbir fikrim de yoktu zaten.

Ludwig Ellenbogen beni tümüyle farklı bir yönde etkiledi. Annesiyle birlikte Viyana'dan gelmişti, onun da babası yoktu. Wilhelm Ellenbogen Avusturya parlamentosunun bir üyesiydi, ünlü bir konuşmacıydı, adını Viyana'da sık sık duyardım. Çocuğa bu kişiyi sorduğumda, en küçük bir heyecan göstermeksizin, "Amcam olur," demesi beni şaşırtmıştı. Bu ünlü kişinin amcası olup olmaması umurunda değilmiş gibi konuştu. Kısa bir

süre sonra, çocuğun her konuda böyle davrandığını öğrendim, benden daha çok yetişkine benziyordu, bunun nedeni, yalnızca benden daha uzun boylu oluşu değildi — çünkü çocukların çoğu benden uzundu. Benim hiç bilmediğim konular onun ilgi alanına giriyordu; bunları rastlantı sonucu öğreniyordunuz, çünkü çocukta böbürlenme adeti yoktu, hep bir kenarda ilgisiz duruyor, ne gururlanıyor ne de yapay bir alçakgönüllülük sergiliyordu; bu sınıfın bir parçası değildi sanki. Buna karşın hiç de suskun değildi, her konuşmaya katılabilirdi; sadece; varını yoğunu ortaya dökmekten hoşlanmıyordu, o kadar; belki de hiçbirimizin o konularda bilgisi olmadığından böyle davranıyordu. Yalnızca guatrı olduğundan değil, başka yönlerden de diğer öğretmenlerimizden farklı olan Latince öğretmenimiz Billeter'le sık sık özel konuşmalar yapardı; ikisi bizlerin adını bile duymadığımız kitapları okurlar, birbirlerine kitap önerir, okuduklarını tartışırlar, görüşlerini söylerler ve çoğu kez de aynı noktada birleşirlerdi. Ellenbogen, heyecansız, sakin bir sesle, çocukça duygularını sergilemeksizin konuşurdu; aslında Billeter kaprisli davranırdı. Böyle bir konuşma başladığında, bütün sınıf hiçbir şey anlamaksızın kulak kesilirdi, tartışılan konunun ne olduğu üzerine hiç kimsenin küçücük bir fikri bile olmazdı. Sonunda Ellenbegen başlangıçta olduğu gibi soğukkanlı, kendine egemen bir havayla konuşmaya son verirdi, ama Billeter, bu tür konuşmalardan hoşlandığını belli eder, o anda okulda neyin öğretildiğini hiç umursamayan Ellenbegen'e saygı duyardı. Ellenbogen'in her şeyi bildiğinden emindim, aslında onu diğer çocuklardan biri olarak görmüyordum. Ondan hoşlanıyordum, ama bir bakıma, ondan, bir yetişkin olarak hoşlanmak isterdim; belli konulara, özellikle de tarih dersinde Eugen Müller'den öğrendiğimiz şeylere aşırı ilgi gösterdiğim için onun karşısında biraz mahcup hissediyordum kendimi.

Bu okulda beni ilk saran yenilik, Yunan tarihi dersi oldu. Öchsli'nin genel tarihle İsviçre tarihini anlata kitapları vardı bizde, ikisini de çabucak okumuştum, bunlar birbirini öyle hızlı kurulan bağlarla izliyorlardı ki, bana tek bir kitap okumuşum gibi geldi. İsviçre'nin özgürlüğü, Yunanların

özgürlüğüne denkti. Birini bırakıp birini alıyor, iki kitabı da tekrar tekrar okuyordum. Thermopylae'in özverisi, Morgarten'in zaferiyle ödüllendiriliyordu. İsveç özgürlüğünü içinde bulunduğum yaşantıda yaşıyor ve kendi içimde hissediyordum; çünkü *onların* kendi yazgılarını tayin etme hakları vardı, çünkü onları bir imparator yönetmiyordu, dünya savaşına sürüklenmemeyi başarıyorlardı. İmparatorları, başkomutanlar olarak kabul ediyordum. Kaiser Franz Joseph'i pek düşündüğüm yoktu, çok yaşlıydı ve ortaya çıktığında çok az konuşuyor, genellikle tek bir tümce söylüyordu; büyükbabamın yanında ölü gibi, sönük kalıyordu. Her gün Avusturya ulusal marşını söylüyor, Tanrıdan Kaiser'imizi korumasını istiyorduk; bu korumaya ihtiyacı var gibi geliyordu bana. Marşı söylerken öğretmenin kürsüsünün ardındaki duvarda asılı duran portresine hiç bakmazdım, onu gözümün önüne getirmemeye çabalardım. Belki Bohemyalı hizmetçimiz Fanny sayesinde ona karşı hoşnutsuzluk besliyordum; Kaiser'in adı söylendiğinde kılını kıpırdatmazdı Fanny, imparator bu dünyada yoktu ona göre; bir keresinde, okuldan geldiğimde, azarlayıcı bir sesle şöyle sormuştu hatta: “Gene o Kaiser için şarkı mı söylediniz?”

Ama Alman Kaiser'i Wilhelm'e gelince, onun pırıl pırıl üniformalı resimlerini görmüş, İngiltere'ye karşı hiddetini duymuştum. İngiltere için tehlike çanları çaldığında, ben hep bu ülkenin tarafını tutardım, Manchester'da yaşadıklarımdan sonra İngiltere'nin savaş istemediği ve Alman Kaiser'inin Belçika'yı kuşatmakla savaşı başlattığı konusunda kesin yargılara varmıştım. Rus Çarına karşı da önyargılarım vardı. On yaşımda Bulgaristan'ı ziyaret ettiğimizde, Tolstoy adını duymuştum, savaşı cinayet olarak gören bu harikulâde adamın görüşlerini imparatoruna söylemekten çekinmediği söylenmişti bana. Kendisi birkaç yıl önce ölmüştü gerçi ama insanlar sanki ölmemiş gibi söz ediyorlardı ondan Şimdi yaşamımda ilk kez krallık uygulamalarından uzak bir cumhuriyet yönetiminde bulmuştum kendimi ve büyük bir istekle tarih okumaya başlamıştım. Bir imparatordan kurtulmak olasıydı, bunun için özgürlüğün için *savaşacaktın.* İsviçrelilerden

çok önce, uzun, uzun yıllar önce, Yunanlar müthiş bir üstün güce karşı ayaklanmışlar, kazanmış oldukları özgürlüğü korumayı başarmışlardı.

Şimdi bunu söylemek bana korkunç yavan geliyor, çünkü o zamanlar, yeni algıladığım bu kavramla sarhoş olmuştum, bunu herkese söylüyordum, Marathon ve Salamis adlarına barbarca müzikler uydurmuştum, durup dinlenmeden bunları söylüyordum evde, binlerce kez bu adlardaki her heceyi tekrarlıyordum, sonunda Annemle kardeşlerim kafalarının şiştiğini söylüyor, beni susturuyorlardı. Profesör Eugen Müller'in tarih dersleri, her seferinde aynı etkiyi bırakıyordu. Bize Yunanlardan söz ediyordu, iri iri açtığı gözleri, kendinden geçmiş bir kâhininkileri andırıyordu; bize bakmıyordu bile, o, üzerinde konuştuğu şeye bakıyordu. Konuşması hızlı değildi, ama hiç kesilmiyordu, hantal dalgaların ritmini yansıtıyordu; savaş ister karada olsun ister denizde, kendinizi hep okyanusların ortasında hissederdiniz. Parmaklarını, terden hafifçe ıslanmış alnında gezdirirdi; nadir olarak da, rüzgâra tutulmuşçasına kıvırcık saçlarını düzeltirdi. Ders saati, onun ateşli yudumlarında erirdi; gayret ve isteğini yenilemek için soluk aldığında, bir şey içiyor sanırdınız.

Ama arada bir profesörün zamanı boşa giderdi; bu, onun sınav yaptığı saatlerdi. Bize denemeler yazdım, onları bizimle tartışırdı. Birlikte okyanuslara gitmek dururken böyle sınav yapması bizi üzerdi. Ben, sık sık parmak kaldırır, sorularını yanıtlardım, amacım, soruları çabucak bitirmekti aslında, ama aynı zamanda, onun tümcelerini ne kadar sevdiğimi de kendisine göstermek isterdim. Sözcüklerim belki de öğretmenin kendi heyecanının bir parçası gibi gelirdi dinleyenlere, bu, bazıları derslerde zayıf olan sınıf arkadaşlarımı rahatsız ederdi. Onlar bir imparatorluk yönetiminden gelmiyorlardı, Yunanların özgürlüğü onlar için pek anlam taşımıyordu. Özgürlüğü doğal haklarıymış gibi görüyorlardı, Yunanlar gibi onu savaşarak elde etmemişlerdi.

Normalde kitaplar beni nasıl sarıyorduysa, o dönemde okul da öyle sarıyordu. Bir öğretmenin yaşayan sözcükleriyle öğrendiğim her şey, o

öğretmenin biçimini koruyor ve belleğimde hep onun şeklini çağrıştırıyordu. Ancak kendilerinden hiçbir şey öğrenmediğim öğretmenler de vardı, ama gene de bunlar kişilikleriyle, garip görünüşleriyle, hareketleriyle, konuşma biçimleriyle ve özellikle de birinden hoşlanmaları ya da hoşlanmamalarıyla, bu duygularını belli ettikleri olayla belleğimde yer etmişlerdi. Bütün öğretmenler, farklı ölçülerde de olsa sıcaktı, cömert ve yardımseverdi, adil olma çabası göstermeyen tek bir öğretmen anımsamıyorum. Ama aralarında hoşnutsuzluğunu gizlemeye yetecek iyiliği ve adilliği göstermeyi başaramayanlar da vardı. Bu arada içsel kaynaklar—sabır, duyarlılık, öğrenciye karşı iyi niyetli umutlar besleme gibi konulardaki farklılıklar da vardı. Eugen Müller, öğrettiği ders gereği, büyük ölçüde heves ve de iyi konuşma yeteneği sergilemek durumundaydı, ama kendisi, bu kaçınılmaz gerekliliğin çok daha fazlasına sahipti. Dolayısıyla, daha ilk günden beni öylesine büyülemişti ki, dersi olduğu günleri iple çekiyordum.

Almanca öğretmeni Fritz Hunziker'in işi zordu; yapı olarak renksiz bir insandı, hafiften tiz sesinin bile ilgi çekici kılamadığı düzgünlükten uzak görünümünün de bunda etkisi vardı belki. Uzun boyluydu, göğüs kısmı daracıktı ve tek ayak üstünde duruyormuş izlenimi verirdi; yanıt beklerken sabırlı bir suskunluğa gömülürdü. Hiç kimseye saldırmazdı, ama bunu gerektirecek bir davranışta da bulunmaz, her şeyi kendi haline bırakırdı, yalnızca pek sık başvurduğu alaycı gülümsemesine sığınırdı; hatta, bunu gerektirecek durum ortada kalktığında bile dudakları bir süre daha yamukluğunu korurdu. Bilgisi dengeli, hatta belki yeterinden fazla sınıflandırılmıştı; ayaklarımızı yerden kesmiyordu ders anlatırken, ama dalga geçmemize olanak tanıyor da değildi. Ilımlıydı, hoşgörülüydü, çok pratik bir adamdı. Erken gelişmiş ya da çok bilgili çocuklar, ya da fazla hevesli, istekli öğrenciler onu pek ilgilendirmiyordu. Onu Eugen Müller'in karşıtı olarak görüyordum ve bunda haksız sayılmazdım. Daha sonra Hunziker, bir süre raporlu kaldıktan sonra okula döndüğünde, ne kadar çok

kitap okumuş olduğunu fark ettim, ama okudukları, ona bir rahatlık ve heyecan katmış değildi.

Latince öğretmenimiz Gustav Billeter, bireysel özellikleri çok daha fazla olan bir adamdı. Her gün o koca guatrıyla, sınıfın karşısına çıkmakta gösterdiği yürekliliğe bugün bile hayranlık duyuyorum. Guatrının en görünen tarafını gözlerimizden uzak tutmak için, sınıfın sol köşesinde ayakta durur, sol ayağını bir tabureye dayardı. Bu konumda, akıcı bir dille, biraz yumuşak bir sesle, aşırı bir heyecan sergilemeksizin konuşurdu; nadir de olsa bazen —haklı nedenlerle öfkelendiğinde— sesini yükseltmez, biraz daha süratli konuşmakla yetinirdi. Bize öğrettiği birinci sınıf Latincesi onu sıkıyor olsa gerekti, belki de bu nedenle her zaman insanca davranıyordu. Az bilen, kendini değil aşağılanmış, baskı altında bile hissetmezdi, aynı şekilde, iyi Latince bilenler de kendilerini özellikle önemli kişiler olarak görmezlerdi. Tepkilerini önceden tahmin etmek olanaksızdı, ama ondan korkmuyordu da insan. Sertlikten uzak, kısa bir alaylı tümce, ondan beklenebilecek en aşırı davranıştı, bu tümceyi her zaman anlamazdınız belki, kendi başına uydurduğu, özel ve zekice bulunuvermiş bir küçük ironiydi bu. Kitapları yutardı, ama hangi kitaplarla ilgilendiği konusunda tek bir ipucu yakalamadım, dolayısıyla tek bir kitap adı bile söyleyemem. Sohbetinden hoşlandığı Ellenbogen de—ironiler dışında— her yönüyle ona benziyordu; o da tıpkı Billeter gibi heyecanını dışa vurmayan biriydi, kendisinden öğrendiğimiz Latincenin önemini gözünde büyütmüyordu. Billeter sınıftakilerden ilerde olmamın haksızlık olduğu görüşündeydi ve bir keresinde bana açıkça şöyle dedi: “Diğerlerinden daha hızlı öğreniyorsun, İsviçreliler yavaş gelişirler. Ama sonunda seni öyle bir geçerler ki sen de şaşarsın.” Bununla birlikte hiç de yabancı düşmanı değildi, Ellenbogen'le dostluğu ortadaydı. Bületer'in insanlara karşı çok açık davrandığını hissediyordum, o bir dünya vatandaşıydı ve sanırım yazıyordu da — ve de yazdıklarını yayımlıyordu.

Öğretmenlerin çeşitliliği, şaşırtıcıydı; insanın yaşamında bilincine vardığı ilk çeşitliliktir bu. Bütün duygu ve düşünceleri herkesin gözleri önündedir,

sürekli izlenmekte, ilgi odağı olma durumunu saatlerce ve saatlerce korumaktadırlar, hem de —siz sınıftan çıkamayacağınıza göre— insanda aşırı bir dikkat, hassaslık uyandıran, dikkat kesilmesini, eleştirel ve huysuz olmasını gerektiren sınırlı bir süre, hep aynı sayıda dakikalar boyunca karşınızda dikilmektedirler; kabul etmeyi daha baştan reddettiğiniz ve sizi dikkatli, eleştirel ve huysuz kılan üstünlükleri, henüz kendinizi derslere adamış, çalışkan bir öğrenci olmadığınızdan kendinizi fazla sıkmaksızın onlara ulaşmak yönünde duyduğunuz arzu; hatta sizin karşınızda dikilmedikleri, kendi yaşantılarını sürdürdükleri süre boyunca yaşadıkları saatlerin gizemi; sonra karşınıza hep aynı kişinin çıkmaması, sırayla değişik insanların aynı yerde, aynı rolü üstlenmiş olarak, aynı amaç uğruna, dolayısıyla da kıyaslanmaya açık bir şekilde sergilenmesi... Bütün bunlar bir araya geldiğinde, ortaya amaçlanandan çok farklı bir okul, çeşit çeşit insanlar için oluşmuş bir okul çıkmakta; işte bu okulu yarım yamalak bile ciddiye alsanız, insan doğasının öğrenileceği ilk bilinçli okulla karşı karşıya olduğunuzu anlarsınız.

Bir insanın daha sonraki yaşamını, değişik adlar taşıyan bu öğretmenlerden kaçıyla ve hangileriyle karşılaştığı, hangi insanların bu nedenle sevildiği, hangilerinin eski bir anlaşmazlıktan dolayı defterden silindiği, böylesi bir ilk bilgilenme etkisiyle hangi kararların alındığı, bu bilgi olmaksızın nelerin belki de farklı yaşanmış olacağı açısından incelenmesi güç olmasa, hatta ilginç olsa gerektir. Temeli hayvanlara dayandırılan ve geçerliliğini hep koruyan erken çocukluk tiplemesi, temeli öğretmenlere dayandırılmış bir tiplemenin altında kalır. Her sınıfta öğretmenlerin bazılarını özellikle iyi taklit eden ve bunu sınıf arkadaşları karşısında sergileyen öğrenciler vardır; böyle öğretmen taklitlerinden yoksun bir sınıf, bir anlamda cansızdır.

Şimdi bu anıları gözlerimin önünden geçirirken, Zürihli öğretmenlerimin zenginliği, özellikleri ve çeşitlilikleri karşısında şaşırıyorum. Onların amacına uygun olarak, çoğundan pek çok şey öğrendim; size garip gelebilir ama, elli yıl somasında, öğretmenlerime duyduğum şükran, yıldan yıla artmaya devam ediyor. Ancak, kendilerinden az şey öğrendiklerim bile,

karşımda insanlar olarak, ya da şekiller olarak öylesine bir şekilde duruyor ki, salt bu nedenle, onlara da şükran borçluyum. Onlar, sonraki yıllarda, dünyanın asıl etmeni olarak ele aldığım dünya nüfusunun ilk temsilcileriydiler. Astlık üstük sıralamasının en üstün niteliklerinden biri olan birbirinin yerini alma durumunu asla yaşamadılar; onların aynı zamanda bir şekil olarak kalması, kişiliklerinden hiçbir şey eksiltmedi. Bireylerle tipler arasındaki akışkan sınır, gerçek bir yazarın asıl kaygısını oluşturur ancak.

Bir Kafa
Bir Subayla Tartışma

Yunan bağımsızlık savaşları beni büyük bir tutkuyla ilgilendirmeye başladığında on iki yaşındaydım; aynı yıl, yani 1917, Rus Devriminin gerçekleştiği yıldı. Daha mühürlenmiş yük vagonundaki yolculuğuna bile başlamadan, herkes Lenin’in Zürih'te yaşadığını söylüyordu. Yüreği savaşa karşı müthiş bir nefretle dolu olan annem, savaşı sona erdirebilecek her bir olayı adım adım izliyordu. Siyasal bağları yoktu, ama Zürih, birbiriyle ilgisi olmayan ülke ve eğilimlerin savaşa karşı temsilcilerinin merkezi olmuştu. Bir keresinde, bir kafenin önünden geçerken, pencerenin yanında oturan bir adamın müthiş büyüklükteki kafasını gösterdi, yanında kocaman bir gazeteler yığını duruyordu; adam gazetelerden birini eline almış, gözlerine iyice yaklaştırmış okuyordu. Ansızın başını geriye attı, yanında oturan bir adama döndü ve onunla ateşli ateşli konuşmaya başladı. Annem, “Ona iyi bak,” dedi. “Bu Lenin'dir. Bu adı çok duyacaksın.” Yürümeyi kesmiştik, Annem, öyle durup bakmaktan azıcık utanmıştı (böyle bir nezaketsizlik yapsam beni mutlaka azarlardı), ama Lenin'in ani hareketi onu etkilemişti, birden yanındaki adama dönerken sergilediği enerji, Anneme geçiverdi. Diğer adamın, tam yanında duran Lenin'in saçsız kafasıyla müthiş bir

çelişki oluşturan gür siyah ve kıvırcık saçları çok ilgimi çekmişti; ama beni bundan daha da şaşırtan durum, Annemin kımıltısızlığıydı. Derken, “Haydi, burada böyle duracak değiliz,” dedi ve beni kolumdan çekti.

Çabuk geçen birkaç ay sonra, bana Lenin'in Rusya'ya vardığını söyledi, önemli bir şeylerin olduğunu anlamaya başladım. Ruslar, öldürmekten bıktılar, dedi Annem, “herkes öldürmekten bıktı, hükümetlere karşı olanlar da, onların yanında olanlar da, yakında kesecekler öldürmeyi.” Savaşı her zaman için “öldürme” sözcüğüyle dile getirirdi. Zürih'e vardığımızdan beri bu konuda benimle çok açık konuşmaktaydı; Viyana'dayken, okulda aklımın karışabileceği ya da kavga edebileceğim düşüncesiyle biraz çekiniyordu savaştan söz etmekten. “Siz, size bir şey yapmamış birini asla öldürmeyeceksiniz,” dedi bir keresinde yakaran bir sesle; üç oğlu olduğu için gurur duyduğu kadar, bizim de bir gün böyle “öldürücüler” ya da “katiller” olacağımızdan korkuyordu; bunu seziyordum. Savaşa karşı duyduğu nefretin özel bir başlangıcı vardı: Bir keresinde bata henüz okumamı istemediği Faust'u anlatırken, şeytanla yaptığı anlaşmayı onaylamadığını söylemişti. Böyle bir anlaşmayı haklı çıkarabilecek *tek bir* neden olabilirdi: savaşa son vermek. İnsan —başka hiçbir nedenle değil ana — bu amaçla şeytanla bile işbirliği edebilirdi.

Bazı akşamlar Annemin arkadaşları, savaşın Zürih'e getirdiği Bulgar ve Türk Sefaradlar, bizim evde toplanırdı. Çoğu orta yaşlı, ama bana yaşlı görünen evli çiftlerdi; onları pek sevmezdim, bana göre fazla Oryantaldiler (Doğulu'ydular) ve yalnızca ilginç olmayan konuları konuşuyorlardı.

Bir adam yalnız geliyordu, Herr Adjubel dediğimiz bir duldu bu; diğerlerinden farklıydı. Dimdik yürürdü, görüşlerini derin bir inanmışlıkla savunurdu, Annemin, kendisine kabaca yöneltti̇ği hiddeti, sakin sakin ve de kibarca görmezlikten gelirdi. Balkan Savaşında Bulgar subayı olarak savaşmıştı, ciddi bir yara almış ve giderilmesi olanaksız bir sakatlık nedeniyle evine dönmüştü. Dayanılmaz acılar çektiğini herkes biliyordu, ama o bunları belli bile etmiyordu. Ağrılar dayanılmaz hale geldiğinde,

ayağa kalkar, ivedi bir görüşmesi olduğunu söyler, Annemin önünde eğilerek selâm verir ve hızla evimizden çıkardı. O gidince diğer konuklar onu konuşur, çektiği acıları bütün ayrıntılarıyla anlatır, ondan övgü ve acımayla söz ederler, böylece de subayın gururunun engellemek istediği şeyin ta kendisini güzel güzel yerine getirirlerdi. Annemin bu türden konuşmaları kesme çabası gösterdiğini fark ettim. Adamla evimizden ayrıldığı ana dek tartışmaktaydı Annem, bu türden tartışmalarda, yani savaş konusunda son derece kesin tavırlı ve kırıcı olabileceğinden, konuk için söylenenleri üstüne alınıyordu: "Saçma! Sancısı falan yoktu. Benim sözlerimden alındı. Başından savaş geçmemiş bir kadının o konuda konuşmaya hakkı yok sanıyor. Haklı. Ama Siz kendi görüşlerinizi söylemeyince iş bana düşüyor. Bana darıldı. Sözlerimi hakaret olarak aldı. Ama gururlu bir insan olduğundan nazikçe ayrıldı."

Diyelim biri kaba bir şaka yaptı ve şöyle dedi: "Anlamıyor musun Mathilde, sana âşık oldu adam, evlenme teklif edecek!"

Annem hemen parlıyor ve burun deliklerini titrete titrete, "Hele bir kalkışsın, hele bir söylesin!" diye atılıyordu. "Hiç tavsiye etmem! *Erkek* olduğu için ona saygı gösteriyorum, ama hepsi bu." Bu evimizde bulunan ve hepsi de eşleriyle gelmiş diğer erkeklere keskin bir bıçak gibi saplanıyordu; ama Herr Adjubel'in acılarıyla ilgili dayanılmaz konuşmaları kesmiş oluyordu.

Herr Adjubel'in sonuna kadar oturmasını yeğlerdim. Bu tartışmalardan, daha önce bilmediğim birçok şey öğrendim. Kendisi çok zor bir durumdaydı. Bulgar ordusuna, belki Bulgaristan'a olduğundan daha bağlıydı. Türklerden bağımsızlıklarını Rusya'ya borçlu olan Bulgarların geleneksel Rus yanlısı duygularını paylaşıyordu. Şimdiyse Bulgarların Rusların düşmanları tarafında yer alması nedeniyle ne yapacağını bilmiyordu. Bu koşullar altında da savaşmak isterdi kuşkusuz, ama vicdan azabı çekerdi, dolayısıyla savaşma yeteneğinden yoksun olması daha iyiydi belki. Ne var ki, şimdi Rusya'daki olayların bu yeni gelişmesi işleri

büsbütün karıştırmıştı. Rusların savaşı terle etmeleri, diyordu, Merkezi Güçlerin yok edileceğinin belirtisidir. Kendi deyişiyle cerahat, yayılacaktı; önce Avusturya sonra da Alman askerleri savaşı bırakacaklardı. Peki bu durumda Bulgaristan ne olacaktı? Yalnızca kurtarıcıları karşısında sonsuza dek Kain —nankör— damgasını yemekle kalmayacaklar, aynı zamanda ikinci Balkan Savaşında olduğu gibi bütün güçler onların üzerine yüklenecek ve ülkeyi kendi aralarında bölüşeceklerdi. *Finis Bulgariae!*

Annemin, Herr Adjubel'in savunduğu fikirlerin her birine yapışıp onların hepsini nasıl paramparça ettiği tahmin edilebilir. Temelde Annem herkesi karşısına almıştı, onlar, savaşa hızla son verilmesini isteseler de, bu sonucun, Rusya'daki Bolşeviklerin etkinlikleri sayesinde elde edilmesini tehlikeli bir tehdit olarak görüyorlardı. Hepsi de orta sınıf insanlarıydı, halleri vakitleri az–çok yerindeydi; Bulgaristan'dan gelmiş olanlar, devrimin oraya da yayılacağından korkuyorlardı; Türkiye'den gelmiş olanlarsa, eski Rus düşmanını, yeni bir kılıkta olsa bile, İstanbul'da görmüşlerdi. Öyle de olsa böyle de olsa Annemin görüşü değişmiyordu. Onun için önemli olan tek şey, kimin gerçekten savaşa son vermek istediğiydi. Bulgaristan'daki en zengin ailelerden birinin kızı olan Annem, Lenin'i savunuyordu. Diğerleri gibi onda bir kötülük göremiyordu, insanoğluna yararı dokunacak bir kişiydi Lenin.

Annemin kendisiyle kavga ettiği Herr Adjubel, onu anlayan tek kişiydi, çünkü kendisinin de bir görüşü vardı. Bir keresinde Anneme şöyle bir soru sordu (bütün bu akşam misafirliklerinin en dramatik anıydı o): “Ben bir Rus subayı olsaydım Madam ve kendi adamlarımın yanında Almanlara karşı savaşmakta kararlılık gösterseydim, beni vurdurur muydunuz?” Annem bir an bile düşünmeden şu yanıtı vermişti: “Savaşın sona ermesine karşı olan kim olsa vurdururdum. O insanlığın düşmanı sayılırdı çünkü.”

Odada bulunanların — ödüncü iş adamlarıyla onların duygulu eşlerinin kapıldığı dehşet onu bir milim geriletmedi. Herkes bir ağızdan

konuşuyordu: “Ne? Bunu yapmaya yüreğin nasıl dayanır? Herr Adjubel'i vuracak yürek var sende ha?”

“O bir korkak değil. Nasıl ölüneceğini bilir, sizin gibi değil o, öyle değil mi Herr Adjubel?”

Annemin görüşünü paylaşan tek kişi o oldu. “Evet Madam, siz, kendi açınızdan haklısınız. Sizde bir erkek inadı var. Ayrıca gerçek bir Arditti'siniz!" Bu son sözcükler, (baba tarafımın tersine hiç hoşlanmadığım) ailesine yöneltilen bu övgü, beni hiç etkilemedi; ama itiraf etmek gerekir, karşılıklı konuşmaların ateşliliğine karşın, Herr Adjubel'i asla kıskanmadım ve kısa bir süre sonra, hastalığına yenildiğinde, ikimiz de ağladık, Annem, “Bulgaristan'ın çöküşünü görmediği iyi oldu,” dedi.

Gece Gündüz Okuma
Armağanların Yaşamı

Belki de evimizdeki koşulların değişmiş olması nedeniyle, eski edebiyat akşamlarını sürdürmüyorduk. Annem, üçümüz de yatağa girinceye dek durup dinlenmeden' çalışıyordu. Yeni görevlerini acımasız ve de suratsız bir kararlılıkla yerine getiriyordu. Yaptığı her şeyi sözcüklere dökerdi; iyi ki de konuşuyordu, yoksa bu işleri yapmadaki isteksizliğini içine atması onu yeterinden fazla sıkardı. Eski alışkanlıklarının tersine, her şeyin saat gibi işlemesini isterdi; bu nedenle bu işleyişe uygun sözcükler bulur ve söylerdi: “Haydi bakalım düzenli olalım çocuklar!” derdi bize. “Düzenli olalım!” Bu sözcüğü öyle sık söylüyordu ki, gülüyorduk, bunu komik buluyor ve koro halinde tekrarlıyorduk. Ama o bu düzenli olma sorununu çok ciddiye alıyor ve bizim dalga geçmemize kızıyordu. “Kendi başınıza yaşamaya başladığınızda göreceksiniz. Düzenli olmazsanız, hiçbir şey başaramazsınız!” Bununla, her şeyin sırasıyla yapılması gerektiğini

anlatmak istiyordu; yapılacak bütün bu basit işler arasında hiçbir şey diğerinden daha basit ya da daha kolay değildi. Ama bu sözcük onu gayrete getiriyordu, her şey için söyleyecek sözü vardı ve belki de ev yaşantımızdaki güzelliği her şeyin açıkça konuşulmasına borçluyduk.

Ama aslında, akşamlar için yaşardı annem, hepimiz yataklarımıza ’ kapandığımızda, okuma fırsatı bulurdu. Şimdi o büyük Strindberg saatleri başlıyordu. Ben hemen uyumazdım, oturma lodasından sızan ışığı izlerdim. Sandalyesinin üzerine diz çöker, dirseklerini masaya, başını sağ yumruğuna dayar, sarı Strindberg ciltlerini önüne yığardı. Her doğum gününde ve Noel’de, ciltlere bir yenisi eklenirdi; bizden armağan olarak istediği buydu. Bu kitapları okumama izin verilmemesi duyduğum heyecanı artırıyordu. Hiçbirine de gizlice bakmaya girişmiyordum; bu yasağı seviyordum. Sarı ciltlerde, ancak bu yasaklamadan kaynaklandığını söyleyebileceğim bir tinsel güç vardı, başka hiçbir şey, ona yalnızca başlığını bildiğim yeni bir Strindberg kitabı vermekten daha çok mutlu edemezdi beni. Akşam yemeğini yedikten, masayı topladıktan, küçük kardeşlerim de yatırıldıktan sonra, sarı ciltler yığınını masaya taşır, tam gerektiği yere dizerdim. Biraz konuşurduk, sabırsızlığını hissederdim; kitaplar gözümün önünde duruyordu, sabırsızlığını anlıyordum, bu yüzden ona işkence etmeden sessizce yatağıma giderdim. Oturma odasının kapısını kapatırdım çıkarken, soyunurken, odada bir aşağı bir yukarı yürüdüğünü duyardım. Yatağıma uzanır, sandalyeye otururken çıkardığı gıcırtıları dinler, sonra da kitabı eline aldığını hissederdim, kapağını açtığından emin olunca, gözlerimi kapının altından sızan ışığa çevirirdim. Şimdi artık, dünya yansa yerinden kalkmayacağını bilirdim; minik fenerimi yakar, yorganın altında kendi kitabımı okumaya başlardım. Bu benim gizimdi, kimse bilmemeliydi gece kitap okuduğumu ve bu, Annemin kitaplarıyla ilgili gizin karşılığını oluşturuyordu bana göre.

Gecenin ilerlemiş saatlerine dek okurdu. Cep fenerimin pilini fazla kullanmamam gerekiyordu, harçlığımın büyük bir bölümünü Anneme alacağım armağanlara ayırdığımdan, pilleri, pek de fazla olmayan

harçlığımın minik bir bölümüyle alıyordum. Dolayısıyla çeyrek saatten fazla okuduğum olmuyordu pek. Sonunda gizim ortaya çıktığında, büyük bir gürültü koptu; Annem ihanete asla dayanamazdı. El koyduğu fenerin yerine bir başkasını almayı başarmıştım; ama Annem, kardeşlerimi başıma nöbetçi dikti; ansızın yorganı üstümden çekip beni suçüstü yakalamaya bayılıyorlardı. Uyandıklarında, başımı yastıkta görmemişlerse, yorganın altında olduğumu anlarlar, sessizce yataklarından kalkar, çıt çıkarmadan ve de genellikle ikisi birden yatağımın başına gelerek yorganı fora ederlerdi. Ansızın çıplak kalakalırdım. Daha ben ne olduğunu anlamadan zafer çığlıkları kulaklarımı sağır ederdi. Rahatsız edildiği için müthiş öfkelenen Annem sandalyesinden kalkar, beni mahvedecek sözcükleri anında bulur —”Demek güvenebileceğim hiç kimse yok bu dünyada!”— ve kitabı bir haftalığına saklardı.

Ceza ağırdı, çünkü söz konusu kitap, Dickens'ındı. O dönemde bana bu kitabı vermişti ve daha önce hiçbir yazarı böylesine büyük bir tutkuyla okumamıştım. *Oliver Twist* ve *Nicholas Nickleby* ile başlattı beni, özellikle de İngiliz okullarındaki çağdaş koşullan anlatan bu ikinci kitap beni öylesine sarmıştı ki elimden bırakamıyordum, Kitabı bitirdim mi, al baştan ediyor, ilk sayfasından son noktasına dek yeniden okuyordum. Bu üç dört kez, belki de daha fazla sürdü. “Ama sen bu öyküyü biliyorsun zaten,” diyordu, “Başka bir şey okusan daha iyi olmaz mı?” Ama öyküyü ne kadar iyi bilsem, o kadar yeniden okumak istiyordum. Annem bunu kötü bir gençlik alışkanlığı olarak görüyor ve Babamın verdiği, bazen, artık ezberlemiş olsam bile kırk kez okuduğum ilk kitapları bundan sorumlu tutuyordu. Yeni yeni kitaplardan ballandıra ballandıra söz ederek bu alışkanlığımı kırmaya çabalıyordu; neyse ki Dickens çok kitap yazmıştı. Annemin en sevdiği ve yazarın en iyi kitabı olarak kabul ettiği *David Copperfield”ı* diğer kitaplarını bitirdikten sonra okuyacaktım. Diğer kitaplarını sonsuza dek tekrar tekrar okuma isteğimi söndürebileceği umuduyla, bu kitabı övüp duruyordu. İyi bildiğim bir şeye karşı duyduğum sevgiyle, Annemin çeşitli şekillerde körüklediği bir merak arasında

kalmıştım. “Artık bu konuyu kapatalım,” dedi sonunda anlatılması olanaksız bir sıkkın bakışla, “Yeterince konuştuk. Aynı şeyleri tekrar tekrar söylememi mi istiyorsun? Ben sen değilim. Gel şimdi bundan sonra okuyacağın kitaptan konuşalım!” Onunla yaptığım konuşmalar hâlâ yaşamımın en önemli olayı olduğundan, harikulâde bir' kitabın bütün ayrıntılarını onunla tartışmamaya dayanamayacağımdan, artık bir şey söylemek istemediğini ve inadımın onu gerçekten sıkmaya başladığını gördüğümden, yavaş yavaş boyun eğdim ve her Dickens kitabını yalnızca iki kez okumakla sınırladım kendimi. Bir Dickens'tan sonuna dek ayrılmak, belki de kitabı ödünç aldığım kitaplığa kendi ellerimle geri götürmek bana çok acı geliyordu. (Her şeyimizi Viyana'da bırakmıştık, eşyalarla kitaplığımızı bir depoya yerleştirmiştik, dolayısıyla çoğu kitaplar için Annem Hottingen Okuma Çevresine bağlıydı.) Ama Annemle yeni bir Dickens konuşma isteği çok daha güçlüydü, sonuç olarak, bütün bu harika şeyleri borçlu olduğum, beni bu konulardaki sarsılmaz huyum olan inatçılıktan kurtaran o oldu.

Bazen bana aşıladığı tutkulardan kendisi de ürkerdi, böyle zamanlarda, beni başka yazarlara yöneltmeye çalışırdı. Bu özendirme alanındaki tek başarısızlığı Walter Scott'un yapıtlarında kendini gösterdi. Belki ilk kez ondan söz ettiğinde yeterince galeyana gelemedi, belki yazar, o zamanlar bize göründüğü kadar tatsızdı, bilemiyorum. Onu yeniden okumak bir yana, iki üç romandan sonra başka kitabını elime almaz, oldum; bu davranışımda öylesine kararlıydım ki, Annem zevklerimi övdü ve ondan duyabileceğim en güzel sözleri söyledi: “Ne de olsa benim oğlumsun. Ben de bu yazarı hiç sevmemiştim. Ama tarih ilgini çeker diye düşündüm.”

“Tarih ha!” diye haykırdım. “Bu da tarih mil Kafasız şövalyelerle zırhları ne zamandan beri tarih oluyor!” Bu son, ikimizi de hoşnut eden bir kısa Scott döneminin sonu oldu.

Zihinsel eğitimimle ilgili hiçbir konuda, başkalarının söylediklerini umursamazdı; ama bir noktada biri onu etkilemiş olsa gerekti. Belki zaman

zaman diğer velilerle birlikte geldiği okulda bir şey duymuştu, belki katıldığı bazı konferanslar onu tedirgin etmişti, bilemiyorum. Sonuçta, bir gün, benim yaşımdaki diğer çocukların neler okuduğunu bilmem gerektiğini, aksi halde arkadaşlarımı anlayamayacağımı söyledi. Beni, haftalık bir çocuk dergisi olan *Der Gute Kamerad*'a abone etti, nedenini hâlâ anlamış değilim ama, bu dergiyi de tıpkı Dickens'ı okurken duyduğum zevkle okudum sayılır. Dergide, “Sacramento Altını” gibi California'da altın arayan İsviçreli Sutter'le ilgili heyecanlı devamlı öyküler vardı, en merakla beklediğim öyküyse, imparator Tiberius'un dalkavuğu Seianus'u anlatan bölümlerdi. Bu benim geç Roma tarihiyle ilk ve en gerçek karşılaşmam oldu, bir güç ya da yetke simgesi olarak hor gördüğüm bu imparator, içimde, beş yıl önce İngiltere'de, Napoleon’un öyküsüyle başlayan bir şeyi kaldığı yerden sürdürüyordu.

Annem Strindberg'i elinden düşürmüyordu ama yalnızca onu okuyor değildi. Rascher yayınevinin yayınladığı savaş karşıtı kitaplardan oluşan bir dizi vardı. Latzko'nun *Savaşan Halklar,* Leonhard Frank'ın insan *iyidir,* Barbusse'ün *Ateş* adlı kitapları, bana en çok sözünü ettiği üç yapıttı. Bizden armağan olarak Strindberg'in yanı sıra bunları da isterdi. Harçlıklarımız çok az olduğundan, nerdeyse hepsini bu amaç için bir kenara koymamıza karşın bu kitapları almaya yetmiyordu. Ama bana ayrıca okulda hademeden çörek almam için birkaç kuruş veriliyordu. Karnım acıkıyordu doğrusu, ama Anneme yeni bir kitap alabilecek parayı bir arada görmek daha heyecan vericiydi. Önce fiyatını öğrenmek için Rascher’e giderdim, *Limmatquai*'deki o capcanlı dükkana girmek, çoğu kez, bundan sonraki armağanımızın ne olacağını soran satıcıları görmek ve elbet, günün birinde okuyacağım bütün o kitaplara bir göz atmak çok hoşuma giderdi. Beni etkileyen, bu yetişkinler arasında kendimi daha büyük ve daha sorumlu hissetmemden çok, gelecekte, hiç tükenmeyeceklerini gördüğüm bu kitapları okuyacağım umuduydu. Zira o güllerde bende geleceğe yönelik herhangi bir kaygıdan' söz edilebilirse, tek düşündüğüm, dünyada mevcut kitapların yeterli olup olmayacağıydı. Ya hepsini okuyup bitirirsem ne

olurdu? Elbet en iyisi, sevdiklerimi tekrar tekrar okumaktı, bundan çok hoşlanıyordum, ama bu zevki canlı tutan öğelerden biri, daha okuyacak pek çok kitabın bulunmasıydı kuşkusuz.

Tasarlanan armağanın fiyatını öğrendim mi, hesaba otururdum. Kitap için yeterli parayı biriktirmek için kaç çöreği yiyebilir, kaçına elimi süremezdim? Paranın tamamlanması hep birkaç ay sürerdi; yani kitap, parası sayfa sayfa toplanırdı. Bazı okul arkadaşlarım gibi arada bir bir çörek alıp karşılarında yeme isteği, bu amaç yanında önemsiz kalıyordu. Tersine, bir çöreği tüketmekte olan birin yanında dikilip zevke benzer bir duyguyla —bunu anlatacak başka sözcük bulamıyorum— eline kitabı verdiğimizde Annemin yüzündeki şaşkınlığı gözümün önüne getirmekten hoşlanıyordum.

Her seferinde de şaşırırdı. Hangi kitabı aldığımızı asla bilemezdi. Ama beni Hottingen Okuma Çevresine, yeni bir kitap almam için göndermiş de, herkes o kitabı konuştuğu ve istediği için, kitaplık üyelerinden biri almışsa, hele beni gene gönderip de iyice sabırsızlanmışsa, yeni armağanın bu kitap olacağına hemen karar verir, böylece “politikamın” bundan sonraki adımını saptamış olurdum. Artık iş, onu yanlış yönlendirmeye kalıyordu. Okuma Çevresine gider kitabı gene isterdim, düş kırıklığına uğramış bir anlatımla geri gelir, “Latzko gene alınmış!” derdim. Sürpriz günü yaklaştıkça düş kırıklığı artardı; bir gün önce, belki de ayağımı öfkeyle yere vurup Annemin Hottingen Okuma Çevresinden ayrılmasını önermişimdir. O, “Bunun yararı olmaz,” demiştir düşünceli düşünceli “Sonra hiç kitap alamayız.”'

Ertesi güt, elinde yepyeni bir Latzko kitabı tutmaktadır, şaşırmamak elde mi! Elbet, bunu bir daha asla yapmayacağıma, okulda artık her gün çörek yiyeceğime söz vermek durumunda kalıyordum, ama Annem, o minik harçlığı kesmekle korkutmadı beni hiç. Bu onun kişilik yapısında olmayan bir özellikti, hem belki de küçük günlük özverilerle biriktirdiğim parayla alınmış olması nedeniyle bu kitap onu özellikle mutlu ediyordu. Kendisi, ağzının tadını bilen, seçkin yemekler yemekten hoşlanan biriydi. Tutucu

yemeklerimiz sırasında, özlediği yemeklerden söz etmekten çekinmezdi, bizi basit yiyeceklere alıştırma kararından rahatsız olan yalnızca kendisiydi.

Önünde sonunda ondaki zihinsel ilgiyi politize eden bu tür kitaplar olsa gerekti. Barbusse'ün *Ateş*'ini uzun süre elinden bırakmadı. Kendince gerekli gördüğünden çok daha fazla söz ediyordu bana bu kitaptan; kendi görüşünü hep korudu ve kitapta yazanları bana biraz yumuşatarak anlattı.' Ama gene de yalnızlığı seven biriydi ve herhangi bir barış derneğine katılmadı. Leonard Ragaz'ın konuşmasını dinleyip eve geldikten sonra öylesine heyecanlıydı ki, ikimiz gece yanlarına dek oturup konuştuk. Ama toplu etkinlikler konusundaki çekingenliği aşılmaz olarak kaldı. Bunu, yalnızca üçümüz için yaşadığı gerekçesiyle açıklıyordu, ayrıca, bu erkek cinsli savaş dünyasında hiç kimse bir kadını dinlemeyeceğine göre, kendi başına yapamadığını, biz üçümüz, büyüdüğümüzde, hepimiz de kendi yeteneklerimize göre yapacak, onun düşüncelerini savunacaktık.

O dönemde Zürih'te çok şeyler oluyordu, Annemse, yalnızca savaş karşıtı şeyleri değil, duyduğu her şeyi iyice öğrenmeye, izlemeye çalışıyordu. Ona akıl verecek kimsesi yoktu; zihinsel olarak, gerçek anlamda yalnızdı; bazen ziyarete gelen arkadaşları arasında en açık fikirli ve en aydın kişi annemdi belki de; kendi başına üstlendiği şeyleri gözümün önüne getirdiğimde bugün bile şaşıyorum. En güçlü inançlar konusunda bile kendine özgü bir görüşü vardı. Stefan Zweig'ın *Jeremiah'ı* konusunda şunları söylediğini anımsıyorum: “Kağıt parçası! Bomboş! Saman yığını! Belli ki kendisi hiçbir şeyi yaşamamış! Bu saçmalıkları yazacağına oturup Barbusse okusa ya!” Gerçek *deneyime* müthiş saygı duyardı. Kendisi hiçbir zaman bir sipere girmiş değildi, bu yüzden savaşma eylemi konusunda ağzını açmaya cesaret edemezdi; kadınların da askere alınmasının iyi olacağını, o zaman kadınların savaşa daha iyi karşı koyacaklarını söyleyecek kadar ileri gittiği oluyordu. Dolayısıyla bu konularda, kendi görüşünü paylaşacak insanlar bulmasını engelleyen, onun çekingenliği olsa gerekti. İster yazılı olsun ister sözlü, göze girmek için yapılan yapay övgülerden nefret ederdi, tam tamına

doğru olmayan bir şey söylemeye kalktığımda, anında azarlar, beni düzeltirdi.

Bu dönemde, kendi başıma düşünmeye başladığım yıllarda, ona önyargılı bir hayranlık duyardım. Onu kanton okulundaki beğendiğim, hatta saygı duyduğum öğretmenlerimle kıyaslardım. Yalnızca Eugen Müller'de ondaki ateş, ondaki içtenlik vardı; yalnızca o konuşurken Annem gibi gözlerini kocaman açar, dümdüz ileriye bakar, kendisini tümüyle sarmış bulunan konudan bir an bile sapmazdı. Bu öğretmenin derste anlattıklarının hepsini söylerdim Anneme, aktardıklarım onu büyülerdi, çünkü Yunanları yalnızca klasik oyunlardan tanıyordu. Yunan tarihini benden öğrendi, sormaktan hiç utanmıyordu. Bu kez roller değişmişti, savaştan fazlaca söz ettikleri için tarih kitapları okumuyordu. Ama yemeğe oturduğumuzda, bana Solon'u, ya da Themistocles'i sorduğu çok olmuştur. Diktatör olarak görülmesine izin vermediği ve iktidardan çekildiği için, Solon'u özellikle severdi. Onun hakkında hiçbir oyun yazılmamış olmasına şaşıyordu; onu ele alan hiçbir yazar tanımıyordu. Ama Yunanların, böylesi insanların annelerinin adını bile anmamalarını haksızlık olarak değerlendiriyordu. Gracchi'nin annesini, kendi ideali olarak görüyordu. .

Annemin ilgi alanlarını, yaptıklarını–yapmadıklarını bir bir saymamak çok güç benim için. Çünkü her ne olursa olsun, onların birazı bana geçmiştir. Her şeyi bütün ayrıntılarıyla anlatabileceği tek kişi bendim. Hangi heves ya da isteklerden fışkırdıklarını bildiğim için onun katı yargılarını yalnızca ben–ciddiye alıyordum. Pek çok şeyi mahkûm ederdi, ama önce hangi noktalarda bunlara karşı olduğunu, şiddetli ama mantıklı nedenlerle uzun uzun açıklamadan yapmazdı bunu. Belki okuma saatlerini yaşadığımız günler geride kalmıştı, büyük aktörlerin oyunları artık dünyanın belli başlı konusunu oluşturmuyordu; ama onların yerini farklı, ancak hiç de daha küçük olmayan bir “servet” almıştı şimdi: şu anda olmakta olan canavarca olaylar, etkileri ve kökleri. Doğası gereği güvensiz bir insandı, insanların en akıllısı olarak gördüğü Strindberg'de, bu güvensizliğini haklı çıkaran nedenleri bulmuştu, buna artık alışmıştı, onsuz yapamıyordu. Bazen fazla

ileri gittiğini, bana, kendi kaynağımı oluşturacak, güvensizliğin filizlerini ekecek şeyler söylediğini görürdü. O zaman korkar, sanki bunu dengelemek için, özellikle hayran olduğu bir şeyden söz ederdi bana. Genellikle anlaşılması olanaksız güçlüklere bağlı bir şeydi bu, ama her zaman için görkemliliğin de rol oynadığı bir başarıydı. Bu türden dengeleme girişimlerinde bulunduğu anlar, kendimi ona en yakın hissettiğim anlardı. Bu değişikliğin nedenini algılamadığımı sanırdı. Ama daha şimdiden biraz ona benziyordum ve olguları çıplaklıklarıyla görmeye başlamıştım. Saf davranıyor, “soylu” masala inanmış görünüyor, her seferinde onu seviyordum. Ama neden başka zaman değil de o anda bu konuyu açtığını iyi biliyor, bilgimi de kendime saklıyordum. Böylece ikimiz de azıcık birbirimizden bir şeyler saklıyorduk, ama sonuçta gizlenenler aynı olduğundan, bir gizi paylaşmış oluyorduk. Kendimi onun *dilsiz* eşiti olarak gördüğüm o anlar, onu en fazla sevdiğim anlardı. Güvensizliğini benden bir kez daha gizlediğinden emindi; ben, iki şey algılıyordum: acımasız dirayeti ve görkemliliği. O zamanlar, *uçsuz bucaksızlığın* ya da büyüklüğün ne olduğunu bilmiyor, ama *hissediyordum:* öylesine çok sayıda ve öylesine çok çelişen şeyleri bir araya getirebilme yetisi, görünüşteki uzlaşmazlıkların hepsinin bir anda geçerli olduğunu bilmek, korkudan ölmeksizin bunu hissedebilmek, onun adını koymak durumunda kalmak, bunları düşünmek... İnsan doğasının gerçek utkusu — aslında bunları öğrendim ondan.

Hipnoz ve Kıskançlık
Ağır Yaralı

Annem sık sık konserlere giderdi; Babamın ölümünden sonra piyanoya pek seyrek dokunduysa da müzik önemini hep korudu onun için. Belki de kendi müzik aletinin, bazıları Zürih'te yaşayan ustalarını daha çok dinleme fırsatı bulduğundan daha seçici olmuştu. Busoni'nin hiçbir resitalini kaçırmıyordu,

bu sanatçının yakınımızda oturması onu biraz şaşırtmıştı. Başlangıçta, ona rastladığımı söylediğimde beni umursamadı, ancak bu kişinin gerçekten de Busoni olduğunu başkalarından öğrendikten sonra bana inandı ve onu “Busoni” yerine mahalledeki diğer çocuklar gibi “Dschoddo-Babaya-gel” adıyla anmama kızdı. Bir gün beni onu dinlemeye götüreceğine söz verdi, yalnız bir şartı vardı, artık onu o adla anlayacaktım. Dinlediği en büyük klavye ustasıydı o ve diğerlerinden “piyanist” diye söz etmek saçmalıktı.

Bir de, birinci kemancılarının adıyla anılan Schaichet Kuartetinin konserlerine düzenli olarak gider, her seferinde de eve anlatılmaz bir heyecanla dönerdi; bir gün bana öfkeyle Babamın böyle bir kemancı olmaya can attığını söylemeseydi, heyecanına anlam veremeyecektim; bir kuartette çalacak kadar iyi bir kemancı olmak babamın en büyük düşüydü. Neden bir solo konser vermiyorsun diye sormuştu ona annem bir keresinde. Babam başını sallamış ve hiçbir zaman o kadar iyi çalamayacağını söylemişti, yeteneğinin sınırlarını biliyordu, belki bir kuartette çalabilirdi ya da babası erken yaşlarda kemanını elinden almasaydı, bir orkestrada birinci keman olabilirdi belki. “Büyükbaban öyle buyurgan, öyle despot bir adamdı ki...” diyordu, “Kemanı çekip almış ve çaldığını duydukça dövmüş Babanı. Bir keresinde ağabeyine elini ayağını bağlatmış, bütün gece bodrumda bırakmış onu.” içini döküyordu, bana gösterdiği öfkenin etkisini yumuşatmak için de, “Baban öyle alçakgönüllüydü ki...” diye ekledi. Anlamamış gözlerle baktığımı görünce —Büyükbabamın onu dövmesiyle alçakgönüllü olmasının ne ilgisi vardı?— olsa olsa bir birinci keman olabileceğini, yeteneğinin daha fazla olmadığını düşünmesi nedeniyle alçakgönüllü sayılacağını açıklamak yerine, alaycı bir havayla, “Bu bakımdan sen *bana* çekmişsin!” dedi. Bunu duymak hoşuma gitmiyordu, Babamın iyi bir insan olması, salt bu yoksunluktan kaynaklanıyormuşçasına hırstan yoksun bir kişiliğe sahip olduğunu söylemesine dayanamıyordum.

Saint Matthew Passion’ı dinlemesi, başka bir gerekçe gösteremesem de, konseri izleyen günler boyunca benimle gerçek bir sohbete dalamayışı nedeniyle unutmadığım garip bir duruma soktu annemi. Bir hafa boyunca

okuyamadı. Kitabını açıyor, ama tek bir satır okuyamıyordu; okumak yerine Hona Durigo'nun alto sesini duyuyordu. Bir gece gözünde yaşlarla odama geldi ve, “Kitap devri kapandı benim için,” dedi. “Artık asla okuyamayacağım.” Onu avutmaya çalıştım, o okurken yanında oturmayı önerdim, böyle yaparsak o sesi duymazdı belki. Konserde yalnız oturduğun için ses kulaklarından gitmiyor, diyordum; masada yanında oturursam, hep bir şeyler söylerdim, ses de giderek azalırdı. “Ama duymayı *istiyorum*, anlamıyor musun, bir daha asla başka bir şey duymak istemiyorum !"diye haykırdı. Öylesine tutkulu bir patlamaydı ki bu, korktum. Ama yüreğim ona karşı hayranlıkla doluydu, başka bir şey söylemedim. Olayı izleyen birkaç hafta boyunca, arada bir ona ilgi çekici kitaplar verdim, amacımı anladı ve mutluluk ve umutsuzluk karışımı bir havayla, “Onları hâlâ duyabiliyorum,” dedi.

O beni kolladığı gibi ben de onu kolluyordum; birine çok yakınsanız, onun bütün duygularını yanlışsız algılama yetisi kazanıyorsunuz. Her ne kadar tutkuları beni etkiliyorduysa da, bir yanlışlığın göz ardı edilmesine izin vermiyordum. Bana onu gözetme, koruma ya da denetleme hakkı veren önyargılarım değil, duyduğum yakınlıktı, onu iyi tanımamdı; yabancı, istenmedik bir etki sezdiğimde, üstüne çullanmaktan sakınmıyordum. Bir süre Rudolf Steiner'in derslerine devam etti. Eve döndüğünde bana anlattıkları hiç onun gerçek kişiliğiyle uyuşmuyordu, sanki birden bir yabancı dilde konuşmaya başlamıştı. Kim onu bu derslere başlatmıştı, bilmiyordum, söylemiyordu, ancak, Rudolf Steiner'de, *hipnotik* bir yön bulunduğu görüşü ağzından kaçınca, onu soru yağmuruna tutmaya başladım. Bu adamı hiç tanımadığımdan, yalnızca Annemin anlattıklarından bir fikir edinebilirdim, bir süre sonra, onu, sık sık Goethe'den alıntılar yaparak kazandığını anladım.

Bu sözleri daha önce duymamış mıydı, bunu sordum; Goethe'nin bütün yazdıklarını okuduğunu öne sürdüğüne göre, bu alıntıları biliyor olması gerekirdi. “Şey, yani hiç kimse onun *bütün* yazdıklarını okumuş değildir,” dedi biraz utanarak, “Bu alıntılardan hiçbirini de anımsamıyorum ayrıca.”

Sevdiği yazarın her bir hecesini bilmesine alıştığımdan, kendinden emin olmadığını ele veren havayı sezmiştim; bir yazar hakkında eksik bilgilenmiş insanlara her zaman şiddetle saldırır, onlara "çalçene," bir şeyi enine boyuna ele alamayacak kadar tembel olduklarından her şeyi birbirine karıştıranlara da "sersem, mankafa" derdi. Yanıtını doyurucu bulmamıştım, bunlara inanmamı mı isterdi, diye sordum. Ne de olsa ikimiz, *farklı* şeylere inanıyor olamazdık, adam hipnotik ya da büyüleyici olduğu için birkaç dersle Steiner'ci olacaksa, ben de aynı şekilde, hiçbir şeyin bizi birbirimizden ayırmaması için Annemin her dediğine inanmaya zorlamalıydım kendimi, bunu mu istiyordu? Sesimden gözdağı verdiğim seziliyordu belki, belki de bir hileye başvuruyordum: bu yeni gücün, bana tümüyle yabancı olan, daha önce hiç duymadığım, okumadığım bu gücün onu ne ölçüde sardığını anlamak istiyordum; damdan düşercesine gelmişti çünkü, şimdi artık aramızda her şeyin değişeceğini hissediyordum. En önemlisi de, benim bu görüşe katılıp katılmamamın umurunda olmayacağından korkuyordum, çünkü bu, benim başıma geleceklerin artık konu için önem taşımayacağı anlamına gelecekti. Ama işler bu kadar ileri gitmedi, çünkü benim "katılmamı" kesinlikle istemediğini söyledi; "Daha çok gençsin, bu sana göre değil. Sen hiç inanma. Bir daha hiç anlatmayacağım bu konuyu sana." Ona yeni –bir Strindberg almak üzere biriktirdiğim param vardı. Onun yerine, Rudolf Steiner'in bir kitabını aldım. "ligini çekiyor, ama her şeyi aklında tutamıyorsun," dedim alaycı bir havayla. "Anlaşılması kolay değil demiştin, iyice okumak gerek. Şimdi sakin sakin okur, derslere daha iyi hazırlanmış olursun."

Ama kitaba sevinmedi. Neden almıştım hep bunu sordu. Kitabı kitaplığında korusa mıydı, bilmiyordu. Belki de sevmeyecekti. Hem, ondan hiçbir şey okumamıştı. İnsan bir kitabı ancak iyice emin olduktan sonra ve de saklamak için alırdı. Benim de okuyacağımdan ve belki de gereğinden erken yaşta belli bir yöne itileceğimden korkuyordu. Tümüyle kişisel deneyimden kaynaklanmayan her şeye karşı çekingence yaklaşırdı, aceleye getirilmiş konuşmalara güveni yoktu, çabucak fikir değiştiren insanlarla

alay eder ve onlar için sık sık, “Rüzgarda savrulan bir sazdan başka bir şey değil.” derdi. Kullandığı “hipnotik” sıfatından utanıyordu, bunu söylerken kendisini anlatmak istemediğini, diğer izleyicilerin hipnotize edilmiş gibi göründüğünü fark ettiğini söyledi. Belki de diyordu, bunları başka bir dönemde, daha olgunlaştığın ve daha kolay anlayabileceğin bir yaşa geldiğin bir dönemde konuşmak üzere bir kenara atsak daha iyi olacak. Temelde, daha çok, çarpıtma ya da eğilmelerden uzak durmak, bizim bir parçamız haline gelmemiş olguları, parçamızmış gibi göstermemek, aynı zamanda da aramızda tartışabileceğimiz şeylerden uzaklaşmamak büyük önem taşıyordu onun için. Ayrıca da kıskançlık duygularımı silip süpürmek istiyordu, bu çabasını açıkça hissettiğim pek çok durumdan birini daha yaşamaktaydık o anda. Hem artık derslere gitmeye vakti olmayacaktı, böyle dedi; saati ona hiç uymuyordu, üstelik bu dersler yüzünden çok daha iyi anladığı başka şeyleri kaçırıyordu. Böylece Rudolf Steiner'i bana feda etti, adını bir daha hiç anmadı. Tek bir tümcesini bilmediğim ve bu nedenle de tek bir sözünü çürütmemiş olduğum bir adama karşı kazanılmış bir zaferle övünme küçüklüğünü hissetmedim içimde, fikirlerinin onun aklında kök salmasını engellemiştim, çünkü daha önce tartışmış olduklarımızın hepsinden kopuk olduklarını hissetmiştim; benim için önemli olan tek şey, bu fikirleri onun kafasından çıkarmaktı.

Peki o kıskançlığı nasıl açıklayabilirdim? Ne onaylayabilirim, ne de mahkûm edebilirim, yalnızca not ediyorum. Öylesine erken yaşta huy edindim ki kıskanmayı, bunu gizlemek dürüstlük olmaz. Biri benim için önem kazandığında ortaya çıkardı bu duygu ve ona hedef olmayanların sayısı öyle azdı ki. Annemle ilişkilerimde, kıskançlığım, çok zengin, çok yönlü bir duyguya dönüştü. Benden her bakımdan üstün, güçlü, deneyimli, bilgili ve de ayrıca daha özgeci bir kişi ya da şeye ulaşmak için savaşmamı sağlıyordu. Bu mücadelede ne denli bencil olduğum hiç aklıma gelmedi, biri bana kalkıp da Annemi mutsuz ettiğimi söyleseydi, müthiş şaşırırdım. Hem zaten, bana onu kıskanma hakkını veren kendisiydi, kendi denginde birini tanımadığı için yalnızlığı içinde kendisini bana öyle bir bağladı ki...

Busoni gibi bir adamla dolaşsaydı, perişan olurdum. Ona kendimi kaptırmıştım, çünkü o, kendini tümüyle bana sunuyordu, aklındaki bütün önemli düşünceleri söylüyordu, yaşımın küçük olması nedeniyle bazı şeyleri anlatmadaki önlemli yaklaşımı sadece yapmacıktı. Cinsellikle ilgili her şeyi benden kesinlikle uzak tuttu, Viyana'daki apartmanımızın balkonunda, cinselliğe koyduğu tabu, Sina Dağında Tanrı tarafından konmuşçasına güçlü bir yasak olarak kaldı bende. Asla cinsellikle ilgili' sorular sormadım ona, aklım bununla meşgul değildi; o beni büyük bir ustalıkla ve de akıllıca dünyadaki her şeyle beslerken, yalnızca cinsellik, aklımı karıştırmış olan o konu, bembeyaz bir sayfa olarak kaldı. İnsanların bu türden bir sevgiye ne kadar çok gereksinimi olduğunu bilmediğimden, Annemin neden yoksun kaldığını tahmin edemiyordum. Zaman zaman düş kırıklığına uğradığında ya da üzdüğümüz için bize kızdığında, yaşamını bizim için feda ettiğini söylüyordu, bunu hak etmezsek, buna layık olmazsak bizi, dünyanın kaç bucak olduğunu gösterebilecek güçlü bir erkeğin ellerine teslim edecekti. Ama o anlarda, bir kadın olarak kendi yalnız yaşantısını da düşünmekte olduğunu anlamadım, anlayamadım. Özverisinin, durup dinlenmeden o*kumaya* ayırmayı yeğleyeceği zamanı bize adamasından ibaret olduğunu düşünüyordum.

Başka insanların yaşamlarında çoğu kez en tehlikeli karşı–coşkuların tetiğini çeken bu tabuya, bugün bile şükran duyuyorum. Bendeki saflığın korunmasına yaradığını söyleyemem, çünkü kıskançlık duygumun tek ve en önemli kaynağı zaten bu konulardaki saflığımdı. Ancak tabu, bilmek istediğim şeyler karşısında her zaman tazeliğimi ve saflığımı korumamı sağlıyordu. Mümkün olan her yolla, zorlanmadan öğreniyordum, öğrenmeyi bir yük olarak görmüyordum, çünkü beni harekete geçiren ya da gizli gizli meşgul eden tek şey, öğrenmekti. Başıma gelen her şey, içimde sarsılmaz şekilde kök salıyordu, her şeye yer vardı, herhangi bir şeyden yoksun bırakıldığım duygusuna hiç kapılmadım; tersine, her şey önüme serilmişti sanki, yapılacak tek şey uzanıp onu yakalamaktı. İçime girdiği an, bir başka şeyle ilişki kuruyor, ona bağlanıyor, büyüyor, büyüyor, bir atmosfer

yaratıyor ve yeni bir şey istiyordu. Tazelik dediğim buydu işte: her şey yalnızca birikmekle kalmıyor, yeni biçimler alıyordu. Çocuksuluğu ya da saflığı nesnelerdeki varlığımla ve uyanık kalmakla yaşıyordum belki de.

Zürih'teki o yıllarda, Annemin benim için yaptığı ikinci bir hizmet, daha da büyük sonuçlar doğurdu: beni *hesapçılıktan* uzak tuttu. İnsanın herhangi bir şeyi bir işe yaradığı için yaptığı asla söylenmedi bana. Hiçbir şey, “yararlı” olması nedeniyle yapılmıyordu. Kavramak istediğim her şey aynı ölçüde geçerliydi. İçlerinden birinin daha rahat, daha kazançlı, daha üretken olduğunu duymak zorunda kalmaksızın yüzlerce yol boyunca ilerledim. Önemli olan, şeylerin kendileriydi, yararlılıkları değil. İnsan kesin olmalıydı, dolaysız ve engel tanımaz olmalıydı, bir görüşü, hileye sapmadan savunmasını bilmeliydi, ama dolaysızlık, yapılacak şeyin kendisi için geçerli olmalıydı, kullanım değeri, ya da işe yararlılığı için değil. Günün birinde ne yapacağım konusu hemen hemen hiç dile gelmedi. Bir meslek düşüncesi, öylesine geri plana itilmişti ki, bütün meslekler açık olarak kaldı. Başarı, insanın kendisini geliştirmesi anlamına gelmiyordu, başarı, gerçekleşmesinden herkesin kazançlı çıkacağı bir edimdi, yoksa sahici bir başarı olmazdı. Onun geçmişine sahip, ailesinin ticari üstünlüğünün bilincinde, bundan gurur duyan, onu hiç yadsımayan bir kadının, böylesi bir özgürlüğü, geniş görüşlülüğü, özgeciliği nasıl başardığını bir türlü anlayamamışımdır. Ansızın kendi sınırlarını ardında bırakması ve herkeste bulunan o ışıl ışıl düşünme sürecine duyduğu hayranlıkla yüce gönlünü düşünen, hisseden, acı çeken insanlara çevirmesi, olsa olsa savaşın şokuyla, en değerli insanlarını savaşta yitirmiş olanlara karşı duyduğu yakınlıkla açıklanabilir ancak.

Bir keresinde onu şaşkınlıktan donakalmış gördüm; onu en savunmasız durumda ve de sokakta ağlarken gördüğüm tek anımdır bu. Aslında herkesin önünde kendini bırakmayacak kadar sağlam yapılı bir kadındı. *Limmatquai* boyunca yürümekteydik, Rascher'in vitrininde gördüğüm bir şeyi ona göstermek istedim. Birden, garip üniformalarıyla bir grup Fransız subayı bize doğru geldi. Bazıları zar zor yürüyordu, diğerleri hızlarını

onlara göre ayarlıyorlardı, rahatça geçmeleri için durduk. “Fena halde yaralanmışlar,” dedi Annem, “iyileşmek dönemini geçirmek üzere gelmişler İsviçre'ye. Alman tutsaklarla değiştiriliyorlar.” Tam o sırada karşı taraftan bir grup Alman gelmekteydi, onların da birkaçında koltuk değneği yardı ve diğerleri, arkadaşlarına ayak uydurmak için yavaş yürüyorlardı. Tepeden tırnağa nasıl titrediğimi hâlâ anımsıyorum: Birbirlerine saldırırlarsa ne olacaktı? Öylesine şaşırmıştık ki, kenara çekilmeye fırsat kalmadan kendimizi birbirlerinin yanından geçmeye çalışan iki gurubun arasında bulduk, tam orta yerde kıstırılmış gibiydik. Kemerlerin altındaydık, kenara çekilebilirdik, yer vardı ama o anda birbirlerine sürtünerek geçen bu askerlerin yüzlerinden başka bir şey görmüyorduk. Yüzlerden hiçbirinde görmeyi beklediğim kin ya da öfke yoktu, durumda hiçbir gariplik yokmuş gibi sakin sakin ve dostça birbirlerine baktılar, birkaçı selâm çaktı. Diğer insanlardan çok daha yavaş hareket ediyorlardı, dolayısıyla bu geçiş zaman aldı, birbirlerinin yanından geçmeleri sonsuza kadar sürecek gibi geldi bana. Fransızlardan biri arkasını döndü, koltuk değneğini kaldırdı, azıcık salladı sonra kendilerini geçmiş olan Almanlara, “Salut!” diye seslendi. Bunu duyan bir Alman aynı şeyi yaptı, onda da koltuk değneği vardı, onu salladı ve selâma Fransızca olarak karşılık verdi: “Salut!” Bunu duyan, koltuk değneklerim *gözdağı verircesine* havada sallandığını sanabilir, ama hiç de böyle değildi, onlar, yalnızca birbirlerine veda edercesine, aralarındaki tek ortak şeyi, koltuk değneklerini gösteriyorlardı. Annem vitrinin önünde bana arkasını dönmüş duruyordu. Titrediğini gördüm; yanına gittim, çekinerek soran gözlerle baktım ona. Ağlıyordu. Vitrine bakıyormuş gibi yaptık, tek söz etmedim; kendini toparladığında hızlı hızlı eve döndük, o olaydan daha sonra da hiç söz etmedik.

Gottfried Keller'i Anma Günü

Benimle aynı sınıfta, başka şubede bulunan Walter Wreschner'le daha çok edebiyat yapıtlarını tartıştığımız bir dostluk kurdum. Breslau'lu bir psikoloji profesörünün oğluydu. "Tahsilli" bir havayla konuşur ve asla şive kullanmazdı. Dostluğumuz çok doğal bir şekilde gelişti, kitaplardan konuşuyorduk. Ama aramızda korkunç bir fark vardı, o, insanların üzerinde konuştuğu en çağdaş yazarlara ilgi duyuyordu, o dönemdeyse en popüler yazar Wedekind'di.

Wedekind bazen Zürih'e gelir, *Spiellıaus*'da *Dünyasal Ruhlar* oyununda oynardı. Şiddetli çelişkilere hedef olurdu, onu tutan ve tutmayanlar ikiye ayrılmıştı, ona karşı olan grup daha güçlü, ondan yana olanıysa daha ilginçti. Onun hakkında bildiklerim, duyduklarıma dayanıyordu, kişisel bir deneyimim olmamış, oyunlarını izlememiştim; yazarı *Schauspielhaus*'da görmüş olan Annemse, bana renkli anlatımlar sunuyordu (elinde kamçıyla ortaya çıkışını ayrıntılarıyla anlatıyordu), ama hakkındaki görüşü pek oturmuş değildi. Strindberg gibi bir şey beklemişti, aralarındaki akrabalığı tümden yokumsamamakla birlikte, Wedekind'in bir vaizi andırdığını, belki biraz da, hep çarpıcı bir şey söylemeye çalışan, dikkat çekmek için hiçbir şeyden kaçınmayan bir asparagasa ya da gazeteciye benzediğini söylüyordu. Ama Strindberg diyordu, her şeyi saydam bir nesne gibi görmesine karşın her zaman için hırslı ve üstün bir kişiydi. *Onda* bir doktor havası vardı, ama hastalıkları iyileştiren bir doktor değil, insan bedeni doktoru değildi o. Ancak kitaplarını kendim okuyunca anlayacaktım ne demek istediğini, ama şimdi daha erkendi. Wedekind'e gelince, onun hakkında edindiğim fikir de yetersizdi ve, büyük bir heves duymadığımdan, doğru kişi tarafından uyarıldığımda son derece sabırlı olabileceğimden, henüz bana çekici gelmesi söz konusu değildi.

Oysa Wreschner, sürekli ondan söz ediyordu; onunkileri andıran bir oyun bile yazmış ve bana okutmuştu. Sahnede herkes ansızın ve durup dururken bir koşu koparıyordu, bunun sebebini anlamıyordum. Bütün bunlar ayda olmuş olsaydı bana bu kadar garip gelmezdi belki. O dönemde, bir buçuk yıllık bir Dickens okuma hevesinin en önemli kitabı olarak bana armağan

edilecek *David Copperfield'i* bulmak için kitapçıları tarıyordum. Wreschner'le birlikte dolaşıyorduk; *David Copperfield* hiçbir yerde bulunmuyordu. Böylesi bir modası geçmiş kitaba hiç ilgi duymayan Wreschner, benimle dalga geçiyor, küçümsediği *David Copperfıeld*'in kitapçılarda bulunmayışının kötüye işaret ettiğini, bu kitabı kimsenin okumak istememesi anlamına geldiğini söylüyordu. “Tek isteyen sensin,” diye ekliyordu alayla.

Sonunda romanı buldum, ama Almancasını., Wreschner'e de (yalnızca onun öykünmesinden tanıdığım) Wedekind'ini ne kadar aptalca bulduğumu söyledim.

Ancak haramızdaki bu gerilim hoştu; kendi kitaplarımdan söz ettiğimde beni dikkatle dinliyordu arkadaşım. *Copperfield*'in konusunu bile anlattım ona, öte yanda ben de, Wedekind oyunlarında geçen garip saçmalıkları sabırla dinliyordum. O anlatırken durmadan, “Olamaz, imkânsız!” diye sözünü kesmemden alınmıyordu. Tersine, beni şaşırtmaktan hoşlanıyordu. Ancak bugün, beni şaşırttığı olgulardan hiçbirini anımsamayışımı garip buluyorum. Sanki hiç duymamışım, hiç şaşırmamışım gibi belleğimde yer etmemişler, yoklar; onlarla ilinti kuracağım hiçbir şey yaşamış olmadığımdan hepsine de çerçöp ve saçmalık gözüyle bakmış olsam gerek.

Ortak gururumuzun birleştiği, bir bütün oluşturduğu bir an geldi ve bütün bir kalabalığa karşı iki kişilik bir taraf oluşturduk. 1919 Temmuzunda, Gottfried Keller'in yüzüncü doğum günü kutlandı. Bütün okul bu kutlama için Preacher Kilisesinde toplanacaktı. Wreschner'le ikimiz *Ramistrasse*'den *Predigerplatz*'a yürüdük. Gottfried Keller hakkında hiçbir şey duymamıştık; yalnızca yüz yıl önce doğmuş Zürih'li bir yazar olduğunu biliyorduk. Kutlamanın Vaiz Kilisesinde yapılacağına da şaşırmıştık; böyle bir şey ilk kez oluyordu. Evde, adamın kim olduğunu sordum. Annem, tek bir kitabının adını bile bilmiyordu. Wreschner de onun hakkında bir şey öğrenememişti, yalnızca, “Bir İsviçreli işte,” dedi. Kendimizi dışlanmış hissettiğimizden neşeli bir havadaydık, çünkü biz, yalnızca dünya yazınıyla

ilgileniyorduk, ben İngiliz edebiyatını, oysa çağdaş Alman edebiyatını okuyordu. Savaş sırasında nerdeyse birbirimize düşman olmuştuk; ben, Wilson'ın Ön dört Maddesine güvenmiştim, o ise Almanların kazanmasını istiyordu. Ama ittifak Devletlerimin çökmesinden sonra, savaşı kazananlara sırt çevirdim, daha şimdiden kazananları itici bulmaya başlamıştım, üstelik Wilson'un Almanlara verdiği sözleri yerine getirmediğini görünce, onların tarafına geçiverdim. Yani bizi ayıran tek şey Wedekind'di aslında, ama onun yazdığı hiçbir şeyi anlamamış olmama karşın, ününden bir an bile kuşku duymadım.

Vaiz Kilisesi tıklım tıklım doluydu, kasvetli bir hava vardı herkeste. Müzik çalıyordu, sonra uzun bir konuşma yapıldı. Konuşmayı kim yaptı anımsamıyorum, bizim okuldan, ama bize gelmeyen bir öğretmendi sanırım. Yalnızca Gottfried Keller'in önemi konusunda giderek heyecanlandığı ve konuşmasının ateşlendiği kalmış aklımda. Wreschner'le ikimiz, birbirimize alaylı bakışlar gönderdik durmadan. Kimin küçük, kimin büyük yazar olduğunu bildiğimizi Sanıyorduk, bir yazar hakkında bir şey bilmiyorsak, o büyük değildi demek. Ama konuşmacı Keller'e yöneltti̇ği övgülerin dozunu durmadan arttırıp, tıpkı Shakespeare'e, Goethe, Victor Hugo ve Dickens'a, Tolstoy'a, Strindberg'e değgin konuşurmuş gibi konuşmaya başlayınca, biri dünyadaki en yüce şeyi, büyük yazarların utkusunu kötüye kullanmışçasına, tanımlanması çok güç bir dehşete kapıldım. Öylesine sinirlenmiştim ki, nerdeyse konuşmacının sözünü kesecektim. Belki de bütün bu olaylar bir kilisede olmakta olduğundan, çevremdeki kitlenin bağlılığını hissedebileceğimi sanmıştım, çünkü hiçbir neden olmasa bile, yazarların, özellikle de okul kitaplarındaki yazarların birer angarya olması nedeniyle, öğrencilerden çoğunun Keller'e pek ilgi göstermediğini çok iyi biliyordum. Bağlılığın tek anlatımı, hepsinin de konuşmacıyı, dilleri tutulmuş bir şekilde dinlemesiyle kendini gösteriyordu, kimseden çıt çıkmıyordu; bense, bir kilisede olay çıkarmayacak kadar kendini bilen ya da iyi yetiştirilmiş bir kişiydim, bu durumda öfkelerimizi içimize gömdük ve onu, en az kaynaklanma nedeni kadar ciddi ve kesin bir

yemine dönüştürdük. Kiliseden çıkar çıkmaz, alaylı görüşlerini dile getirmeyi yeğleyen Wreschner'e bütün içtenliğimle, “Ant içmeliyiz,” dedim. “İkimiz de yerel ünlü olmayacağımıza yemin etmeliyiz!” Şaka yapmadığım belliydi, karşılıklı birbirimize ant içtik, ama bütün kalbiyle, inanarak ant içtiğini sanmıyordum, çünkü tıpkı benim Keller'i okuduğum kadar okuduğu Dickens'ı *benim* yerel ünlü yazarım olarak görüyordu.

Bu konuşma aslında belki de asılsız övgülerle dolu bir yağcılık gösterisiydi; daha erken yaşlarda bu tür şeyleri hissederdim, ama bu çocuksu yargımda en belirleyici olan Annemin bile okumadığı bir yazarın böyle bol keseden övülmesiydi. Anlattıklarım onu şaşırttı ve “Bilmiyorum,” dedi, “şimdi artık ondan bir kitap okumam gerekiyor.” Hottingen Okuma Çevresine gittiğimde, çekine çekine Keller'in *Seldwyla Halkı Çayırları* kitabını istedim. Görevli kız gülümsedi, başka bir kitap almaya gelmiş bir bey, sanki cahil biriymişim gibi beni düzeltti: “*Salwyla* Halkı” dedi. Nerdeyse, “Okuma–yazma biliyor musun?” diye soracaktı adam. Çok utandım, ondan sonra, Keller konusunda daha ketum davrandım. Ama o dönemde, günün birinde *Yeşil* Henry'yi ne büyük bir zevkle okuyacağımı ve Viyana'da öğrenciyken, Gogol'e bütün benliğimle gömüldüğümde, o zamanlar bildiğim kadarıyla Alman yazınında, onun “Üç Adil Kammacher” adlı öyküsüyle boy ölçüşebilecek yalnızca bir öykünün bulunduğuna karar vereceğimi bilmiyordum. 2019 yılında hayatta olma ve Vaiz Kilisesinde Keller'in iki yüzüncü doğum yıldönümü kutlamalarına katılma ve onu bir konuşmayla anma onuruna erişme şansım olsaydı, on dört yaşındaki birinin cahil kibrini bile dize getirecek farklı övgüler bulurdum kuşkusuz.

Dertli Viyana
Milanolu Köle

Annem, bizimle bu yaşantıya iki yıl dayandı; bütün zamanı bize aitti. Kendim mutlu olduğumdan, onun da mutlu olduğunu sanıyordum. Bu yaşantının onun için güç olduğunu ve bir eksiklik duyduğunu tahmin etmemiştim. Ama Viyana'da olan, şimdi gene başa geliyordu; iki yıl bizim üzerimizde yoğunlaştıktan sonra, enerjisi tükenmeye başladı. İçinde bir şeyler ufalanıyordu ve ben bunu fark etmiyordum. Felaket, hastalık şeklinde dönüp geldi. Bu, bütün dünyayı çarpan bir hastalık, 1918-19 kışındaki büyük grip salgını olduğundan, tanıdığımız bildiğimiz herkes gibi, okul arkadaşları, öğretmenler, dostlar gibi üçümüz de hastalığı kaptığımızdan, Annemin de hastalanmasına pek önem vermedik. Belki iyi bakılmadı, belki tamamen iyileşmeden ayağa kalktı, bilemiyorum; ansızın durumu kötüleşti, damarlarında kan pıhtılaşmıştı. Hastanede yatması gerekti, birkaç hafta yattıktan sonra eve geldiğinde, artık aynı insan değildi. Uzun süre yatması gerekiyordu, kendisine iyi bakmalıydı, ev işleri ağır geliyordu, küçük bir dairede kendisini kapatılmış ve baskı altında hissediyordu.

Artık geceleri sandalyesinde diz çökmüyor, başını yumruğuna yaslamıyordu; her zaman olduğu gibi önüne dizdiğim kitaplar yığını, el değmemiş halde duruyordu. Strindberg gözden düşmüştü. “Huzursuzum,” diyordu, “İçimi kararttı, şimdi okuyamam onu.” Geceleri, bitişik odada yatağımda yatarken, durup dururken piyano başına oturup acıklı şarkılar söylediği oluyordu. Yavaşça çalıyor, aklınca beni uyandırmamaya çalışıyordu; şarkının sözlerini daha da yavaş söylüyordu, derken onun ağladığını ve altı yıldır ölü olan babamla konuştuğunu duyuyordum.

Bunu izleyen aylar, adım adım bir çözülme dönemi oldu. Tekrar tekrar gelen güçsüzlük krizleri, ona da bana da, bu işin böyle gitmeyeceğini gösteriyordu. Ev işlerini bırakmalıydı. İkimiz tartışıyor, çocukları ve beni ne yapacağımızı düşünüyorduk. Kardeşlerim, Oberstrass'daki okula gidiyorlardı, ama ne de olsa ilkokuldaydılar, 1916 yılında birkaç ay öğrencisi oldukları Lozan'daki yatılı okula dönmekle bir şey yitirmezlerdi. Henüz çok iyi olmayan Fransızcalarını da ilerletmiş olurlardı hem. Ama ben kanton okulunun *Realgymnasium* bölümündeydim ve okulumdan

hoşnuttum, öğretmenlerimin çoğunu seviyordum. Hele içlerinden birini öyle seviyordum ki, Anneme onun öğretmenlik yapmadığı hiçbir okula gitmeyeceğimi söyledim. İster olumlu olsun ister olumsuz, tutkularımın yoğun olduğunu iyi bilirdi Annem ve bu işin şakasının olmadığını anlamıştı. Uzun süren düşünüp taşınma dönemi boyunca benim Zürih'te kalacağıma ve burada bir yerde yatıp kalkacağıma kesin gözüyle bakılıyordu.

Derinden sarsılmış olan sağlığına kavuşmak için elinden geleni yapacaktı. Yazı, Bern yaylalarında birlikte geçirecektik. Sonra, üçümüz de çeşitli yerlere yerleştikten sonra, orada hâlâ bulunabilen iyi uzmanlar tarafından tepeden tırnağa muayene olmak üzere Viyana'ya gidecekti. Onlar gerekli tedaviyi verecekler, kendisi de bunları harfine kadar uygulayacaktı. Tekrar bir araya gelmemiz bir yıl, belki de daha uzun sürebilirdi. Savaş bitmişti, Viyana onu çekiyordu. Eşyalarımızla kitaplarımız Viyana'ya emanetteydi; bakalım üç yıldır aynı durumda kalmışlar mıydı? Viyana'ya gitmek için öyle çok neden vardı ki; en büyük nedense, Viyana'nın kendisiydi. Viyana'da durumların kötü olduğunu duyuyorduk. Kişisel nedenlerin yanı sıra, orada işlerin ne durumda olduğunu görmekle yükümlü hissediyordu kendini. Avusturya parçalanmıştı; savaşa katılması nedeniyle bir çeşit acı duygularla andığı ülke, şimdi onun için Viyana'yla sınırlı kalmıştı. İttifak Devletleri'nin yenilmesini istiyordu, çünkü savaşı onların başlattığına inanmıştı. Şimdi Viyana'dan sorumlu, hatta kenti felakete sürükleyen sanki onun yaklaşımıymış gibi, durumundan kendini suçlu hissediyordu. Bir gece, bütün içtenliğiyle, orayı kendi gözleriyle görmesi gerektiğini söyledi; Viyana'nın tümden yok olması düşüncesine dayanamıyordu. Biraz bulanık olmakla birlikte, sağlığının, zindeliğinin, sağlamlığının, bize karşı duygularının sarsılmasının, sona ermesini büyük bir tutkuyla istediği savaşın bitmesiyle ve Avusturya'nın çöküşüyle bağlantılı olduğunu anlamaya başlamıştım.

Yaz tatili için bir kez daha Kandersteg’e giderken, kendimizi kaçınılmaz ayrılık fikrine teslim etmiş bulunuyorduk. Onunla birlikte büyük otellerde

kalmaya alışıktım; gençliğinden beri başka türlü otellerde kalmamıştı. İyi otellerin hizmete her an hazır havasını, hizmetlilerin inceliğini, insanın, aşırı meraklı görünmeksizin tabldot yerken kendi masasında izleyebileceği değişik konuklarını seviyordu. Bütün bu insanları bize anlatmakta, onlar hakkında spekülasyonlar yapmaktan, geçmişlerini çizmeye çalışmaktan, onları sessizce yermekten ya da övmekten hoşlanırdı. Bunu yapmakla, benim için daha erken olması nedeniyle yeterinden fazla içine girmeksizin dünya hakkında deneyim sahibi olabileceğimi düşünürdü.

Geçen yaz, Seelisberg'de, Urner Gölüne bakan yüksek bir tepede kalmıştık. Onunla birlikte sık sık ormanda yürür, başlangıçta Guillaume Tell'in onuruna, ama kısa süre sonra, kokularını çok sevdiği siklamenleri toplamak için Rütli Çayırına giderdik. Kokmayan çiçekleri fark etmezdi bile, sanki onlar yoktu bu yeryüzünde, ama zambakları, siklamen ve gülleri, sümbülleri büyük bir tutkuyla severdi. Onlardan konuşmaya bayılır, bu sevgisinin, çocukluğunda babasının bahçesinde bulunan güllerden kaynaklandığını söylerdi. Yılmaz bir çabayla resimlerini kopya etmek üzere —resmi kötü biri için gerçekten zor bir iş— okuldan eve doğa–bilimi kitapçıkları getirdiğimde, elinin tersiyle iterdi onları; asla ilgisini çekecek bir resim gösteremedim. “Ölü!” derdi. “Hepsi ölü! Kokmuyorlar, yalnızca bana üzüntü veriyorlar!” Ama Rütli Çayırı onu büyülerdi. “Tevekkeli değil İsviçre burada doğmuş! Bu siklamen kokuları arasında ben de olsam ant içerdim.” Bir gün ansızın, Schiller'in William Tell'inde bir şeylerin eksik olduğunu hissettiğini itiraf etti. İşte şimdi bunun ne oluğunu anlamıştı: koku. Bense, o zamanların ormanlarında siklamenlerin olmayabileceğini söylüyordum.

“Olmaz olur mu? Yoksa bugün İsviçre diye bir ülke olmazdı. Ant içebilirler miydi yoksa? Buradaydı siklamenler, tam burada ve bu koku onlara ant içme gücü verdi. Efendileri tarafından ezilen başka köylüler yok muydu sanıyorsun? Neden başka bir yer değil de İsviçre? Neden kantonlar? İsviçre Rütli Çayırlarında doğdu, işte şimdi anlıyorum yürekliliklerini nerden aldıklarını.” Schiller hakkındaki kuşkularını ilk kez açığa vuruyordu; aklımı

karıştırmamak için bu konuda daha önce bir şey söylememişti. Rayiha, umutsuzluklarını dökmesine, içini boşaltmasına neden olmuştu, uzun süredir kendisini rahatsız etmekte olan bir şeyi, Schiller'in çürük yumurtalarını ortaya çıkarıyordu şimdi. “Bence *Haydutları* yazdığında farklıydı, o zaman çürük yumurtayı hak edecek durumu yoktu.”

“Peki ya *Don Carlos? Vallenstein?”*

“Evet evet,” dedi, “Bunu bilmende yarar var. Çok geçmez, bazı yazarların yadlarını *ödünç aldığını* allayacaksın. Shakespeare gibileriyse, onu *yaşarlar.”*

Viyana akşamlarımıza, hem Shakespeare'i, *hem de* Schiller'i okuduğumuz saatlere ihanet ettiğine öyle öfkelenmiştim ki, biraz saygısızca, “Seni siklamenler sarhoş etmiş galiba,” dedim. “Bu yüzden genellikle inanmadığın şeyleri söylüyorsun.”

Bir şey demedi, belki de biraz haklı olduğumu hissediyordu, hazırlıksız yakalanmamı istemez, kendi yargılarımı oluşturmamı yeğlerdi. Otel yaşantısı konusunda da onun görüşlerini benimsemiyor, iyi müşterilerden, gerçekten iyilerinden bile etkilenmiyordum.

Grand Hotel'de kaldık insan arada bir, hiç değilse tatil bayram günlerinde iyi yaşamalı, diyordu. Hem, erken yaşta değişik koşullarda yaşamaya alışmak da hiç fena olmaz. Okulda, biri diğerine benzemeyen çeşit çeşit sınıf arkadaşım vardı. Bu okulu bu yüzden sevdiğimi söyledi. Hoşnutluğumun, diğerlerinden daha kolay öğrenmemden kaynaklanmadığını umuyordu.

“Ama sen öyle *istiyorsun!* Derslerim kötü olsaydı beni adam yerine koymazdın!”

“Ben onu demek istemiyorum. Bunu aklımdan bile geçirmem. Ama sen benimle konuşmaktan hoşlanıyorsun, beni sıkmak istemiyorsun, bunun içinse çok şey bilmen gerek. Ahmak biriyle konuşamam ya. Seni ciddiye almak zorundayım.”

Bunu anlıyordum. Ama lüks bir otelde kalmakla ne ilgisi olduğunu kavrayamıyordum. Bu isteğinin, onun geçmişiyle, “iyi bir aile”den dediği şeyle ilgili olduğunu biliyordum. Ailesinde kötü kişiler de vardı, hem de bir tane değil, birkaç tane... Onlardan bana açıkça söz ederdi. Kuzeniyle eniştesi, benim yanımda bağırmışlardı ona, “hırsız” demişlerdi, en aşağılık suçlamalarda bulunmuşlardı. O da aynı aileden değil miydi? Bunun neresi iyiydi? Adam, elindeki parayla yetinmiyor, daha fazlasını istiyordu, sonunda böyle açıkladı olayı bana. Kendi “iyi aile”sinden her söz edişinde, bir duvara çarpıyordum. Bu konuda son derece dar görüşlüydü, müthiş önyargılıydı ve hiçbir tartışmaya açık değildi. Zaman zaman bu konuda öylesine çaresizliğe kapılıyordum ki, onu tutup, “Sen sensin! Sen, herhangi bir aileden çok daha fazla bir şeysin!” diye haykırıyordum.

“Sense saygısızsın. Kolumu acıtıyorsun. Bırak!” Bırakıyordum, ama bırakmadan önce “Dünyadaki herkesten daha fazlasın sen!” diye ekliyordum. “Biliyorum, öylesin! Biliyorum!”

“Bir gün fikrini değiştireceksin. Ama ben sana bu konuşmamızı hatırlatamayacağım belki.”

Ancak, Grand Hotel'deki yaşantımızdan şikâyetçi değildim, öylesine dolu yaşıyorduk ki... Yavaş yavaş da olsa, çok gezen insanlarla konuşmaya başladık. Seelisberg'deyken, yaşlı bir bey, bize Sibirya'dan söz etti; birkaç gün sonra da Amazonda vapur gezisi yapmış bir evli çiftle karşılaştık. Ertesi yaz, elbet gene büyük bir otelde kaldığımız Kandersteg'de, Mr. Newton adında sessiz bir İngiliz yanımızdaki masada oturuyor ve hep incecik Çin kağıdına basılı bir kitabı okuyordu. Annem, bunun bir Dickens kitabı, hem de *David Copperfield* olduğunu öğreninceye kadar rahat etmedi. Mr. Newton'a hemen yakınlık duydum, ama bu onu etkilemedi. Birkaç hafta boyunca sessizliğini korudu, sonra benim yaşımda iki çocukla birlikte bizi bir geziye götürdü. Altı saat boyunca dağ bayır yürüdük, ama arada bir tek bir heceden başka bir şey çıkmadı ağzından. Otelde bekleyen annelerimizin yanına döndüğümüzde, Bern yaylalarının bu manzarasının, Tibet'le

kıyaslanamayacağını söyledi. Karşımda Sven Hedin duruyormuşçasına şaşkın baktım ona, ama başka hiçbir tümce alamadım ağzından.

Burada Kandersteg'de, içinde ne fırtınalar estiğini, zayıf düşmüş olduğu dönemdekinden, Zürih'teki krizlerinden daha da açık bir şekilde ele veren bir durum yaşadı Annem. Otele Milano'dan bir aile yerleşti: İtalyan sosyetesinden sevimli ve zengin bir kadınla, uzun süredir Milano'da yaşamakta olan İsviçreli sanayici kocası. Bunların yanlarında gezdirdiği bir de ressamları vardı. Micheletti adındaki bu "ünlü ressam", onların himayesinde yaşamak ve yalnızca bu aile için resim yapmak üzere tutulmuştu. Bu ufak tefek adam, parası için sanayicinin, güzelliği için de kadının kölesi olmuş, nerdeyse gözünüzle görebileceğiniz, şakırtılarını duyabileceğiniz zincirlerle onlara bağlıymış gibi davranıyordu. Anneme hayrandı, bir akşam yemek odasından çıkarlarken, ona övgülerini sundu. Portresini yapmak istediğini söylemeye cesaret edemedi elbet ama Annem, bunu istediğinden emindi, asansörle dördüncü kata çıkarken, "Benim resmimi yapacak!" dedi. "Ölümsüz olacağım!" Sonra otel odasında volta atmaya ve sürekli olarak, "Benim resmimi yapacak! Ölümsüzleşeceğim!" demeye başladı. Bir türlü sakinleşmiyordu; uzun süre onunla oturdum ("çocuklar" yatmıştı), kendisi oturamıyordu, sahnedeymiş gibi bir aşağı bir yukarı yürüyor, anlaşılır hiçbir şey söylemeksizin konuşmalar yapıyor, şarkılar mırıldanıyordu, yalnız arada bir şarkının duraklarında, "Ölümsüz olacağım!" sözcüklerini yineliyordu.

Onu sakinleştirmeye çalıştım; heyecanı beni hem şaşırtmış hem de korkutmuştu. "Ama senin resmini yapmak istediğini söylemedi ki!"

"Gözleri söyledi ama, gözleri, gözleri! Aslında söylemeyi beceremedi, kadın tam yanımızda duruyordu, nasıl söylesin! Onu gözetiyorlar, o onların kölesi, kendini onlara satmış, bir yıllığına satmış, yaptığı her resim onların olacak, ayrıca da, *kendileri,* ne resim isterse onu yapabilir. Müthiş büyük bir sanatçı ve müthiş zayıf! Ama *benim* resmimi yapmak istiyor. ('esaretini toplayıp söyleyecek onlara! Bir daha hiç resim yapmamakla korkutacak

onları, gözdağı verecek! Onları zorlayacak. Benim resmimi yapacak ve ben, ölümsüz olacağım!” Sonra albaştan etti, son tümce nakarat olarak ayrıca tekrarlanıyordu. Ondan utanıyordum, çok perişan görüyordum, başlangıçtaki korkum geçince öfkelendim ve onu kendine getirmek için çeşitli şekillerde saldırmaya başladım. Hiç resimden söz etmezdi eskiden, onu belki de hiç ilgilendirmeyen, pek anlamadığı sanat dallarından biriydi resim. Sonuç olarak resmin arsızın böylesine önem kazandığını görmek durumu daha da utanç verici kılıyordu. “Ama sen onun tek bir resmini bile görmedin! Belki de yaptığını beğenmeyeceksin. Hem, adını bile duymamıştın daha önce. Ünlü olduğunu nerden biliyorsun?”

“Kendileri söyledi, köle sahipleri kendi ağızlarıyla söylediler, hiç çekinmeden, Milanolu ünlü bir portre ressamı olduğunu ve onu hapsettiklerini söylediler! Adam hep bara bakıyor. Oturdukları masadan beni süzüyor hep. Ne de olsa ressam, olağanüstü algılan var, ben ona esin verdim, resmimi yapacak!”

Pek çok kişi ona bakardı, hiçbir bakışta da ucuzluk ya da saygısızlık belirtisi olmazdı hiçbir zaman. Bunlar onun için anlam taşımıyor olsa gerekti, çünkü bana hiç sözünü etmiyordu, bense, fark etmediğini düşünüyordum; kendisi hep düşüncelere dalmış durumda olurdu. Bakışları pekâlâ fark ederdim, bir tekini bile kaçırmazdım, belki de bu konuda ona hiçbir şey söylemememin nedeni, yalnızca saygı değil, kıskançlık duygusuydu da. Ama şimdi geçmişin acısını korkunç bir şekilde çıkarıyordu; ondan utanıyordum, ölümsüz olmak istemesinden değil — içindeki bu arzunun ne kadar yoğun, hayır, ne kadar güçlü olduğunu hiçbir zaman tahmin edememiştim gerçi ama, duygularını anlıyordum— bu isteğinin yerine getirilmesi işini bir başka kimsenin, kendisinin de adi bir köle olarak gördüğü bir adamın ellerine teslim etmeye kalkmasından utanıyordum. Hele her şeyin bu yaratığın korkaklığına, kendisini tasmalı bir köpek gibi gezdiren ve başka biriyle konuşmaya başladığında herkesin önünde ıslık çalarak kendine getiren Milanolu zengin ailenin, efendilerinin keyfine bağlı olması... İşte bu beni deli ediyordu, bunu Anneme hakaret

olarak görüyordum, asla dayanamayacağım bir hakaret; sürekli körüklenen öfkemin yardımıyla, adamın, yemek salonundan çıkarken önünden geçtiği her kadına iltifat yağdırdığını, efendileri kolundan tutup çekinceye dek de bu işi sürdürdüğünü acımasızca söyleyerek umutlarını yok ettim.

Ama hemen sinmedi; Micheletti'den aldığı övgülü sözcükler için bir dişi aslan gibi savaştı benimle, söylediklerime inanmıyor, kendisine sunulan bakışları öykünüyor, hiçbirini de kaçırmadığını ve unutmadığını söylüyordu; Milanolular geldiklerinden beri başka hiçbir şey görmemişti gözü anlaşılan. Övgülerini duymak için pusuda bekliyordu, hatta, yemek salonu çıkışma aynı anda ulaşmak için çaba harcamıştı; kölenin sahibine, o sevimli sosyete kadınına ateş püskürmesine karşın, bir kadının duygularını anladığım itiraf ediyordu; bu hanım da aslında, ressamın karşısında bol bol poz vermeye can atıyordu; öte yanda bir anlamda biraz yüzeysel biri olan ressam, kendini biliyordu, bu köleliğe bilerek isteyerek, yozlaşmamak için, dünyada her şeyden önemli saydığı sanatı uğruna razı olmuştu, bunu yapmakta da haklıydı. Çok iyi etmişti, hem zaten bizim gibi insanlar, bir dâhinin eğilimlerinden ne anlardı, böyle bir durumda bize düşen, bir kenara çekilip ona esin kaynağı olup olmadığımızı, gelişmesine bir katkıda bulunup bulunmayacağımızı anlayıncaya dek beklemekti. Her ne ise... Kesinlikle bildiği bir şey varsa, o da ressamın kendisinin portresini yapmak ve onu ölümsüz kılmak istediğinden adı gibi emin olduğuydu.

Viyana'dan beri, Herr Profesör'ün çay ziyaretlerinden beri ondan bu kadar nefret etmemiştim. Ama her şey öyle ani oldu ki ... Milano'dan gelen İsviçreli sanayicinin, bir grup otel müşterisine, otele vardıkları akşam, küçük Micheletti hakkında bir iki söz söylemesi yetmişti. Adam İsviçreli ressamın beyaz tozluklarını göstererek başını sallamış ve “İnsanlar neden bu kadar yaygara koparıyorlar anlamıyorum,” demişti. “Milano'da herkes kendi portrelerini yapmasını istiyor, ama adamın yalnızca iki eli var, değil mi ya?”

Annem kendisinden nefret ettiğimi hissetmişti belki; Viyana'da, birkaç hafta boyunca öfkeme ve kin duygulanma tanıklık etmişti, bu konuda gözü hiçbir şeyi görmüyordu gerçi ama, yaşadığım çelişkiyi önce rahatsız edici, sonra da tehlikeli buluyordu. İnanmak zorunda olduğu portre konusunda ısrar ediyordu; gücünün tükenmekte olduğunu hissettiğim anlarda bile, aynı sözcükleri yinelemeyi sürdürdü. Ama odada volta atarken ansızın karşımda dikildi ve küçümseyen bakışlarla, “Yoksa beni kıskanıyor musun, ha?” dedi. “Ressama ancak ikimizin birlikte poz verebileceğimizi söyleyeyim ister misin? Neden böyle acele ediyorsun? Bunu alnının teriyle kazanmayı yeğlemez misin?”

Bu suçlama öylesine aşağılık ve öylesine yanlıştı ki, ona yanıt veremedim. Dilimi sakatladı, ama beynimi değil. Sonunda konuşurken bana bakmaya başladığından, sözcüklerinin etkisini yüzümde okuyabiliyordu, büsbütün yıkıldı ve feryada başladı: “Delirdim sanıyorsun. Önünde koca bir yaşam uzanıyor. Benim yaşamım sona erdi. Sen yaşlı bir adam mısın da beni anlamıyorsun? Büyükbaban mı girdi bedenine yoksa? O benden hep nefret etti. Ama baban nefret etmedi, hayır, etmedi. Eğer şimdi hayatta olsaydı, beni senden korurdu.”

Öylesine tükenmişti ki, ağlamaya başladı. Onu kucakladım, okşadım, öylesine acıdım ki, özlediği portreyi bağışladım ona. “Çok güzel olacak. Sen, yalnız poz vermelisin. Tabloda yalnız sen olmalısın. Herkes hayran olacak. Onu sana armağan etmesini söyleyeceğim. Ama bir müzeye konsa daha iyi olur.” Bu öneri hoşuna gitti, giderek sakinleşti. Ama kendini çok güçsüz hissediyordu; yatmasına yardım ettim. Başı yastığın üzerinde bitkin ve süzgün duruyordu. “Bugün,” dedi, “Ben çocuğum, sense anne.”' Ve uykuya daldı.

Ertesi gün, Micheletti'nin bakışlarından kaçmaya çabaladı sinirli sinirli. Onu kaygıyla izliyordum. Hevesi kaçmıştı, hiçbir şey beklemiyordu. Ressam, diğer kadınlara övgüler sundu ve sahipleri tarafından çekilip götürüldü. O bunları fark etmedi. Birkaç gün sonra Milanolu grup otelden

ayrıldı; kadın şundan ya da bundan hoşlanmamıştı. Onlar gidince, otel müdürü Herr Loosli masamıza geldi ve Anneme, bu tür müşterilerden hoşlanmadığını söyledi. Ressam hiç de ünlü değildi, Herr Loosli araştırmıştı. Anlaşılan karı koca ona iş arıyorlardı. Otelci, bir aile oteli işlettiğini ve buranın serüvencilere uygun bir yer olmadığını söyledi. Bitişik masadaki Mr. Newton, Çin kağıdına basılı kitabından gözlerini ayırarak baktı, başını salladı ve söyleyebileceği bir tümceyi yuttu. Ondan bu bile beklenmezdi ve Herr Loosli de, biz de bu davranışı müdürün sözlerini onaylama şeklinde yorumladık. Annem Herr Loosli'ye, "Terbiyeli davranmadı," dedi. Otelci masaları dolaşma ve diğer müşterilerden özür dileme işini sürdürdü. Milanoluların gittiğine herkes sevinmiş görünüyordu.

Beşinci Bölüm

Zürih
Tiefenbrunnen
1919–1921

Yalta Villa'nın Tatlı Yaşlı Kızları Dr. Wedekind

Yalta adının kökenini bilmiyordum, ama bu sözcükte Türkçe bir şeyler olduğundan, bana aşina geliyordu. Ev, Tiefenbrunnen'deydi, göle çok yakındı ve ondan, yalnızca bir asfalt ve demiryoluyla ayrılmıştı; bina, ağaçlarla dolu bir bahçenin içinde, hafiften yüksekçe bir yerdeydi. Kısa bir yokuşu tırmandıktan sonra villanın sol tarafına varıyordunuz; dört bir köşesinde birer kavak ağacı vardı, yapıya öylesine yakındılar ki, evi bunlar taşıyor sanırdınız. Kocaman sağlam yapının ağırlığını hafifletiyorlardı, ta uzaktan, gölden görülebiliyor ve evin yerini belirliyorlardı.

Ön bahçe, sokaktan sarmaşık bir çit ve iğne yapraklı ağaçlarla ayrılıyordu; saklanacak yer boldu. Kocaman bir porsuk ağacı, tırmanılmak üzere hazırlanmış gibi duran geniş dallarıyla eve bitişik gibiydi; dakikada ağacın tepesindeydiniz.

Evin arkasındaki birkaç taş basamak, eski bir tenis kortuna çıkardı; artık kullanılmıyordu burası, toprak düzgün değildi, tenisten başka her şey oynamaya uygundu ve halka açık etkinlikler için kullanılıyordu. Taş basamakların yanındaki elma ağacı, bir verimlilik mucizesiydi; ben eve taşındığımda, ağaçta öyle çok elma vardı ki, dalları kırılmasın diye birçok yerden desteklenmişti. Merdivenleri koşarak çıkarsanız, elmalar pat pat yere düşüyordu. Solda, evin uzantısı olan ve duvarları sarmaşıklar için kafesle kaplı küçük ev, bir çellocuyla karısına kiraya verilmişti; çello sesleri tenis kortundan duyulurdu.

Asıl meyve bahçesi, evin arkasında başlıyordu. Ağaçları bol, meyveleri boldu, ama bulunduğu yer nedeniyle hep göz önünde duran elma ağacının

yanında meyve bahçesi hiç kalıyordu.

Araba giriş yolundan sonra öğrencileri boşalmış bir sınıf kadar gösterişsiz olan binaya, dev bir duvardaki kapıdan geçerek giriyordunuz. Uzun bir masada genellikle birkaç genç kız oturmuş ev ödevleri yapıyor ya da mektup yazıyor olurdu. Yalta Villa yıllarca bir kız yatılı okulu olmuştu. Kısa bir süre önce pansiyona dönüştürülmüştü; burada kalanlar, akla gelebilecek bütün kentlerden gelmiş genç kızlardan oluşuyordu hâlâ, ama artık bu evde öğrenim görmüyorlardı. Başka okullara gidiyor, ama birlikte yemek yiyor ve hanımların gözetiminde yaşıyorlardı.

Her zaman küf kokan alt kattaki uzun yemek masası, en az salon kadar çıplaktı. Ben, üçüncü katta minik bir odada yatardım; daracık, az eşyalı bir odaydı bu. Bahçedeki ağaçların dalları arasından gölü görebilirdim.

Tiefenbrunnen tren garı yakınımızdaydı; bu yapının bulunduğu Seefeldstrasse'den gara gitmek için rayların üzerindeki küçük bir yaya köprüsünden geçmek gerekirdi. Yılın belli zamanlarında, ben köprüden geçerken güneş doğuyor olurdu; geç kalmış olmama, acele etmem gerekmesine karşın, her seferinde durur, güneşi selamlardım. Sonra koşar adım gara gider, trene atlar bir sonraki istasyona kadar tünelde yolculuk yapar, Stadelhofen'e varırdım. *Râmistrasse*'ye çıkınca kanton okuluna koşardım, ama görülecek şeyleri kaçırmamak için ikide bir durduğumdan, okula hep geç gelirdim.

Eve az yüksekte olan *Zollikerstrasse* boyunca yürüyerek dönerdim; genellikle Tiefenbrunnen'de oturan bir okul arkadaşımla yürürdüm. Önemli konuşmalara dalardık; ayrılacağımız yere geldiğimizde üzülürdüm. Birlikte yaşadığım kadınlardan ve kızlardan hiç söz etmemiştim ona, bu kadar çok kadından dolayı beni küçük göreceğinden korkardım.

Trudi Gladosch adındaki Brezilyalı kız, altı yıldır Yalta'da kalmaktaydı; piyanistti, konservatuara gidiyordu ve evin demirbaşıydı. Onun piyanosunu duymadan eve girdiğim olmuyordu nerdeyse. Odası üst kattaydı ve günde

en az altı saat, çoğu kez daha da fazla çalışırdı. Öyle alışıyordunuz ki bu sese, kesildiğinde arıyordunuz. Kışın, hep birkaç kazağı üst üste giyerdi, çünkü müthiş üşürdü. İklime bir türlü alışamamıştı.

Onun için tatil diye bir şey yoktu, ailesinin bulunduğu Rio de Janiero çok uzaktı, altı yıldır evine gitmemişti. Vatanını özlüyordu, ama yalnızca güneşten dolayı. Anne babası hakkında hiç konuşmazdı, olsa olsa evden mektup geldiğinde ağzına alırdı adlarını, o da pek sık olmuyordu, yılda bir, ya da iki kez mektuplaşıyorlardı. Gladosch adı Çekçeydi, babası, Bohemya’dan Brezilya'ya göç edeli çok olmamıştı; kendisi. Brezilya'da doğmuştu. Tiz, hatta biraz çatlak sesliydi; konuşmaktan hoşlanıldık, konuşmayacağımız hiçbir konu yoktu. Bir heyecanlanması vardı, bayılırdım. Sayısız soylu görüşü paylaşırdık, ne şekilde olursa olsun, insanın onurunu, yetkisini satmasına, rüşvet yemesine ikimiz de karşıydık; ama benden beş yaş büyük olmasına karşın, Trudi'den daha çok şey biliyordum; köleci toplumdan gelmiş biri olarak, bilgiye karşı olanların tarafını tutuyordu; bense onun zararlı ve yozlaştırıcı olarak gördüğü bilginin gerekliliğini savunuyordum. Bir gün tartışırken nerdeyse kanlı bıçaklı olacaktık. Konuşmamız yumruk yumruğa bağrış çağrış bir kavgaya dönüştü; ben, onu ellerimle zorluyor, fazla yaklaşmaması için kollarımı uzatıyordum, çünkü özellikle tartışmalarımız sırasında, dayanılmaz bir koku yayıyordu bu kız. Ne kadar kötü koktuğunu bilmiyordu bile belki ve kavgada benim bedensel yakınlaşmadan kaçınmamı, benden büyük olmasından dolayı çekindiğim şeklinde yorumluyor olsa gerekti. Yazın, *merida giysisi* dediği bir şey giyiyordu, beyaz gömleğe benzeyen yuvarlak yakan bir entariydi bu; eğildiğinde göğüslerini görebilirdiniz, ben de görüyordum, ama benim için bir anlam taşımıyordu bu, ancak, günün birinde göğsünde dev boyutlu bir kan çıbanı gördüğümde, karşımdaki bir cüzzamlıymış, dışlanmış biriymiş gibi müthiş bir acıma duygusuyla doldum. Gerçekten de dışlanmıştı, çünkü ailesi yıllardır pansiyon kirasını ödemiyor ve Fraulein Mina'ya seneye ödeyeceğiz deyip duruyorlardı. Trudi, bağışlarla yaşıyormuş gibi hissediyordu kendini ve bu nedenle, genellikle

sadece uyuyan ve kötü kokan yaşlı Saint Bernard köpeği Caesar'la özellikle yakın bir ilişki içindeydi. Kısa bir süre sonra, biraz da utanarak, Trudi'yle Caesar'ın aynı koktuklarını anladım.

Ama arkadaştık ve ondan hoşlanıyordum, çünkü birlikte her şeyi konuşabiliyorduk. Aslında ikimiz de diğerlerinden farklıydık, o, sonsuz piyano çalışmaları ve bu evde altı yıllık deneyimiyle, bense evin en yeni üyesi ve tek erkeği olmakla ötekilerden ayrılıyorduk. O pansiyoncuların en büyüğü, bense en küçüğüydüm. O, evdeki hanımları her yönleriyle tanıyordu, bense yalnızca iyi yönleriyle. O, ikiyüzlülükten nefret eder ve bayanlar konusunda kendisini rahatsız eden bir şey olduğunda yüzlerine karşı söylerdi. Ama ne kurnazdı, ne huysuz, ne de kindar; belki yazgısına daha küçük yaşlarda anne babasının davranışları sayesinde alışmış olduğundan ve de öğrendiğimde müthiş kırıldığım üzere, umutsuz bir aşk çektiğinden, itilip kakılmak, yok sayılmak için doğmuşçasına istenmediği halde herkesin yanına yaklaşıp sıkıntı veren tiplerdendi, ama gene de iyi huyluydu.

Konservatuardan tanıdığı Peter Speiser kendisinden çok daha iyi bir piyanistti. Girişkin, başarılı, özgüvenli bir konser virtüözü olan Speiser, aynı zamanda kanton okuluna da gidiyordu; benimle aynı sınıfta, başka şubedeydi ve Trudi'yle birlikte hakkında konuştuğumuz ilk kişiydi. Ondan söz etme fırsatları arandığını fark etmeyecek kadar saftım, ta altı ay sonra, kızın ona yazdığı bir mektup taslağını görünceye dek de uyanamadım. Bunu yüzüne vurdum, o da bu çocuğa âşık olduğunu oğlanın kendisini umursamadığını itiraf etti.

Bütün bu süre boyunca Trudi'yi, elde etmem için pek bir çaba gerektirmeyen, hazır bulduğum bir çeşit mülk olarak, her zaman için elimin altında ve —”ait olmak”ın daha hâlâ tümüyle zararsız bir anlam taşıdığı o günlerde— bana ait olması çok doğal biri olarak görmüştüm. Ancak itirafından sonra bana ait olmadığını anladım. Şimdi onu yitirmiş gibi oldum ve Trudi, yitirilmiş bir şey gibi önem kazandı gözümde. Kendime

onu hor gördüğümü söylüyordum. Çünkü, Peter'in ilgisini çekmek için yaptığını anlattığı şeyler acıklı geliyordu bana. Yalnızca boyun eğmeyi düşünüyordu, güdüleri, bir köleninkilerden farksızdı. Onun ayakları altında ezilmek istiyordu, kendisini —mektubunda yazdığına göre— onun ayakları önüne seriyordu. Ama gururlu ve kendini beğenmiş biri olan Peter için onu yok saymak kolaydı. Kızı ayakları dibinde –görmüyordu ve eğer üzerine basmışsa, bu farkında olmadığı bir kazaydı yalnızca. Kızın da kendine göre gururu vardı; genel olarak bütün duyguları ciddiye alan ve onlara saygılı olan bir insan olarak o da kalbinin sesini dinlemek zorundaydı. Duyguların bağımsızlığını savunuyordu, onun yurt sevgisi de buydu; İsviçre için, okul için, ikimizin de yaşadığı bu ev için duyduğum yurtseverlik duygularını paylaşmıyordu benimle. Bu türden yurtseverliği olgunlaşmamış bir duygu olarak görüyordu; Peter, onun için bütün İsviçre'den daha önemliydi. Bütün müzikçiler arasında (hepsinin de öğretmeni birdi), en iyisi Peter'di, mesleğinde yükseleceği kesindi, ailesi ona her bakımdan yardımcı oluyordu, şımartılmıştı, her zaman iyi giyinirdi, artistik saçları aslan yelesi gibiydi, yapmacık görünmeden yüksek sesle konuşmada kullandığı büyük bir ağzı vardı; ama aynı zamanda herkese dostça davranırdı, yaşına göre hayli nazikti, hiç kimseye yukardan bakmaz, hiçbir övgüyü küçümsemezdi, ama Trudi'nin tutkulu düşkünlüğüne dayanamıyordu. Kızın kendisi hakkındaki duygularını öğrendikten sonra (hiçbiri de gönderilmemiş, ama o savruk havasına uygun olarak yırtıp atmayı unuttuğu birçok aşk mektubundan sonra, temize çektiği birini çocuğa göndermişti), oğlan, onunla konuşmayı kesti ve yalnızca uzaktan soğuk soğuk selam vermekle yetinmeye başladı. İşte sırtında ezeli merida entarisiyle bana içini dökmesi, bu zamanlara rastlıyordu; mevsim yazdı, Peter'in isteklerine ne kadar boyun eğebileceğini göstermek üzere eğilmişti, göğsündeki dev çıbanı görmüştüm ve ona duyduğum acıma duygusu alevlenmişti.

Fraulein Mina adını tek “n” ile yazardı ve Minna von Barnhelm’le uzaktan yakından ilgisinin bulunmadığını, adının aslında Hermine Herder olduğunu söylerdi. Pansiyonu işleten dört kişinin başıydı ve dördü arasında “aslî

mesleği” bulunan ve bununla da bayağı böbürlenen tek kişiydi. Bu kadın ressamdı. Aşırı denebilecek yuvarlaklıktaki kafası, kısa bir beden üzerinde, omuzlarına gömülü gibi dururdu; kafa, dümdüz bir çizgi üzerinde oturaurmuşçasına, boyun diye bir şey hiç yaratılmamış, bu, bedenin gereksiz bir bölümüymüşçesine bir top gibi dururdu orada. Kafa çok büyüktü, bedene göre fazla büyük... Yüzü yanaklarda yoğunlaşan sayısız kırmızı kılcal damarla kaplıydı. Altmış beş yaşındaydı, ama yıpranmamış görünüyordu; hafızasının güçlü olduğunu söyleyip övdüğünüzde, resim yapmanın onu gençleştirdiğini söylerdi. Çok yavaş ve tane tane konuşurdu, yürümesi de öyleydi; hep koyu renk giysiler giyerdi, etekliği yerlere değerdi, bu etekliğin altında adım attığını yalnızca üçüncü kata, “kırlangıç yuvasına” resim yapmak üzere çekildiği stüdyosuna giden merdivenleri çıkarken fak ederdiniz. Orada, yalnız ve yalnız çiçek resmi yapardı; bunlara çocuklarım derdi. Resme, botanik kitaplarına çizimler yapmakla başlanıştı; çiçeklerin özelliklerini bilir, kitaplarım resimlemesini isteyen bitkibilimcilerin kendisine güvenmesinden çok hoşlanırdı. Onlardan, yakın dostlarıymış gibi söz ederdi; sık sık andığı iki ad, Profesör Schröter ile Profesör Schellenberg'di. Schröter'in *Alpine Flora*'sı, kitapları arasında en ünlüsüydü. Profesör Schellenberg benim zamanımda hâlâ pansiyona gelir, ilginç bir liken ya da özel bir yosun getirir, Fraulein Herder'e ders veriyormuşçasına (İsviçre Almancasıyla değil de) standart Almancayla, bunları ayrıntılı olarak anlatırdı.

Konuşmasındaki ve yürümesindeki yavaşlık, resim yapmasıyla ilgili olsa gerekti. Beni birazcık sevmeye başladığı an, resim yapışını izlemem için “kırlangıç yuvasına” davet etti. Çalışmasının ne kadar yavaş, ne kadar ciddi ve soylu bir süreç olduğunu görmek beni müthiş şaşırttı. Daha baştan stüdyonun kokusu, onu hiçbir şeye benzemeyen özel bir mekan haline getiriyordu, girer girmez koklamaya başladım, ama burada olan her şey gibi, koklama işi de özenle yapılmalıydı, düşüncesizliğe yer yoktu. Eline fırçayı aldığı an, ne yaptığını anlatmaya başladı. “Şimdi biraz beyaz alıyorum, azıcık beyaz. Evet, beyazı alıyorum, çünkü buraya başka bir şey

gitmez, beyazı almaktan başka çarem yok.” Rengin adını elinden geldiğince sık yinelerdi, başka bir şey söylediği de yoktu zaten. Arada, resmini yaptığı çiçeklerin adını söylüyordu durmadan, hep de Latince adlarını söylüyordu. Her türü büyük bir titizlikle ayrı ayrı boyuyor, çiçekleri karıştırmaya yanaşmıyordu (çünkü kitap resimlerinde hep böyle yapmıştı), işte, bu Latince adları, renkleriyle birlikte ondan öğreniyordu insan. Başka hiçbir şey söylemiyordu, çiçeklerin yetiştiği ortam, yapıları, işlevleri ağza alınmıyordu; fen öğretmenimizden öğrendiğimiz ve defterlerimize çizmek durumunda olduğumuz o yepyeni, büyüleyici şeyler onun konusu dışındaydı, dolayısıyla kırlangıç yuvasına yapılan ziyaretlerin bezir kokusundan, paletteki saf renklerden ve çiçeklerin Latince adlarından oluşan törensel bir yönü vardı. Fraulein Mina, bu kurumun çok değerli ve kutsal bir yönünün bulunduğuna inanıyordu ve bir keresinde, ciddi bir anda, iffetli bir bakire olduğunu, bu yüzden hiç evlenmediğini söyledi; yaşamını sanata adamış biri, diyordu, normal ölümlülerin mutluluğundan feragat etmelidir.

Fraulein Mina çok iyi huylu biriydi, hiç kimseyi de incitmezdi; bu çiçeklerden kaynaklanıyordu. Kötü bir insan olmadığına inanıyordu; mezar taşma şu tek tümce yazılsın istiyordu: “iyi bir kadındı.”

Göl yakındı, kürek çekmeye gidiyorduk; gölün karşı kıyısında Kilchberg uzanıyordu. Bir keresinde o zamanlar en sevdiğim ozan olan Conrad Ferdinand Meyer'in mezarım ziyaret etmeye gittik. Mezar taşındaki yazılar bana çok çarpıcı geldi. “Ozan” olduğunu belirten bir şey yoktu, kimse yas tutmamıştı, hiç kimse için unutulmaz biri değildi; yalnızca şu sözler yazılıydı taşta: “Burada Conrad Ferdinand Meyer yatmaktadır. 1825-1898.” Başka bir söze gerek olmadığını, söylenebilecek her şeyin onun adım küçülteceğini anladım, burada ilk kez yalnız ve yalnız adın önemli olduğunu, yalnızca adın bir anlam taşıdığını ve geri kalan her şeyin onun yanında sönük kaldığını idrak ettim. Eve dönerken, kürek çekme sırası bendeydi; ağzımı bıçak açmıyordu, taştaki yazının derin sessizliğine kaptırmıştım kendimi, derken birden kafasında mezar düşüncesi dolu tek

kişi olmadığımı anımsadım, ne diyordu Fraulein Mina, “Mezarımda tek bir satır olsun isterim: ‘iyi bir kadındı.”' O anda Fraulein Mina'dan soğudum, çünkü az önce mezarını ziyaret ettiğimiz ozan, onun için hiçbir anlam taşımıyordu.

Sık sık İtalya'dan söz ederdi, iyi bildiği bir ülkeydi burası. Gençliğinde, Kont Rasponi ailesinin çocuklarına dadılık yapmıştı, eski öğrencisi genç kontes, onu her iki yılda bir, Rimini yakınlarında Rocca di Saıt'Arcangelo'daki evlerine davet ederdi. Rasponiler kültürlü insanlardı, hep ilginç konukları olurdu ve Fraulein Mina orada kaldığı uzun yıllar boyunca bu kişilerle tanışmıştı. Ama Fraulein Mina sahiden ünlü insanlarda mutlaka kusurlar bulurdu. Gizlilik içinde çiçek açan sessiz sanatçıları yeğliyordu, belki de kendini düşünüyordu. Gariptir, yalnız o değil, Fraulein Rosy de, evdeki diğer kadınlar da, tek bir dizesi yayımlatmış ozanı bile göklere çıkarırlardı. Fraulein Rosy, resimden çok edebiyattan sorumlu olması nedeniyle orta ya da genç kuşak İsviçreli ozanların okuma günlerine düzenli olarak gider, döndüğünde, salonda, bize adamın özellikleri konusunda ayrıntılı raporlar verirdi. Kadınlar müthiş ciddiydi, şiirlerini anlamasalar bile, ozanın şu ya da bu davranışını, selam verirkenki utangaçlığını, yanlış yaparkenki şaşkınlığını beğenmiş olurlardı. Herkesin dilinde olanlara karşı bunun tam tersi bir yaklaşım içindeydiler. Onlara hep eleştirel gözle bakar, özellikle de kendilerininkine benzemeyen yönlerini yerden yere vururlardı.

Ev kızların yatılı okuluyken, yani daha birkaç yıl önce, hanımlar, yapıtlarını kızlara okuması için arada bir bir ozan çağırırlarmış. Bir keresinde Carl Spitteler diye bir ozan ta Lucerne'den gelmiş ve kızlar arasında hiç yabancılık çekmemişti. Bu ozan satranç meraklısıydı, en iyi oyuncu olan Bulgar kızı Lalka'yla oynamak istemişti. Sonuçta, yetmiş yaşını gerilerde bırakmış olan bu adam, salondaki masaya oturmuş, başını eline yaslamış, kızın her oynayışından sonra değilse de, gerektiğinden fazla ve gözlerinin içine baka baka yavaş bir sesle, “Hem güzel, hem de zeki bir kız,” deyip durmuştu. Bu davranışından dolayı onu asla bağışlamamışlardı, bu

duygularını da her seferinde biraz daha büyüyen bir öfkeyle sık sık dile getiriyorlardı.

Dört bayan arasında gerçekten iyi olan ama bunu ağzına bile almayan bir kadın vardı. Resim yapmaz, derslere girmez, bahçeyle uğraşmaktan hoşlandığı kadar hiçbir şeyden hoşlanmazdı. Onu —mevsimin elverdiği ölçüde— genellikle bahçede bulurdunuz; her karşılaşmada, söyleyecek güzel bir şey bulurdu, ama yalnızca birkaç söz söyler, asla nutuk çekmezdi, bütün gün çiçeklerle uğraşmasına karşın, ağzından tek bir Latince çiçek adı duyduğumu anımsatıyorum. Frau Sigrist, Frâulein Mina'nın ablasıydı, altmış sekiz yaşındaydı ve gerçekten de yaşlı gösteriyordu. Güneşte kavrulmuş yüzü kırış kırıştı; duldu, bir kızı vardı, kızı, Frâulein Rosy'ydi, öğretmendi ve annesinin tersine, durmadan konuşurdu.

Bunların ana kız olduğu kimsenin aklına gelmezdi; bilirdiniz, ama günlük yaşantıda, bu durum aklınızın ucundan geçmezdi. Dört hanım, yaşamlarında herhangi bir erkek cinse hiçbir zaman yer olmamışçasına görülmemiş bir birlik oluşturmuşlardı. Bunların birer babası bulunduğu bile aklınızdan geçmezdi, sanki babasız dünyaya gelmişlerdi. Frau Sigrist dördü içinde en anaç, aynı zamanda da en hoşgörülü olanıydı, önyargılı, ya da kınayıcı, ayıplayıcı bir söz duymadım ağzından ama öte yanda, analığını öne süren bir tavır da sergilemiyordu, “kızım” dediğini hiç duymadım; Tindi bana söylemeseydi, bir kızı olduğunun farkına bile varmazdım, Dolayısıyla bu dört hanım arasında analık niteliği, nerdeyse bu biraz da rastlantıymış gibilerden sıkı sıkıya yasaklanmıştı. Frau Sigrist, dördü içinde en sakin olanıydı; asla öne çıkmaz, hiçbir zaman talimat vermez, herhangi bir buyruk çıkarmazdı ağzından; belki de ondan arada bir bir onaylama sesi duyulurdu, o da yalnızca bahçede yalnız rastlanıldığı zaman... Her akşam birlikte oturdukları salonda, genellikle suskundu. Sandalyenin kenarına ilişirdi hep; Fraulein Mina'nınki kadar büyük olmayan başı hep aynı açıda olmak üzere hafif eğik dururdu; yüzündeki kırışıklarla bir anneanne görünümündeydi ama hiç kimse bunu dile getirmez, hiç kimse de Fraulein Mina ile kardeş olduğunu ağzına almazdı.

Üçüncü hanımın adı Fraulein Lotti'ydi, yeğenleri oluyordu, belki de yoksul bir yeğen. Çünkü içlerinde en yetkisizi oydu. En zayıfları, en sadeleri oydu, iki kardeş gibi ufak tefek, nerdeyse onların yaşında, yüz çizgileri çok belirgin, davranışları ve yüz anlatımı, tıpkı bir yaşlı kızınkini andıran bir kadındı. Biraz ihmal ediliyordu, çünkü onun zihinsel talepleri yoktu. Ne resim hakkında konuşurdu ne de kitaplar hakkında bunu diğerlerine bırakırdı. Onu hep dikiş dikerken görürdünüz, bu işi iyi yapardı; bir düğmemi dikerken yanında dikildiğimde, birkaç kararlı tümce söylerdi; yaptığı bu ufak tefek işlerde, diğerlerinin büyük işlerde harcadığından daha fazla enerji harcadığı görülürdü. Hemen hemen hiç gezmezdi, yakın semtlerde tanışları vardı. Kendisinden küçük bir yeğeni, Itschnach'da bir çiftlikte yaşardı; bazen uzun bir yürüyüş yaptığımızda onu ziyaret ederdik. Evde yapacak çok işi olan (mutfak işlerinde de yardımcı olurdu) Fraulein Lotti, gelmezdi bizimle, onun vakti yoktu, bu durumu ciddi bir havayla, yakınmasız söylerdi, onun en belirgin özelliği görev duygusuna sahip olmasıydı çünkü. Özellikle sevdiği şeyleri yapma konusunda özveride bulunmaktan gurur duyardı. Itschnach'a gezmeye gitme konusunda konuşulur, planlar yapılırken, onun da belki, ama belki bizimle gelebileceği, fazla üstüne varmamamız gerektiği fısıltıları dolaşırdı, gitme vakti gelip de bahçede toplandığımızı gördüğünde ansızın yanımızda biterdi. Evet böyle günlerde gelirdi yanımıza, ama yalnızca kuzene ayrıntılı selamlar göndermek, ona neler aktaracağımızı anlatmak üzere gelmişti. Siz de gelmiyor musunuz, diye sorulurdu bunun üzerine. Aman tanrısı, biz deli miydik? Bu evde üç günlük iş vardı ve de yarına kadar bitmesi gerekiyordu! Ama kendisinin baştan çıkarılmasına asla izin vermediği ziyareti çok ciddiye alırdı. Kuzeninden getirdiğimiz selamlara, hepimizin sırayla ve de bütün ayrıntılarıyla anlattığı izlenimlere çok değer verirdi. Aklına yatmayan bir şey söyledik mi, sorular sorar ya da başını iki yana sallardı. Bunlar, Fraulein Lotti'nin yaşamında önemli anlardı, aslında, ortaya koyduğu tek talebiydi onun; gezi raporunun verilmesi uzun süre geciktirilmişse, iğneli sözleri artar, çekilmez hale gelirdi. Ama bu durum pek yaşanmazdı; açık

açık konuşulmasa da, bu konuda gerekli önlemi almak bu evdeki yaşantının ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu.

Geriye, dört hanımın en genci ve en uzun boylusu olan, adından daha önce söz ettiğim Fraulein Rosy kalıyor. Hayatının en güzel çağındaydı, kırkında yoktu, dinç, candan, güçlü, atletik yapılı bir kadındı; tenis kortundaki oyunlarımızı görmezden gelirdi. Sapına kadar öğretmendi, konuşmayı severdi. Gereğinden fazla düzenli bir tempoda ve de çok konuşurdu, fazla ayrıntıya kaçardı. İlgisini çeken çok şey vardı, bir de, Almanca öğretmeni olduğundan, özellikle genç İsviçreli şairlerden pek hoşlanırdı. Ancak ne konuda konuşursa konuşsun, hep aynı şeyleri söylüyor sanırdınız. Her şeyi incelemek, onun baş göreviydi sanki, tepki göstermediği hiçbir şey yoktu, denebilir. Ancak her zaman kendi bildiğini okumakta olduğundan, ona bir şey sormayı başarmak nerdeyse olanaksızdı. Yalta'da, tarihin başlangıcından bu yana nelerin olup bittiğini ondan öğrenirdiniz; bu pansiyona dünyadaki bütün ülkelerden kimlerin gelip kimlerin gittiğini, hatta mümkünse, çocuklarının ilk gelişinde onlara eşlik eden —bazıları ne yazık ki hiç ortada görünmemiş olan— ana babalarını, öğrencilerin iyi ve kötü yönlerini, daha sonra yaşamlarım nasıl sürdürdüklerini, şimdi ne yaptıklarını, hayırlı çıkıp çıkmadıklarını hep ondan öğrenirdiniz. Belki bir saat dinledikten sonra dalar, aklınızı başka şeylere verirdiniz ama Fraulein Rosy bunu asla fark etmezdi, herhangi bir nedenle sözünü kesip başka bir işe bakacak olsa, tam tamına nerede kaldığına dikkat eder, sonra kaldığı yerden gene başlardı. Ayda bir kez, iki günlüğüne ortadan yiterdi. Odasında oturur, yemeklere inmezdi, “kafası vızıldıyordu”, bu, baş ağrıları için kullandığı süslü bir addı aklınca. Bu iki gün, çenesinden kurtulmuş olmanın rahatlığını yaşayacağımıza sevindiğimiz sanılabilir, ama hayır, hepimiz onu özlerdik, ona acırdık da, çünkü diye düşünürdük, onun tekdüze konuşmasını biz özlüyorsak, kendisi ne haldedir kim bilir, odasında iki koca gün konuşmadan durmaya nasıl dayanacak zavallı!

Herkesten büyük saygı gören Fraulein Mina gibi bir sanatçı olarak görmezdi kendini, hem, diğer üçü sürekli olarak ıvır zıvır işlerle uğraşırken

Fraulein Mina'nın günün büyük bir bölümünde kırlangıç yuvasına çekilmesi herkesin işine gelirdi. Fraulein Mina, aynı zamanda pansiyonerlerin faturalarını da hazırlar, belli aralıklarla ailelerine gönderirdi. Her seferinde faturaya uzun bir mektup ekler, uzmanlık alanının para işleri değil, resmini yaptığı çiçekler olması nedeniyle, bunları büyük bir isteksizlikle hazırladığını belirtirdi. Mektuplarda öğrencilerin davranışlarını ve gösterdikleri gelişmeyi de ele alır, onlarla derinden ilgilendiğini açıkça dile getirirdi. Bütün bunlar son derece duygusal, özverili ve soylu davranışlardı.

Dört bayana, ikisinin soyadları farklı olmakla birlikte bir birim olarak: Frauleins Herder ya da Herder Harımlar denilirdi. Aynı ailenin kadınlarını oluşturmaları açısından doğruydu bu ama. Salonda gündüzleri kahve, akşamlarıysa birer bardak bira içmek üzere bir araya geldiklerinde, ya da hava güzelse, salonun önündeki verandada toplandıklarında eksiksiz bir birim, bir bütün oluştururlardı. Böyle zamanlarda, işten uzak, baş başaydılar ve hangi nedenle olursa olsun, onları rahatsız etmenize izin yoktu. Benim salona girmeme izin verilmesi bir ayrıcalık olarak: görülürdü. Salon, yastık kokardı, eski giysi kokardı —hanımların üzerlerindeki giysilerin kokusuydu bu— yarı kurumuş elma ve mevsimine göre de çiçek kokardı. Bunlar, evde kalan genç kızlar gibi durmadan değişirdi; asıl koku, hanımların kokusu hep aynı kalır ve her zaman için bütün diğer kokuları bastırırdı. Bunu yadırgatıyordum, çünkü bana karşı yardımsever bir tutum içindeydi bayanlar. Gerçi, bu evde saçma bir durum' olduğunu söylerdim kendi kendime bazen, kadınlardan başka kimse yok, Frau Sigrist'i saymazsak: evde kalmış kızlardan başka kimse yok, diye düşünürdüm, ama düpedüz ikiyüzlülük ediyordum. Genç olsun, yaşlı olsun, aralarındaki tek erkek olarak: bundan daha iyi durumda olamazdım, İsviçre Almancasıyla dile getirdikleri üzere bir “delikanlı” olmam nedeniyle çok özel biriydim ve benim yerimde başka bir “delikanlı” olsaydı bu denli özel biri olmazdı diye düşünüyordum. Yalnızca istediğimi yapıyordum, okuyordum ve istediklerimi öğreniyordum. Akşamları hanımların oturduğu salona inmemin nedeni de buydu zaten: salonda, rahatça karıştırabileceğim bir

kitaplık bulunmaktaydı. Resimli kitaplara şöyle bir bakar, diğerlerini alır toplantı salonunda okurdum. Şiirlerini ve masallarını severek okuduğum Mörike vardı, Storm'un koyu yeşil ciltli kitapları, Conrad Ferdinand Meyer'in kırmızı deri kaplı kitapları vardı. Bir süre için Meyer en sevdiğim yazar olarak kaldı; göl, beni ona bağlıyordu, günün her saatinde ve akşam üzeri, sık sık çalan kilise çanları verimli meyve ağaçları ve de ayrıca tarihsel konular, özellikle de sanatım sonunda öğrendiğim ve ayrıca Fraulein Mina'dan dinlediğim İtalya... Beni hep Meyer'e yaklaştırıyordu. Bu kitaplıkta önce Jacob Burckhardt'a rastladım, *Uygarlık* ve Rönesans'ına daldım, ama o zamanlar pek bir şey anlayamadım. Kitap on dört yaşında birinin kaldıramayacağı kadar çok yönlüydü, bazıları bana hâlâ tamamen kapalı alanlarda deneyim ve akıl yürütme gerektiriyordu. Ama bu kitap bile benim için kışkırtıcı oldu, çok yönlülük ve çeşitlilik konusunda beni daha fazla öğrenmeye itti ve iktidara olan güvensizliğimi güçlendirdi. Burckhardt gibi bir adama kıyasla benim bilgiye susamışlığımın ne kadar küçük, ne kadar zayıf olduğunu şaşkınlıkla görüyordum, ayrıca aklımdan bile geçiremeyeceğim, duyulmamış gelişmelerin ve yoğunlukların bulunduğunu da fark ediyordum. Kendisi, bu kitabın ardında bir kişilik olarak görünmüyordu bana; onun içinde eriyor, satırlara, harflere karışıyordu, kitabı, sanki farklı, nerdeyse duyulmadık bir dilden kurtuluyormuşçasına acele acele kitap rafına geri koyduğumu anımsıyorum.

Özenerek incelediğim “lüks baskılı” bir eser, *Doğanın Mucizeleri* başlığını taşıyordu ve üç ciltten oluşuyordu; öylesine pahalı görünüyordu ki, satın almayı umut bile edemezdim. Alıp toplantı salonuna götürebilir miyim diye sormaya da cesaretim yoktu; kızlar onunla ilgilenmiyorlardı bile, ama bunu istemek, kutsal bir şeye saygısızlık etmek olabilirdi. Bu durumda onu yalnızca hanımların bulunduğu salonda inceliyordum. Bazen burada bir saat boyunca oturur, sessizce ışınlı hayvanlara, bukalemunlara ve deniz anemonlarına dalardım. Bayanlar, dinlenme saatinde olduklarından, sorularımla rahatsız etmezdim onları, hiçbir şey göstermezdim, özellikle heyecan verici bir şey bulduğumda bile heyecanımı kendime saklar, kendi

kendime şaşırırdım, bu da pek kolay olmuyordu elbet, en azından “hii, ahh” gibi sesler çıkarmak isterdim doğrusu, ayrıca da kitaplıklarında yıllardır duran bir şeyden haberlerinin olmadığını saptamak ne eğlenceli olurdu kim bilir!

Ama gene de orada uzun süre oturmamam bekleniyordu, çünkü bu, salona girip çıkan kızların bana özel işlem uygulandığını düşünmelerine yol açabilirdi. Doğrusunu söylemek gerekirse, uygulanıyordu, ama bu iş özenle ve dikkatle yapıldığı sürece kimse sesini çıkarmıyordu. Arada düşmanlık yaratabilecek tek bir nokta vardı, o da yiyecek konusuydu. Yemekler ahım şahım değildi çünkü. Bayanlar, akşamları biralarıyla birlikte birer parça ekmek yerlerdi ve hiç kimse, bana fazladan bir şey verildiğini düşünmemeliydi, elbet bu asla olmadı, çünkü bu tür lütuflardan, utanç duyardım.

Kızlar hakkında anlatacak çok şey var, ama şu anda hepsini betimlemeye girişmeyeceğim. Brezilyalı kız Trudi Gladosch, daha önce tanıtıldı. En önemlisi oydu çünkü Trudi, her zaman göz önündeydi ve benden de diğerlerinden de Çok önce gelmişti pansiyona. Dolayısıyla diğerleriyle aynı kefeye konulamazdı, onlardan farklıydı, ayrıca da hiç kimse onunki kadar uzak bir ülkeden gelmiş değildi. Hollanda'dan gelen vardı, İsveç'ten, İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'dan gelenler vardı, İsviçre'nin Fransız, İtalyan ve Alman bölümlerinden gelenler vardı. Viyana'dan bir öğrenci gelmişti, kız, buraya “şişmanlasın” diye gönderilmişti (Birinci Dünya Savaşı sonrası açlık dönemi yaşanıyordu), böyle, Viyana'dan gönderilmiş tek tük çocuk hep bulunurdu pansiyonumuzda. Ancak bu kiracılar iki yıl boyunca sürekli değişti, biri gidiyor, biri geliyordu, yalnızca Trudi hiç ayrılmadı ve, daha önce belirttiğim üzere, babasının kira borcu olduğundan, durum bu kız için hayli utanç vericiydi.

Herkes, salondaki büyük masanın başında birlikte çalışırdı, ev ödevleri burada yapılır, mektuplar burada yazılırdı. Rahatsız edilmek istemediğimde, evin arkasındaki küçük sınıf odasını kullanmama izin veriyorlardı.

Yalta'ya taşındıktan kısa bir süre sonra, bayanlardan “Wedekind” adım duydum; ama burada adın önünde bir “Doktor” sözcüğü kullanılıyordu, bu beni biraz şaşırtmıştı. Onu iyi tanıyora benziyorlardı, sık sık uğrarmış; onun hakkında Wreschner'den, Annemden duyduklarımdan ve de duymadıklarımdan sonra —adını bir yere oturtmuş değildim— burada ne işi olduğunu anlayamamıştım. Adam yakınlarda ölmüştü, ama hâlâ yaşıyormuş gibi söz ediyorlardı ondan. Ad, büyük bir gizlilik içinde anılıyordu sanki; insanın her zaman güvenebileceği birinin adını söylüyor gibiydiler, şu gelişinde şunu söylemişti, bu gelişinde bunu söylemişti, derken, büyük bir saygı seziliyordu seslerinde, bir daha sefere, ona çok önemli bir konuda danışacaklardı üstelik. Ağzım açık kaldı, bana göre yalnızca tek *bir* adama ait olan bu ad beni şaşkına çevirmişti; böyle konularda çekingen olmamakla birlikte, bu konuyla ilgili bir şey sormaya cesaret edemedim ve kendi kendime, bir çifte yaşam olgusuyla karşı karşıya bulunduğum açıklamasını yaptım. Hanımların adamın ne yazdığını bilmedikleri anlaşılıyordu, benim bilgimse, kulaktan dolmaydı; demek aslında ölmemişti, hâlâ bizim sokağın, *Seefeldstrasse'*nin kasabaya yakın bölümünde doktorluk yapıyordu, bunu da yalnızca hastaları biliyordu.

Derken kızlardan biri hastalandı ve Dr. Wedekind çağrıldı. Ben, merakla salonda bekledim. Geldi, ciddi ve sırada bir görünümü vardı, sevmediğim birkaç öğretmenimden birine benziyordu. Yukarı hastaya çıktı, az sonra aşağı indi ve alt katta beklemekte ola Fraulein Rosy'ye kızın hastalığının ne olduğunu kararlı bir tavırla söyledi. Salondaki uzun masaya oturdu, bir reçete yazdı, ayağa kalktı ve Fraulein Rosy ile ayaküstü bir konuşmaya daldı. Bir İsviçreli aksanıyla İsviçre Almancası konuşuyordu, ikili oynamada çok başarılıydı; onu pek umursamıyordum gerçi ama, oyunculuktaki bu başarısından dolayı ona hayranlık duymaya başladım. Sonra kararlı bir ses tonuyla (konu nasıl açıldı bilmiyorum) kardeşinin ailenin yüz karası olduğunu söylediğini duydum, bu kardeşin onun mesleğine ne büyük zararı dokunmuştu ve bunu kimse anlamıyordu. Bazı hastalar kardeşinden dolayı öyle bir ürkmüşlerdi ki, bir kez geldikten sonra

bir daha uğramıyorlardı muayenehanesine. Bazıları da, diyordu, “Nasıl olur da böyle bir adam kardeşiniz olabilir?” diye soruyorlardı kendisine. Her zaman için aynı yanıtı vermişti onlara: Beş parmak birbirine benzer mi? Ailede birinin yolda çıktığını duymadınız mı hiç? Dolandırıcısı vardı, sahtekarı vardı, düzenbazı vardı, vardı da vardı; bunların pek çoğu da, doktorluk deneyimlerinin de doğruladığı üzere, iyi ailelerden gelmeydiler. Eh, hapishaneler ne içindi? Bu tür suçluların geçmişleri dikkate alınmaksızın en ağır şekilde cezalandırılmalarından yanaydı kendisi. Şimdi kardeşi ölmüştü, diye sürdürdü konuşmasını, başkalarının kendisi hakkındaki görüşlerini değiştirmeye yaramasa da, birkaç söz söyleyebilirdi onun hakkında. Ama başını ağrıtmamayı ve düşüncesini kendine saklamayı yeğliyordu. Düşüncesi de şuydu: İyi ki ölmüştü kardeşi. Hiç yaşamamış olsaydı daha iyi olacaktı. Adam orada dimdik ve güvenli bir havayla durmuş öyle bir hiddetle konuşmaktaydı ki, yanına yaklaştım, öfkeden kendimi yitirmiş bir halde karşısına dikildim ve “Ama o bir yazar'dı!” dedim.

“İşte bütün mesele burada!” diye anında yanıtladı beni. “Onun gibiler insanlara yanlış ülküler aşılıyorlar. Bu sözlerime mim koy evlat, iyi yazarlar vardır, kötü yazarlar vardır. Kardeşim en kötülerinden biriydi. Her şeyden önce yazar olmamak ve yararlı bir şeyler öğrenmek çok daha iyidir! — Senin bu oğlanın nesi var?” O anda Fraulein Rosy'ye döndü, “Daha şimdiden büyüklere karşı gelmeye kalkıyor ha?”

Fraulein Rosy beni' savundu; adam döndü, giderken benim elimi sıkmadı. Dolayısıyla, Wedekind'i okumadan çok önce, doktor yüreğimi ona karşı yakınlık ve saygıyla doldurmayı başardı. Yalta'daki iki yıllık yaşantım boyunca, o dar görüşlü ağabey tarafından iyileştirilmeyeyim diye bir kez bile hastalanmadım.

Ispanağın Filojenisi
Junius Brutus

Annem o iki yılın büyük bir bölümünü, Arosa'daki *Waldsanatorium*'da geçirdi. Ona da yazdığım üzere, onu Zürih'in üzerinde, yükseklerde fazla hareket etmeksizin uçarken görüyordum, onu aklıma getirdiğim an, farkında olmaksızın gözlerim dalıyordu. Kardeşlerim Lozan'da, Geneva Gölü'ndeydiler; yani, *Scheuchzerstrasse*'deki tıkış tıkış daireden sonra aile bir üçgen oluşturacak şekilde birbirinden uzak noktalara ayrılmıştı: Arosa–Zürih–Lozan. Her hafta mektuplar gidip geliyor, (en azından benimkilerde) her şey tartışılıyordu. Ama çoğu zaman ailemden kopuktum, bağımsızdım, dolayısıyla, onların yerini alacak yeni şeyler buldum. Günlük yaşantıda annemin yerini —deyiş yerindeyse—dört kişilik kadınlar komitesi aldı. Onları onun yeıine koyabileceğimi aklımdan geçirmezdim, ama dışarı çıkmak istediğimde ya da başka bir konuda izin almak için onlara başvurmak durumunda olduğum da bir gerçekti. Eskisinden daha özgürdüm şimdi; ne türden isteklerim olduğunu biliyor ve beni hiçbir şeyden yoksun bırakmıyorlardı. Ancak aşırıya kaçtığımda, arka arkaya üç gün konferansa gittiğimde örneğin, Fraulein Mina'nın kuşkucu damarı kabarıyor ve nerdeyse çekinerek bana hayır diyordu. Ama bu pek nadir oluyordu, gidebileceğim konferansların sayısı o kadar fazla değildi ve çoğunlukla boş zamanımı evde geçirmek istiyordum, çünkü konu ne olursa olsun, her konferanstan sonra okunacak pek çok şey oluyordu. Değinilen her şey dört bir yana yayılan yenilik dalgaları oluşturuyordu.

Her yeni deneyimi, fiziksel olarak, bir bedensel genişleme duygusu şeklinde hissediyordum. Bu biraz da, yeni öğrenilen şeyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir başka şeyi biliyor olmaktan kaynaklanıyordu. Daha önce hiçbir şeyin bulunmadığı bir alanda her şeyden apayrı bir şey tüneyiveriyordu. Hiç kimsenin ardında bir şey bulunduğunu aklına getirmediği bir kapı ansızın ardına dek açılıveriyor ve insan kendini her şeyin yeni bir ad taşıdığı,

uzaklara, daha uzaklara, ta sonsuza uzanan bir manzaranın ortasında, o manzaranın ışığı altında buluveriyordu. Yürüyordunuz, şuna şaşıyordunuz, buna hayret ediyordunuz, dilediğiniz yönde ilerliyordunuz ve kendinizi daha önce başka hiçbir yerde bulunmamış gibi hissediyordunuz. O dönemde “bilimsel” sözcüğü benim için sihirli bir sözcük haline geldi. Bu, daha sonraki yıllarda olduğu gibi, insanın kendini kısıtlamasını, başka her şeyi bir kenara atarak bir başka şeyde ilerleme hakkını elde etmesini simgeliyor değildi; tersine, yayılma anlamına geliyordu, sınırlardan ve kısıtlamalardan kopma, farklı şeylerle dolu gerçekten yeni manzaralara açılma anlamına geliyordu ve bunlar, öykülerdeki, masallardaki gibi düşsel değildi, adlarını koyduğunuzda, koyulmuş adlarını söylediğinizde, onları çürütecek kanıtlar bulunmuyordu. Sanki yaşam onlara bağlıymış, asılıymış gibi sımsıkı tutunduğum çok daha eski öyküler konusunda güçlüklerle karşılaşıyordum. Onlara gülümseniyordu; bense, örneğin okul arkadaşlarım önünde bu öyküleri söyleyemiyordum. Bazıları, bütün öyküleri yitirmişlerdi bile; büyümüş olmak demek, bunlar hakkında olumsuz görüşler dile getirmek anlamına geliyordu. Ben, bütün öyküleri sakladım, onları dallandırdım, budaklandırdım, yeni öyküler uydurmada başlangıç noktaları olarak kullandım; ama bilgi alanları da aynı ölçüde ilgimi çekiyordu. Okulda, eski derslerden başka dersler, yeni konular düşlüyordum, bazıları için adlar uyduruyordum, öyle garip adlardı ki bunlar, sesli söylemeye cesaret edemiyordum, daha sonraları da, bunları birer giz olarak sakladım. Ama bunlarda eksik bir şey var gibi geliyordu bana, yalnızca benim için geçeniydiler, hiç kimsenin gözünde bir anlam taşımıyorlardı, ayrıca bu düşsel konulan geliştirirken, içlerine, halen bilmediğim bir şeyi kalamadığımı da hissediyordum. Yeniye karşı duyulan özlemi pek gidermiyorlardı, yeni, benden bağımsız olarak bulunduğu bir noktadan alınmalıydı, demek ki, “bilim “in işlevi buydu aslında.

Ayrıca, değişen koşullarım, uzun zamandır tutsak olan güçleri de serbest bırakmıştı. Artık Viyana'da ve *Scheuchzerstrasse*'de olduğu gibi Annemi *kollamıyordum.* Belki de bu, dönemsel rahatsızlıklarının nedenlerinden

biriydi. Kabul etmek istesek de istemesek de, birlikte yaşadığımız sürece birbirimize karşı sorumluyduk. İkimiz de diğerinin ne yaptığını bilmekle kalmıyor, düşüncelerini de hissediyordu, bu ilişkinin mutluluğunu ve yoğunluğunu oluşturan nedenler, aynı zamanda yıkıcılığını, acımasızlığını da yaratıyordu. Şimdi bu kollama, yalnızca mektuplara indirgenmişti ve biraz zeki davranmakla, kolayca gizlenebiliyordu. O, bana kendisiyle ilgili her şeyi kesinlikle anlatmıyordu. Yalnızca hastalığının seyrini yazıyor, ben de bunlara inanıyor ve yanıtlıyor, soruyordum. Karşılaştığı bazı insanlara gelince, bunlardan yalnızca ziyaretlerinde söz ediyordu, mektuplarında pek bir şey yazmıyordu. İyi de ediyordu, çünkü sanatoryumda biriyle yakınlık kurduğunu öğrenseydim, bütün gücümle üzerine çullanır, adamı paramparça ederdim. Birçok yeni tanışı olmuştu, içlerinden birkaçı, entelektüel açıdan anlam taşıyorlardı onun için; olgun ve hasta insanlardı hepsi, çoğu kendisinden yaşlıydı, ama onları becerikli ve büyüleyici buluyordu. Onlarla konuşa konuşa, kendisini gerçekten hasta olarak görmeye başlamış, bir zamanlar bizim için feda ettiği bir şeyi yapmaya, kendine bakmaya, kendini düşünmeye koyulmuştu. Sonuç olarak, ben ondan ve kardeşlerimden kurtulduğum gibi o da bizden kurtulmuştu ve enerjilerimiz teker teker, birbirimizden bağımsız olarak gelişti.

Ama gene de, ben, yeni kazanılmış harikalarımı ondan gizlemek istemedim. Dinlediğim ve hoşlandığım her konferansı ona bütün ayrıntılarıyla yazıyor, ya da anlatıyordum. Onu hiç ilgilendirmeyen konuları, örneğin Kalahari'deki Buşmanları, Doğu Afrika faunasını ya da hayvanlarını, Jamaika adasını da dinlemek durumunda kalıyordu; öte yanda

Zürih'in mimari geçmişini, ya da özgür irade sorunuyla ilgili görüşleri anlatan mektuplarımı da ister istemez okuyordu. İtalya'daki Rönesans sanatında söz ettiğim de oluyordu —bu, hâlâ ilgisini çeken bir konuydu ve o bahar, Floransa'ya yapacağı geziden önce kesinlikle görmesi gereken eserler konusunda önerilerimi almıştı. Güzel sanatlar alanındaki deneyimsizliğinden utanıyor, ama arada bir kendisine neyin nasıl olduğunun söylenmesine soğuk bakmıyordu. İlk insanlar konusunda anlattıklarımla

alay etti, hele doğal tarihle ilgili mektubumu hiç beğenmedi. Kendisi benden çok şey gizlediğinden, benim de aynı şeyi yaptığımı varsayıyordu. Onu sıkan konularda yazılmış bu sayfalarca yazıların, yaşadığım kişisel olayları örtbas etmek amacıyla yazıldığına kesinlikle emindi. Bilim kokan her şeye taktığı küçümseyici adla, “Ispanağın Filojenisi”ni anlatmak yerine, yaşamımla ilgili gerçek haberleri yazmamı istiyordu durmadan. Kendimi bir yazar olarak görmem, pek de isteksizce kabul ettiği bir şey değildi, önüne koyduğum oyun taslakları ve şiirleri, hatta ona adayıp postaladığım tamamlanmış bir oyunu bile hafife almadı, baltalayıcı sözler söylemedi. Bu çalışmaların değeriyle ilgili kuşkularını asla dile getirmedi; belki de yazarı ben olduğum için kesin bir yargıya varamıyordu ayrıca. Ama “bilim” kokan her şeyi acımasızca elinin tersiyle itiyordu, mektuplarda bu konuda hiçbir şey okumak istemiyor, bunların benimle hiçbir ilgisinin bulunmadığını, yalnızca kendisini yanıltma girişimleri olduğunu yazıyordu

O dönem, aramızda daha sonra baş gösteren yabancılaşmanın ilk tohumlarının atıldığı dönem oldu. Uyanması için elinden gelen her şeyi yaptığı, beslediği merakım, kendisine yabancı bir yönde gelişmeye başlayınca, benim içtenliğimden, doğruluğumdan ve kişiliğimden kuşku duymaya başladı; düzenbaz bir aktör olarak gördüğü Büyükbabama, en büyük düşmanına çekmem olasılığı onu korkutuyordu.

Ama gene de, yavaş bir süreçti bu, zaman aldı; bu sürecin tamamlanması için daha çok konferansa gitmem, duyduklarımı anlatmam ve etkilerinin onda birikim yapması gerekti. 1919 Noel’inde, Yalta'ya girişimden üç ay sonra, ona adadığım oyunun, *Junius Brutus*'un etkisi altındaydı hâlâ. Ekim başlarından beri çalışıyordum bu oyun üzerinde, çalışmam için bana verilen arkadaki sınıfta, geceler boyu yazdım, akşam yemeğinden sonra dokuza ya da daha geç saatlere kadar oturuyordum.

Ev ödevlerimi çoktan bitirmiş olurdum, eğer birini aldatmam söz konusuysa, bu annem değil, “Frauleins Herder” ya da Herder Hanımlardı.

Günde iki saat Annem için yazmakta olduğum bir oyun üzerinde çalıştığımdan haberleri yoktu. Bu benim gizimdi, hiç kimse duymamalıydı.

Tarquinii'yi deviren Junius Brutus, Roma Cumhuriyetinin ilk konsülüydü. Cumhuriyetin yasalarını öylesine ciddiye almıştı ki, kendi oğullarını ölümle cezalandırmış ve Roma Cumhuriyetine karşı bir harekete katılmaları nedeniyle idam ettirmişti. Öyküyü Livy'den almıştım, beni derinden etkilemişti, çünkü Babam Brutus'un yerinde olsaydı, oğullarını bağışlardı diye düşünmüştüm, bundan emindim. Ama *onun* öz babası, sözünü dinlemediği için ona lanet okuyabilmişti. Sonraki yıllarda, Büyükbabamın, Annemin acı acı yüzüne vurduğu bu lanetin yarattığı suçluluk duygusundan kurtulamadığına tanık olmuştum. Livy bu konuda pek bir şey söylemiyordu, kısa bir bölümdü. Brutus'a oğullarının yaşamı için kendisiyle mücadele eden bir eş yarattım. Kadın onu ikna edemiyor, oğulları idam ediliyor, o da umutsuzluk içinde kendini bir uçurumdan Tiber'e atıyordu. Oyun, annenin tanrılaşmasıyla son buluyordu. Son sözcükler (kadının ölümünü haber alan Brutus'a söyletiliyordu bunlar) şöyleydi: “Kendi oğullarını katleden babaya lanet olsun!”

Bu Anneme çifte övgü oldu; yazdığım aylar boyunca adeta elimi kolumu bağlayan birinci övgünün farkındaydım; hatta onu, hastalığını geçirecek kadar sevindireceğini umuyordum. Çünkü esrarengiz bir hastalığı vardı, doktorlar tam bir tanı koyamıyorlardı; dolayısıyla bu türden yöntemlerle ona yardımcı olmaya çalışıyordum. İkinci gizli övgüye gelince, bunu bilmeden yapmış oluyordum: Oyunumun son dizesi, aileden birkaç kişinin, özellikle de annemin, lanetiyle oğlunu öldürdüklerine inandıkları Büyükbabamı mahkûm ediyordu. Zaten, Büyükbabamla Annem arasında geçen, Viyana'da tanık olduğum kavgalarda, kararlı bir tavırla annemin tarafını tutmuştum. Belki bu gizli mesajı da almıştı; konuyu hiç tartışmadık, dolayısıyla kesin bir şey söyleyemem.

Ön dört yaşında yeteneklerini ortaya koyarı genç yazarlar olmuştur, olmaktadır belki. Ben, kesinlikle bunlardan biri değildim. Oyun berbattı,

biri kısa diğeri uzun iki heceli ölçüye göre yazılmıştı güya, acemi işi, şişirilmiş, inişli çıkışlı bir metindi, bütün ayrıntılarda Schiller'in etkisinin görülmesi amaçlanmıştı, ancak bu etki, her şeyin gülünç olması şeklinde kendini gösteriyordu, dizeler ahlâk ve soylulukla yapış yapıştı, gevezelikten başka bir şey yoktu, ayrıca da derinlikten yoksundu, sanki her biri diğerinden yeteneksiz altı çift elden geçmişti de asıl metin tanınmaz hale gelmişti. Bir çocuğun büyük bir ciddiyetle bir yetişkinin giysileri ya da kılıfı içinde dolaşması doğru değildir; aslında bu kötü deneyimden hiç söz etmeyecektim, ama çok önemli bir noktayı açığa çıkardığından, değinmeden edemedim: ölüm cezası ve onu uygulama buyruğu karşısında erken yaşlarda duyulan korku. Bir buyrukla ölüm cezası arasındaki ilişki, o zamanlar bildiğimden çok daha farklı nitelikte olsa da, ileriki yıllarda onlarca yıl boyunca beni meşgul etti, halâ da yakamı bırakmış değil.

Büyük Adamlar Arasında

Oyunu vaktinde bitirdim ve Noel’den önceki haftalar boyunca temize çektim. 8 Ekimde başladığım ve 23 Aralıkta bitirdiğim böylesi uzun bir işe girişmek, beni tanımadığım, yeni bir sevinç dünyasına soktu. Geçmişte, bitmez tükenmez haftalar boyunca masallar, öyküler uydurmuş, onları bolüm bölüm kardeşlerime anlatmıştım; ama bunları hiç yazmadığımdan, önümde görmüyordum. Beş perdelik bir trajedi olan ve çok sevimli, açık gri bir defteri doldurmuş bulunan *Junius Brutus* yüz yirmi bir sayfadan fazla tutmuş, 2298 dizeden oluşmuştu. Bu iş, on hafta boyunca benim en önemli etkinliğimdi, Yalta'daki hanımlardan ve kızlardan, üstelik sırdaşım olan Trudi'den bile gizli tutmaksa, işin önemini artırıyordu. İçimde pek çok yeni rüzgârları esiyordu, büyük bir tutkuyla kendimi kaptırdığım şeyler oluyordu ama gene de, yaşamımın gerçek anlamı, her gün, Annemi taçlandırma işine ayırdığım o iki saate sıkışmıştı. Her şeyi tek tek anlatmak üzere ona

gönderdiğim haftalık mektuplar, gururla süslenmiş bir imza ve altında şu sözlerle son buluyordu: “In.spe *poeta clarus.”* Gittiği okullarda Latince öğrenmiş değildi, ama Latince kökenli dilleri bildiğinden, bu sözcüklerin anlamını çıkarabilirdi. Gene de, *“clarus”* (eşsiz, ünlü) sözcüğünü “clear” (açık, net) şeklinde anlamasın diye tümcenin Almancasını da yazıyordum.

Tümceyi gözümün önünde görmek hoşuma gidiyordu. Hem de iki kez, bir Latince, bir Almanca, üstelik kendi el yazımla ve de büyük yazarlara büyük saygı duyan Anneme yazdığım mektupta okuyunca, büsbütün gururlanıyordum. Ancak o dönemlerde yazma hevesimi körükleyen şey, Anneme duyduğum sevgi değildi yalnızca. Bütün suç, eğer huna suç denebilirse, *Pestalozzi Okul* Takvimi”ndeydi. Üç yıldır bana eşlik ediyordu bu küçük takvim, öğrenilecek çok ilginç olguları içeren hu takvimi okurken, büyük adamların resimleri, benim için bir tür yasa maddeleri içeren tablolar haline geldi. İki güne bir resim düşüyordu, yani tam yüz seksen iki resim vardı. Etkileyici fırçalardan çıkmış portreler ve altlarında, sahiplerinin yaşamöyküsü, başarıları ve yapıtları hakkında birkaç kısa ve özlü satır yer alıyordu. Takvim ilk elime geçtiği 1917 yılında müthiş ilgimi çekmişti. Columbus, Cook, Humboldt, Livingstone, Stanley, Amundsen gibi gezginler vardı içinde. Ayrıca büyük yazarlar da vardı. Takvimi rastgele açtığımda ilk karşıma çıkan Dickens olmuştu; yazarın resmini ilk kez görüyordum, 6 Şubat sayfasının sol üst köşesindeydi ve yanında, tarihten sonra şu alıntı yer alıyordu: “İnsanlar curcunası içinde en aşağıdakine bir bakış bak!” — bu tümce öylesine benim bir parçam haline geldi ki, onunla ilk karşılaştığım gün sanki hiç olmadı gibi geliyor şimdi. Ama Shakespeare de oradaydı, *Robinson Crusoe'su,* babamın bana verdiği ilk İngilizce kitaplardan biri olan Defoe vardı; aynı şekilde, Dante ve Cervantes, Schiller, elbet Annemin sık sık sözünü ettiği Moliere ve Victor Hugo, *Antik Çağ Söylenceleri* kitabından tanıdığım Homeros, öykülerinden evde sürekli söz edilen ama hâlâ benden uzak tutulan *Faust'un* yazarı Goethe, “Mücevher Kutusu”nu okulda steno derslerinde kullandığımız Hebel ve Almanca şiirler kitabından tanıdığım birçok başka yazar takvimde yer

almıştı. Görmeye dayanamadığım Walter Scott'u yırtmak istedim ve mürekkepli kalemle karalamaya başladım. Ama içim rahat değildi, işe yeni koyulmuşken, Anneme tasarımı açıkladım. “Çocukça bir davranış,” dedi. “O kendini savunamaz. Bu hareketin onu yeryüzünden silmez. En ünlü yazarlardan biri kendisi, gene de kitaplarda yer alacak. Ama biri senin takvimini görürse, utanırsın.” Daha şimdiden utanmıştım ve yıkıcı çalışmalarıma hemen son verdim.

Bu büyük adamlarla harikulade bir yaşam sürüyordum. Bütün uluslardan, bütün alanlardan birçok ünlü bir aradaydı. Müzikçiler hakkında fazla bir şey bilmiyordum; piyano dersleri alıyor ve konserlere gidiyordum. Bach vardı, Beethoven, Haydn, Mozart vardı, Schubert vardı. *Aziz Matthew'nun Tutkusu* adlı parçanın Annem üzerindeki etkisine tanık olmuştum. Diğerlerine gelince, parçalarını çalabiliyordum, müziklerini dinliyordum. Ressam ve yontucuların adları ancak Yalta'da benim için anlamlı olmaya başladı; iki üç yıl boyunca onların portrelerine çekingen gözlerle baktım ve kendimi suçlu hissettim. Takvimde Sokrates de vardı, Platon, Aristoteles, Kant da vardı. Matematikçiler, fizikçiler, kimyacılar ve adlarını hiç duymadığım doğa bilimciler vardı. Örneğin oturduğumuz *Scheuchzerstrasse* bunlardan birinin adını taşıyordu; takvimde tıklım tıklım kaşif bulunuyordu. Bu Cennetin ne kadar zengin olduğunu anlatamam. Herr Profesörün, bunların yanında solda sıfır kaldığını anlasın diye doktorları tek tek Anneme gösteriyordum. İşin en güzel yatı, fatihlerle generallerin takvimde son derece üzücü roller üstlenmiş olmalarıydı. Takvimi yayımlayanlar, insanlığı yok edenleri değil de ona *hizmet* edenleri bir araya getirmeye özen göstermişlerdi. Büyük İskender, Caesar ve Napoleon'un portreleri vardı ama o takımdan başka kimseyi anımsamıyorum, bunlar da, 1920 yılında takvimden atılmaları nedeniyle aklımda kalmış. “Bu ancak İsviçre'de mümkündür,” demişti Annem. “Burada yaşadığımıza seviniyorum.”

Belki de takvimdeki büyük adamların dörtte biri İsviçreliydi. Çoğunun adını duymuş değildim. Araştırma zahmetine de katlatmadım; garip bir tarafsızlıkla kabul ettim onları. Takvime adım veren Pestalozzi bir çoğunu

şişirmişti. Bu, belki geri kalanlar için de geçerliydi. Ama bir İsviçre takvimi olması nedeniyle orada bulunmaları da olasıydı. İsviçre tarihine saygı duyuyordum; cumhuriyetçi olduklarından, eski Yunanlar kadar değerliydiler benim için. Sonuç olarak, içlerinden hiçbirine kuşkuyla bakmıyor, erdemlerinin, beni etkilemesini, değiştirmesini diliyordum.

Bu adlarla yaşadığımı söylemek abartma olmayacaktır. Sayfaları karıştırmada geçirdiğim tek bir gün yoktu, resim altı yazılarını da ezbere biliyordum. Bunlar ne kadar kesin görünürse, o kadar hoşuma gidiyordu. Takvimde üstünlük sıfatları kaynıyordu; sayısız “en büyük şu” ve “en büyük bu” örneği belleğimde yığılı duruyor. Bir de bunun kuvvetlendirildiği görülüyordu: “bütün zamanların” en büyük şusu ya da busu. Böcklin, bütün zamanların en büyük ressamlarından biriydi, Holbein, bütün zamanların en büyük portre ressamıydı; kâşifler hakkında bir iki şey biliyordum, Stanley'in Afrika'nın en büyük kaşifi olarak gösterilmesini doğru bulmamıştım, Livingstone'u çok daha fazla seviyordum, çünkü o aynı zamanda bir doktordu ve köleliğe kafa tutmuştu. Tüm diğer alanlarda, okuduklarımı yuttum. !ki kişi için “büyük” yerine “muhteşem” sözcükleri kullanılmıştı: Michelangelo ve Beethoven'in yerleri ayrıydı.

Bu itici gücün iyi bir şey olup olmadığına karar vermek kolay değil; ama beni fırtına gibi esen umutlarla doldurduğu kuşku götürmez. Sürekli hu beylerin arasında dolaşmaya hakkım olup olmadığını hiç sormadım kendime. Elime geçtikçe sayfaları çeviriyordum, onlar bana aitti, bu büyük adamlar, benim kutsal ikonlarımdı. Ne olursa olsun, bu karşılıklı ilişki, büyük ölçüde annemden aldığım hırsımı artırmakla kalmıyor, içimde müthiş bir saygı uyandırıyordu. Hafife alınmıyorlardı, saygıdeğer kişilerle aradaki uzaklık, ölçülemez gibi görünüyordu. İnsan onların başarılarına olduğu kadar yaşamlarına da hayranlık duyuyordu. İnsan anlaşılmaz bir şekilde, biri ya da ötekiyle yarışmaya kalkıyordu gerçi ama gene de duyup işitmediği alanlarda etkinlik göstermiş, asla öykünemeyeceğini bildiği için şaşırmakla yetindiği çalışma süreçlerinden geçmiş çok sayıda ünlü kalıyordu geriye ve işte, bu insanların aslında gerçek birer mucize

olmalarının nedeni buydu. Fikirlerinin zenginliği, yaptıkları işlerin çeşitliliği, başarıları elde etmede sahip oldukları eşit haklar, geçmişlerinin çeşitliliği, dilleri, yaşadıkları çağlar, öte yanda yaşam sürelerinin birbirlerinden farklı oluşu (bazıları çok genç ölmüşlerdi)... Bana daha güçlü bir büyüklük duygusu, zenginlik duygusu verebilecek ne vardır dünyada, bilemiyorum, insanlık için umut beslememi, bu yüz seksen iki en iyi akıllar topluluğunda başka ne sağlayabilir, bilemiyorum.

İnsan Yiyen Devin Zincire Vurulması

23 Aralık günü, *Junius Brutus* Arosa'ya yola çıktı, pakette, Annemin onu nasıl okuyacağını anlatan talimatların yer aldığı uzun bir mektup vardı: Önce bir oturuşta okuyacak, bir genel izlenim edinecekti, ama sonra ikinci kez elinde bir kalemle, bölüm bölüm okuyacak, ayrıntıları eleştirel gözle inceleyecek ve bana görüşlerini içeren bir rapor gönderecekti. Beklediğim gün gelmişti, isteklerim ve beklentilerim konusunda bayağı yüksekten atıyordum, oysa bu “yapıt”ın ne kadar berbat olduğunu ve en küçük bir umut beslemem için gerekli yeterlilikten ne kadar uzak bulunduğunu kısa sürede anlamıştım; kendini beğenmiş havalarında yazdığım hiçbir şeye güvenmemeye o dönemde başlamış olsam gerek.

Büyük patırtı, ertesi gün, oyun daha Annemin eline geçmeden koptu. Hâlâ Zürih'te oturan ve haftada bir kez düzenli olarak ziyaret ettiğim Anneannemle Emestine Teyzeyi görmeye gitmem gerekiyordu. Fraulein Vogler’in evinde, Annemin evlenmemesi için verdiğim ve kazandığım o gece savaşından sonra anneannem ve teyzemle olan ilişkilerim değişmişti. Annemi yeniden evlenmeye razı etmenin yararsız olduğunu biliyorlardı, beni perişan edecek bir şeyi yapmasını istemelerini duymaya bile

yanaşmıyordu. Annemin bu ortanca kardeşiyle aramda dostluğa benzer bir şey bile gelişmişti; şimdi artık Ardittilere çekmediğimi ve para kazanmayı düşünmek yerine, bir “ideal” uğraş seçmeye kararlı olduğumu anlamaya başlamıştı.

Anneannem yalnızdı, daha kapıda bana önemli bir haberi olduğunu söyledi: Manchester'lı Solomon Dayı gelmişti, teyzem onunla birlikte nerdeyse burada olurdu. Manchester'dan ayrıldığımdan beri tam altı buçuk yıldır görmediğim, İngiltere’deki çocukluğumun yamyam devi, Zürih'e gelmişti demek. Aradan Viyana dönemi geçmişti, Wilson'la On Dört ilkesine bağlanan umutlarla sona eren bir dünya savaşı geçmişti ve şu sıralarda, büyük bir düş kırıklığı —Versailles— yaşanıyordu. Dayımdan sık sık söz edilirdi, Annemin ona olan hayranlığı azalmamıştı. Ama bu yalnız ve yalnız onun ticaretteki başarısından kaynaklanıyordu ve o zamandan bu yana Annemle haramda öylesine çok şey geçmiş, akşam okumalarımızda öylesine büyük adamlar ortaya çıkmıştı ki, sonra gerçek dünyada, büyük bir istekle izlediğim öylesine büyük değişiklikler olmuştu ki, dayım ve onun gücü, gözümde küçülmüştü. Her zaman olduğu gibi onu hâlâ bir canavar olarak, bütün alçaklıkların elle tutulur simgesi olarak görüyordum, imgesi, acımasız, korkunç bir biçime dönüştü gözümde —bu da onun niteliklerine tam tamına uyuyordu, ama artık onu tehlikeli bir varlık olarak görmüyordum. Üzülmemek için onu alt edecektim. Teyzem tek başına gelip de, dayımın bizi aşağıda beklediğini, gezmeye götüreceğini söylediğinde, sevinç gibi bir şey duydum; on dört yaşında bir oyun yazan olan ben (oyun postaya verilmişti) onun karşısına çıkmak ve onunla boy ölçüşmek istiyordum.

Hiç tanıyamadım dayımı; beklediğimden daha iyi görünüyordu, yüzü ilk bakışta çirkin gelmiyordu insana, en azından bir yamyam devinkine benzemiyordu. İngiltere'de bunca yıl kaldıktan sonra hâlâ akıcı bir Almanca konuşmasına şaşırdım, bu, aramızda yeni bir dildi. Beni, kendisiyle İngilizce konuşmaya zorlamamasını, nerdeyse bir soyluluk işareti olarak

algıladım; uzun süredir İngilizcem körelmişti; ciddi konuşmalarda, Almanca konuşmayı yeğliyor, kendimi daha güvenli hissediyordum.

“Zürih'teki en güzel pastane hangisi?” diye sordu hemen. “Sizi oraya götürmek istiyorum.” Emestine Teyze, Sprüngli'yi söyledi; tutumlu biriydi bu teyzem bu yüzden daha da kerli ferli bir yer olan Huguenin’in adını vermeye çekindi. *Bahnftöfstrasse* boyunca yürüyerek gittik Sprüngli'ye; teyzem, bir işim var diyerek bir süre geç geldi; biz de, erkek erkeğe hemen politika konuşmaya başladık. Müttefikleri, özellikle de dayımın oradan gelmesi nedeniyle İngiltere'yi müthiş eleştiriyordum; Versailles Anlaşmasının adil olmadığını, Wilson'un vaat ettiği her şeyle çeliştiğini söyledim. Bazı noktalara dikkatimi çekti, ama hayli sakindi; ciddiliğimin hoşuna gittiğini hissediyordum, beni konuşturup hakkımda bir kanıya varmak istiyordu. Ama çok az konuşmasına karşın, Wilson aleyhinde bir görüş dile getirmek istemediğini fark ettim. Versailles'la ilgili olarak da, “Ekonomik etmenler rol oynuyor burada,” dedi. “Sen daha anlamazsın... Hiçbir ülke, bedavadan savaş çıkarmaz.” Beni asıl şaşırtansa şu sorusu oldu: “Brest–Litowsk'a ne diyorsun? Sence Almanlar kazansaydı, başka türlü davranırlar mıydı? Zafer zaferdir.” Şimdi ilk kez olarak gözlerini tam anlamıyla bana dikmişti: soğuk, mavi bakışlardı bunlar, dayımı o an iyice anımsadım.

Ernestine Teyze Sprüngli'de bize katıldı. Dayı, o havalı tavırlarıyla hepimize pasta ve kakao ısmarladı, ama kendisi hiçbir şeye dokunmadı, tabak orada değilmiş gibi önünde duruyordu; önemli bir iş için geldiğini, fazla vaktinin olmadığını söyledi, ama önümüzdeki birkaç gün içinde Arosa'ya gidip Annemi mutlaka görmek istiyordu. “N^⁻ onun hastalığı?” diye sordu ve hiç beklemeden kendi kendine yanıtladı: “Ben hiç hasta olmam, buna zamanım yok çünkü.” sonra bizleri uzun süredir görmediğini ve şimdi arayı kapatmak istediğini ekledi. “Başınızda erkek yok, bu böyle olmaz.” Aceleye getirilmiş bir şekilde söylendi bu söz ama kötü niyetli bir hava sezmedim sesinde. “Peki sen ne *yapıyorsun* bakalım?” diyerek bana döndü ansızın, sanki konuşmaya şu an başlıyorduk. *Yapıyorsun* sözcüğü

vurgulanmıştı, önemli olan *yapmaktı*, geri kalan her şey ıvır zıvırdı ona göre. İşlerin kızıştığını hissettim ve azıcık duraksadım. Teyzem bana arka çıktı, kadife gibi gözleri vardı ve zorunlu olduğunda kadife gibi konuşabilirdi de.

“Biliyorsun,” dedi, “Üniversiteye gitmek istiyor.”

“Bu söz konusu bile olamaz. O ticarete atılacak!” Sözcükleri Viyana aksanıyla söylüyordu, bu söyleyiş biçimi, söylediklerine kesinlik katıyordu. Bunu, ailenin iş hayatına yaptığı katkılar, bu alanda gösterdiği başarılar konulu uzun bir söylev izledi. Hepsi de iş adamıydılar ve kendisi, ticarette ne büyük başarılar elde edilebileceğinin canlı kanıtıydı. Başka bir dal seçen tek kişi kuzeni Dr. Arditti olmuş, kısa süre içinde de pişmanlık duymuştu. Doktor hiç para kazanmazdı, zenginlerin getir götürcüsünden başka neydi ki bir doktor? Küçücük bir rahatsızlık için koşup gitmek zorundaydı, oysa insanların ne hastalığı vardı ne bir şeyleri. “Tıpkı baban gibi,” dedi, “şimdi de annen gibi.” Dr. Arditti bu yüzden mesleği bırakmış, diğer bütün Ardittiler gibi iş hayatına atılmıştı. Kuş beyinli, on beş yılını okullarda ve kendisini hiç ilgilendirmeyen insanların hastalıklarıyla heba etmişti. Ama neyse ki şimdi yerine oturmuştu. Belki de on beş yıl yitirmiş olmasına karşın hâlâ zengin olma şansı vardı. “Kendisine sor! Anlatsın! Göreceksin aynı şeyleri söyleyecek!” Bu Dr. Arditti, ailenin baş belasıydı, hep karşıma çıkıyordu. Anlatamayacağım ölçüde nefret ediyordum ondan, Zürih'te oturuyordu ama gene de gerçek mesleğine ihanet eden bu adama bir şey sormayı aklımdan bile geçiremezdim.

Teyzem içinde bulunduğum durumu anlıyordu, belki de babamdan öylesine acımasız bir şekilde söz etmesi nedeniyle korkuyordu da. “Biliyorsun,” dedi, “bilgiye karşı müthiş bir açlık duyuyor o.”

“Tamam, tamam! Bir genel eğitim, bir ticaret okulu, sonra çıraklık dönemi ve sonra da ticaret! Hepsi bu!” Sözünü sakınmıyor, makinalı tüfek gibi konuşuyordu; bu arada hiç yüzüme bakmadı, ama sanki söyledikleri bana değil de onaymış gibi kardeşine dönüp şu sözleri söylerken gülümsedi bile:

“Biliyor musun, bütün yeğenlerimi benim şirkette toplamak istiyorum. Nissim bir iş adamı olacak, George da öyle; çok sürmez, benim Frank büyür, bunlar da yetişmiş olur, başlarında Frank'la gül gibi çalışır giderler!”

Başımda Frank! Ben bir iş adamı! İçimden onu yumruklamak geliyordu. Kendimi tuttum, vaktim dolmadan izin istedim, yanlarından ayrıldım. Sokağa çıktığımda başım alev alev yanıyordu, o öfke içinde, ticaret peşimden kovalıyormuşçasına, Tiefenbrunnen'e kadar koştum. İlk anda yüreğimi saran ilk duygu gururum oldu. “Frank patron, ben memur, ben, ben...” sonra adım geliyordu. O anda tehlikede olduğum zamanlarda yaptığım gibi adıma sığındım. Onu seyrek kullanırdım, adımla çağrılmaktan hoşlanmazdım. Adım, gücümün saklandığı hazneydi, belki hangi ad olursa olsun, bana ait olmakla bu görevi görecekti, ama bu ad, daha bir hazineydi. Hakaret tümcesini kendi kendime tekrar tekrar söyledim. Sonunda yalnızca ad kaldı geriye. Yalta'ya geldiğimde, kendi kendime yüzlerce kez söylemiştim bu adı ve ondan öylesine büyük bir güç almıştım ki, hiç kimse bende bir gariplik sezmedi.

Yirmi dört Aralık akşamıydı, Yalta'da Noel kutlamaları başlamak' üzereydi. Haftalardan beni başka hiçbir şey konuşulmuyordu burada. Hazırlıklar gizli yapılıyordu; Trudi'nin bana dediğine göre, bu yılın en– büyük olayıydı. İkiyüzlülüğe karşı büyük bir öfkeyle savaşan bu kız, bana çok güzel bir gece geçirileceğini söylemişti. Evimizde, birbirimize armağanlar verirdik, ama hepsi bu kadar. Annem dindar değildi, dinler arasında ayrım gözetmezdi. Lessing'in *Burgtheater*'daki *Akıllı Nathan* adlı oyunu, bu konudaki yaklaşımını kesinlikle belirlemişti. Ama memleketteki geleneklere ilişkin anıları ve belki de ayrıca doğal gururu, Noel’i bütünüyle kutlamasına engel oluyordu. Bu durumda, yalnızca armağanlarla küçücük bir ödün vermiş oluyordu.

Yalta'da her şey süslenmişti; vaktimizin çoğunu geçirdiğimiz salon normalde çıplak ve asık suratlı bir yerken bu gece sıcak renklerle ışıl ışıl parlıyor, mis gibi çam kokuyordu. Salona bitişik çok daha küçük bir alanda,

“kabul salonu”nda kutlama başladı:. Burada, özel konserlerde kullanılan piyano bulunuyordu. Piyanonun tam üstünde duvarda, odanın küçüklüğü nedeniyle bana hep dev boyutluymuş gibi görünen bir resim asılıydı: Böcklin'in *Kutsal Koru* adlı tablosu. Başlangıçta onu özgün tablo sanmış ve bir evde ilk kez “gerçek” bir tablo görmenin şaşkınlığı içinde bakmıştım ona. Ama sonra bir gün, Frâulein Mina ressamının *kendisi* olduğunu, tablonun kendi ellerinden çıkma bir kopya olduğunu söyledi. Kendisini “çiçek–çocukları”na tümüyle adamadan önce, ressamlığının ilk dönemlerinde yapmıştı bunu; resim aslına öyle bir benziyordu ki, eve gelen ve bu konuda henüz aydınlatılmamış bir konuk, onu orijinal sanabilirdi. Şimdi, Frâulein Mina, eserinin önünde oturmuş, biz Noel şarkıları söylerken piyanoda eşlik ediyordu. Evdeki en iyi piyanist değildi kuşkusuz, ama şarkıları çalar ve söylerken yaşadığı duygular, bulaşıcıydı. Hepimiz de odaya doluşmuştuk; fazlaca yer yoktu ve herkes, bütün becerisini döktürüyordu. “Sessiz Gece, Kutsal Gece” ve “Sen Ey Mutlu, Sen Ey, Kutsal,” şarkılarından sonra, herkesin uygun gördüğü ve de sevdiği bir şarkıyı istemesine izin veriliyordu. Bütün isteklerin yerine getirilmesi hayli uzun sürdü, ben en çok bu işin böyle sürüp gitmesinden ve hiç kimsenin aceleci davranmamasından hoşnuttum. Sanki herkeste armağan alma sabırsızlığı yokmuş gibi, başkalarının sürpriz armağanlar karşısındaki şaşkınlığını bir an önce görmeye can atmıyormuş gibi rahat rahat söyleniyordu şarkılar. Ama sonra sıra olunup da herkes evin en arkasındaki odaya geçmeye hazırlandığında, adımlar hızlandı; en küçüğümüz tatile gelmiş bir Viyanalı çocuktu ve başı çekiyordu, o sıralarda Viyanalıdan sonra ben geliyordum, böylece yaş sırası olmuş halde odaya geçtik. Sonunda büyük masanın başında dikildik, bütün armağanlar çok güzel, süslü paketler içindeydi, ayrıca herkese benden birkaç dize taşlama sunuluyordu; uyak yapma fırsatlarını hiç kaçırmazdım. Bana, bir devenin üzerine çıkmış gayet hareketli bir Tuareg heykelciği düştü, altında, isim ve *Afrika Gezgini* sözcükleri okunuyordu. Armağan edilen kitaplar bile daha iyi bir gelecek kavramıma uyuyordu: Nansen'in *Eskimo Yaşamı,* eskilerden bugüne birçok resim içeren *Eski Zürih,* Umria'dan gezi notlarını içeren *Sisto*

e Seslo. Dolayısıyla, o dönemde beni baştan çıkaran, saatlerimi dolduran pek çok şey vardı, bütün bunlardan haberi bile olmayan, buz gibi çirkin sözcüklerini şarkı söylerken bile duymakta olduğum dayım sonunda kafamdan kovuldu ve sessizliğe gömüldü.

Bayram yemeğinden sonra geç vakitlere dek müzik vardı. Eski kiracılardan bir şarkıcı gelmişti, bitişik binada eşiyle birlikte oturan belediye orkestrası çellisti Herr Gamper gelmişti, ayrıca bizim piyanistlerimiz, Trudi'yle ona harikulâde şarkılarıyla eşlik eden Hollandalı bir kız vardı. Her şey öylesine güzeldi ki, öç almayı düşledim. Dayımı bir sandalyeye zincirleyerek– onu oturup dinlemeye zorladım. Manchester'da, müziğe hiçbir zaman dayanamazdı. Uzun süre bir yerde oturamaz, zıp zıp zıplardı. Ama onu sandalyeye öyle bir sıkı bağlamıştım ki, şimdi kaçamıyordu. Sonunda kibarlığı bir yana bıraktı ve sırtında sandalyeyle sıçraya sıçraya evden dışarı çıktı. Çok gülünç bir manzaraydı bu — üstelik bütün kızlar, Herr Gamper ve de hanımlar ona bakıyordu. Annem onu keşke böyle görse diye düşündüm ve ona yarın her şeyi yazmaya karar verdim.

Kendinden Nefret Ettirme

Annemden ve kardeşlerimden ayrılışımın ilk kışı, okulda büyük güçlükler yaşamama yol açtı. Son birkaç aydır, bazı okul arkadaşlarım arasında olağandışı bir tutukluk, bir uzaklaşma hissediyordum, ama bu uzaklık, yalnızca içlerinden bir ikisinin alaylı sözcükleriyle kendini belli ediyordu. Olan bitenden haberim yoktu. Davranışlarımın, herhangi bir kişiyi incitebileceği aklımdan geçmezdi, değişen bir şey yoktu çünkü, birkaçı dışında okul arkadaşlarım aynıydı, hepsiyle de iki yıldır birlikteydik. Sınıf, 1919 baharında iyice küçüldü; birkaç kişi Yunanca öğrenmek için *Literargymnasium'a*, edebiyat bölümüne geçti. Latince ve diğer dilleri öğrenmek isteyenlerse, *Realgymnasiumda* dört şubeye ayrıldı.

Bu dağıtımla birlikte, birkaç yeni öğrenci aramıza katılmıştı; bunlardan biri Tiefenbrunnen'de oturan Hans Wehrli'ydi. Yolumuz aynıydı, yakın arkadaş olduk. Yüzü, derisi sanki kemikleri üzerine sımsıkı gerilmiş gibi duruyordu, inişli çıkışlı, yorgun görünümlüydü ve bu, onu diğer yüzlerden daha yaşlı gösteriyordu. Ama bana diğerlerinden daha yetişkin görünmesinin tek nedeni bu değildi. Hans düşünen, inceleyen bir çocuktu, diğer arkadaşlardan bazıları gibi kızlardan söz etmezdi hiç. Eve yürürken, hep “gerçek” şeylerden, yani bilgiyle, sanatla ve dış dünyayla ilgili şeylerden konuşurduk. Sessiz sakin dinler, sonra ansızın canlı bir şekilde, zekice düşünülmüş kendi görüşleriyle karşı çıkardı. Bu sakinlik ve karşıtı olan canlılık bana çekici gelirdi, çünkü sessizlik ya da sakinlik bana göre değildi; ben her zaman konuşkan, canlı bir insandım. Hans'ın en temel özelliğinin çabukluk olduğunu görüyordum. Lebden leblebiyi anlardı, fazla konuşmanıza gerek yoktu ve onaylayıcı olsun olmasın, her zaman için size verecek bir yanıtı vardı; tepkilerini önceden kestiremezdiniz, bu da konuşmaları renklendirirdi. Ama bu konuşmaların göze görünen niteliğinden çok, nereden kaynaklandığını bilmediğim özgüveni kafamı kurcalardı. Ailesi hakkında bildiğim tek şey, Tiefenbrunnen'de, Zürihlilere ekmek yapmada kullanıla unu öğüten büyük bir değirmenleri olduğuydu. Bu yararlı bir şeydi, beni ürküten, dayımın kişiliğinde nefretimi uyandıran işten, “ticaret” denen şeyden çok farklıydı. Bir insanı azıcık tanıdıkta sonra, ticaretle ve kişisel çıkarla ilgili her şeye karşı duyduğum hoşnutsuzluğu dile getirmekten sakınmazdım. Hans Wehrli, bunu anlıyor gibi görünüyordu, çünkü görüşlerimi sakin sakin kabul ediyor ve hiç eleştirmiyordu. Ayrıca, kendi ailesine karşı hiçbir şey söylememiş olması da dikkatimi çekmişti. Bir yıl sonra, okulda Viyana Kongresinde İsviçre konulu bir konuşma yaptı. İşte o zaman, atalarının Kongrede İsviçre'yi temsil ettiğini öğrendim ve Hans Wehrli'nin “tarihsel” bir kişi olduğunu anlamaya başladım. O dönemde, konuyu gereken çerçevesine oturtmam beklenemezdi ama, Has'ın aile geçmişi konusunda kaygı duymasına yol açacak bir nedeninin bulunmadığını hissediyordum.

Benim içinse durum çok daha karmaşıktı. Babam, yaşam yolumun başında iyi bir imge olarak durmaktaydı, her şeyimi borçlu olduğum Anneme karşı duygularımsa hâlâ sarsılmaz görünüyordu. Ama bu iki kişinin ardından, özellikle de Anne tarafımda, bende müthiş bir güvensizlik yaratmış olan aile çevrem geliyordu. En başta, annemin Manchester'daki başarılı kardeşi vardı, ama o yalnız değildi. 1915 yazında, Rusçuk'a gittiğimizde, Annemin korkunç ve de deli yeğeni, ailenin her bir üyesinin kendisini soymakta olduğuna inandığını haykırmıştı; bu adam, yaşamının sonuna dek bir düşman olarak yaşayacaktı. Sonra benim "güzel" meslek olarak, yani insanın başka insanlar için yaşadığı bir uğraş olarak gördüğüm mesleği seçen tek akrabamız Dr. Arditti vardı; ama o da doktorluğa ihanet etmişti ve şimdi tıpkı diğerleri gibi ticarete atılmıştı. Baba tarafımda daha az sıkıcı, inişsiz çıkışsız bir kişi olan ve yetkinliğini, bazı durumlarda da katılığını doyasıya kanıtlamış, genel görünümünü daha karmaşık ve daha şaşırtıcı kılan pek çok başka niteliğe sahip Büyükbabam vardı. Beni iş hayatına çekmek istediği izlenimini edinmiş değildim. Yapacağını yapmıştı zaten, babamın ölümü kemiklerini sızlatıyordu, bu acının açtığı yara, şimdi benim işime yarıyordu. Ama beni derinden etkilemesine karşın, ona hayran olamıyordum; bu durumda ondan başlayarak geriye doğru, *onların,* dört beş yüz yıl önce İspanya'da yaşayan atalarından farklı olarak. Balkanlarda bir doğulu yaşantısı süren bir atalar tarihi uzanıyordu önümde. Hepsi de gurur duyulacak insanlardı, doktorlar, ozanlar, düşünürler vardı, ama elde yalnızca genel bilgiler bulunuyordu. Bunun da aileye özel bir etkisi yoktu.

Geçmişimle duygusal, kuşkulu ve kesinlikten uzak bir ilişki kurduğum bu dönemde, dıştan bakıldıkça hiç de önemli görülmeyecek, ancak daha sonraki gelişmemde önemli etkileri olan bir olay yaşadım. Bu konuda konuşmaktan hoşlanmasam da, burada atlamayacağım, çünkü bu, Zürih'te geçen ve aslında coşkun bir şükran duygusuyla anılarımda yer etmesi gereken beş yılımın tek kötü olayıydı.

Çocukluğumda, Yahudi olmamdan dolayı bana yöneltilmiş herhangi bir düşmanlıkla karşılaşmadım, böyle bir duyguyu tanımadım. Bulgaristan'da

olsun, İngiltere'de olsun, böyle şeyler bilinmiyordu o zaman sanırım. Viyana'da fark ettiğim bu türden olgular hiçbir zaman bana zarar verebilecek boyuta ' ulaşmadı; bunları gördüğümü ya da duyduğumu anneme söylediğimde, o kendine özgü sınıf gururunun verdiği kibirle, olayların başkalarını hedef aldığını, asla bir İspanya kökenli Yahudi’nin söz konusu edilmediğini söylerdi. Bu durumu büsbütün garipleştiriyordu aslında, çünkü bütün geçmiş tarihimiz, İspanya'dan kovulmaya dayandırılmıştı; ama suçlamaları çok eski bir geçmişe yöneltmekle içinde bulunduğumuz andan uzak tutmada daha etkili olacağını salıyordu.

Zürih'te Latince öğretmeni Billeter, bir keresinde söz istemek üzere elimi kaldırmada fazla acele davrandığım için beni eleştirmişti; sorusunu erken davranıp biraz geri bir öğrenci olan Lucerne'li Erni'den önce yanıtladığımda, Emi'nin düşünmesine fırsat vermemi istemiş ve onu yüreklendirmek için, “Düşünürsen bulacaksın yanıtı Erni,” demişti. “Viyanalı bir Yahudi’nin her şeyi elimizden almasına izin vermeyeceğiz, değil mi?” Bu biraz aşırı kaçıyordu ama o zamanlar hiç alınmadım. Ne var ki, Billeter'in iyi bir insan olduğunu, amacının, ağır bir çocuğu, hazırcevap birinin karşısında korumak olduğunu biliyordum, olay bana karşıydı gerçi ama öğretmeni genelde seviyordum, bu durumda aceleciliğimi bastırmaya çalışmıştım.

Ama üstün olma istekliliği konusunda ne demeliydi? Nedenlerden biri, çocuk yaşta konuştuğum Sefaradçanın canlı, hızlı bir dil olmasıydı, bu alışkanlığım, Almanca, hatta İngilizce gibi görece olarak daha yavaş konuşulan dillerde bile garip bir tempo şeklinde kendini gösteriyordu. Ama tek neden bu olmasa gerekti. En önemli etmen, Annemin karşısında konumumu koruma isteğimdi sanının. Annem, konuşmalarımızda hemen karşılık isterdi benden, hazırcevap olmamı beklerdi; bir süre bekledikten sonra verilen yanıtlar geçerli değildi onun için. Lozan'da bana birkaç hafta içinde Almanca öğretmesindeki başarı, bu yöntemin doğru olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyla sonraları da her şey aynı tempoda yaşandı. Aslında aramızdaki her şey sahne oyunları şeklinde gerçekleşiyordu; biri

konuşuyor, diğeri yanıtlıyordu; uzun d^^^analar yalnızca ayral donralar için söz konusu olabilirdi ve bu şekilde söylenen sözün de çok özel bir şey olması gerekirdi. Ama bu ayrıcalık bize verilmiş değildi; sahnelerimizde, her şeyin saat gibi işlemesi beklenirdi, bir kişi daha son tümcesini tamamlanmadan diğeri yanıt vermeye başlamalıydı. Bu konuda usta olmak zorundaydım çünkü Annemin karşısındaki konumumu ancak böyle koruyabilirdim.

Dolayısıyla yapımda doğuştan var olan canlılığı, dışa dönüklüğü Annemle onu doyuracak şekilde konuşmak için de arttırma gereksinimi duyuyordum. Sınıftaki durum başkaydı gerçi ama ben, gene de evdeki gibi davranıyordum. Öğretmeni annemmiş gibi görüyordum. Tek fark, yanıtı yapıştırmadan önce elimi kaldırmak durumunda olmamdı. Ama gene de ağzımdan kaçırıyordum ve diğerleri kalakalıyorlardı. Bu davranışımın onları değil öfkelendirmek, incitebileceğini bile aklımdan geçirmezdim. Öğretmenlerin bu türden bir ataklık karşısındaki tutumları birbirinden farklıydı. Bazıları yalnızca birkaç öğrencinin derse katılmasının, işlerini kolaylaştırdığını düşünüyordu. Öğretmelerine yardımcı olunuyordu böylece, hava sıkıcı olmuyor, sınıfta hareket görülüyor ve hemen gerekli tepkileri almakla iyi öğrettikleri duygusuna kapılıyorlardı. Bazıları da bunu haksızlık olarak görüyor, bazı sönük öğrencilerin, özellikle de sürekli karşılarına çıkan karşıt görüşlerden dolayı öğrenme umudunu yitirebileceğinden korkuyorlardı. Hiç de haksız olmayan bu öğretmenler, bana karşı soğukkanlı davranıyorlar, beni bir çeşit baş belası olarak kabul ediyorlardı. Ama öte yanda bilgiye saygı gösterilmesinden mutluluk duyarlar da vardı ve bendeki nahoş atılganlığı harekete geçirenler de bunlardı.

Çünkü bence bilgi, kendini gösterme arzusundadır, gizli bir varoluş olarak kalmayı kabul etmez, buna karşı savaşır. Ben, dilsiz bilgiyi tehlikeli bulurum, çünkü suskun bilgi giderek daha da dilsizleşir, sonunda giz haline gelir, o durumda da bir sır olarak kalmasının öcünü almak zorundadır. Kendisinden başkalarına pay vererek kendini ortaya koyan bilgi, iyi

bilgidir; ilgi ister, ama hiç kimseye karşı durmaz, karşı olmaz. Öğretmenler ve kitaplardan gelen etki, yayılmaya çalışır. Bu masum evrede kendisinden kuşku duymaz, hem kendini sağlamlaştırır, hem yayılır, ışık saçar ve kendisiyle birlikte her şeyi genişletmeyi, büyütmeyi arzular. İnsan ona ışığın niteliklerini yakıştırır, en yüksek hızda yayılmayı arzulayan bir ışıktır bilgi ve "aydınlanma" sözcüğüyle betimleyerek onu onurlandırır insan. Aristoteles'in kutularına sıkıştırılmadan önce bu şekilde tanıyordu Yunanlar bilgiyi. Parçalara ayrılıp istiflenmeden önce tehlikeli olduğuna inanmaya yanaşmıyor insan. Herodotos, ışık yaymak zorunda olması nedeniyle masum olan bilginin en saf anlatımı olarak dikkatimi çekmiştir. Yaptığı bölümlemeler, birbirinden farklı konuşan ve yaşayan ulusları kapsamaktadır. Onları anlatırken, bölümlemeleri vurgulamaz; tersine, kendi içindeki en farklı şeylere yer bırakır, kendisi tarafından bilgilenen insanlara yer ayırır. Yüzlerce şey hakkında bilgi sahibi olan her genç adamda küçük bir Herodotos vardır ve bir mesleğe yönelik kısıtlama bekleyerek onu daha yükseklere çıkarmaya hiç kimsenin girişmemesi önem taşımaktadır.

Bir yaşamın en önemli bölümü olan "bilmeye başlama" okulda gerçekleşir. Genç bir insanın ilk toplumsal deneyimidir bu. Kendisini öne çıkarmak isteyebilir, ama bundan da öte, bilgi kendisini sarar sarmaz yalnızca kendisine ait bir şey haline gelmemesi için onu ışık huzmeleri halinde yaymak ister. Kendisinden daha yavaş öğrenciler, onun öğretmenin gözüne girmeye çalıştığını, yağcılık ettiğini düşünür ve ona işgüzar gözüyle bakar. Ama onun hiçbir amacı yoktur, yalnızca bu türden amaçları aşmak ve öğretmenleri kendi özgürlük itkisine yöneltmek istemektedir. Öğretmenlerinden günlük yaşantıyı kolaylaştırma düşüncesini çekip almayı düşlemektedir, bu düşünceleri aşmak istemektedir. Ve yalnızca günlük yaşantıyı kolaylaştırıcı amaçlara kendilerini kaptırmış, bilgilerini salt bilgi adına yayan öğretmenleri — yalnız ve yalnız onları sevmektedir; ve anında tepki göstermekle onları ödüllendirmektedir, durmadan bilgi yaydıkları için teşekkür etmektedir onlara.

Ama bu özellikler, onu ödüllendirmelerine tanık olan diğerlerinden uzaklaştıracaktır bu kişiyi. Kendini öne çıkarırken, onları umursamaz. Onlara karşı kötü duygular beslememekte, ama oyuna katılmalarına engel olmaktadır; oyuna girmezler, yalnızca birer izleyici olarak varlıklarını sürdürürler. Bu durumda öğretmendeki zenginliklere kendilerini kaptırmamış olduklarından, *öteki*'nin kendini kaptırdığını kendilerine itiraf etme yetisinden yoksundurlar, aşağılık nedenlerle böyle davrandığını sanmaktadırlar. Kendilerine hiçbir rol düşmeyen bir gösteriymişçesine iterler onu; belki durumunu koruduğu, varlık gösterdiği için azıcık da kıskanıyorlardır. Ama genelde, baş belası olarak görürler onu, öğretmene karşı duydukları doğal tepkilerini karmakarışık hale getiren, ama gene de bunları gözlerinin önünde bir saygıya, bir bağlılığa dönüştüren baş belası.

Dilekçe

1919 güzünde Tiefenbrunnen'e taşındığımda sınıf gene bölünmüştü. On altı kişiydik; Farber'le ikimizden başka Yahudi yoktu sınıfta. Geometri çizimlerimizi özel bir sınıfta yapıyorduk; burada herkesin kendine ayrılmış birer dolabı vardı, bunlar kilitliydi, üzerlerinde de adlarımız yazılıydı. Aylardan Ekimdi, bütün coşkun duygularımla oturmuş dramatik çabalar gösterdiğim, oyunumu yazdığım günlerdi. İşte bu heyecanımın ortasında, dolabımdaki adımın karalandığını ve etikete bir yığın hakaret sözcüklerinin yazıldığını gördüm: Abrahamli, Isaakli, Yahudiler, defolun bu okuldan, bize lânrn değilsiniz.” Farber’in etiketinde de benzer şeyler vardı; aynı sözler yazılmamıştı ve belki de ona yazılanlarla kendiminkileri karıştırıyorumdur şu anda, bilemiyorum. Öylesine şaşırdım ki, başlangıçta gözlerime inanamadım. O ana dek hiç kimse bana hakaret etmemişti, arkadaşlarımın çoğuyla da iki buçuk yılı aşkın zamandır birlikteydim. Şaşkınlığım az sonra öfkeye dönüştü; çok etkilenmiştim, kulaklarım çocukluğumdan beri

“onur”la doldurulmuştu. İster Sefaradlarla ilgili olsun, ister aileyle ya da ister herhangi birimizle, Annem onur konusunda çok titiz davranmıştı.

Elbet hiç kimse ortaya çıkıp bu işi yaptığuıı söylemedi; bu odada başka sınıflar da geometri dersi yapıyorlardı ama darbenin ne kadar büyük olduğu görülünce bir iki arkadaşımın sinsi bir doyuma ulaştıklarını hissettim.

O andan sonra her şey değişti. Sataşmalar, iğneli sözler olmuştu belki geçmişte ama umursamamıştım; o andan sonra bunlara karşı müthiş duyarlı hale geldim; Yahudilerle ilgili en küçük bir söz bile dikkatimden kaçmıyordu. Sataşmalar arttı, eskiden yalnızca tek bir öğrenci laf atarken, şimdi sanki birkaç kişi birden üstüme geliyorlardı. Başlangıçta bizimle olan akıllı, gelişmiş çocuklar artık okulda değildi. Benimle yarışan ve birçok bakımdan benden üstün olan Ganzhorn, aslında benim de geçmiş olmam gereken edebiyat bölümünü seçmişti. Bilgi bakımından en yetişkin olanımız Ellenbögen, başka bir bölüme geçmişti. Altı aydır Hans Wehrli'yle birlikteydi, ama şimdi o da başka bir şubedeydi; gene eve birlikte yürüyorduk ama sonuçta aynı sınıfta değildik. Kendisiyle hep arkadaş olmak istediğim düş sever ve de düş gücü güçlü Richard Bleuler, benden uzak duruyordu. Bunların hiçbirinden değil, başka bir çocuktan, sınıftaki zekâ düşmanı bir öğrenciden kuşkulanıyordum. Belki de benim, daha sonra ortaya çıkan nitelemeyi kullanacak olursak, “telaşe müdürlüğümden” hoşlanmamıştı. Kendine göre zekiydi, ama okula uygun bir zekilik değildi onunki; ayrıca hepimizden olgundu ve aklımın ucundan geçmeyen konulara, diyelim belki de sonuçta çok daha önemli olduğunu saldığı yaşamsal konulara ilgi duyuyordu. Az çok benzer görüşte olan, bilgiye daha çok önem veren ya da en azından öyle görünen çocuklar grubundan tek ben kalmıştım, bu “tek olma”nın diğerleri için ne kadar sinir bozucu olduğu hiç aklıma gelmedi.

Şimdi saldırılar, beni aslında aramızda hiçbir ortak yön bulunmayan Farber'le yan yana getirmişti. O başka sınıflardan Yahudilerle tanışıyor, oralarda olup biteni bana anlatıyordu. Bütün sınıflardan aynı haberler

geliyordu; Yahudilerden hoşnutsuzluğun her yerde arttığı ve de giderek daha açık bir şekilde dile getirildiği anlaşılıyordu. Belki Farber olayları abartarak anlatıyordu bana; aklından çok duygularıyla hareket eden, fazla düşünmeyen biriydi. Ayrıca başka yönlerden de tehlikeli' durumdaydı: tembel ve kötü bir öğrenciydi. Uzun boylu, iri yapılıydı, sınıfta tek kızıl saçlı olan oydu. Onu fark etmemek olanaksızdı; sınıf fotoğrafı çekilirken birkaç kişinin önünde dursa, ardındakiler görünmezdi. Böyle resimlerde, onun yüzüne büyük bir çarpı işareti koyarlardı. Onu öyle önde görmek onları rahatsız ediyora benziyordu, ama gene de çarpı işareti onun sınıftan çekip gitmesi isteklerini dile getiriyordu. Ama o da bir İsviçreliydi, babası, İsviçreliydi, ana dilini bu ülkenin aksanıyla konuşuyordu, başka bir yerde yaşamak aklının ucundan geçemezdi. Sınıfı geçmeyeceğinden korkuyordu, öğretmenlerin karşısında genellikle başarısızdı, onların, tembelliği karşısındaki hoşnutsuzluğunu, sınıf arkadaşlarının gösterdiği düşmanlığın bir parçası olarak değerlendiriyordu. Başka şubelerdeki Yahudilerden bana getirdiği bilgilerin kendi gevezeliği yüzünden fazlalaşmasına şaşmamak gerekirdi. Ben, diğer Yahudi öğrencileri tanımıyordum, onlarla konuşma çabası da göstermedim. Bu ta baştan beri onun göreviydi ve bu işi, giderek artan bir panik içinde, büyük bir istekle yerine getiriyordu. Ama bir çocuk hakkında söylediklerini duyunca ben de paniğe kapıldım: “Dreyfus var ya, öylesine çaresiz kalmış ki” dedi bir gün, “artık yaşamak istemiyor.” Birden korktum: “Yani sence kendini öldürmek mi istiyor?”

“Dayanamıyormuş, kendini öldürecek.”

Doğrusu pek inanmadım, durum o kadar kötü değildi, kişisel deneyimlerimden alladığım kadarıyla, her geçen gün artmakla birlikte, söylenenler, sözden öte gitmiyordu. Ama Dreyfus'un kendini öldürebileceği düşüncesi, “kendini öldürmek” sözcükleri, kaygısızlığıma son darbeyi vurdu. “Öldürmek” korkunç bir sözcüktü, savaş bunu yeterince ortaya koymuştu, ama savaş biteli bir yıl oluyordu ve ben, bir Sonsuz Barış umuduyla yaşamaktaydım. Kendi kendime ve kardeşlerime savaşı ortadan kaldırmak konusunda uydurduğum öyküler, hep aynı şekilde, ölü askerlerin

yeniden canlanmasıyla sona eriyordu; ama şimdi öyküleri aşan bir durumla karşı karşıyaydım. Amerika Başkanı Wilson, Sonsuz Barış kavramını dile getirmiş ve herkes de ona inanmıştı. Bugün, hiç kimse, bu umudun o dönemde dünyayı saran gücünü yeterince anlayamazdı. Çocukların da bu umuda kapıldığının canlı tanığıydım ben; ve tek tanık ben değildim. Eve giderken Hans Wehrli'yle yaptığımız konuşmalar bu umutla doluydu. Bu yaklaşımı paylaşıyorduk ve konuşmalarımızın ciddiliğini ve ağırlığını büyük ölçüde bu umut oluşturuyordu.

Ancak bana göre "öldürmekten çok daha korkunç bir şey vardı, o da bu işi insanın kendisine yöneltmesiydi. Sokrates'in baldıran kadehini *sakin* bir şekilde içtiğini hiçbir zaman anlayamamıştım zaten. Her intiharın önlenebileceği düşüncesi bana nerden gelmişti bilmiyorum ama, o zamanlar buna inandığımı çok iyi biliyorum. Yapılacak tek şey, birinin bu işi tasarladığı öğrenilir öğrenilmez anında engellemesiydi. Kendini öldürmeye kalkan birine ne söyleneceğini tasarlardım: Bir süre sonra kendini öldürdüğünü allaması olanaklı olsa büyük bir pişmanlık duyardı, Ama o zaman iş işten geçmiş olacaktı. En iyisi beklesindi, o zaman allardı nasıl pişman olacağını. Bu savunmanın kesinlikle doğru olduğuna, tersinin kanıtlanamayacağına inanıyordum, kullanma fırsatı doğuncaya dek monolog halinde provalar yapacaktım; ama şu ana dek hiçbir fırsat ortaya çıkmış değildi. Dreyfus konusu farklıydı, belki başkaları da aynı şeyi düşünüyordu. Yunan ve Yahudi tarihlerinde kitle intiharlarını okumuştum, bunlar genellikle özgürlük isteğiyle ilgiliydi gerçi ama, olaylar karşısında karmakarışık duygularla dolmuştum. Derken aklıma "toplu hareket" fikri geldi, o erken dönemimdeki ilk ve tek toplu hareket fikri. O yıl, beş şubede toplam on yedi Yahudi vardı. Toplanmamızı önerdim —çoğumuz bir" birimizi tanımıyorduk— toplanıp ne yapılması gerektiğini tartışacaktık, sonra da nasıl bir baskı altında bulunduğumuzdan belki de haberi olmayan yönetime bir dilekçe yazacaktık.

Zürih Dağındaki Rigiblick lokantasında, altı yıl önce Zürih'i ilk gördüğüm yerde buluştuk. On yedi kişinin on yedisi de geldi, dilekçe fikri oylandı ve

hemen bir taslak yazıldı. Birkaç iş–mektubu tümcesiyle, toplanmış olan biz üçüncü sınıf Yahudi öğrencileri, bu sınıfta baş gösteren anti–Semitizmin artışına yönetimin dikkatini çekiyor ve ne gibi önlemler alınabileceğini soruyorduk. Bütün Yahudiler adlarını yazdı, imzalarını attılar; rahatladık. Sert olması nedeniyle kendisinden korkulan ama aynı zamanda adil biri olarak tanınan müdürümüze güveniyorduk. Dilekçeyi yönetime ben sunacaktım. Mucizeler beklemeye başladık, Dreyfus da yaşamak istediğini açıkladı.

Haftalar süren bekleme dönemi başlamıştı. Hepimizi idareye çağıracaklar, diye düşünüyordum ve neler söyleyeceğimi tasarlıyordum. Onurlu sözcükler seçilmeliydi, ödün vermemeliydik, her şey kesin ve açık olmalıydı, zırlamamalıydık, lütfen, ne olur zırlamamalıydık. Saygı uyandırmalıydık, işin püf noktası buydu çünkü. Hiçbir şey olmadı. Dilekçenin çöp sepetine inmiş olmasından korkuyordum. Herhangi bir yanıt, bir tepki, bağımsız edimimizden dolayı bir azarlama sessizlikten daha iyiydi benim için. Takılmalar, alay etmeler kesilmiş değildi, bu beni daha da şaşırtıyordu, bu işi yapanlar bizden gizli idareye çağrılmış olsa, herhangi bir yakın arkadaşımdan öğrenirdim çünkü.

Beş altı hafta, belki daha da uzun bir süre sonra beni tek başıma–müdür odasına çağırdılar. Müdür Amberg yoktu odada ama. Yardımcısı Usteri, elinde dilekçeyle karşımda duruyordu, kâğıdı az önce eline almıştı sanki ve sanki ilk kez okuyordu. Kısa boylu bir adamdı Usteri, gözlerinden uzakça duran kalkık kaşları nedeniyle her an neşeyle gülümsüyormuş izlenimi verirdi insana. Ama şimdi neşeli değildi. “Bunu sen mi yazdın?” diye sordu yalnızca. “Evet,” dedim; yazı benimdi, hatta yalnız kaleme alan değil, hazırlayan da bendim. Bu konu yalnızca beni ilgilendiriyormuş gibi, “Çok parmak kaldırıyorsun,” dedi sonra; imzalı dilekçeyi gözlerimin önünde yırttı ve parçaları çöp sepetine fırlattı. Tamam, gidebilirdim. Her şey öylesine çabuk oldu ki, ağzımı açıp bir şey söyleyemedim. Sorusuna yanıt olarak söylediğim “Evet,” sözcüğü, konuştuğum tek sözcük olmuştu. Daha kapıyı tıklatmamışım gibi, birden müdür kapısının dışında buldum kendimi;

çöp sepetine indirilen dilekçe parçaları beni o ölçüde etkilemiş olmasaydı, düş gördüğümü sanabilirdim.

Ara tatilinden sonra sataşmalar eskisi gibi sürdü, yalnız şimdi daha kararlıydılar ve hiç durmuyorlardı. Her gün hedefi on ikiden vuran sözler aktarılıyordu bana, kafam karışmıştı Yahudilere genel olarak mı karşıydılar yoksa bu sözleri özellikle Farber için söylüyorlardı da beni katmıyorlar, Yahudi'den saymıyorlar mıydı? Bizi parçalamak için düşünülmüş bir taktik olarak değerlendiriyordum durumu ve müdür yardımcısının elimi çok kaldırdığımı söylemekle neyi anlatmak istediğini düşünüp duruyordum. O ana dek, o üç sözcükten oluşan tümce Yardımcının ağzından çıkıncaya dek, durmadan el kaldırmakla yanlış bir şey yaptığım aklımın ucundan geçmemişti. Gerçekten de, öğretmen sorusunu tamamlamadan yanıtı verebilecek durumdaydım. Hunziker, elimi tekrar indirinceye dek beni görmezden gelerek bu aceleciliğime direniyordu. Belki de bu en akıllı davranıştı, ama canlı tepkilerimi pek de sindirmiyordu. Bana söz hakkı verilsin verilmesin kolum hep havaya fırlıyordu. Ben bunu yıllardır yapıyordum ve tek *bir kez* bile davranışımın diğer öğrencileri rahatsız edebileceği aklıma gelmemişti. Yıllar önce, ikinci sınıftayken, beni uyarmak yerine Sokrates adını takmışlardı, bu onurla beni daha da yüreklendirmiş oluyorlardı, bugün de böyle değerlendiriyordum durumu. Kolumu sakatlayan tek şey, Usteri'nin kuru tümcesiydi: "Çok parmak kaldırıyorsun." Evet, artık kolum kalkmıyordu, onu yerli yerinde tutabiliyordum. Hem zaten hevesim geçmişti, okulu artık sevmiyordum. Sınıfta soruları beklemek yerine, ders arasında gelecek alaylı sözleri beklemeye, onları düşünmeye başladım. Yahudilere yöneltilen her aşağılama, kafamdaki karşıt düşüncelerin tetiğini çekiyordu. Her şeye karşı durmak, sözlerini çürütmek isterdim ama durum o noktaya gelmiş değildi; siyasal bir tartışma yoktu ortada, ama bugün artık bir sürünün oluşması şeklinde dile getirebildiğim bir evre yaşanıyordu. Kafamda yeni bir ideolojinin ögelerini oluşturdum; Wilson, insanoğlunu savaştan kurtarma ereğini gerçekleştirme işini yüklenmişti. Ona duyduğum ilgiyi yitirmeksizin

bu işi ona bıraktım; ama arkadaşlarla yaptığım konuşmaların konusu hâlâ buydu. Öte yanda kendime sakladığım —kime söyleyebilirdim ki?— gizli düşüncelerim vardı ve bunlar Yahudilerin yazgısıyla ilgiliydi.

Farber benden daha güç durumdaydı, çünkü öğretmenlerle arası iyi değildi. Yapısı gereği tembeldi, ama şimdi büsbütün bırakmıştı ipin ucunu. Küskün küskün bir sonraki hakareti bekliyor, sonra birden parlıyordu. Öfkesini tutamıyor, karşı saldırıya geçiyordu, aslında öfkeli tepkileri, düşmanlarının ekmeğine yağ sürüyordu ancak o bunun farkında değildi her halde. Ama müthiş kızıyordu ve karşılığında hiç kimseninkinden aşağı kalmayacak İsviçre sövgüleri yağdırıyordu. Birkaç hafta sonra işler ciddi boyutlara ulaştı. Ders arasında Hunziker'e gitti ve sınıftaki düşmanca davranışı şikâyet etti. Babası Hunziker'den bu şikayeti müdüriyete iletmesini rica etmişti. Hiçbir değişme görülmezse diyordu, babası bizzat müdüre çıkacak.

Şimdi gene yanıt beklemeye başladı, gene hiçbir şey çıkmadı. Farber'in müdürün odasına sorguya çağrılması halinde neler söyleyeceğini tasarlıyorduk boyuna. Sabrını taşırmamasını öneriyordum. Sakin olacaksın diyordum ve yalnızca olan biteni anlatacaksın. Prova yapmamızı istedi, birkaç kez denedik. Karşısında ben olduğum halde söze başlar başlamaz yüzü kıpkırmızı oluyordu, sözleri birbirine karıştırıyor, karşıtlarımıza sövüyordu. Bazı günler ödevlerinde yardımcı olmak üzere evine giderdim. Dersimizi bitirdiğimizde, müdür odası konuşmasını prova ederdik. Öyle uzun sürdü ki bekleyiş, sonunda öğrendi Farber neler söyleyeceğini, oldu, tamam dediğimde, Demosthenes'i anımsadım ve Yunanların çektiği güçlükleri anlatarak Farber'i avutmaya çalıştım. Şimdi silahlanmıştık, rahat rahat bekleyebilirdik. Tepki gelmedi, müdürlük, tıpkı ders sırasında, küçücük bir değişiklik izi görebilmek umuduyla gözünün içine baktığımız Hunziker gibi sessiz kaldı. Hunziker'in dersleri giderek daha kuru olmaya başladı, adanı ciddiyetten, ağırbaşlılıktan geçilmiyordu; hele bize verdiği kompozisyon konusundan dolayı onu hiç bağışlamadım: bir arkadaşımıza, bizim için bir oda, bir bisiklet ya da fotoğraf makinası ısmarlamasını isteyen bir mektup yazacaktık.

Ama her şeye karşın, sınıftaki hava düpedüz değişti. Kampanyanın başlamasından dört ay sonra, Şubat ayında hakaretler, sataşmalar bıçak gibi kesildi. Bu değişikliğe güvenmiyordum, yeniden başlayacaklarından emindim ama bu kez yanlıyordum. Diğer öğrenciler, tıpkı eski günlerdeki gibi davranıyorlardı bize. Artık saldırmıyorlardı, alay etmiyorlardı, hatta ve hatta, bana öyle geliyordu ki, o onur kırıcı sözcükten özellikle kaçınıyorlardı. Hepsinden çok, hareketi başlatan gerçek düşmanlar beni şaşırttı. Benimle konuşurken seslerinde bir sıcaklık seziliyordu, hele bilmedikleri bir şeyi bana sorduklarında sevinçten uçuyordum. El kaldırma etkinliğimi en aza indirdim, benim için hiç de kolay olmayan bir özveriyi gerçekleştirmeyi başarıyordum artık — çok iyi bildiğim şeyleri bile bazen kendime saklıyor, sessiz sessiz otururken sabırsızlıktan çatlıyordum.

Paskalya bayramından sonra yeni dönem başladı; bu çok büyük değişiklikler getirdi, en önemlisi, öğretmenlerin bize artık sen yerine siz demeleriydi. Eski sınıfımız, asıl *Gymnasium* binasının şato duvarlarını andıran uzantısının sonunda, bir meydandaydı. Lise binası, biraz eğik ve az çok görkemli bir şekilde, bir yokuş olan *Ramistrasse*'ye dönüyordu. Bizim sınıf, kent manzarasına egemen olan bu binadan, çok yakındaki *Schanzenber'e* (vecid dağına) taşındı; burası başlangıçta bir okul olarak düşünülmediğinden nerdeyse özel konut niteliği göstermiyordu. Bizim dersliğin bir verandası da vardı ve bahçeye bakıyordu; derslerde pencereleri açık tutuyorduk, sınıf ağaçların ve çiçeklerin kokusuyla doluyordu; Latince tümcelere kuş sesleri eşlik ediyordu. Tiefenbrunnen'deki Yalta'nın bahçesinin hemen hemen aynıydı. Farber, eski okulda kalmıştı, derslerindeki başarısızlığa bakarsak kendisine haksızlık edilmiş sayılmazdı, ayrıca, sınıfta kalan yalnız o değildi. Şimdi sınıfımız daha derli topluydu ve yeni bir hava esiyordu. Herkes kendine göre derslere katılıyordu, ben, boyuna el kaldırmamaya özen gösteriyordum, diğer çocuklar da artık benden uzak durmuyorlardı. Bir okul sınıfından beklenebileceği ölçüde bir topluluk oluşmuştu. Her öğrencinin kendine özgü nitelikleri vardı ve herkes adam yerine konuyordu. Gözdağı gölgelerinden uzaklaşınca, sınıf

arkadaşlarımın pekâlâ ilginç olduğunu fark ettim, herhangi bir derste iyi olmayanların bile ilgi çekici yönleri vardı. Konuşmalarını dinliyor, okul dışındaki birçok alanda bilgisiz olduğumu görüyordum, şimdi, geçen kış başımızı az daha derde sokacak olan kibir, bir hayli törpülenmişti. Yavaş gelişme gösteren bazıları, şimdi arayı kapatıyorlardı. Satranç kulübündeki karşılaşmalarda çoğu kez yeniliyordum. Başkalarını bir zamanlar benim karşımda üstlenmiş olduğu rolü oynuyordum şimdi, benden iyi oynayanlara hayranlık duymaya, onları düşünmeye başladım. Richard Bleuler'in, sınıfta herkese okunacak kadar iyi olan bir kompozisyon ödevine bayıldım, okul ödevi havasında değildi, yaratıcı, aydınlık ve düş gücüne dayalı fikirlerle dolu bir yazıydı; herhangi bir kitaptan da yararlanmadığı izlenimi veriyordu. Bleuler’le övünüyordum, ders arasında yanına gittim ve “Sen gerçek bir yazarsın,” dedim. Ona —sanki o bilemezmiş gibi— iyi bir yazar olmadığımı anlatmak istiyordum, çünkü o arada “^drama” konusunda gözüm açılmıştı. Bu çocuk evde çok iyi yetiştirilmiş olsa gerekti, çünkü alçakgönüllü bir havayla elini salladı ve “O kadar da değil,” dedi. Numara yapıyor değildi, alçakgönüllülüğü içtendi. Çünkü kendi kompozisyonumu da dinlemişti, yazı, beni saran o atlatılmaz özgüvenle doluydu, kendi yazısını okumak üzere tahtaya giderken “Benimki daha iyi,” diye fısıldadı bana. Demek biliyordu ve şimdi ne kadar haklı olduğunu görüyordum, onun önünde içtenlikle eğildiğimde gene aynı içtenlikle, “O kadar da değil,” diyordu. Anladığıma göre evde de yazarlar arasında yaşıyordu, annesi ile arkadaşı Ricarda Huch yazardılar; yazdıklarını birbirlerine okurken yanlarında bulunuyordu her halde, acaba onlar da “O kadar da değil,” yanıtını mı veriyorlar övgülere diye düşündüm. Bu bana ders oldu: İnsan yaptığı her özel ve iyi işin ardından kendisiyle övünmemelidir. Yeni tanıdığım bu alçakgönüllülük, Anneme yazdığım mektuplarda da kendini gösterdi; pek uzun sürmedi gerçi, ama kendini beğenmiş benliğimi bir kurt kemirmeye başlamış ve oyun yazma tasarılarımdan vazgeçmeme yetmişti. Bu, özellikle de kendisinden hoşlanmam nedeniyle tepkileri geçen kış beni derinden yaralayan Bleuler'di, şimdi anlıyordum, benim birçok davranışımı beğenmemesinin geçerli nedenleri vardı.

Uzun sözün kısası, kış, şiddetli geçti: duvarları arasında benden başka tek erkek bulunmayan Yalta'ya alışmak, bana körü körüne bağlanmış, hatta nerdeyse tapmış her yaştan dişi arasında dilediğimi yapmak; beni kendi iş yaşantısında boğmaya kalkan dayımın saldırılan, okulda her gün devam eden kampanya... Kampanya Martta bittiğinde anneme bir süredir insanlardan nefret etmekte olduğumu, tüm yaşama sevincimi yitirdiğimi yazmıştım. Ama şimdi durum farklı, diyordum, şimdi artık öç alma duygularıyla dolu değilim, hoşgörüden, bağışlamadan yanayım. Somaki günler, *Schanzenberg'de* geçirdiğim mutlu dönemi oluşturdu, bir bağışlama dönemiydi bu, yeni yeşermiş bir insanlık sevgisi dönemiydi, bazı şeyler karanlıkta kaldı gerçi, onlara kuşkuyla bakıyordum, ama kuşkular —yaşamımda ilk kez— kendime yöneltilmişti.

Saldırılar, sonradan bir rastlantı sonucu öğrendiğim üzere yukardan ve de gürültüsüz patırtısız zekice durdurulmuştu. Gerçi, yazmaktan gurur duyduğum dilekçe, çöp sepetine gitmişti ama öğrenciler tek tek çağrılıp müdür odasında sorguya çekilmişlerdi. Usteri'nin “Çok parmak kaldırıyorsun,” sözleri bu görüşmeler sonucunda söyleniyordu. Beni müthiş şaşırtan bu anlam veremediğim soyutlama, davranışımı değiştirmeme neden olmuştu. Karşıtlarımıza da yararlı birkaç görüş söylemiş olsalar gerekti, yoksa kampanyalarına ansızın son vermezlerdi. Her şey sessiz sakin olmuştu, aşağılamalar döneminde, hiç kimsenin konuyla ilgilenmediği izlenimini edinmemin nedeni buydu; ama aslında, durum hiç de öyle değildi.

Yasaklamalara Hazırlık

Çocukluğumdan anımsadığım en ilk yasak, mekanla ilgiliydi; söz– konusu mekan, oynadığım ve ayrılmama izin verilmeyen bahçemizdi. Bahçe kapısında dışarı, sokağa adım atmama izin yoktu. Ancak bu yasağın kimin

ağzından çıktığını anımsamıyorum, belki evi bahçe kapısının tam yanında bulunan, eli bastonlu büyükbabamdı. Bu yasağa uyulmasını sağlamak, küçük Bulgar kızlarla hizmetçilerin göreviydi; sık sık söylendiğine göre, sokaktaki Çingeneler, başıboş dolaşan çocukları torbalarına atıp götürüyorlardı, bu korkunun yasağa uymama katkısı olmuş olsa gerekti. Buna benzer başka yasaklamalar da vardı her halde, ama hepsi de unutuldu gitti, çünkü bunlar, beş yaşımda, yenilmez bir tutkuyla gözümün döndüğü bir anda beni az daha katil edecek bir olayın getirdiği yasağın yanında hiç kalmış ufak tefek kısıtlamalardı. O dönemde, okulda yazdığı yazıları bana göstermemekte ısrar etmesi, ayrıca bunu bir işkenceye dönüştürmesi nedeniyle, dudaklarımda bir savaş narasıyla —”Şimdi Laurica'yı öldüreceğim!”— elimde balta oyun arkadaşımın üstüne yürümüştüm; o anda, yanına yeterince yaklaşabilmem halinde kuşkusuz kafasına baltayı indireceğim sırada, Büyükbabam, Tanrısal öfkeyle bastonunu sallayarak bana doğru koşmuş, baltayı elimden kapmıştı. Herkesin olaya ürkünç bir davranış olarak bakması, adam öldürecek çocukla ilgili olarak aile üyelerinin aralarında yaptığı konuşmaların ciddiliği, babamın evde bulunmayışı, dolayısıyla ortalığı yatıştıramaması, bu yüzden de Annemin —hiç yapmadığı bir şeyi yaparak— cezanın ağır olmasına karşın, gizlice babamın yerini alma çabasıyla korkumu hafifletmeye çalışması... Bütün bunlar ama özellikle de büyükbabamın davranışı (baltayı elimden aldıktan sonra da akıl almaz tehditler savurarak beni bastonla dövmüştü) üzerimde öyle silinmez bir etki yaptı ki, bunu, yaşamımdaki ilk gerçek yasaklama olarak niteleyebilirim ancak: öldürme yasağı.

Olaydan sonra yalnızca bir daha baltaya elimi sürmem değil, baltayı aldığım mutfak bahçesine adım atmam da yasaklanmıştı. Dostum Ermeni uşak, artık benim için şarkı söylemiyordu, çünkü, kendisini hep izlediğim oturma odası penceresinden bile uzaklaştırılmıştım. Baltayı görmemem için, mutfak bahçesine gözümün ucuyla bakmam bile yasaktı; bir keresinde, Ermeni’yi öyle özlemiştim ki, kimse görmeden pencereye yaklaştım. Balta ortada yoktu, odunlar, olduğu gibi duruyordu; orada boş boş duran Ermeni

azarlayıcı bir bakış baktı bana ve eliyle hemen gözden kaybolmamı işaret etti

Baltayı indirmediğime tekrar tekrar sevinmem gerekti; Büyükbabam, haftalar boyunca beni sürekli azarladı, söylediğine göre tasarımı gerçekleştirseydim, Lawica ne kadar berbat bir şekilde ölecekti, kanlar içinde ne halde olacaktı, yarılan kafasında beyni nasıl köpüre köpüre taşacaktı, küçük bir hücrede zincire vurulma cezası alacak olan ben, nasıl yaşamımın geri kalan bölümünü yapayalnız geçirmek zorunda kalacaktım, bir parya olacaktım, hiç okula gitmeyecektim, hiçbir zaman okuma yazma öğrenmeyecektim, Laurica'nın yaşama dönmesi ve beni bağışlaması için gözyaşları içinde boşuna yalvaracaktım; Büyükbabası, öldürme suçu asla bağışlanamaz, diyordu, çünkü ölen, bir daha asla bağışladığını söyleyebilecek konuma gelmezdi.

Tanrının Musa'ya Levhaları verdiği Sina Dağı, benim için buydu, en büyük yasağın doğuşu böyle olmuştu; ve benim asıl dinim, çok kesin, kişisel bağışlanması, yok sayılması olanaksız bir olaydan kaynaklanıyordu, bu olay, başarısızlıkla sonuçlanmış olmasına karşın, bahçede Büyükbabamla karşılaştığım sürece yakamı bırakmadı. Daha sonra, aylar sonra da, beni gördüğünde bastonunu havada sallayarak: gözdağı veriyor, kendisinin tam zamanında engellememiş olması halinde yapabileceğim kötülüğü anımsatıyordu. Hatta ve hatta, gerçi kanıtlayamam ama, yalnızca birkaç ay sonra İngiltere'ye taşınmamızdan önce babama savurduğu lanetin, üzerimizdeki denetiminin sonunda çözülmesine yol açan tehditlerinin ve cezalandırmalarının nedeni benmişim gibi, torununun kötü davranışıyla da ilgili olduğunu adım gibi biliyorum.

Ben, öldürmeme buyruğunun egemenliği altında büyüdüm, daha sonra konulan hiçbir yasak, onun anlam ve ağırlığını taşımıyor, ama hepsi de güçlerini bu buyruktan alıyorlardı. Herhangi bir şeyin yasak olduğunu açık bir şekilde dile getirmek yeterliydi, yeni tehditler dile getirilmiyordu, eskisi hâlâ geçerliğini koruyordu, en etkin tehditler, başarılı bir cinayet girişiminin

doğuracağı sonuç olarak resmedilen korkunç imgelerdi: yarılmış kafa, içinden köpüren beyin. Daha sonra, babamın ölümünden sonra Büyükbabamın bana karşı davranışlarının, zalimlerin, gaddarların en ılımlısının davranışları haline gelmesi, yarattığı korkuyu hiçbir şekilde değiştirmedi. Ancak şimdi, bu olayları düşünürken, hayvanların beynine ve diğer iç organlarına asla dokunamayışımın nedenlerini anlıyorum; bunlar, bende kendiliğinden oluşmuş yiyecek yasaklarıydı.

Manchester'daki ilk din derslerimden kaynaklanan bir başka yiyecek yasağı, annemin acımasız bir edimiyle daha tomurcuk halindeyken kökünden kesildi. Yakın dostlarımızın erkek çocukları, Barlowmore Sokağındaki Florentin'lerin evinde, din dersi almak üzere toplanıyorduk. Öğretmenimiz Mr. Duke, Hollanda'dan gelmiş, Vandyke ya da keçi sakallı genç bir adamdı. Olsa olsa allı ya da yedi erkek çocuktuk. Ev sahibinin oğlu, benimse en yakın arkadaşım Arthur da katılıyordu derslere. Yalnızca erkekler vardı, Arthur'un ablası Mirry —belki meraktan belki bir şey almak için— bulunduğumuz odaya girdiğinde Mr. Duke konuşmayı kesiyor, kız çıkıncaya dek suskun bekliyordu. Bize anlatmakta olduğu konu, çok gizli olsa gerekti. Bize anlattığı Nuh'un Gemisi öyküsünü duymuştum daha önce. Ama Sodom ve Gomora'ya şaşırıyordum, belki de gizli olan bu bölümdü; çünkü tam Lot'un karısı bir tuz sütununa dönecekken, İngiliz hizmetçi büfe çekmecesinden bir şey almak üzere odaya girdi. Bu kez Mr. Duke, tümcesini yarıda kesti. Lot'un karışı başını çevirip kayıtsızca bakmıştı, şimdi ona verilecek cezayı merak ediyor, gerilim içinde bekliyorduk. Mr. Duke kaşlarını çattı, alnını kırıştırdı ve hizmetçinin hareketini onaylamadığım aldatan bir hareket yaptı. Lot'un karısı cezasının ne olduğunu biraz gecikmeli öğrendi; hizmetçi odadan çıkınca, Mr. Duke bize yaklaştı ve nerdeyse fısıltıyla, “Bunlar bizden hoşlanmaz,” dedi. “Size söylediklerimi duymaması daha iyi.” Sonra biraz durdu ve ciddi bir sesle şu açıklamayı yaptı: “Biz Yahudiler domuz yemeyiz. Onlar da bundan hoşlanmıyor, kahvaltıda domuz pastırması yemeye bayılıyorlar.

Sizin domuz yemenize izin yok.” Gizli bir anlaşmaya varıyorduk sanki, Lot'un karısı hâlâ bir tuz sütununa dönüşmemişti ama tabu benim içime gömüldü, bir daha asla domuz yememeye karar verdim. Şimdi Mr. Duke gırtlağını temizledi, Lot'un karısına döndü ve biz soluğumuzu tutmuş halde dinlerken, kadının tuzlu cezasını açıkladı.

Bu yeni yasakla dolmuş bir halde Burton Sokağındaki evimize döndüm. Artık Babama danışamazdım. Ama olanları Anneme anlattım; Sodom'un mahvoluşunu domuz etine bağlıyordum; dadımızın kahvaltıda yediği domuz pastırmasının bize yasak olduğunu açıkladığımda gülümsedi; beni yalanlamadı, yalnızca başını salladı ve onun da, kadın olmasına karşın, Mr. Duke'un anlatımıyla “bizden” olduğunu düşündüm.

Bu olaydan kısa bir süre sonra, Annem, dadımız ve ben, üçümüz yemek odasında öğle yemeği yiyorduk. Bana yabancı gelen kırmızımsı bir et vardı; çok tuzlu ve de çok lezzetliydi. Bir parça daha almam önerildiğinde aldım ve güzelce yedim. Sonra Annem masum bir sesle, “Lezzetli, değil mi?” dedi.

“A, evet, çok güzel. Yakında gene alır mıyız?”

“Bu domuzdu,” dedi Annem. Benimle eğleniyor sandım ama hayır, çok ciddiydi. Midem bulanmaya başladı, gittim, kustum. Annem oralı olmadı. Mr. Duke'un yaptığı umurunda değildi, tabuyu yıkmaya kararlıydı; başardı da. Mr. Duke'un gözleri beni bir daha görmedi ve bu türden din eğitimi de sona ermiş oldu.

Belki annem tek yetkili olmak, yapılacak ve yapılmayacak şeyleri saptayan tek kişi olmak istiyordu. Yaşamını tümüyle bize adamaya ve bütün sorumluluğumuzu üstlenmeye karar vermiş biri olarak, başkalarından gelecek derin etkilere göz yummazdı. Başkalarının Kutsal Kitabı okuması gibi okuduğu yazarlardan çeşitli dinlerin kendilerine özgü gelişmelerinin önemli olmadığı sonucunu çıkarmıştı. İnsanın bütün dinlerde ortak olan şeyi bulmak ve ona uymak durumunda olduğu görüşündeydi. Dinler

arasında yoğun ve kanlı savaşlara yol açacak hiçbir şeye güveni yoktu ve bunun, dikkatleri, insanların öğrenmek durumunda olduğu çok daha önemli şeylerden saptırdığını düşünüyordu. İnsanlar çok kötü şeyler yapabilirlerdi ona göre, işte, hâlâ sürdürdükleri savaşlar, bütün dinlerin ne büyük bir başarısızlığa uğradığının çürütülmesi olanaksız kanıtıydı. Kısa bir süre önce, bütün dinlerin temsilcileri, birbirlerini daha önce bir kez bile görmemiş insanların savaşmada kullandıkları silahların kutsanmasına katıldıklarında, öyle büyük bir tepki duymuştu ki, öfkesini —Viyana'da olmasına karşın—benden bile gizleyemedi.

Her ne pahasına olursa olsun beni bu tür yetkelerin etkisine karşı korumak istiyor, ama böylece kendisini bütün kuralların tek kaynağı haline getirdiğini anlamıyordu. En büyük yasaklamaların yürütme yetkisi ondaydı şimdi. Kendisini tanrıya benzer bir şey olarak görme çılgınlığına asla kapılmıyordu, yüklendiği görevin ne kadar acımasız olduğunu, bunu ne büyük taşkınlıkla yerine getirdiğini söyleseler şaşırıp kalırdı. Mr. Duke'un yapmacık sırdaşlığını, onun bu çirkin hareketini çabucak zararsız hale getirmişti. Ama Büyükbabama karşı direnmek çok daha güçtü onun için. Büyükbabamın yetkesi, lanetiyle sarsılmıştı, lanetinin gerçekleşmiş olmasıysa, ona göre bizim karşımızda özgüvenli davranmasına engel oluyordu. Beni öptüğünde, bir öksüz olduğum için acıdığında gerçekten suçlu hissediyordu kendini. Öksüz sözcüğünü garip ve yersiz buluyordum, sanki Annem hala hayatta değilmiş gibi söylüyordu bunu; ne var ki bunu kendisine karşı söylemekteydi, ben durumun farkında değildim, ama davranışları, kendini suçlu görmesinin bir anlatımıydı. Annemle biz çocuklar konusundaki tartışmalarında çok sert davranamıyordu; öte yanda annem de kendi suçluluk duygusunun altında ezilmeseydi, savaşı kazanması işten bile olmazdı. Ama ikisi de güçlerini yitirmişlerdi, öte yanda büyükbabamın suçu anneminkine oranla çok daha büyük olduğundan onun işi daha zordu.

Bütün, yetke annemde toplanmıştı. Ona gözü kapalı inanıyordum, ona inanmak, beni mutlu ediyordu, herhangi bir tehlike ya da verilecek kararın

önemli olduğu bir durum söz konusu olduğunda, bir tanrı ya da onun peygamberinin ağzından çıkacak sözü beklercesine, Annemin söyleyeceklerine kulak kesilirdim. Büyükbabam tarafından konulan öldürme tabusunun üzerinden onca yıl geçtikten sonra, yaşamımın ikinci büyük tabusu Annemden geldiğinde on yaşındaydım. Bu, cinsel sevgiyle ilişkili her şeye karşı konulmuş bir tabuydu: cinselliği elinden geldiğince uzun süre benden gizli tutmak istiyordu, bunun beni ilgilendirmediğini söyledi, söylemekten öte beni inandırdı. Gerçekten de o zamanlar ilgimi çekmiyordu ama tabusu, Zürih dönemim boyunca yürürlükte kaldı; Nerdeyse on altı yaşındaydım ve hâlâ diğer öğrenciler kafalarını en çok meşgul eden bu konuları konuşurken dinlemekten kaçınıyordum. Nefret ediyor değildim, olsa olsa, o da zaman zaman ve yalnızca derin ve ayrıntılı konuşmalar söz konusu olduğunda, “sıkılıyordum.” Sıkılma denen şeyi bilmeyen ben, gerçekten var olmayan şeyler üzerine konuşmanın sıkıcı olduğuna karar vermiştim; Frankfurt'ta on yedi yaşımda, sevginin, ozanların bulduğu bir şey olduğunu, aslında var olmadığını, gerçeklikte her şeyin tümüyle farklı olduğunu söyleyerek bir arkadaşımı şaşırtabiliyordum. Bunu haklı kılmak için de, uzun zaman düşüncelerime egemen olan uyaksız şiir ozanlarına güvenimi yitirdim, hatta, Annemin tabusuna “yüksek” aşkı da dahil ederek yasağının kapsamını genişletiyordum.

Bu tabu kısa bir süre sonra doğal bir şekilde ufalanıp gitti, ama öldürme tabusu sarsılmazlığını korudu. Bütün bir bilinçli yaşam boyunca deneyimler bu yasağı öyle bir besledi ki, tabunun yerinde olup olmadığı sorusu, beş yaşımdaki cinayet girişimim sayesinde yanıtlanmış olmasaydı bile aklımdan geçmezdi.

Fare Tedavisi

Annem fare gördüğü an kendini kaybederdi. Sıçrayan bir şey gördüğü anda bir çığlık koparır, yapmakta olduğu işi keser (hatta elinde bir şey varsa düşürür), bağıra bağıra ve de belki fareyle karşılaşmamak için garip zikzaklar çizerek kaçmaya başlardı. Ben buna alışıktım; kendimi bildim bileli fareden korkardı annem; ama Babam varken, beni pek derinden etkilemiyordu; o onun koruyucusu olmaktan hoşlanır, sakinleştirmesini bilirdi. Babam göz açıp kapayıncaya dek fareyi bulundukları yerden kovar, Annemi kollarına alır, kaldırır, bir çocuk gibi odada dolaştırır, onu yatıştıracak sözler söylerdi. Bu olay sırasında —nerdeyse diyebilirim ki— birbirinden farklı iki ayrı suratı olurdu Babamın: biri annemin korkusunu paylaşan ve kabul eden ciddi surat, diğeriyse korkuyu gidereceği vaadini taşıyan, belki de ayrıca biz çocuklar için takındığı mutlu yüz. Derken yeni kurulmuş bir fare kapanı büyük dikkatle ve de törenle yerleştirilirdi, Babam önce kapanı Annemin gözlerine kaldırır, teknik özelliklerini över, içindeki peynirin dayanılmaz lezzetinden söz eder ve ne kadar sıkı koparıldığını kanıtlamak için birkaç deneme yapardı. Sonra her şey başladığı gibi çabuk biter, yaşam normale dönerdi. Annem artık kendi ayakları üzerinde gülerek, “Sen olmasan ne yapardım ben Jacques!” derdi. Sonra göğüs geçirir, “Ah, ne aptalım ben!” diye eklerdi. “Alı!” sesi duyuldu mu, annemize kavuştuk demekti, gene eski haline dönmüş demekti.

Viyana'da yanımızda artık babamız yokken, onun rolünü üstlenmeye çabaladım, ama bu olanaksız denecek kadar güçtü. Onu kucağıma alamazdım, çok küçüktüm çünkü, Babamın söylediklerini söyleyemezdim, fare üzerinde aynı etkiyi yaratamıyordum, ben onu odadan çıkarıncaya dek fare uzun süre bir aşağı bir yukarı koştururdu odada. Bu durumda önce Annemi başka bir odaya aktarmaya çabalardım; başarım her zaman aynı yoğunlukta olmayan korkusunun derecesine bağlıydı. Bazen öyle bir paniğe kapılırdı ki, farenin bulunduğu odadan çıkamazdı, o zaman işim işti, çünkü Anemin zikzakları, fareninkilerle karışıyormuş ve ikisi de karşılıklı olarak birbirlerini korkutmaktan kendilerini alamıyorlarmış gibi anlamsızca oradan oraya koşup dururlar, işleri büsbütün karıştırırlardı. Çığlıkların nedenini

artık iyi bilen Fanny, elinde kurulmuş bir fare kapanıyla mutfaktan koşup gelirdi, bu *onun* işiydi; aslında her seferinde fareye söylenecek en etkileyici sözleri bulan da Fanny'ydi: “Fare, fare, gel, bak sana domuz pastırması vereceğim! Aptal hayvan! Gel de gir şuraya!”

Sonradan Anneme bu davranışının nedenlerini sorduğumda, açıklama yerine çocukluğuyla ilgili öyküler dinliyordum: nasıl da masanın tepesine fırlarmış, bir türlü inmek bilmezmiş; korkusunu nasıl ablalarına da bulaştırmış da onlar da kendisine katılıyor, üçü birden odada koşturuyorlarmış, hatta bir keresinde üçü aynı masanın tepesine çıkmış, orda dururlarken erkek kardeşlerinden biri “Ben de geleyim mi bari?” diye sormuş. Açıklaması yokmuş; bulmaya da çalışmıyormuş, çocukluk günlerine dönmek istiyormuş da, bu fırsatı yalnızca bir fare ortaya çıktığında elde ediyormuş.

Daha sonra İsviçre'ye gittiğimizde, bir otele yerleştiğimiz arı, hemen zile basıp çağırdığı oda hizmetlisine yönelttiği ilk soru burada fare olup olmadığı sorusu oluyordu. Basit yanıtlar doyurmazdı onu,, kaçamak cevapları kurcalamak için şaşırtmacalı sorular sorardı. Otelde en son ne zaman fare görülmüştü, bunu özellikle bilmek isterdi, hangi katta, hangi odada görülmüştü, bu odayla bizim oda arasındaki uzaklık ne kadardı? Çünkü farenin, bu odada hiçbir zaman görünmemiş olması inandırıcı gelmiyordu ona. Gariptir, bu çapraz sorgulama, onun içini rahatlatıyordu; bu iş biter bitmez bavullar açılır, yerleşme başlardı. Uzman tavırlarıyla bir aşağı bir yukarı odada dolaşır, eşyalar hakkındaki görüşlerini bildirir, sonra balkona çıkar, hayran hayran manzaraya bakardı. Kendine güvenen, mutlak bağımsızlığını soluyan kişi, sevdiğim kişiydi o an gene.

Yaşım büyüdükçe, fare korkusuna kapıldığında yaşadığı dönüşümden utanır oldum. Yalta döneminde, onu sağaltmak için çok ince elenip sık dokunmuş bir yöntem uyguladım. Yılda iki kez beni görmeye gelir ve Yalta'da birkaç gün geçirirdi. Ona ikinci katta büyük, güzel bir oda verirlerdi; onun bu konudaki duyarlığını pek anlayamayan Herder Hanımları sorguya çekmeyi

asla ihmal etmezdi elbet. Aslında bu türden bir çapraz ateşe elverişli değildi Herderler, bu konuda ciddi olamıyorlardı, öyle şakacı davranıyor, öyle kaçamak yanıtlar veriyorlardı ki, Annem rahat uyuyabilmek için bu kez bana asılıyor, bir saat kadar da beni sorguya çekiyordu. Bu kötü bir başlangıç oluyordu, çünkü onca zaman onu görmek için sabırsızlanmıştım, söyleyecek çok şeyim vardı, ayrıca da onu sakinleştirmeye yarayan yalanlardan hoşlanmıyordum. Bir Odysseus hayranı olarak, kahramanı bir başka şeye dönüşen ve böylece kendini gizleyen öyküler uydurmaya bayılırdım, ama yaratıcılık gerektirmeyen zararsız yalanlar pek bana göre değildi. Ziyaretlerinden birinde, daha o bir şey söylemeden Odysseus yöntemiyle ele aldım konuyu ve harikulade bir şey gördüğümü, ona anlatmak için sabırsızlandığımı söyledim: tavan arasındaki odamda bir fareler toplantısına tanık olmuştum. Tam ayın on dördünde, ay ışığında, pek çok, en azından bir düzine fare gelmiş ve bir çember oluşturarak dans etmeye başlamışlardı. Onları yatağımdan izliyordum, her bir ayrıntıyı iyice görebiliyordum, ay çok parlaktı çünkü; buna dans denemezdi belki, bir halka şeklinde, hep aynı yönde, her zamanki hızlı adımlarıyla değil de, sürüne sürüne ilerliyorlardı; aralarında bir de ağzında taşıdığı yavrusuyla dansa katılan bir anne fare vardı. Minik yavrunun ne kadar minik olduğunu anlatmak olanaksızdı, yarısı annenin ağzında, yarısı dışardaydı, ama bana öyle geldi ki, diyordum, annenin diğerleriyle dönüp durmasından hoşlanmadı yavru fare, acıyla ağlamaya başladı, anne dansın büyüsüne kapılmış bulunduğundan ve danstan kendini alamadığından, yavru giderek daha yüksek sesle bağırmaya başladı, sonunda anne, çekinerek, hatta belki de istemeyerek halkadan çıktı ve çocuğu emzirmeye başladı, dans eden gruptan biraz uzak duruyorlardı ama gene de ay ışığı üzerlerine vuruyordu. Ne yazık ki sen göremedin, diyordum anneme, tıpkı insan gibi, anne bebeğine meme emziriyordu, öyle ki, bunların fare olduğunu unuttum bir an, öylesine insanca bir olaydı ki bu ancak gözümü dans eden farelere çevirdiğimde, bunların fare olduğu aklıma geliyordu; ama dans edişlerinde bile farece olmayan bir yan vardı, çok düzenli, çok denetimli adımlarla dans ediyorlardı.

Annem sözümü kesti ve hemen bunları başka birine anlatıp anlatmadığımı sordu. Anlatır mıydım hiç, insan önüne gelene böyle bir şeyi anlatamazdı ki, kimse inanmazdı çünkü, Yalta'dakiler çıldırdığımı sanır, hayır, kesinlikle anlatmam onlara... “Masalının ne kadar garip olduğunu biliyorsun yani? Düşünde görmüş olmalısın.” Ama dile getirdiği kuşkulanma karşın, öykünün gerçek olmasını yeğlediğini fark ettim. Bebeğini emziren anne fare derinden etkilemişti onu, tekrar tekrar ayrıntılarını sordu; onu inceden inceye yanıtladıkça, öyküyü uydurduğumun pekâlâ bilincinde olmama karşın, ben bile olayların gerçek olduğunu sanmaya başlamıştım. O da aynı duyguları yaşıyordu, burada bulunanların hiçbirine anlatmamam için uyardı beni gene; düşümde görmediğim konusunda üsteledikçe, tanıtlar ortaya koydukça, başkalarına bundan söz etmemem gözünde daha büyük önem taşıyor, uyarısını tekrarlıyordu; bir daha ki ayın on dördünü beklememi önerdi, bakalım ne olacaktı. Dansın, ay artık odama yansımayacak kadar uzaklara gidinceye dek sürdüğünü söylemiştim. Ama anne fare, dansçılara katılmamıştı, yavrusuyla uzun süre meşgul oldu, onu minik elleriyle değil de diliyle temizlemişti üstelik. Ayın ışığı artık odama düşmez olduğunda, bütün fareler ortadan kaybolmuştu. Hemen ışığı yaktım, dedim, dikkatle yeri inceledim ve minik fare pisliklerini gördüm. Bu beni çok şaşırttı dedim, çünkü çok vakur, çok görkemli dans ediyorlardı; insanılar böyle bir durumda altlarına kaçırmazlardı kuşkusuz.

“Haksızlık ediyorsun,” dedi, “huyundan vazgeçmiyorsun, yeterinden fazla şey bekliyorsun. Dans etseler bile fareler insan değil ne de olsa.”

“Ama yavrusunu emzirişi, o insancaydı işte.”

“Haklısın,” dedi Annem, “haklısın. Ama eminim emziren anne bir şey yapmamıştır.”

“Hayır, o değildi, kakalar dans edilen alandaydı.” Bu ve benzer ayrıntılarla onun inancını pekiştirdim. Olayı kendimize saklamamız konusunda anlaştık. Gelecek ayın on dördünde ona Arosa'ya yazmayı unutmamamı tembihledi.

Bu, annemdeki fare korkusunun sonu oldu. İleriki yıllarda bile, her şeyi uydurduğumu ele verecek konuşmalardan sakındım. Zaman zaman beni aldatan düşgücümle alay ederek, yalancı kişiliğim konusunda kaygılandığını dile getirerek beni denemeye kalktı. Ama faka basmadım, anlattıklarımın hepsini de —ne yazık ki yalnızca bir kez— gözlerimle gördüğüm konusunda ısrar ettim. Hiçbir ayın on dördü, fareleri geri getirmemişti; belki de çatı odamda gözetlendiklerini hissetmişler ve danslarını daha zararsız bir yere taşımışlardı.

Damgalı Adam

Evin alt katındaki uzun masada villa sakinleriyle birlikte yediğimiz akşam yemeğinden sonra gizlice meyve bahçesine giderdim. Meyvelik yan tarafa düşüyor, Yalta'nın bahçesinden bir çitle ayrılıyordu; buraya yalnızca hasat zamanı grup halinde girer diğer zamanlar aklımıza getirmezdik. Küçük bir yükselti, bahçenin evden görünmesine engel oluyordu, orada olabileceğiniz kimsenin aklına gelmezdi, orada aranmazdınız, evden seslenseler bile öylesine az duyulurdu ki, duymazdan gelebilirdiniz. Çitteki küçük aralıktan kimseye görünmeden geçtiniz mi, alacakaranlıkta yapayalnız ve de aklınıza gelebilecek her türden sessiz olaya hazır bulurdunuz kendinizi. Otlarla kaplı küçük bir yükseltideki kiraz ağacının dibine oturmak öyle güzeldi ki. Buradan göl olduğu gibi görünürdü; suların, hiç kimseye ve hiçbir şeye kulak asmaksızın çeşitli renklere bürünüşünü izlerdiniz.

Bir yaz akşamı, ışıl ışıl bir gemi göründü; öyle yavaş gidiyordu ki, demir atmış sandım. Ömrümde hiç gemi görmemişçesine bakıyordum, yalnızca bir gemi vardı, o kadar. Yakınında, karanlıklar ve daha koyu karanlıklar görülüyordu. Işık saçıyordu, ışıkları kendi takımyıldızlarını oluşturuyordu, suda olduğunu yalnızca hafif hafif kayışından anlayabiliyordunuz.. Bir umut veriyor, bir beklenti yaratıyormuş gibi sessizliğini yayıyordu. Uzun

süre yanıp sönmeksizin, titremeksizin ışıldadı, beni kendine tutsak etti, meyve bahçesine bu gemi getirmişti beni sanki. Daha önce hiç görmemiştim onu, ama tanıyordum. Işıklarının bütün gücüyle gözden yitti. Eve döndüm, kimseyle konuşmadım; ne konuşabilirdim ki?

Ertesi akşam, sonraki, sonraki akşam hep meyveliğe gittim, geminin gelmesini bekledim. Zamana güvenmiyor, yalnızca onu ilk gördüğüm saatte orada bulunmak yerine daha uzun süreler bekliyordum, onu saatin ellerine teslim edemezdim. Mutlaka ortaya çıkacaktı, biliyordum. Ama saati değişmişti, görünmedi, kendini tekrarlamadı, masum bir tansık olarak kaldı.

Öğretmenlerimiz arasında hiç sevilmeyen tiplerden birinin adı Jules Vodoz'du, bir süre için Fransızca dersimize girdi. Öğretmenimiz olmadan önce fark etmiştim bu adamı: nerede olursa olsun, okulun koridorlarında bile şapka takıyordu kafasına, kasvetli, donuk bir gülümsemesi vardı. Kim olduğunu merak ediyor, ama başkalarına sormaya çekiniyordum. Yüzü renksizdi, vaktinden önce yaşlanmış gibi duruyordu; bir başka öğretmenle konuşurken hiç görmedim onu. Hep yalnız geziyordu, öfkeli olduğundan değil, küskünlükten değil, ama ölümcül bir uzaklık duygusuyla, çevresinde olan biteni görmüyormuş, duymuyormuş gibi, sanki orada değil de uzaklardaymış gibi yapayalnız dolaşıyordu. Ona “maske” adını taktım ama bunu kimseye söylemedim. Sonunda bir gün başında şapkası, Fransızca öğretmenimiz olarak bizim sınıfa girdi. Fransız aksanıyla, yumuşak, hızlı hızlı —ve hep gülümseyerek— hiçbirimizin yüzüne bakmaksızın konuşuyordu. Sinirli sinirli volta atıyordu bir yandan da, başındaki şapka, adamın sınıftan çıkmak üzere olduğu duygusunu uyandırıyordu. Bir gün kürsünün başına geçti, şapkasını çıkardı, karşımızda durdu. Alnının üst bölümünde derin bir delik vardı ve şapka bunu örtüyordu. Şimdi neden hep şapka giydiğini ve hangi nedenle çıkarmaktan kaçındığını anlamıştık.

Delik sınıftaki herkesin ilgisini çekti, hemen Vodoz'un kim olduğunu ve bu deliğin nerden çıktığını öğrendik. Yaptığımız soruşturmadan onun haberi yoktu, ama artık alnındaki deliği gizlemediğine göre, geçmişini bildiğimizi

anlamıştı. Yıllar önce bir başka öğretmenle birlikte bir sınıfı dağlarda geziye götürmüşler. Çığ düşmüş ve hepsini gömmüş. Dokuz öğrenciyle diğer öğretmen kaybolmuş, geri kalanlar karların altında canlı çıkarılmış, Vodoz başında yaralanmış; sayılar belleğimde yanlış kalmış olabilir ama bu olayın okulun başına gelen büyük felâket olduğuna eminim.

Vodoz alnındaki o Kabil ya da katil damgasıyla, aynı okulda öğretmenlik yaparak yaşamını sürdürdü. Olaydaki sorumluluğu sorununu nasıl çözümleyebilirdi? Onu meraklı bakışlardan koruyan şapka, kendisine karşı korumuyordu. Hiçbir zaman uzun süre şapkasız kalmazdı başı; şapkayı kürsüden alır, başına koyar ve sürgün yaşamının yoluna koyulurdu. Derslerinde kullandığı tümceler, kendisinden kopuktu, sanki başka biri söylüyordu onları, gülümsemesi, korkusunu yansıtıyordu. İşte böyle bir adamdı Vodoz. Onu düşünürdüm, düşlerime girerdi, onun düşmekte ola çığın sesini dinlemesi gibi dinlerdim onu. Uzun süre gelmedi bize, ayrıldığına sevindim. Sanırım sık sık sınıf değiştirirdi. Belki aynı öğrencilerle uzun süre bir arada olmaya dayanamıyordu, belki hepsi bir süre sonra kurban öğrencilere dönüşüyordu onun gözünde. Bazen koridorda rastlaşırdık, çekinerek selâmlardım onu, o ise beni fark etmezdi, kimseyi fark etmezdi. Sınıf arkadaşlarımdan hiçbiri onda söz etmezdi, kimsenin taklidini yapmaya kalkmadığı tek öğretmen oydu. Onu unuttum, bir daha hiç aklıma getirmedim; imgesi, ışıklı gemiyle birlikte gözümün önüne geldi.

Hayvanların Gelişi

Hep size gelmesini istediğiniz türden, parlak, enerjik bir öğretmen varsa, o da Kar! Beck'ti. Rüzgâr gibi girerdi sınıfa, hemen kürsünün önünde dikilir, hiç vakit yitirmeden derse başlardı. İnce uzun bir adamdı, hep dimdik dururdu, katı bir havası vardı. Belki de öğrettiği dersin kişisel sorunlarla ilgili olmamasından kaynaklanıyordu bu. Matematik öğretmeniydi, her

konuyu büyük bir açıklıkla anlatır ve birer birer hepimize seslenirdi. Aramızda aynın gözetmezdi, Kari Beck'in gözünde herkes kendine göre bir kişilikti ve sınıfta ayrı bir yeri vardı. Ancak öğrenciler iyi bir yanıt verdiğinde, anında sevinirdi, hoşnutluğunu dışa vurma şekli, size özel bir önem verdiğini göstermediği gibi, yanlışınız karşısındaki düş kırıklığı da sizi ayrı tuttuğu anlamını yansıtmazdı. Yaşına göre az saçı vardı ama bu az saç, ipek gibi ve de sapsarıydı; onu gördüğümde, ışık saçan bir şey karşısındaymışçasına sevinç duygusu kaplardı içimi. Ama sizi bu ışınların sıcaklığıyla baskı altında tutardı demek istemiyorum, aslında bir çeşit korkusuzluk duygusu verirdi insana. Fazla azarlamadığı gibi övmezdi de. Hafif bir alaycılık vardı yüzünde ama kinaye izine rastlamazdınız; olduğundan üstün görünmek ona göre değildi, bu alaycılık onda kendi öğrenciliğinden kalmıştı da sanki, bir öğretmen olarak bunu göstermemek için biraz çaba harcıyordu. Şimdi düşünüyorum a, eleştiren bir düşünce yapısına sahipti sanıyorum; araya koyduğu uzaklık, bir aydın olmanın getirdiği ölçülülükten başka bir şey değildi. Çoğu öğretmende olduğu gibi etkisi önemlilik duygusundan değil, canlılığından, fikirlerinin sağlamlığından, berraklığından kaynaklanıyordu. Sınıf ondan hiç korkmuyor, işini zorlaştırmaya çalışıyordu adeta. Bir gün bağrış çağrış karşıladılar onu; kapıda durdu, ama sınıf susmuyordu. Şöyle bir baktı, öfkeyle, “Size ders vermiyorum!” diyerek kapıyı hızla kapadı, gitti. Ne bir ceza, ne disiplin kurulu, ne de soruşturma... Gitti, o kadar. Sınıf bağırdığıyla kaldı. Başlangıçta bir utku olarak görülen davranışları, yerini bir saçmalık duygusuna bıraktı, balon gibi sönüverdiler.

Coğrafya kitabımızın yazarı Emil Letsch'di, derslerimize de kendisi giriyordu. Daha öğretmenimiz olmadan kitabını okumuştum, yarı yarıya ezberimde sayılırdı, çünkü içinde pek çok sayı vardı. Dağların yüksekliği, nehirlerin uzunluğu, ülkelerin nüfusu, kantonlar, kentler... Sayıyla anlatılabilecek her şeyi ezberlemiştim, çoğu artık geçersiz kalmış olan bu gereksiz sayıları hâlâ kafamda bir yük olarak taşımaktayım. Bu kadar çok bilgiye sahip bir yazara büyük umutlar bağlamıştım, kitap yazan herkes

benim için tanrıydı zaten. Ama bu yazarın bir öfke tanrısı olduğu ortaya çıktı. Letsch, ders anlatmaktan çok buyruk veriyordu ve ne zaman bir nesneden söz etse, fiyatını belirtiyordu. Öyle asık suratlıydı ki, bir kez bile güldüğünü ya da hatta gülümsediğini görmedim. Kısa bir süre sonra beni sıkmaya başladı, çünkü kitabında olanlardan başka hiçbir şey anlatmıyordu. İnsanı deli edecek kadar katıydı, bizden de aynı katılığı bekliyordu. Kırık notlar, tokat gibi yağmaya başladı sınıfın üzerine, herkes ondan nefret ediyordu, öyle ki, birçok öğrenci, adını nefretle anmaya başladı. Böylesine yoğun bir öfkeyi hiç kimsede görmedim; öfkeli insanlar, kendilerini hemen gösterirler, öfkelerini taşırırlar çünkü, bizimkiyse boyuna buyruk veriyordu. Belki alışmıştı buyruk vermeye, belki öfkeden çok suskunluktu ondaki. Ancak yaydığı ciddiyet, çevresinde felce uğratma etkisi gösteriyordu. Vandyke sakalı vardı; kısa boylu bir adamdı, onu insana uzak kılan nedenlerden biri buydu belki de.

Onun coğrafyayla uğraşmasını haklı çıkaracak bir şeyler öğreneceğim umudunu hiç yitirmemiştim, kaldı ki keşif gezilerine bile çıkmıştı. Ancak o, gözlerimin önünde bambaşka bir dönüşüm yaşadı. Fraulein Herder'in beni de götürdüğü, Carolina ve Mariana Adalarıyla ilgili bir konferansa katılmıştı. Konuşmacı, bizim Letsch'den yalnızca rütbe açısından değil bilgi açısından da çok daha üstün olan Münih'li General Haushofer'di. Sonradan benim. Güney Denizi adalarıyla ilgilenmemde. Büyük rol oynayan, çok zengin, açık güzel bir konferanstı. Ancak anlatımındaki önyargılı tutum hoş değildi; konuşmacının ordu kökenli olması beni rahatsız etti diye düşündüm, daha sonra da ondan bir haber gelmedi kulağıma. Ancak bu konferans sayesinde, o kısacık bir saat içinde çok şey öğrendim. İlgi duyduğu bir konuşmayı izlemeye giden çoğu kişi gibi çok neşeli, güvenli bir havadaydım o gün. Profesör Letsch'in ansızın Fraulein Herder'le selâmlaştığını gördüm. Girit Adasına yapılan bir gezide tanışmış iki eski dosttular; Letsch Zollikon'da oturduğundan, eve üçümüz birlikte yürüdük. Fraulein Mina'yla konuştuğunu duyduğumda kulaklarıma inanamadım. Art arda üç, dört, beş tümce konuştu, gülümsedi, güldü. Bir kız yatılı okulu

olarak anımsadığı Yalta Villa'da kaldığıma şaştığını söyledi. “Bizim oğlanın Coğrafya uzmanlığının altında yatan şimdi anlaşıldı,” dedi. “Bunun kaynağı sizsiniz Fraulein Herder!” Bu kadarla da kalmadı, pansiyondaki hanımları adlarıyla sordu, demek onları da tanıyordu. Fraulein Herder'e sık sık İtalya'ya gidip gitmediğini sordu. Bir yıl önce Djerba Adasında Kontes Rasponi'ye rastladığını söyledi. Böylece eve kadar durmadan konuştular; çok hatırşinas, hatta nazik bir adamdı, sonunda biraz kaba da olsa yürekten veda ederek yanımızdan ayrıldı.

Yolculukta, dedi Fraulein Mina, her şeyin fiyatını sorar, aldatılmaya asla dayanamazdı. Adam bu fiyatları nasıl aklında tutuyordu, bugün bile anlamış değildi.

Letsch'in öğretmenliği benim için hiçbir anlam taşımıyordu, yazdığı kitabı, sıradan bir insan da yazabilirdi. Ama ondan çok önemli bir şey öğrenmiştim, ondan hiç beklemediğim bir şeyi, bir insanın ansızın değişebileceğini ilk kez onun davranışlarında gözlerimle görüyordum.

Tabiat bilgisi öğretmeni Karı Fenner hakkında anlatacak çok daha iyi şeyler olabilirdi. Ancak bu adam, önümde açtığı uçsuz bucaksız manzara içinde yitiyor. Temeli evde atılmış bir şeyi geliştirmedi bu öğretmen, tümüyle yepyeni bir dünya koydu önüme. Annemin doğa konusundaki fikirleri, sıradan, herkesin bildiği şeylerdi. Pek büyük bir inandırıcılıkla değilse de, güneşin batışını sever, oturacağımız evleri seçerken de en çok kullanacağımız odaların batıya bakmasına özen gösterirdi. Meyveleri ve güllerin kokusunu sevdiğinden, çocukluğunun bahçelerini özlerdi hep. Ona göre Bulgaristan, kavun karpuz memleketiydi, şeftali, üzüm vatanıydı; bu onun tat ve koku alma duygularının çok gelişmiş olmasından kaynaklanıyordu. Ama evde hayvan beslemezdik, bana hayvanlardan yalnızca lezzetli yiyecekler olarak söz ederdi. Çocukluğunda, kazların nasıl tıka basa beslendiğini ayrıntılarıyla anlatırdı; ben, acıma ve utanç duygularıyla kıvranırken, böyle semirtilmiş kazların ne kadar lezzetli olduğunu söylerdi. Bu semirtme işleminin ne kadar acımasız olduğunun

farkındaydı, ama onun anlatmasıyla gözlerimin önünde beliren, bir hizmetçinin kazın gagalarını eliyle tutup içine mısır tıkıştırması sahnesi, çocukluk düşlerimin en korkunç imgelemden birini oluşturuyordu; bu düşlerde kendimi ağzına durmadan mısır tıkıştılar bir kaz olarak görüyordum, bu tıkıştırma, çığlık çığlığa uyanmamla son buluyordu. Bunları anlattığımda gülebiliyordu annem, o anda yalnızca kazın lezzetini düşündüğünü biliyordum. Yalnız bir hayvan türünü iyi tanıtmıştı bana, donmuş Tuna üzerindeki kurtlardı bunlar; müthiş korktuğu için saygı duyuyordu onlara. Manchester'da Babam beni hayvanat bahçesine götürürdü. Pek sık olmazdı bu, fazla vakti yoktu; ama annem hiçbir keresinde bile gelmedi bizimle, belki sıkıcı geliyordu ona hayvanlar, kendini insanlara öylesine adamıştı ki çünkü... Dolayısıyla çocukluğu yaşanmaya değer kılan hayvanlarla beni haşır neşir eden Babam olmuştu. Hayvanların taklidini yapardı, İngiltere'deki bütün çocuklar gibi bizim de bahçede beslediğimiz minik kaplumbağa kılığına bile girerdi. Sonra her şey ansızın kesilivermişti. Altı yıldır annemin, içinde hayvanların bulunmadığı dünyasında yaşamaktaydım. Yaşamımıza büyük insanlar oluk oluk akıyordu ama hiçbirinde hayvan yüzü takılı değildi. Yunan tanrılarını ve kahramanlarını tanıyordu, ama gene de insanları onlara yeğ tutuyordu; hayvan bedenli Mısır tanrılarını yetişkin yaşıma dek tanımadım.

Scheuchzerslrasse'deki apartmanımızın mutfak balkonu, boş bir arsaya bakardı. Çevre evlerde oturanlar, burada kendilerine küçük birer sebze bahçesi edinmişlerdi. Bunlardan biri ayrıca da domuz besleyen bir polise aitti. Polis hayvanı semirtmek için büyük çaba harcıyor, türlü kurnazlıklar gösteriyordu. Yazın okul saat yedide başlardı; ben, saat altıda kalkar ve polisin, kendininkinin yanında bulunan sebze bahçesinin parmaklığından atlayıp başkalarının bahçesinden alelacele domuzu için sebze ve ot topladığını görürdüm. Adam önce başını kaldırır, bakan gören var mı diye evlerin pencerelerini gözden geçirirdi, herkes uykudaydı, beni fark etmezdi, belki de küçük olduğum için beni saymıyordu; sonra eline ne geçerse yolar yolar Sugie'nin (domuzunun adıydı bu) yanına koşardı. Ayağında, iki yanı

şeritli polis pantolonu vardı, ama işlerini yürütürken bunun farkında değilmişçesine, bir bahçeden diğerine atlıyor, kendisininki dışında hepsinden babasının malıymış gibi sebzeleri topluyordu. Sugie bir türlü doymuyordu, onun homurtularını dinlemekten hoşlanırdık: tatlıyı çok seven kardeşim George dolaptan gene çikolata yürütmüştü de, ona Sugie diyip durmuş, tıpkı domuz gibi homurdanmıştık. Kardeşim ağlamış, bir daha yapmayacağını söylemişti, ama polis onu müthiş etkiliyordu, hemen ertesi gün, dolaptan gene çikolata eksildi.

Bir sabah iki kardeşimi de uyandırdım; üçümüz birden balkona sakladık ve soluğumuzu tutarak polisin ortaya çıkmasını beklemeye başladık; sonra çıt çıkarmadan çitten atlayışını izledik, adam gözden kaybolunca da üçümüz avazımız çıktığınca domuz gibi bağırmaya başladık, Sugie bizim ev hayvanımız oldu. Ne yazık ki çok yaşamadı, ortadan kaybolunca, gene yalnız kaldık, hayvan görmeye, sevmeye can atıyor ama bunu gerçekleştiremiyorduk. O dönemde, Annem Sugie ile hiç ilgilenmedi, yalnızca polisin dürüst olmayan davranışı üzerinde durdu ve bize konuyla ilgili uzun nutuklar çekti. İkiyüzlülük konusunu derinlemesine işledi, Tartuffe'a kadar uzanmadıysa da, ikiyüzlü, riyakar bir insanın hak ettiği cezadan asla kurtulamayacağını kesinlikle belirtti.

Hayvanlarla olan ilişkimiz o zamanlar hâlâ kötüydü. Bu durum ancak Fenner'le ve onun tabiat bilgisi dersleriyle değişti; hem de baştan sona değişti. Sonsuz bir sabırla bitkilerin ve hayvanların yapısını açıklıyordu bize. Ev ödevi olarak üzerinde uzun uzun uğraşmamızı gerektiren renkli çizimler verirdi bize. Bu resimleri öyle kolay kolay beğenmezdi, küçücük bir yanlışı görür, sevecen ama kesin bir yaklaşımla, bunları düzeltmemizi isterdi. Bana çoğu kez yaptığım resmi atmamı ve baştan çizmemi öğütlerdi. Ev ödevine ayırdığım bütün zamanı bu tabiat bilgisi defterlerine veriyordum. Büyük çaba harcamamı gerektirdiklerinden, severek yapıyordum bu çizimleri. Arkadaşlarımın bana harika görünen çizimlerine hayrandım; hem çabuk hem de güzel çiziyorlardı. Kıskançlık duymuyordum, böyle güzel bir deftere bakarken şaşırıyordum, kolay

öğrenen bir çocuk için, bir başka alanda başarısız olması kadar sağlıklı bir şey yoktur. Resimde her zaman kötüydüm, öyle kötüydüm ki, sıcak, sevecen bir insan olan Fenncr'in bana anlayış gösterdiğini, nerdeyse acıdığını hissediyordum. Kısa boylu, şişmanca bir adamdı. Sesi yumuşak ve sakindi ama müthiş güzel öğretiyordu; her şeyi bütün ayrıntılarıyla ve açık bir şekilde özenle tasarlanmış bir şekilde anlatması bize zevk verirdi; yavaş ilerliyorduk. Ama öğrettiklerini asla unutmuyorduk, hepsi de silinmez bir şekilde yazılıyordu aklımıza.

Hepimizin çok hoşuna giden gezilere götürürdü bizi. Neşeli, dinlendirici gezilerdi bunlar, incelemediğimiz bir şey kalmazdı; Rumen Gölünden çeşit çeşit küçük su yaratıkları topladık, okula getirdik. Mikroskopta o minicik alanda sürüp giden inanılmaz yaşantıyı gösterdi bize; sonra gördüklerimizi çizdik. Bütün ayrıntıları aktarıp sonunda bütün bunları zaten bilen okurlara haksızlık olacak bir iş yapmış, bir fen dersi kitabı yazmış olmamak için kendimi tutmak zorundayım şimdi. Ancak şunu belirtmem gerekir ki, yemek ve yenilmek konularında giderek artan duyarlılığımı paylaşmadı Fenner. Bunları olağan şeyler olarak görüyordu; doğada olan biten bizim ahlaksal yargılarımızın nesnesi olamazdı. Kendi görüşünün bu bitip tükenmez acımasız süreçlerin işine karışmasına meydan vermeyecek kadar sade, hatta belki alçakgönüllü bir insandı.

Bir gezi sırasında konuşma fırsatı bulduğumuzda, bu yönde duygusal bir şey söylediğimde, sesini çıkarmıyor, soruma yanıt vermiyordu; aslında onun huyu değildi böyle davranmak. Bu konularda duygularını kolay dışa vurmayan, güçlü insanlar gibi davranmaya alıştırıyordu bizi, ama bunu gerçekleştirmek için ciddi nutuklara, kuru gürültülere başvurmuyor, yalnızca kendi davranışıyla bize örnek olmaya, bir şeyler öğretmeye çalışıyordu. Bu durumda onun suskunluğunu beni onaylamadığı şeklinde yorumladım ve biraz sakıngan davranmaya başladım.

Bir –gün mezbahaya götürecekti bizi. Gezi gününden önce birkaç ders boyunca bize bilgi verdi, hayvanlara acı çektirmediklerini tekrar tekrar

açıkladı, eskiden olduğu gibi değil de, çabucak, acısız ölüyordu hayvanlar. Bu bağlamda hayvanlara karşı nasıl davranılması gerektiğini açıklarken, “insancıl” sözcüğünü kullanacak kadar ileri gitti hatta. Ona öyle büyük saygı duyuyordum, ondan öyle hoşlanıyordum ki, bu biraz abartılı hazırlık dönemini, bir bildiği vardır, diye ona karşı hiçbir eleştiri yapmaksızın kabullendim. Bizi kaçınılmaz bir şeye alıştırmak istediğini hissettim. Gezinin çok öncesinden bunca zahmetlere katlaması hoşuma gitti. Bunun yerinde Letsch olsaydı diye düşünüyordum, hemen mezbahaya gidileceği buyruğunu verir ve en duyarlı konuları, sorunları en kaba yöntemlerle, kimseyi umursamadan geçiştirmeye çalışırdı. Gene de giderek yaklaşan gezi gününden ödüm kopuyordu. İyi bir gözlemci olan ve hayvanlar konusunda bile gözünden hiçbir şey kaçmayan Fenner, inatla göstermemeye çalıştığını ve alay ederler korkusuyla sınıfta hiç kimseye sözünü etmediğim korkumu hissetti.

Gezi günü, salhaneyi gezerken yanımdan hiç ayrılmadı. Bütün bölümleri, hepsi de hayvanların iyiliği için yapılmışçasına bir bir açıkladı bize. Sözcükleri benimle gördüklerim arasında kendi kendime açıklayamadığım bir koruyucu tabaka oluşturuyordu sanki. Bugün bu konuyu düşünürken, onu, ölüme inanan birinin inancını değiştirmeye çabalayan bir rahip gibi gördüğümü hissediyorum. Benimle korkum arasında bir zırh oluşturmaya yarasalar da, sözleri ilk kez bana merhem etkisi yapıyordu. Başardı, her şeyi sakin bir şekilde gözledim, hiçbir duygusal taşkınlık göstermedim. Ancak hemen sonra her şeyi berbat eden bir şeyi göstermesiyle bilimi bir yana savruldu, kendisi bir yana, başarısıyla övünmesine fırsat kalmadı. Önümüzde az önce kesilmiş, organları apaçık görünen bir koyun uzanmaktaydı. Su torbasında, minicik, iki–üç saatim boyunda bir yavru yüzmekteydi, başı ve ayakları gayet iyi seçilebiliyordu, ama cisim, bütünüyle şeffaftı. Belki de fark etmeden geçecektik önünden ama o bizi durdurdu ve o yumuşak, heyecansız sesiyle görmekte olduğumuz nesneyi açıklamaya başladı. Hepimiz etrafında toplanmıştık, gözlerini benden kaçırıyordu. Bu kez ben gözümü ondan ayırmadım ve duyulur duyulmaz bir

sesle, “Cinayet,” dedim. Daha yeni bitmiş olan savaş bu sözcüklerin ağzımdan zorluk çekmeden dökülmesinde rol oynamıştı, ama sanının o anda kendimden geçmiş bulunuyordum. Öğretmen sözcüğü duymuş olsa gerek ki, beklenmedik şekilde sözümü kesti ve “Evet, şimdi her şeyi görmüş olduk,” diyerek başka bir yerde durmaksızın bizi mezbahadan çıkardı. Belki de gerçekten bize göstermek istediği başka bir şey yoktu, ama hızlı yürüyordu, bir an önce buradan çıkmamızı istiyordu.

Ona olan güvenim sarsılmıştı. Defterlerin kapağı açılmıyordu. Artık çizim yapmıyordum. Kendisi bunu biliyor, sınıfta hiç çizim yapmamı ya da defterimi göstermemi istemiyordu. Ödevlere bakmak için sıra aralarında dolaşıp çizimleri eleştirir, düzeltirken benim defterim önümde kapalı duruyordu. Bana bakmıyordu bile; derslerinde ağzımı açmadım bir daha, daha sonra yaptığı gezilere hasta olduğum bahanesiyle katılmadım. Bizden başka kimse anlamadı ne olup bittiğini; beni anlamıştı sanıyorum.

Bugün, yapım gereği asla kurtulamayacağım bir şeyden kurtulmama yardım etmeye çalıştığını çok iyi anlıyorum. Mezbahaya bu amaçla götürmüştü bizi. Çoğu insana olduğu gibi ona da anlamsız gelmiş olsaydı, kısa süre sonra tekrar götürmezdi sınıfı. Eğer bugün —doksan ya da yüz yaşında— hâlâ bu dünyadaysa, önünde eğildiğimi bilmesini dilerim.

Kannitverstan; Kanarya

Gymnasium’un ikinci sınıfında, seçmeli ders olarak steno aldım. Öğrenmek istiyordum, ama kolay değildi; yanımda oturan Ganzhorn'un gösterdiği gelişmeye bakarak bu işin bana zor geldiğini anlamıştım. Çok iyi bildiğim ve uzun süredir kullanmakta olduğum harfler yerine yeni işaretleri kullanmak bana ters geliyordu. Ayrıca, kısaltma beni bir şeyden yoksun bırakıyordu. Daha hızlı yazmak istiyordum evet, ama bu işi harflerde

herhangi bir değiştirme gerektirmeyen bir yöntemle gerçekleştirmek istiyordum, buysa olanaksızdı. İşaretleri büyük güçlüklerle ezberliyordum; ama kafama giren bir şey, anında alıp fırlatıyormuşum gibi çıkıp gidiyordu. Ganzhom şaşıp kalıyordu, ona göre bu işaretler Latin ya da Alman ya da hatta yaratıcı çalışmalarını kaleme aldığı Yunan harfleri kadar kolaydı. Aynı sözcükler için farklı işaretler kullanmakta zorlanmıyordu hiç. Bense her sözcüğü sonsuza dek aynı kalmak üzere oluşturulmuş kabul ediyordum, sözcüğün ortaya çıktığı şekli bozmak yasakmış gibi geliyordu bana.

Çocukluğumdan beri farklı dillerin varlığına alışkındım, ama farklı yazıların varlığına değil. Latin harflerinin yanı sıra Gotik harflerin varoluşu rahatsız ediciydi ama bunların ikisi de aşağı yukarı aynı şekilde kullanılan aynı dünyanın ve de birbirinin hemen hemen aynı harflerdi. Steno heceleri yeni bir' ilke içeriyordu ve bunların yazmayı böylesine büyük ölçüde azaltması onları gözlerimde garip, inanılmaz kılıyordu. Ganzhom, işleri karıştırdığımı görüyor, kaşlarını kaldırarak yanlışlarımı düzeltiyordu. Belki de bu iş böyle gidecek, sonunda bana doğal gelmeyen bir ders olarak stenodan vaz geçecektim. Derken steno öğretmenimiz Schoch, bize bu harflerle yazılmış bir kitap getirdi: Hebel'in *Hazine Sandığı*. Ne kadar ünlü ve özel bir kitap olduğunu bilmiyordum, içindeki birkaç öyküyü, öylesine okudum, sonra okumayı sürdürdüm. Kısa sürede bitirdim de. Yalnızca seçme öyküler vardı içinde. Bittiğine öyle üzüldüm ki, anında baştan okumaya başladım. Birkaç kez okudum, bu arada üzerinde hiç durmadığım steno —bu öyküler hangi yazıyla yazılmış olsaydı okurdum— kendiliğinden belleğimde yer etmiş oldu. Kitapçığı tekrar tekrar okudum, okunmaktan öyle hırpalandı ki sonunda sayfaları yırtıldı; daha sonra normal baskısını aldım kitabın, ama artık okunamayacak duruma gelinceye dek dönüp dolaşıp o yırtık pırtık sayfalardan okudum Hebel'i.

İlk öykü, “Doğuda Anılar,” şu sözlerle başlıyordu: “Zaman zaman garip şeylerin yaşandığı söylenen Türkiye'de...” Ben hep Türkiye'den gelme hissederdim kendimi. Büyükbabam orada büyümüştü, Babam orada doğmuştu. Benim doğduğum kentte çok sayıda Türk vardı, evde herkes

onların dilini anlar ve konuşabilirdi: Çocukken öğrenmemiştim bu dili gerçi ama, sık sık duymuştum; bizim Sefaradçaya geçmiş birkaç Türkçe sözcük vardı, genelde bunların kökenlerinin Türkçe olduğunu bilirdim. Bütün bunlara ek olarak, eski günleri anlatan öyküler vardı: İspanya'dan çıkmak durumunda kaldığımızda Türk sultanı nasıl bizi Türkiye'de yaşamaya davet etmişti, Türkler bize o zamanlardan beri ne kadar iyi davranmışlardı... *Hazine Sandığı*'nda okuduğum ilk sözcükler sıcak duygular uyandırdı bende; başka okurlara garip görünebilecek şeyler, sanki benim memleketimin aynısı bir yerde yaşanmış gibi hiç yabancı gelmiyordu bana. Belki de bu yüzden öyküden çıkarılacak dersi kendime çok yatkın bulmuştum: "İnsan, belki bir düşmanla karşılaşırım diye yürekte kin, cepte taş taşımamalıdır." O zamanlar bu dersten yararlanabilecek durumda değildim kuşkusuz. Yaşamımın ilk yıllarının baş düşmanları olarak kabul ettiğim iki erkeğe, Viyana'daki sakallı profesörle Manchester'daki yamyam–dayıya karşı silinmez bir kin beslemekteydim yüreğimde. Ancak alınacak "ders"i almanız için duygularınıza ve davranış biçiminize ters düşmesi gerekir, sonra da dersin "alınması" için kafanızda uzun bir süre yaşaması, ansızın sizi sarıp hamle yapması gerekir.

Hebel'de, bu türden, unutulması güç birçok ders vardı, hepsi de unutulmaz birer öyküyle iletiliyordu. Benim yaşamım, annemle babamın, bilmediğim bir dilde kendi aralarında konuştuğu dönemde, *Karınitverstan'la*, yani "anlamıyorum"larla, anlamamanın ne demek olduğunu derinden duymakla başlamıştı; bazı durumlarda, bu anlamama halinin ortasında, bazı betimlemelerin özellikle vurgulanarak, tek tek anlatıldığı bir ortamda adım atmıştım yaşam yoluna... Pencerelerinde lale, yıldız, şebboy saksıları bulunan güzel ev, gemiden dalgaların kıyıya attığı değerli şeyler, siyahlara bürünmüş atların çektiği cenaze arabası ve cenaze alayı — bütün bunlar, yabancı bir dilin imgelemimde yücelmesi şeklinde bir dönüşüme uğruyordu şimdi. Dünyada, belleğimde böylesine ani, böylesine eksiksiz yerleşen başka bir kitabın bulunduğunu sanmıyorum; bende bıraktığı bütün izlerden yürümek ve yalnızca bu kitap için sunulabilecek türden şükranlarımı dile

getirmek isterdim. O yıllarda bana egemen olan o gurur çöküp de beni toz haline getirdiğinde bile o kitaptan okuduğum her bir dize hiç bozulmaksızın yaşamını sürdürdü. Gizli gizli o kitabın diliyle karşılaştırdım yazdığım bütün kitapları ve hepsinin de ilk yazımını o kitaba borçlu olduğum stenoyla gerçekleştirdim.

Bize *Hazine Sandığı*'nı getiren Kari Schoch, kendi kişiliği konusunda da, öğrencilerini ele alma konusunda da sorunlar yaşıyordu. Küçük, oval kafalı, kırmızı suratlıydı, özellikle de bıyığında kendini iyice belli eden kanarya sarısı saçları vardı —gerçekten o kadar sarı mıydı yoksa bize mi öyle geliyordu, bilemiyorum. Üstelik sarsak, titrek ya da zıp zıp hareket etmesi ona “Kanarya” adını takmamıza yetti, hep bu adla andık onu. Gençti, toydu, rahat konuşamıyordu; dilini hareket ettirmede güçlük çekiyormuş gibi konuşuyordu. Dili söylemek istediğini sese dönüştürmeden önce, bir süre prova etmesi gerekiyordu. Sonra tümceler dökülürdü, ama çok değil. Kuru ve tekdüzeydi sözleri, sesi boğuktu, daha iki üç tümce söylemeden gene sessizliğe gömülürdü. Başlangıçta yazı dersimize geliyordu; o bilgiç görüntüsünü hiçbir şeye benzetemediğim bu uzmanlık dalına borçluydu belki de. Güzel yazıyı, yazmayı henüz öğrenmiş bir öğrenci gibi ciddiye alıyordu. Az konuştuğundan, söylediği her bir söz, yeterinden fazla önem taşır hale gelmişti. Gerekli olmadığında bile sözlerini tekrarlardı; iyice anlamamızı, öğrenmemizi istediği bir şey söylemeden önce düşünür taşınır, kafasında tümceyi oluştururdu. Kiminle konuşursa konuşsun, ses tonu hiç değişmezdi. Bize söylemek istediğini önce uzun uzun prova emiş sanırdınız. Öte yanda sık sık ve anlaşılmaz bir nedenle, başarısızlığa uğrardı, bütün o provalar boşa gitmiş olurdu. Zayıf değil de, yerli yerinde bulunmayan bir insan izlenimi uyandırırdı. Parçaları doğru monte edilmemiş bir gereç gibiydi, bunu kendisi de biliyor ve belki hep onu düşünüyordu.

Yazı dersi verdiği sürece, öğrencilerin o acımasız sınavından ucu ucuna geçiyordu. Büyük çabalar harcayan ve ondan güzel yazmayı öğrenenler vardı aramızda. Yapmaları gereken tek şey tahtaya tebeşirle yazdığı

işaretleri temiz bir şekilde kopya etmekti. Zihinsel çaba gerektirmeyen bir dersti, dolayısıyla fazla gelişmemiş öğrencilere kendilerini kanıtlama fırsatı veriyordu. Ama Schoch, tahtaya yazı yazarken zaman kazanıyordu. Sonra yaşayan öğrencilere değil de harflere veriyordu kendini, onları büyük ve dosdoğru yazıyordu, bireyler için değil herkes için çaba harcıyordu, ayrıca da, onu müthiş ürküten bakışlara kısa süre için de olsa sırtını _ dönmek onu rahatlatıyor olsa gerekti.

Daha sonra Letsch'in yerine coğrafya derslerine girmesi tam bir felaket oldu. Bu konuda pek bilgisi yoktu, sınıfsa, Letsch'in gaddarlığından kurtulup Schoch'la baş etmeyi bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirmişti. Albaydan sonra Schoch bir er gibi geldi herkese; ancak bu ders, öğretmenin sürekli konuşmasını gerektiriyordu. Onu hafif bir kuş sesiyle karşılıyordu sınıf. Bu kuş kanaryaydı onlara göre. Dersin sonunda kuş sesleri iyice yükseliyor, böylece uğurlanıyordu Kanarya. Hep anlamazdan geldi Schoch, ağzını açıp tek bir söz etmedi, söylenmek isteneni anlayıp anlamadığı da belli değildi.

Güney Amerika'yı işliyorduk; hepimizi tek tek çağırıyor, ardındaki büyük haritadan ırmakları gösterip adlarını söylememizi istiyordu. Bir keresinde sıra bana geldiğinde, sayacağım ırmaklar arasında Rio Desaguadero diye anılan bir ırmak da vardı. Adı doğru telaffuz ettim, bu bir marifet değildi ayrıca. Yaşamım boyunca en çok duyduğum ve kullandığım sözcüklerden biri agua, yani “su”ydu. Beni düzeltti ve ırmağın adının Rio Desagadero diye söyleneceğini, u harfinin yutulduğunu belirtti. Ben, *agua* şeklinde söylenmesi gerektiğinde ısrar ettim; nerden bildiğimi sordu. Dediğim dedikti, doğrusunu ancak benim bilebileceğimi, çünkü İspanyolcanın ana dilim olduğunu söyledim. Bütün sınıfın karşısında çekişiyorduk, kimse dediğinden caymıyordu, ben, İspanyolcama güvenilmemesinden rahatsız olmuştum. Aynı anlatımsız ve katı yüzüyle, ama onu hayatımda görmediğim kadar kararlı bir şekilde “Rio Desagadero diye söylenir,” dedi tekrar tekrar. Karşılıklı birbirimize iki ayrı söyleniş biçimini savurduk, yüzü daha da asıldı; haritada yer göstermede kullandığımız çubuk benim değil de

onun elinde olsaydı, kesinlikle vururdu. Sonunda kurtuluşu “Güney Amerika'da farklı söylenir,” tümcesinde buldu ve beni oturttu.

Başka hiçbir öğretmene karşı bu kadar inat edeceğimi sanmıyorum. Aslında bu utandırıcı durumda tümüyle hak etmesine karşın, ona acımadım. Onunla birkaç ders daha yaptık; sonra bir gün, onu beklerken —kuş sesleri başlamıştı— başka bir öğretmen kapıda göründü ve “Herr Sclıoch artık gelmeyecek,” dedi. Hastalandı sandık, ama kısa süre sonra gerçeği öğrendik. Ölmüştü. Bileklerini kesip kendini öldürmüştü.

Bilginin Coşkusu

Schanchzenberg’de barış yılına rastlayan ders yılında sınıfımıza birkaç yeni öğretmen geldi. Bize sen yerine siz diyorlardı, “yenilerin bizi uzun süredir tanıyan eski öğretmenlere göre daha kolay uyabilecekleri bir genel kuraldı bu. Yeni gelen öğretmenler arasında, birçok yaşlı bir de çok genç biri vardı. Yaşlısı olan Emil Walder, Latince ders kitabı olarak bize verilen dilbilgisi kitabını yazmıştı; Letsch dışında kanton okulunda kitap yazarı tek öğretmenim oydu. Onu, bir “yazar”a karşı her zaman duyduğum büyük bir saygı ve merakla beklerdim. Onu düşündüğümde hep gözümün önüne gelen dev boyutlu bir siğili vardı ama nerede olduğunu pek çıkaramıyorum şimdi. Ya sağdaydı, ya solda, gözlerinden birinin, sanırım sol gözünün yanaldaydı; ancak belleğimde, bu öğretmenle konuşurken hangi tarafında durduğuma bağlı olarak yeri değişen iğrenç diyebileceğim bir siğildi bu. Gırtlaktan gelen bir sesle konuşurdu Almancayı, İsviçre aksanı diğer öğretmenlerinkinden çok daha belirgindi. Yaşlı olduğunu aklınıza getirmeksizin, salt bu nedenle etkileyici buluyordunuz konuşmasını. Alışılmadık ölçüde hoşgörülüydü, ders sırasında başka kitap okumama göz yumardı. Latincem iyi olduğundan, karşısında ikili bir varlık sürdürmeye alışmıştım. Kulaklarım onun derslerini izliyordu, bana bir şey sorduğunda

yanıtlayabiliyordum böylece. Gözlerim, sıranın altında tuttuğum ince bir kitabı okumaktaydı. Ama bir gün sıramın yanından geçerken ne okuduğumu merak etti, kitabı çekip aldı, gözlerine iyice yaklaştırdı, ne olduğunu anladıktan sonra gene açık şekilde bana geri verdi. Bir şey söylemediğine göre, okuduğumu onaylıyor diye düşündüm. Çok okuyan biri olmalıydı; bir keresinde yazdıklarından hiçbir şey anlamadığı bir yazar hakkında kısaca konuşmuştuk. Ben, Robert Walser'in Yürüyüş'üne kaptırmıştım kendimi, elimden bırakamadığım garip bir yapıttı bu, bildiğim her şeyden tümüyle farklıydı. İçeriği yoktu sanki de yalnızca nezaket tümcelerinden oluşmuş bir adab–ı muaşeret kitabıydı; istediğim halde bırakamıyordum kitabı elimden. Walder sol tarafımdan yaklaştı; siğili hissettim ama kafamı kaldırıp bakmadım, normalde küçümsediğimi sandığım nezaket tümceleri başımı kaldıramayacağım kadar sürükleyiciydi. Elini kitabın üzerine koydu, okumamı kesti — ne yazık ki uzun bir tümcenin ortasındaydım. Sonra kitabı aldı, gözlerine yaklaştırdı, yazarı tamdı. Bu kez sol tarafa düşen siğil, öfkeyle kabarmış bir damar gibi irileşti; bir sınav sorusu yöneltiyormuşçasına ama gene de samimi bir havayla, “Nasıl buluyorsun?” diye sordu. Kitaptan hoşlanmadığını adamıştım ama haklı olduğunu itiraf etmek istemedim, çünkü kitap beni müthiş çekiyordu. Orta yollu ya da onu kızdırmayacak bir yanıt vermiş olmak için, “Fazla kibar,” dedim.

“Kibar mı?” dedi. “Kötü. Beş para etmez! Okunacak kitap değil!” Sesinin derinliklerinden gelen bir mahkûmiyetti bu. Boyun eğdim ve kitaba acıyarak kapağını kapadım, ama sonra, şimdi büsbütün meraklanmış olarak okumayı sürdürdüm. Robert Walser tutkum, işte böyle keyifsiz başladı; belki de Profesör Walder olmasaydı, Walser'i unutup gidecektim.

Bu adamın tam karşıtı, ama pişmemişliği nedeniyle hoşlandığım öğretmen, genç Friedrich Witz'di. Yirmi üç yaşında ya var, ya yoktu; biz onun ilk öğrencileriydik, üniversiteden yeni mezun olmuştu ve tarih dersine geliyordu. Kendi kendime “Yunan Müller” adını taktığım Eugen Müller'i, unutamamıştım. Bir yıldan fazla bir süredir bize gelmiyordu, onunla

kıyaslanabilecek bir öğretmen de gelmiş değildi. Büyük bir kayba karşı belleğin gösterdiği tepkiden olsa gerek, ondan sonra bize tarihe kim geldi, anımsamıyorum bile. Şimdiyse öğrencilik yıllarımın ikinci aşkı, asla unutmadığım, yıllar sonra hiç değişmemiş olarak tekrar karşılaşacağım Friedrich Witz'le tanışmıştım.

Müthiş bir okuldu bizimki, ne ararsanız bulunur, her türden rüzgâr eserdi! Disiplini, zorla kabul ettirilen bir olgu olarak görmeyen, Karl Beck'in derslerinde olduğu gibi, karşı durulmaksızın kendini gösteren bir düzen kabul eden öğretmenler vardı. Öğrencileri okuldan sonraki yaşantıya, ağırbaşlılığa, önlemli ve düşünceli davranmaya alıştırmaya, onları bu yolda eğitmeye çaba gösteren öğretmenler vardı. Fritz Hunziker, bu ikinci grubun kusursuz bir örneğiydi; bana da aşılamaya çabaladığı ağırbaşlılığa karşı acımasız bir savaş sürmüştü aramızda. Eugen Müller ve Friedrich Witz gibi bizde istek uyandıran, öğrencilerini mutlu kılan çok yetenekli, düş gücü zengin öğretmenler de vardı.

Witz, öğretmenler için ayrılmış makama, kürsüye çıkmaya hiç istekli değildi. Bazen o yükseltiye çıkıp konuşsa da, öyle büyük bir heyecan, öyle büyük bir ilgi uyandırırdı ki, nerede durduğunu unutur, onunla dışarda dolaşıyor sanırdınız kendinizi. Bazen de gelir, yanımıza, sıralardan birine ilişirdi, o zaman da kendimizi onunla geziye çıkmış sanırdık. Asla ayrım gözetmezdi, her bir öğrenciyle ayrı ayrı ilgilenir, durmadan konuşurdu; söylediği her şeyi ilk kez duyuyormuşum gibi gelirdi bana. Yeryüzündeki bütün bölünmeler silinip atılmıştı; korku yerine katıksız sevgi uyandırıyordu, hiç kimse bir diğerinden üstün değil, hiç kimse aptal değildi, yetke denen şeyden uzak dururdu, saldırmaksızın reddederdi onu, bizden sekiz yaş büyüktü ama yaşıtıymışız gibi davranırdı bize karşı. Müfredat denen şeyi izlemezdi, kendisinde dopdolu bulunan şeyleri verdi bize. Tarihte, Hohenstaufenlere gelmiştik; tarihler yerine insanları anlattı bize. Güç, yetke ya da iktidarın onun için pek bir anlam taşımaması yalnız ' genç olmasından kaynaklanmıyordu, yetkeye boyun eğmenin, insanlar üzerindeki içsel etkisi onu derinden ilgilendiriyordu. Temelde yalnızca

yazarlar ilgisini çekiyordu, eline geçen her fırsatta, onlardan söz ediyor, alıntılar yapıyordu bize. Çok güzel konuşurdu, capcanlı, heyecanlı, ama aşırı bilgiç vurgulardan uzak bir hava vardı sesinde. Anlatırken yaşadığı gelişme sürecini, o zamanlar adını koyamadığım o eşsiz olguyu hissederdim; ama bu, erken bir çağda tomurcuklanma evresinde, benim kendi sürecimdi. Bu yüzden Witz, hemen benim idealim haline geldi, Eugen Müller'den farklı bir biçimde, daha az kesin çizgilerle belirlenmiş, ama daha yakın, bir arkadaş gibi ulaşılması olanaklı bir ülküydü bu.

Bir imparatorun yaptıklarını sıralamak ve bunlarla ilgili tarihleri belirtmek yerine, mümkünse güncel bir yazarın sözleriyle bu insanları canlandırırdı. Beni yaşayan bir edebiyatın varlığına inandıran o oldu. Eski edebiyatın zenginliğiyle gözlerim kamaşmış, Annemin eski tiyatro deneyimlerinin kölesi olmuş durumda, kendimi günün yazarlarına tümüyle kapamıştım; zaten, Annemin bana bütün yazınsal kültürlerden getirdiği zenginlikleri nasıl tüketebilirdim? Onun anılarını izliyordum, onun yargılarının avıydım ben. Kendi başıma keşfettiğim her şey, onun gözünde anlam taşımaması halinde ufalanıp kayıyordu elimden; şimdiyse Wedekind'in yalnızca burjuva terörüne çelme takan, bu sınıfı eleştiren bir yazar, ya da yaygaracı basın için iyi bir malzeme olmakla kalmadığını allamış bulunuyordum. Altıncı Henry'ye geldiğimizde, Witz, kendinden bir şeyler söylemeye bile kalkmadı. Onun yapısında kırıntısı bile bulunmayan bir bilgiçlik, bir böbürlenme olacaktı ondan söz etmesi. Kalktı, Liliencron'un bir kitabını açarak, “Henry Triefel'de” bölümünü okudu bize. Baştan sona okudu, gene kürsüsünde değil, aramızdaydı, sağ ayağını benim sırama koymuş, dirseğini dizine dayamış durumda, kitabı da belli bir yükseklikte tutarak okudu, okudu. Henry'nin büyük aşkını anlatan “Yunanistan'ın îreiıe'si, Seni seviyorum ben!” dizesine geldiğinde saçı önüne düşüverdi —her zaman için heyecanlandığının belirtisi olmuştu bu—ve daha önce hiç böylesine büyük bir sevgi duymamış olan benim, tüylerim diken diken oldu, ürperdim. Almanların *Pathos* dediği, hemen hemen tantana ya da abartmanın sınırına varan bir yoğunlukla okuyordu, bugün, ona dışavurumculuğun *Pathos'* u

diyebilirim; evde duymaya alışık olduğum 1880 ve 1890 Viyana'sının *Patlıos*’undan farklıydı bu; ama gene de, Witz'in abartması, bana yabancı değil, hatta çok yakındı. Okumasını engellemesin diye sabırsız bir hareketle saçını yana atmak üzere başını sallayışını izlerken, hep ailenin büyüğü olan ben, ansızın bir ağabeyimin bulunduğunu hissettim.

Elbet anlaşılacağı üzere Witz, herkesin dikkatini çekiyor, onu çekemeyenler bulunuyordu. Bazıları, öğrencilerle arasında bir uzaklık oluşturma çabası harcamaması ve dıştan gelen yetkeyi tanrı buyruğu olarak kabul etmemesi nedeniyle kötü' bir öğretmen olarak görüyorlardı onu. Herhangi bir sınıfla kıyaslandığında, bilerek isteyerek gerçekleştirdiği bir tür düzensizlik vardı onun derslerinde. Onun yanında, bir coşkular denizinin ortasında gezinmekteydik. Zaman zaman, artık hiç kimse onu umursamıyormuş gibi ortalık karıştığında, şamata başladığında, buyruklar verip kesin sessizlik sağlamayı beceremiyordu. Korkutmaktan hoşlanmıyordu; belki de korku uyandırma yetisinden yoksun gerçekten de harikulâde insanlar vardı bu dünyada. Zaman zaman yaşlı öğretmenler onu gözlemeye gelirdi. Bunları müdüre şikayet etmeye bile kalkmazdık.

Harikulâde —en azından benim için unutulmaz— günler uzun sürmedi. Bize baharda gelmişti, Ekim ayında gitti. Elimizde kesin kanıt yoktu gerçi ama öğrenciler arasında, hatta ona pek bayılmayanlar arasında bile, okuldan atıldığı yolunda söylentiler dolaşıyordu.

Witz, farklı davranamayacak kadar gençti: Bize gençliğini aşılamaya çabalıyordu. Yıllar içinde yürünen yolun, herkes için aynı nitelikte olduğu hiç de doğru değil aslında. Bazı öğrenciler okula yaşlı olarak geliyorlardı, belki önceden de yaşlıydılar, belki doğuştan yaşlıydılar, şimdi okulda başlarına ne gelirse gelsin, asla gençleşmiyorlardı. Bazıları, birlikte getirdikleri yaştan yavaş yavaş kurtuluyor, yitirdikleri yılları kazanabiliyor, açıklarını kapatabiliyorlardı. Witz, bu tür öğrenciler için biçilmiş kaftandı, ne var ki bunlar azınlıktaydı. Sonra okulu fazla zor bulan bu nedenle de onun etkisiyle yaşlananlar vardı, üzerlerine binen baskının ağır olması,

gelişmelerini öyle yavaşlatıyordu ki, bütün güçleriyle yeni kazandıkları yaşa sarılıyorlar, ondan ayrılmaya asla yaraşmıyorlardı. Ama öte yanda, aynı zamanda hem genç hem de yaşlı olanlar da vardı; anlamaya başladıkları her şeye sıkı sıkıya sarılma eğilimleri açısından yaşlıydılar; yeni olan her şeye, ama her şeye ayrım gözetmeksizin büyük bir istekle açık olmaları açısındansa, gençtiler. Ben o zamanlar bu ikincilerdendim her halde, birbirinin karşıtı öğretmenlere karşı çok duyarlı oluşumun nedeni bu olsa gerek. Kari Beck, öğretmenliğindeki direngen ve disiplinli tavrından dolayı bana bir güvenlik duygusu vermişti. Onun derslerinde öğrendiğim matematik, kararlı bir tutarlılık şeklinde, zihinsel cesaret gibi bir şey olarak kişiliğimin derinliklerine yerleşti. İnsan, kesinlikle inandığı belki de küçük bir alandan tek bir yöne doğru gitmeye başlar, sürekli yürür, yürür; sonuçta nereye varacağım sormaz kendine, ne olduğu bilinmeyen bir amaca doğru ilerliyormuşçasına, sağa sola bakmaya kalkmaz, bu yolda yanlış bir adım atmadığı ve adımlar arasındaki bağlantıyı koruduğu sürece başına hiçbir şey gelmeyecekmiş gibi, bilinmeyene doğru ilerler, bilinmeyeni fethetmenin tek yolu olan adımlarla, birbirine eklenen, sayıları *yavaş yavaş artan* adımlarla yürür.

Witz'le yaşadığım deneyimde bunun tam tersi oldu benim için. İçimde bulunan karanlıkta kalmış birçok noktaya aynı anda dokunuldu ve hepsi birden hiçbir amaca yönelmeksizin aydınlandı. Gelişmiyordunuz, bir oradaydınız, bir burada, ereğiniz yoktu, bilinmeyen bir ereğiniz bile yoktu, kuşkusuz çok şey öğreniyordunuz, ama keşfetmekten çok bir kenarda kalmış ya da hâlâ gizlenmiş şeylere karşı bir duyarlılık geliştiriyordunuz. Her şeyden önemlisi, dönüşümün güzelliğini arttırıyordu Witz: orada, aklınızın ucundan geçmeyen öyle çok şey vardı ki, o şeyler *haline gelmek* için yapacağınız tek şey, onu işitmekti. Bu, erken yaşlarımda masalların bende yarattığı etkinin aynıydı, ama şimdi, çok daha farklı, daha az yalın nesneleri — yani sayılan, şekilleri kapsıyordu, ama şimdi bu şekiller yazarlardı.

Witz'in beni çağdaş edebiyatla, yaşayan edebiyatla tanıştırdığını söylemiştim. Adını andığı hiçbir yazarı unutmadım; bunlar Witz'in beni içine çektiği özel bir ortama dönüştü, bana böyle uçuşlar için farkında olmaksızın taktığı kanatlarsa, kendisi benden ayrıldıktan sonra da yerli yerinde kaldı; işte şimdi, kendimi oraya uçurmuş, şaşkın şaşkın sağıma soluma bakınmaktaydım.

Onun kanalıyla benliğime katılan adları birer birer saymak istemiyorum pek. Spitteler gibi bazılarını daha önceden biliyordum kuşkusuz; Wedekind gibi bazıları, kendilerini ileriki bir zamana saklıyorlarmışçasına edilgin bir merak uyandırdılar bende. Çoğu, şimdi geleneksel edebiyatın bir parçası olarak benliğimde öylesine yer etmiş ve ben onları öylesine olağan görüyorum ki, bu konuda şunu bunu söylemeyi saçma görüyorum. Ama burada salmayacağım büyük bir çoğunluğu, evde öğrendiklerimin tam karşıtıydı; ancak, o zamanlar yalnızca birkaçını benimsemiş olmama karşın, yeni ölmüş ya da hâlâ yaşayan yazarlara karşı önyargım, ansızın ve sonsuza dek yok oldu.

Witz yalnızca dört b\!ş ay süren öğretmenliği boyunca iki kez bizi geziye götürdü. Bunlardan biri, Trichtenhaus şarap Fabrikasına, ikincisiyse Kyburg Şatosuna yapılan tarih gezisiydi. Şarap gezisini günlerce önceden planlamıştık, alışılmadık, hatta devrimci bir tasarısı vardı: keman çalması için yeğenlerinden birini getirecekti.

Bu tasarıya sınıfta herkes bayıldı, Witz birden popüler oldu. Onun yazınsal sarhoşluklarına metelik vermeyenler bile, disiplin sağlayamaması, ceza vermemesi nedeniyle onu küçük gerenler bile aralarında dişiler dünyasından bir canlı görme hevesleriyle havalara uçuyorlardı. Sınıfta herkes kızlardan konuşuyordu, bir özel kız okuluyla ilişkiler kurulmuştu, ama konuşmakla kalıyorlar, atıp tutmaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Sınıfta şimdiden harekete geçmiş olanlar da vardı, bunlar büyük, bedensel olgunluğa ulaşmış öğrencilerdi ve kendi aralarında başka hiçbir şey konuşmuyorlardı. Ancak gene de bu işi kıkır kıkır gülmeden

yapamıyorlardı. Böyle konuşmalar içinde boğulmamak güçtü. Bütün bu konularda, gerçek anlamda geri kalmış biriydim ben, Annemin Viyana'daki balkon tabusu hâlâ işlerliğini koruyordu; aşırı kıskançlığımı sonunda yendikten ve yürüttüğüm mücadelelerden “muzaffer” çıktıktan uzun zaman sonra bile, bir kadınla erkek arasında nelerin olup bittiği konusunda fikrim yoktu. Fenner'in tabiat bilgisi dersinde, hayvanlar hakkında epey şey öğrenmiş, cinsel organlarını defterime kendi ellerimle çizmiştim gerçi ama, bunlarla insanlar arasında bir bağlantı kurmak akıllarından geçmemişti. İnsan sevgisi, yalnızca uyaksız şiirlerle çizilen sahnelerle anlatılabilecek düzeylerde gerçekleşirdi, sevgiyle ilgili bütün konular, şiir dizelerinde yaşanırdı. Sınıf arkadaşlarımın müstehcen konuşmalarından hiçbir şey anlamıyordum, ne kadar yüreklendirici sırıtmalarla yaklaşırlarsa yaklaşsınlar ağzımdan tek söz – atamıyorlardı, dolayısıyla aslında benim anlamamam, karşı olduğum şeklinde algılanıyordu.

Derinlere inilecek olursa garip bir durum söz konusuydu, çünkü diğer çocuklar gerçek, canlı bir kızla bir iki söz etmek için hayatlarını vermeye hazırken, ben her gün Yalta'ya, benden büyük bir düzine kıza gidiyordum, bu kızlardan bazıları, herkesin bayıldığı çıtkırıldım kız okulundaki kızlardan bin kat güzeldi üstelik. Bugün, dayanılmaz güzellikte olduklarını düşünebileceğim iki İsveçli kız Hettie ve Gullki, durmadan kıkır kıkır güler, aralarında İsveççe konuşurlardı, ben bile o halimle delikanlılardan söz ettiklerini anlayabiliyordum. Geneva Gölü üzerindeki Nyon'dan gelme hem sevimli, hem çekingen, belki de benim kafama uygun, ama benden iki yaş büyük bir Angble vardı sonra. Ancak şimdi düşündüğümde duyarlılık olduğunu söyleyebileceğim bir şeyle dopdolu, müthiş esmer güzeli Luganolu Pia vardı. Ve hepsi aynı ölçüde çekici değilse de, ne de olsa genç kız olan, benimle saatlerce salonda oturan ya da tenis oynayan, açık havada gülüşüp zıplayan, itişip kakışırken bedensel olarak da bana yaklaşan bir yığın kızın ortasındaydım; hepsi de benim ilgimi çekmek ve de kazanmak için yarışırlardı, çünkü ev ödevleri konusunda bilmedikleri, Almanca dilbilgisi kurallarıyla ilgili olmaları nedeniyle benim kolayca

yanıtlayabildiğim soruları olurdu mutlaka; hepsi değil ama bazıları, evlerinden gelen mektuplarda yazılanları bile söyler, çok özel konularda bana danışırlardı. Ne var ki, bütün bu güzelliklerin ortasında ve doruğunda, bu yaratıklar tarafından benim yaşımda hiçbir çocuğun olmayacağı kadar şımartılmış olan ben, yerimde olmak isteyeceklerini aklımdan geçirmez, böylesine dişil bir ortamda bulunmamdan dolayı beni küçük görecekleri düşüncesiyle bu ev yaşantım konusunda tek bir şey öğrenmemeleri için ne yapacağımı bilemezdim. Onları Yalta'dan uzak tutmak için bütün kurnazlık yeteneklerimi seferber etmiştim; bir tekinin bile beni burada ziyaret etmesine meydan verdiğimi sanmıyorum. Kendisi de Tiefenbrunnen'de oturan Hans Wehrli, nasıl yaşadığım konusunda Fikri olabilecek tek okul arkadaşımdı, ama onunla kız konusunu hiç konuşmazdım, tartışmalarımızda hep ciddiyetini koruduğu gibi bu konuda da gururlu davranıyordu. Belki — çok emin değilim ama— o da benimkine benzer bir tabuyla sınırlandırılmıştı, ya da belki diğerlerindeki karşı durulmaz gereksinim onda henüz ortaya çıkmamıştı.

Şimdi artık Witz'in sınıftaki ders konusu kemancı yeğeniydi; o andan sonra kız, Witz'in kendisinden çok daha sık konuşulan konu oldu; soruyorlardı, sabırla yanıt veriyordu. Bu arada şarap fabrikası gezisi bu haftadan öbür haftaya erteleniyordu, belki de Witz'in bizimle götürmek istediği yeğen yüzündendi bu, belki onu yüreklendirmesi gerekiyordu, belki ayaklarına çiçek yerine dinleyicileri, kendisini alkışlayacak insanları sermek istiyordu. Önceleri meşguldü kız, sonra hastalandı, sınıftaki beklentiler zayıfladı. “Yunanistanlı trene” ilginçliğini yitirdi, genel hava beni de etkilemişti, Yalta'da kemancı yoktu ve keman, babamın aleti olarak, gözümde şekil değiştirmişti; ben de ötekiler gibi Witz'i soru yağmuruna tutuyordum, onun giderek daha suskun, sonunda mahcup hale geldiğini hissettim. Yeğenin geleceğinden emin değildi artık, kızın sınavları vardı; sonunda gezi için toplandığımızda, Witz yalnız geldi, yeğen yerine onun özür dilediği haberini getirmişti. Kesinlikle hiçbir şey bilmediğim halde, bu tür konular karşısındaki anlaşılması olanaksız bir güdüyle, Witz'in başına bir tersliğin

geldiğini sezdim. Düş kırıklığına uğramış bir hali vardı, reddedilmişti, sınıfta olduğu gibi neşeli ve konuşkan davranmadı. Derken ansızın, belki yitirdiği şey aklına geldiğinden, müzikten söz etmeye başladı. Yeğeni, Beethoven’in keman konçertosunu çalmaya bile cesaret etmişti; bu kez ozan yerine bir besteciyi diline doladığına sevinmiştim, Beethoven'e uygun sıfat—muhteşem— saptanıp da birkaç kez yinelenince büsbütün mutlu oldum.

Yeğen geliverseydi nasıl olacaktı gezimiz, merak ediyordum. Onun ustalığından bir an bile kuşku duymamıştım. Ama çok iyi çalması ve sınıfın ilgisini, uyanık tutmak için de doğru parçaları seçmesi gerekiyordu. Belki de kemanı omuzundan indirmeye kalkışamayacak, ormanı geçip kente dönüşümüzde yol boyunca çalmayı sürdürmek zorunda kalacaktı. Witz’in sesi soluğu kesilecek, hayran adımlarla ona yol açmak için önünde yürüyecekti. Ama sonunda, duygularımız, onu omuzlarımıza almaya itecekti bizi ve yeğen, omuzlarımızda kemanını çalmayı sürdürerek, bir kraliçe gibi kente giriş yapacaktı.

Gerçekten de gezi onsuz pek zevkli geçmedi. Ancak Kyburg Şatosuna yapılan gezi, geçmişteki düş kırıklığını unutturdu. Witz bu kez kızdan söz etmiyor, bunun yerine tarih anlatıyor, bu iyi korunmuş şatoyu gezdirirken, kendi canlı ve renkli kişiliğini büsbütün ortaya koyuyordu. Gezinin en güzel anları trenle dönüşte yaşandı. Ben, Witz'le aynı vagondaydım, tam karşısında oturmuş, şatoda aldığım broşürü okuyordum. Parmağıyla hafifçe koluma dokundu ve “Genç bir tarihçi ha?” dedi. Yaptığım bir şeyi fark etmesi, kişisel olarak benimle konuşması, öteden beri derinden arzuladığım bir şeydi; işte şimdi bu düşüm gerçekleşiyordu, gerçekleşiyor ve bende geleceğin yazarını değil de tarihçisini görmesi şeklinde bir olumsuzluğu beraberinde getiriyordu. Ama nerden bilebilirdi, o konuda tek söz çıkmamıştı ki ağzımdan, ayrıca da, üzerinde pek fazla düşünmeden bende bir tarihçiyi görmesi, benim onun derslerinde de sergilediğim her şeyi bilir havama verilmiş haklı bir ceza oluyordu. Bozulmuştum, onu tarihten

uzaklaştırmak için o sıralar herkesin dilinde olan ancak henüz okumadığım bir yazarı, Franz Werfel'i sordum.

Ozanın, insanlık sevgisiyle beslenmiş şiirlerinden söz etti. Bu ozanın duygularını anlamadığı kişi yoktur diyordu. Hiçbir hizmetçi, hiçbir çocuk, hatta hayvan bile onun gözünde değersiz değildir; bir çeşit Aziz Francis'ti bu ozan, onun adı kendisine yol göstermişti sanki. Öğüt vermezdi o dedi Witz, canlı bir yaratığa öyle bir yaklaşırdı ki, davranışı, bizde o yaratığa karşı sevgi uyandıran bir örnek oluştururdu.

Witz'den gelen her şeyi olduğu gibi bunu da anında kabullendim (ama çok daha sonraları, bu konuda çok farklı düşündüğümü görecektim). Tren yolculuğunun önemli olayı bu değildi ama. Benim çekingen, belirsiz ve saygılı sorularımdan etkilenerek, kendisinden söz etmeye başladı bana. Öylesine rahat, başkalarının ne düşünebileceği konusunda öylesine umursamaz, öylesine içten konuşuyordu ki, daha hâlâ oluşma sürecini yaşamakta olan, izlediği yol konusunda tümüyle kararsız, hâlâ tümüyle açık, evde alıştığım bir davranış olan hor görünün küçücük bir izini bile taşımayan, kişiyi mahkûm etmeyen bir insan tablosu oluştu gözlerimin önünde. Belki de doğru dürüst anlamadığım sözleri, bilmecemsi bir dinin açıklamaları olarak kaldı bende. Harekete geçme isteği ve hevesiyle dolu olduğunu, sonra birden kesin bir umutsuzluğa düştüğünü söyledi. Hep arıyor, ama hiç bulamıyordu. Ne yapacağını, nasıl yaşayacağını bilmiyordu. Karşımda oturan, bende böylesine büyük sevgi uyandıran, peşinden gözüm kapalı gidebileceğim bu adam, nereye gittiğini bilmiyor ve durmadan bir şuna, bir buna dönüp duruyordu; onunla ilgili olarak kesin olan tek şey, kesin olmamak istediğiydi, bunlar, onun sözleriyle, onun ağzından dile gelmesi nedeniyle benim için çekici olduğu kadar, harikulade kafa karıştırıcıydı — onun peşinden nereye gidecektim, tanrım!

Tarih ve Melankoli

O sıralarda “Özgürlük” önemli bir sözcük haline gelmişti. Yunanların ektikleri topraktan çıkmıştı; bize Yunanları öğreten öğretmeni yitirdiğimden içimde Yunanistan ve İsviçre'den oluşan garip yapı güçlendi. Burada dağların özel bir önemi vardı. Yunanları ne zaman düşünsem, önümde dağlar belirirdi, işin en garip yanı, bunların her gün gözümün önündeki dağların aynıları olmasıydı. Havanın durumuna göre bazen yakın görünüyorlardı, bazen uzak, netlikle göründüklerinde seviniyordu insan, onlar hakkında konuşuyor, şarkılar söylüyordu, bir tapımdı bu dağlar adeta. En güzel manzara, yakınlardaki Ütli Dağından, bir sis denizi üzerinden bakıldığında gözler önüne seriliyordu; böyle durumlarda, dağlar ışıltılar saçan, nerdeyse dokunacağınızı saldığınız, zirveleri insanda huşu uyandıran adalara dönüşüyordu. Adları vardı, Tödi gibi bazı adlar işlenmiş değerli taş adları gibi geliyordu insana ve kendilerinden başka hiçbir şeyi belirlemiyorlardı; Wungfrau (Bakir) ya da Mönch (Keşiş), yeterinden fazla şeyi belirliyordu; ben, her dağ için yeni ve eşsiz bir sözcüğü, başka hiçbir nesne için kullanılmayan adları yeğlerdim. Aynı yükseklikte iki dağ göremezdiniz. Kayaları sertti, zaman zaman değiştiklerini insanın aklı almıyordu. Bu değişmezlik konusunda çok kesin bir inancım vardı, onları dokunulmaz nesneler olarak kabul etmiştim; bu dağların fethinden söz edildiğinde, keyfim kaçıyordu; tırmanmayı düşündüğümde, yasak bir şey istiyormuş duygusuna kapılıyordum.

Üstelik yaşam, tam da göllerin çevresinde yaşanıyordu, en ilginç şeyler orada oluyordu, bu göllerin Yunan okyanusu gibi olmasını isterdim, Zürih Gölü yakınlarında oturduğumda, bütün hepsini tek bir göl olarak düşünürdüm. Şeklini biçimini değiştiren yoktu aslında, her yerin bir anlamı vardı ve hepsi de kendine, özgü niteliklerini, bireyselliklerini koruyorlardı. Körfezler vardı, yarlar, ağaçlar, evler vardı. Ama benim düş dünyamda her şey “göl”dü, herhangi birinde olan biten, diğerlerinin de başına gelmiş oluyordu, bir antla oluşturulan İsviçre Konfederasyonu bir göller

konfederasyonuydu bana göre. Orda hurda keşfedilen yerleşim yerlerinden söz edildiğinde, burada yaşayanların birbirlerinden habersiz olduğunu düşünüyordum. Kendi insanlarından uzakta, iletişimden yoksun bulundukları sürece nerede oturdukları fark etmiyordu, yeter ki minik bir parça göl ya da herhangi bir su bulunsundu ellerinin altında; kim olduklarını kimse öğrenemeyecekti; onlardan geriye kalmış ne kadar çömlek kırığı, ne kadar ok parçası, ne kadar kemik bulunursa bulunsun, fark etmezdi, onlar İsviçreli değildi.

İşte tarih *buydu* benim için: göllerin birleşmesi. Bundan önce tarih marih yoktu, zaten tarih, benim için tarihin gerçek tarihöncesini, Yunanları öğrenmekle ortaya çıkmıştı. Arada olanlar pek sayılmazdı; Romalılara güvenmiyordum, Walter Scott'un bana göre Yunanların torunları olan, demirden yapılmış, kolları bacakları vidalı yapma bebekleri yani şövalyeleri bana sıkıcı geliyordu, bunlar yalnızca köylüler tarafından yenilgiye uğratıldıklarında ilginç oluyorlardı.

Kendimi göllere kaptırdığım bu dönemde, *Hutten'in Son Günleri* elime geçti, Conrad Ferdinand Meyer'in ilk yapıtlarından biri olan bu kitabın beni anında çarpmasına şaşırmadım. Hutten bir şövalyeydi evet, ama aynı zamanda bir ozandı ve yapay güçlere karşı savaşan bir kişi olarak betimleniyordu. Hasta, dışlanmış bir insandı, herkes onu terk etmişti, Zwingi'nin etkisine girmiş bir halde Ufenau'da yalnız yaşıyordu. İsyancı ruhuyla gerçekleştirdikleri, anılar şeklinde anlatılıyordu, ama insan onların ateşini ne denli hissederse hissetsin, o anda Ufenau'da içinde bulunduğu koşulları unutamıyordu. Yazar, Hutten'i hep üstün bir güce karşı mücadele içinde yansıtıyordu; dolayısıyla şövalyeler konusunda insanı rahatsız eden konu, yani en yüreklilerinin bile, güçlerini zırhlarından aldıkları olgusu, saf dışı bırakılmıştı:

Loyola'nın adayı ziyareti bana çok sürükleyici geldi, bu, hiç kimsenin, Hutten'in bile tanımadığı bir Loyola, bir fırtına sırasında kendi küçük kulübesine aldığı, uyuması için üzerini kendi battaniyesiyle, kendi

gocuğuyla örttüğü bir hacıydı. Gece yarısı Hutten bir gök gürlemesiyle uyanmıştı, şimşeklerin aydınlığında, hacının kendi sırtını kamçılamakta, kanlar içinde bırakmakta olduğunu görmüş, kendisini Bakire Meryem'in hizmetine adadığını belirten dualarını işitmişti. Sabah kalktığında, hacının yatağı boştu, Hutten şimdi en büyük düşmanının kendini gösterdiğini anlıyordu. Yaşamının sonunda düşmanla karşılaşması, onu gizlice dinleyen birinin varlığından habersiz olması, asıl düşmanının daha yeni ortaya çıkmasıyla şimdiye dek sürdürdüğü mücadelenin boşuna olduğunu anlaması... Ve artık çok geç olduğunda gelen yanıt —”Ben sadece İspanyol'u öldürmüştüm!”' 'Gerçeklik” denen şeye, tam da burada, şiirsel bir yazının orta yerinde yaklaştığımı sezmemek elimde olabilir miydi?

Üzerinde Ufenau'nun uzandığı göl, ta bana dek' uzanıyordu; Meyer karşı kıyıda, Kilchberg'de oturmuştu. Bu uzun şiirin beni sardığını hissediyordum, ozan, önümde uzanan görünümü aydınlatıyordu, iki dizesi, insansal konularda artık geliştirmiş olduğum görüşü dile getiriyordu: “Ben ustaca kurgulanmış bir sanat yapıtı değilim / İnsansal çelişkileri olan bir insanım.” Kurgu ile insan arasındaki karşıtlık, bir ön bilgiyle yapılan ile doğanın verdiği arasındaki, bir kitabın kavranabilirliğiyle insanın anlaşılamazlığı arasındaki karşıtlık içimi kemirmeye başlamıştı. Hiç beklemediğim durumlarda düşmanlıkla karşılaşıyordum, dışardan zorla uygulanan düşmanlık, kişisel kaynaşmalardan doğmamış, köklerini anlamadığım ve üzerinde uzun uzun düşündüğüm kötülüklerle karşılaşıyordum. Çözüm getiremediğimden, insanı bir çelişki olarak görme şeklindeki geçici çözümü kabul etmiştim. Bu çözüme sıkı sıkıya sarıldım ve sonunda Annem bir imha saldırısıyla onları yok edinceye kadar Meyer'in dizelerini yineledim durdum.

Ama bundan önce, beni yalnız bıraktığı bir yıllık bir süre geçirmiştim. Meyer'i Saint Barthelemy Gecesi ve Otuz Yıl Savaşlarına dek okudum. Onun sayesinde, Dante'yi kişi olarak tanıdım, sürgün yerinden konuşan ozanın imgesi, belleğime kazıldı. Geziler sırasında Gruisons dağlarını görmüştüm; biri İsviçre'deki ilk yazımda olmak üzere art arda iki yaz,

Domleschg'de, Duke Rohan'ın deyişiyle, “Avrupa'nın en güzel dağı” olan Heinsen dağına çıkmıştım. Yakınlarında, Rietberg Şatosunda, Jürg Jenatsch'a ait olduğu söylenen kan lekesine dikmiştim gözlerimi, ama pek etkilenmemiştim. Şimdi, onu anlatan yazıları okurken, izini kovalayan bir uzman gibi hissediyordum kendimi. Pescara'nın eşi, Michelangelo'nun kutsadığı Vittoria Coloıına’yla tanıştım; Ferrara'ya geldim, yalnızca saf ve sevimli yönleriyle tanıdığım bir ülke olan İtalya ne berbat bir yerdi. “Önemli” oluşlarıyla benim günlük yaşantıma ters düşen heyecan verici olaylar oluyordu burada hep. Kadının giysilerini görmedim, zamanlardaki ve yerlerdeki çeşitliliği gördüm. Giysilerle yaratılmış debdebeyi fark etmedim hiç; sonlar hep kasvetli, hep umutsuz bitiyordu, bu durumu hakikat olarak kabul ettim.

Bu yıllar boyunca bilgiye karşı duyduğum korkunç susuzluk içinde, Meyer'de beni saran şeyin, tarihin birbirinden farklı şekillerde canlandırılması olduğu görüşündeydim. Ondan ciddi ciddi bir şeyler öğreneceğimi sanıyordum. Kafamda hiç kuşku yoktu, onun söylediklerini kabul ettim, ardında yatanın ne olduğunu allamadım, her şey açıktı, öyle çok olay oluyordu ki, olayların zenginliği yanında ilgisiz ya da sözü edilmeye değmeyecek ne bulunabilirdi bunların ardında?

Artık resmi tarihe dayanamaz hale geldiğim, yalnızca kaynakların dibine inmeyi, olayları olduğu gibi anlatan kitapları yeğlediğim bugün, Meyer'de beni daha da derinden etkileyen başka şeyler vardı diye düşünüyorum: bir hasat duygusu ve meyve yüklü ağaçlar, “yeter denen şey hiç yetmez,” ve göl şiirlerindeki melankoli. Şiirlerinden biri şu dizelerle başlıyordu:

Hazin hazin solmakta durgun yaz günü
Küreklerim ağır, üzgün, isteksiz gider yollarında

………………………

Gökler uzakta, derinliklerse öyle yakın, öyle yakın—
Yıldızlar, ey yıldızlar neden çıkmazsınız ortaya?
Şimdi aziz, sevecen bir ses çağırıyor adımı
Deniz-mezardan, durmadan, durmadan.

Kimin sesiydi bu, bilmiyordum, ama ölü bir insan, kendisine yakın biri olduğunu düşünüyordum, suyun içinden seslenmesiyse sanki seslenen babammış gibi duygulandırdı beni. Bu son Zürih yıllarında, onu sık sık aklıma getirmedim, işte bu yüzden, bu şiirle geri dönmesi, büsbütün beklenmedik, büsbütün gizemli bir durum yaratıyordu benim için. Gölü böylesine çok sevdiğim için babam gölde saklanmıştı sanki.

O ana dek Meyer'in yaşamı hakkında bir şey bilmiyordum, annesinin gölde boğularak kendini öldürdüğünü bilmiyordum. Bunu bilseydim eğer, ikindi aydınlığında gölde kürek çekerken babamın sesini duyabileceğim asla aklıma gelmezdi. Tek başıma kürek çektiğim nadirdi ve işte yalnız böyle durumlarda bu dizeleri söylüyor, sonra durup dinliyordum. Yalnız ve yalnız bu dizelerden dolayı gölde yalnız olmak istiyordum; bu şiiri ve benim için ne büyük bir anlam taşıdığını hiç kimse öğrenmedi. Melankolisi, hüzünlü havası beni bütünüyle sardı; bu benim için yeni bir duyguydu, göle bağlı olarak, hava boğucu ve hüzünlü olmasa da, ben hüzünleniyordum, melankoli, sözcüklerden damlıyordu. Bu duygunun, ozanı göle çektiğini hissediyordum, yüreğimdeki acı, aslında başkasından bana yansımıştı ama buna karşın tuzağa düşüyor, sabırsızlıkla ilk yıldızların gökyüzünde belirmesini bekliyordum. Onları, yaşıma uygun olarak, rahatlama duygusuyla değil de sevinçle karşılıyordum. Uzanılmaz ve dokunulmaz varlıklar olan yıldızlarla ilişki kurma itkisi, sanırım o zaman başladı bende ve o günleri izleyen birkaç yıl içinde bir yıldız dinine dönüşecek kadar arttı. Yaşamım üzerinde etkileri olduğunu düşünemeyecek kadar değerli görüyordum yıldızları, yalnızca, ama yalnızca görünüşleri için bağlanmıştım onlara, yanımdan çekildiklerinde korkuyordum, beklediğim yerde tekrar gözüktüklerinde kendimi güçlü hissediyordum. Düzenli aralıklarla hep aynı yere dönmelerinden, yoldaşlarıyla, yani birlikte, harikulade ve de şaşılası adlar taşıyan burçları oluşturdukları diğer yıldızlarla tutarlı bir ilişki içinde bulunmalarından başka hiçbir şey beklemiyordum onlardan.

Bağış

Oturduğum yerde göle bakan mahalleleri, bir de okula gidip gelme yolunu biliyordum. Ayrıca konser salonu, resim sergisi, tiyatro gibi birkaç halka açık binaya, bir de pek nadir olarak ders dinlemeye üniversiteye girip çıkmıştım. Antropoloji dersleri, Limmat'daki belediye binalarından birinde veriliyordu. Bunun dışında bir de, bundan sonra okuyacağım “bilimsel ve ağır” kitapları arayıp karıştırdığım kitabevlerinin bulunduğu eski kent bölümlerini bilirdim. Sonra tren istasyonunun yakınlarında, akrabalarımızın Zürih'e geldiklerinde kaldıkları oteller vardı. Oberstrass'da, üç yıl oturduğumuz *Scheuchzerstrasse*'yi nerdeyse unuttum diyebilirim; üzerinde ilginç hiçbir şey olmayan, gölden hayli uzak bir sokaktı, burasını düşündüğümde o dönemde başka bir kentte yaşamışım gibi geliyor bana.

Bazı mahallelerin yalnızca adını duymuştum, hiç de merak etmiyor, onlar hakkında herkesin önyargılarını, söylediklerini hiç direnmeden kabul ediyordum; insanların nasıl yaşadığı, birbirlerine karşı nasıl davrandıkları konusunda hiçbir fikrim yoktu. Uzakta olan her şey ilgimi çekerdi, bulunduğum yerden yarım saat uzaklıkta ve ters bir yönde olan her şey, ayın öteki yüzü, görünmeyen, var olmayan bir şeydi benim için. Dünyaya açıldığınızı sanıyorsunuz ve bunun bedelini yakın olanlara karşı gözünüzü kapamakla ödüyorsunuz. Yüksekten atıp tutuyor, sizi neyin ilgilendirdiğini neyin ilgilendirmediğini, anlaşılmazlığıyla ölçüyorsunuz. Bütün deneyimleri, önceden tasarlamaksızın, farkında olmadan yaşıyorsunuz; yazıyla kavranabilecek şeyler dışında bir şey görmüyorsunuz, bilgi açlığı şeklinde ortaya çıkan o kurt iştahı, yanından geçip gidenleri kaçırdığını fark etmiyor.

Yalnız bir keresinde, yanımdan geçip gidebilecek bir şeyi yakaladım; yalnızca kulaktan dolma bilgilerle adını duyduğum bir mahalleye daldım. Nedeni de bağış toplamaktı. Gönüllü arıyorlardı, her gönüllünün yanına da özel kız okulundan bir öğrenci veriyorlardı. Bana düşen kız benden büyük

ve de uzun boyluydu ama o bundan rahatsız olmuş görünmüyordu. Kumbarayı o taşıdı, ben de satılacak malları, yani Çikolataları taşıyordum. Yüreklendirici bakışlarla yukardan bana bakıyor ve çok akıllı, bilgili olduğunu gösteren sözler söylüyordu. Kendisine çok yakışan beyaz plili bir etek giymişti; böylesine güzel bir eteklik, bana hiç bu kadar yakın olmamıştı; herkes de bu etekliğe bakıyordu.

Bağış toplama işi iyi başlamadı, kent kumbaralı çiftlerle doluydu. Herkes sattığımız şeylerin fiyatını soruyor sonra da öfleye pöfleye uzaklaşıyorlardı. Ucuzcu değildik; bir saatte, yalnızca tek bir çikolata satabildik. Arkadaşımın canı sıkıldı ama yenilgiyi kabul etmiyordu. Apartmanlara, kafelere, özellikle de Aussersihl'dekilere girmemizi önerdi. Burası bir işçi sınıfı mahallesiydi, daha önce hiç oraya gitmemiştim, şu ana dek zenginlerin vermekten sakındığını yoksul insanlardan beklemesi garip geldi bana. Ancak o benimle aynı kanıda değildi, hiç çekişmeye kalkmadan, görüşünü neye dayandırdığını söyledi: “Onlar hiç para biriktirmez çünkü,” dedi. “Ellerine geçeni hemen harcarlar. Hele kafeler, bu iş için çok uygundur, ceplerindeki paranın hepsini içkiye yatırırlar.”

O mahalleye yollandık. Arada bir bir binaya giriyor, kapıları çalıyorduk. Başlangıçta hep orta sınıf mesleklerinden kişiler çıktı karşımıza. İkinci çaldığımız kapı zilinde adın altında, “banka müdürü” yazıyordu. Zili çaldık, pırıl pırıl kırmızı suratlı, görkemli bıyıklı bir bey kapıyı açtı. Hem kuşkulu hem de neşeli bir hali vardı, en önce İsviçreli olup olmadığımızı sordu. Ben dilimi tuttum, kız, bütün sevimliliğiyle ikimiz adına ve de büsbütün yanlış olmayan bir yanıt verdi. Adam kızı tepeden tırnağa inceledi, babasının, mesleğini sordu, doktor olması, bizim bağış toplama etkinliğimize uygun düşüyordu. Benim babanım mesleğiyle ilgilenmedi, bütün ilgisi şimdi artık akıllı havalarında konuşan, bir yandan da elindeki kumbarayı gereken yükseklikte, fazla aceleci ve ısrarlı olmayan bir noktada tutan ve de boş olduğunun anlaşılmaması için sallamamaya özen gösteren kızın üzerindeydi. Çok dil dökmek gerekti, bayağı uzun sürdü, ama adamın yüzündeki gülümseme, inanmış bir sırıtmaya dönüştü, çikolatayı aldı,

elinde şöyle bir tarttı ve parayı delikten atarken de, “iyi bir amaç için topluyorsunuz. Bizde çok çikolata var,” demesine karşın, çikolatayı geri vermeksizin, yaptığı iyiliği tümüyle idrak etmiş iki insanı uğurlarcasına bize veda etti. Kapı kapandığında, bu iyiliğin şaşkınlığı içinde bir an kalakaldık ve sonra hızla aşağı inerek, zildeki ada bakmaksızın bir kapıyı çaldık. Kapı açıldı, yukardaki kırmızı adam, bu kez ayrıca bir de öfkeden kızarmış halde karşımızda duruyordu. “Ne, gene mi siz! Bu ne cesaret!” diye haykırdı. Kalın parmağıyla zildeki adı gösterdi, yukardakinin aynıydı: “Demek siz okuma yazma bilmiyorsunuz! Çabuk buradan defolun yoksa polis çağırırım. Ya da belki kumbarayı elinizden almak gerek.” Kapıyı yüzümüze kapattı. Ana kapıdan çıktık. Demek dairenin içinde iki katı birleştiren bir merdiven vardı. Nerden bilelim? Başarılı satışımızın sarhoşluğu içinde zildeki ada bakmamıştık.

Arkadaşım apartman dairelerinden yıldı ve, “Şimdi kafelere gidiyoruz,” dedi. Somurta somurta Aussersihl'in merkezine dek yürüdük. Köşede büyük bir kafe gördük; önden girmemi bile teklif etmeden sakin sakin içeri daldı kız. Boğucu bir sigara bulutunun saldırısıyla karşılaştık. Kafe tıklım tıklımdı, bütün masalar doluydu, kasketlerinden kolayca tanınan her yaştan işçi önlerinde bira bardaklarıyla oturuyorlardı, en çok İtalyanca geldi kulağımıza. Kız korkusuzca masaların arasına daldı, tek bir kadın yoktu, ama bu durum, onun güvenini artırmışa benziyordu; erkekler oturmakta olduklarından büyük bir kolaylıkla kumbarayı adamların yüzlerine yaklaştırıyordu. Çikolataları hazır bulundurmak üzere koşar adım ardından gidiyordum, sonra hemen çikolataların ne kadar önemsiz olduğunu anladım. Yalnızca kız önemliydi, bu karanlık ortamda pırıl pırıl ışıldayan plili eteğiyse, kendisinden de önemliydi. Bütün gözler etekteydi, herkes ayran budalası gibi ona bakıyordu; aslında utangaç görünen bir delikanlı, eteğe uzandı, kendi hayran bakışları altında kumaşın yavaşça elinden kaymasını izledi. Sanki kıza değil de güzel bir kumaşa dokunuyordu. Gülümsemedi, kıza ciddi ciddi baktı, kız, onun önünde duraladı, delikanlı ona “*bellissima,*” dedi, kız etekliğe yöneltilen övgüyü gülümseyerek kabul etti;

delikanlı parayı hazırlamıştı bile, farkında bile olmadan kutuya attı, biraz gecikmiş olarak uzattığım çikolatayı almadı; önüne koyduğumdaysa yaptığı bağış karşılığında bir şey almış olmaktan utanmış göründü. Bu arada kız ilerledi, sırada saçları ağarmış bir adam vardı. Adam kıza dostça gülümsedi, kendisine bir şey söylenmediği halde elini cebine daldırdı, bütün bozuklukları masanın üzerine attı, bir adet iki franklık aldı, parmakları arasında hafiften gizleyerek çabucak kutuya attı. Sonra eliyle beni çağırdı, elimdeki çikolatayı aldı ve önünde eğilerek bunu kıza sundu. Onun kıza ait olduğunu söyledi, çikolata onundu, ona veriyordu, sonra bu çikolatanın başkasına satılmamasını tembihledi.

Böyle başladı, böyle sürdü de sürdü, parası olan veriyordu, ama bu kez, çikolatalarını da alıyorlardı. Parası olmayan özür diliyordu, sıcak bir incelik yansıyordu herkesten, kızın yanlarına yaklaşmasıyla masalardaki gürültü kesiliyordu; bense sövüp saymalarını beklemiştim, oysa hayran bakışlardan ve zaman zaman şaşkınlık ünlemlerinden başka bir şeyle karşılaşmıyorduk. Kendimin fazlalık olduğunu hissediyordum, ama bu beni rahatsız etmedi; erkeklerin saygılı havasından etkilenmiş olarak kendime eşimin güzel olduğunu söyledim. Kafeden çıktığımızda kız kumbarayı salladı ve eliyle tarttı, yarı yarıya dolduğunu söyledi. Bunun gibi bir iki kafeye girseydik, kumbarada para atacak yer kalmayacaktı. Kendisine gösterilen ilginin pekâlâ farkındaydı, ancak bu ilgiden yoksun kalmanın neyi tehlikeye düşüreceğini bir an olsun aklından çıkarmayacak kadar becerikliydi.

Usta Büyücü

Büyükbabamın ziyaretlerinin beni ne kadar değiştirdiğinin farkındaydım. Zürih'e ancak yalnız olduğumu bildiğinde geliyordu. Annemle arasındaki gerginlik büyümüş olsa gerekti; birkaç yıl onunla karşılaşmamaya çalıştı Annem, ama düzenli olarak mektuplaşıyorlardı. Savaş sırasında kendisine

yeni adresimizi bildiren kartpostallar alıyordu; daha sonra resmi ve kişisel bilgilerden yoksun mektuplar gidip geldi aralarında.

Yalta'da olduğumu öğrenir öğrenmez Zürih'e damlıyordu. Hetel Central'de bir oda tutuyor ve benim oraya gitmemi istiyordu. İster Viyana'da olsun ister Zürih'te tuttuğu odalar hep aynıydı, hepsinde aynı koku vardı. Gittiğimde onu, tefillimle —alnında ve kollarında özel dua şeritleriyle— donanmış olarak akşam duasını yaparken bulurdum; beni öper ve gözyaşlarıyla yıkarken, dualarını sürdürürdü. Onun yerine açmamı istediği bir çekmeceyi gösterirdi başıyla; çekmecede benim için topladığı pulları içeren kabarık bir zarf olurdu. Zarfı masanın üzerine boşaltır, pulları incelerdim, bazıları bende vardı, bazılarınıysa ilk kez görüyordum; gözünü hızlı aralıklarla bir sevincimi, bir düş kırıklığımı ele veren yüzümden ayırmazdı. Duasını da kesmek istemediğimden hiçbir şey söylemezdim; o dayanamaz, İbranice sözcüklerinin ciddi tonunu bir yana bırakıp, “Eee?” diye sorardı. Ben, beceriksizce birkaç hoş ses çıkarırdım; bu ona yeterdi, başka bir şey konuşmaksızın dualarını sürdürürdü. Akşam duaları uzun sürüyordu, okuyacağı dualar belliydi, hiçbirini atlamıyor, kısaltmıyordu; zaten olabilecek en hızlı tempoyla okuduğundan daha kısa sürede bitirmesi olanaksızdı. Sonunda işi bitince pulların ait oldukları ülkeleri bilip bilmediğimi sınar, her doğru yanıt için aferin çekerdi. Sanki hâlâ Viyana'daydık ve ben hâlâ on yaşındaydım, şimdi gene akmaya başlayan sevinç gözyaşları kadar bu sınavı da sıkıcı bulurdum. Benimle konuşurken ağlamasını sürdürürdü, hâlâ hayatta olduğum için şükrediyordu. Torunu, adaşı, biraz daha büyümüş olduğu için şükrediyordu ve belki kendisi de hâlâ hayatta ve bu deneyimi yaşıyor olduğuna şükrediyordu.

Sınama işi sona erip de doyasıya ağladıktan sonra beni “restoran kız–evlatları”nın servis yaptığı bir içkisiz lokantaya götürürdü. Kızlardan hoşlanırdı, ayrıntılı bir konuşma yapmaksızın sipariş vermesi olanaksızdı. Konuşmaya beni gösterip, “Torunum,” demekle başlardı. Sonra bildiği dilleri sayardı, sayıları hâlâ on yediydi. İşi gücü olan “Restoran–kızı,” parmaklar tutularak sayılan, ama aralarında İsviçre Almancası bulunmayan

dilleri sabırsızlıkla dinlerdi; kız ayrılmaya yeltendiği an, kalçasına elini koyar ve öyle tutardı. Bundan utanırdım, ama kız kımıldamadan dururdu; büyükbabam dillerini saymayı tamamladıktan ve ben, eğilmiş olan başımı kaldırdıktan sonra, elin hâlâ aynı yerde durmakta olduğunu görürdüm. Elini ancak siparişi vermeye başladığında çekerdi, çünkü bu noktada, "restoran-kızı"na danışırdı ve bu iş için iki el gerekmekteydi; uzun konuşmalardan sonra, her zaman ısmarladığı şeyi söyler, kendisine bir yoğurt banaysa kahve isterdi. Garson gidince onunla konuşmaya çalışırdım: Buranın Viyana olmadığını, İsviçre'nin farklı olduğunu, böyle davranamayacağını, bir garson kızın onun suratına bir tokat atabileceğini söylerdim. Yanıt vermezdi, ne yaptığının farkında olduğunu sanırdı. Garson yoğurt ve kahveyle döndüğünde, dostça gülümserdi ona, teşekkür ederdi, elini gene kalçasına koyar, Zürih'e bir daha gelişinde mutlaka gene uğrayacağını belirtirdi. Ne olursa olsun kıza hakaret ettiği görüşümü değiştirmeksizin, buradan bir an önce kurtulmak için kahvemi hızlı hızlı yudumlardım.

Tedbirsizliğime geldi, boş bulunup ona Yalta'dan söz ettim, o da beni orada ziyaret etme konusunda ısrar etti ve geleceği günü söyledi. Fraulein Mina Yalta'da değildi, Fraulein Rosy karşıladı onu. Evi ve bahçeyi gezdirdi, büyükbabam her şeyi ilginç buluyor, sayısız soru soruyordu. Her meyve ağacının başına geldiklerinde, yılda ne kadar meyve verdiğini bilmek istiyordu. Burada oturan kızları, adlarını, geçmişlerini ve yaşlarını sordu. Bunların da çetelesini tuttu, dokuz kız vardı, eve daha fazla kız alınabileceğini söyledi. Büyükbabamın neşesine ve sorularına kendini kaptıran Fraulein Rosy, saf saf odaları gezdirdi ona. Kızların bazıları kentte bazıları da salondaydı, Fraulein Rosy, ona benim daha hiç görmemiş olduğum boş yatak odalarını göstermekte hiçbir sakınca görmemişti. Büyükbabam odaların manzaralarına baktı, hayran oldu, yatakları kontrol etti. Her odanın boyutunu aşağı yukarı hesapladı ve ikinci bir yatağın rahatça konulabileceğini söyledi. Kızların hangi ülkelerden geldiklerini aklında tutmuştu, Fransız kızın, Hollandalının, Brezilyalının, özellikle de iki İsveçli kızın hangi odalarda kaldığını sordu. Sonunda kırlangıç yuvasını,

Fraulein Mina'nın odasını merak ettiğini söyledi. Onu önceden uyarmış, resimlere dikkatlice bakmasını ve bazılarını övmesini öğütlemiştim. Bu uyarıma uyması şu şekilde oldu: resimden müthiş anlayan biri havasında önce biraz uzaktan bakıyor, sonra yaklaşıyor, fırça darbelerini inceliyordu. Böylesi büyük ustalık karşısında hayranlık duyarak başını sallıyor, Sefaradça yerine Fraulein Rosy'nin anladığı İtalyanca sözcükler kullanma kurnazlığını da göstererek hararetli ve de abartılı sıfatlar sıralıyordu. Çiçeklerden bazıları, evinin bahçesinde de vardı, lâle vardı örneğin, karanfil vardı, gül vardı; Fraulein Rosy bu usta ressama tebriklerini iletir miydi lütfen? Ömründe böyle bir şey görmemişti —yalan da değildi elbet—— bu ressam meyve ağaçları ve meyve resmi de yapıyor muydu acaba? Ne yazık ki hiç meyve görmüyordu tablolarda, ressamın repertuarını genişletmesini öneriyordu. İşte böylece ikimizi de şaşırttı büyükbabam; ne Fraulein Rosy ne de ben aklımıza getirmemiştik böyle olacağını. Resimlerin fiyatlarını sorduğunda, ona kaş göz ettim ama bir işe yaramadı. Dediği dedikti, Fraulein Rosy, son serginin fiyat listesini çıkardı ve ona fiyatları söyledi. İki üç tablo birkaç yüz franktan satılmıştı, küçükler daha ucuzdu, sırayla bütün fiyatları istedi ondan, anında aklından topladı ve sonucu söyleyerek ikimizi de şaşırttı. Sonra hava atarak bunun önemli olmadığını, asıl önemli olan şeyin, resimlerin güzelliği, *la hermosura* olduğunu söyledi. Fraulein Rosy bu sözcüğü anlamadığını belirtmek üzere kafasını salladığında, benim çevirmeme meydan kalmadan atıldı ve İtalyancasını yapıştırdı: “La *bellezza, la bellezza, la bellezza!”*

Sonra gene bahçeyi görmek istedi, bu kez her tarafını gezecekti. Tenis kortunda eve ait toprakların kaç metre kare olduğunu sordu. Fraulein Rosy mahcup oldu, çünkü bilmiyordu; büyükbabam bu arada adımlarıyla tenis kortunu ölçmeye başlamıştı bile, eninin kaç adım olduğunu saydı, boyunu saydı, hemen kaç metre kare olduğunu söyleyiverdi, sonra biraz düşündü. Tenis alanının boyutlarını bahçenin ve bitişikteki yeşilliğin boyutlarıyla karşılaştırdı, yüzünü bir düşünme buruşukluğuyla örttü ve sonra hemen bize arsanın boyutlarını söyledi. Fraulein Rosy şaşırdı kaldı; beni müthiş

korkutan ziyaret, büyük bir zafer olmuştu. O akşam beni Waldtlıeater'da bir oyuna götürdü büyükbabam. Eve döndüğümde, bayanlar odalarında beni bekliyorlardı. Fraulein Mina, evde olmadığı için kendini bağışlayamıyordu, bir saat boyunca Büyükbabamı anlata anlata bitiremediler. Topraklarının boyutlarını bile doğru hesaplamıştı, gerçek bir büyücüydü bu.

Kara Örümcek

İsviçre'nin hiçbir bölgesi, Vallis kadar çekmemişti beni; bunun nedeni biraz da Latincedeki "vadi" sözcüğünün, bu kantonun adı olmasından kaynaklanıyordu. Rhône vadisiyle onun yan vadilerini *içine alıyordu.* Haritada bunun kadar derli toplu bir kanton göremezdiniz, doğal olarak kendisine ait olmayan hiçbir şeyi içermiyordu. Vallis hakkında okuduğum her şey beni etkiliyordu. İki dil konuşuluyordu burada örneğin, Alman ve Fransız bölgeleri vardı ve tıpkı geçmişte olduğu gibi ikisi de kantonun geçerli diliydi; eski biçimleriyle yaşıyorlardı hâlâ, Val d'Annivers'de çok eski bir Fransızca ve Lötschental'de çok eski bir Almanca...

Annem 1920 yazını üçümüzle birlikte gene Kandersteg'de geçirmişti. Sık sık haritaya bakardım: Gözüm Lötschen Vadisindeydi, burası görülecek en ilginç yerdi ve oraya kolayca ulaşılabilirdi. Lötsch Dağını yaran dünyanın en büyük tünelinden geçiyor, çıkıştaki ilk istasyon olan Goppenstein'a varıyordunuz. Buradan, son köy olan Blatten'e kadar Lötschen Vadisi boyunca yürüyordunuz. Oraya gitmeyi kafama koymuştum, katılmak istediğim grubu seçtim ve kardeşlerimin bu kez evde kalması konusunda ısrar ettim. "Ne istediğini biliyorsun," dedi Annem; küçükleri acımasızca dışlamam onu üzmedi, hoşlandı bundan. Kitaplarla konuşmaların, beni kararsız, cansız bir yaratık haline getirebileceği korkusuyla yaşıyordu. Kuramsal olarak küçüklerle zayıfların korunması, kollanması gerektiğini kabul ediyordu gerçi ama uygulamada, hele hele böyle bir kaygının kişinin

amacına ulaşmasını engelleyebileceği durumlarda tedirgin oluyordu. Kardeşlerim için başka bir etkinlik bulmaya çalışarak beni destekledi, gün saptandı, sabahın erken saatinde, ilk trenle geçecektik tünelden.

Goppenstein, tahmin ettiğimden de soğuk, konukseverlikten uzak ve tenhaydı. Dış dünyayla tek bağlantısı olan katır yolunu kullanarak Lötschen Vadisine tırmandık. Bu yolun, kısa süre öncesine dek çok dar olduğunu fark ettim; sırtlarında yükleriyle tek tek geçebilirdi hayvanlar ancak. Daha yüz yıl öncesine kadar bölgede ayılar varmış, ne yazık ki şimdi hiç rastlanmıyordu bu hayvanlara. Ben burada nesli tükenmiş ayılar için yas tutarken birden güneşle yıkanmakta olan vadi önümde belirdi, göz kamaştırıcı parlaklık, beyaz zirvelerde oynaşıyor, buzullara dek uzanıyordu. Akla uygun bir zaman dilimi içinde vadinin sonuna ulaşabilirdiniz, ama önce, Ferden'den Blatten'e uzanan ve dört köyün çevresini dolaşan patikayı aşmanız gerekiyordu. Her şey bir başka yüzyıldan kalmış gibiydi, her şey farklıydı. Bütün kadınların başlarında siyah hasır şapkalar vardı, yalnız kadınların da değil, çok küçük kız çocuklarının da başları örtülüydü. Üç–dört yaşındakilerde bile bir ciddilik vardı, vadilerinin özelliklerini kundak günlerinden beri biliyorlardı da, biz dışarlıklılara, bizden olmadıklarını kanıtlamak istiyorlardı sanki. Bu çocuklar kendilerine eşlik eden yüzleri güneş yanığı yaşlı kadınların etekleri dibinden ayrılmıyorlardı. İlk duyduğum tümce, bin yaşındaymış gibi geldi bana. Küçük, meraklı bir oğlan, bize doğru birkaç adım attı, ancak onu bizden uzak tutmak isteyen yaşlı bir kadın, çocuğu çekeledi, söylediği iki sözcük, öylesine sevimliydi ki, kulaklarıma inanamadım. *"Chuom, Buobilu!"* (Gel çocuğum) dedi kadın. Tek sözcükte bunca sesli harf! "Küçük çocuk" anlamına gelen ve benim duymaya alışık olduğum *Buebli* yerine *Buobilu,* diyordu, u, o ve *i* harflerinin bir araya gelmesiyle oluşan zengin bir sözcük yapısı; okulda okuduğumuz Eski Standard Almanca şiirleri düşündüm. İsviçre'deki Almanca lehçelerinin Orta Standard Almancaya ne kadar yakın olduğunu biliyordum, ama Eski Almancaya benzer söyleyişler duymayı beklemiyordum, bunu kendi bulgum olarak değerlendirdim hemen.

Duyduğum yegâne sözcükler olarak bunlar aklıma takıldı. İnsanlar asık suratlıydı, bizden uzak durmaya çalışıyorlardı. Bütün o yürüyüş boyunca tek bir kişiyle konuşmadık. Eski ahşap evleri gördük. Siyahlara bürünmüş kadınları, pencerelerdeki saksıları gördük, çayırları gördük, o kadar. Kulaklarım kirişteydi, bir iki tümce duymaya can atıyordum, ancak bütün insanlar dilsiz kesilmişti; bir rastlantıydı belki ama, vadiden kulaklarımda kalan tek ses, *"Chuom Buobilu"* oldu.

Hiçbiri bir diğerine benzemeyen kişilerden oluşmuştu grubumuz, İngiliz vardı aramızda, Hollandalı, Fransız, Alman vardı; her dilden cıvıl cıvıl sesler duyuyorduk, İngilizler bile vadideki sessizlikle kıyaslandığında çok konuşkandı, denebilir. Herkes kendinden geçmişti, herkes şaşkındı, ben, genellikle iğneleyici sözlerle andığım pansiyonumuzdaki içi geçmiş sakinlerden tedirgin olmadım; burada gördüğümüz her şeyi, sessizliği, yavaşlığı, çekingenliği büyük bir uyum içinde bir araya getiren bu hayatın bütünlüğü, onların yılgınlıklarını yendi, şimdi, karşısında kendilerini üstün görmedikleri anlaşılmazlıklara, hayranlık ve gıptayla tepki gösteriyorlardı. Bir başka gezegenden gelmişçesine, sakinlerle en küçük bir ilişki kurmaksızın, onların bizlerden herhangi bir şey beklediğine tanık olmaksızın, dört köyün içinden geçtik; bu yürüyüş sırasında yaşadığımız tek olay, yaşlı bir kadının, bizim yanımıza henüz yaklaşmamış minik bir çocuğu çağırması oldu.

Bir daha o vadiye hiç gitmedim; yarım yüzyılda, özellikle de son yarısında hayli değişmiş olsa gerek. Belleğimde koruduğum imgesine hiç dokunmamaya özen gösterdim. Bunun nedeni gariplikleri yanı sıra, eski yaşam koşullarına büyük ve çok yakın bir ilgi duymamdı. O zamanlar vadide kaç kişi yaşıyordu, bilemiyorum, beş yüz nüfus vardılar belki. Onları iki ya da üçer kişi halinde, bireyler olarak gördüm. Yaşam koşullarının çok güç olduğu apaçık ortadaydı. İçlerinden bazılarının ya şanslarını başka bir yerde kazanmayı düşünebileceği aklımdan geçmedi; kısa bir süre için bile vadilerinden ayrılmayı akıllarına getirmemiş gibi görünüyorlardı. Onlar hakkında daha başka şeyler öğrenseydim, belleğimdeki imge eriyecekti ve

onlar da, benim için günümüzün insanlarına, her yerde göregeldiğim insanlara dönüşeceklerdi. Neyse ki, güçlerini soyutlanmışlıklarından ve eşsizliklerinden alan deneyimler var hayatta. Daha sonra, bütün diğer insanlardan ayrılmış bir şekilde yaşayan minik kabileler ve uluslar hakkında yazılanları okuduğumda, Lötschen Vadisinin anısı canlandı bende, okuduklarım ne kadar garip olursa olsun şaşırtmadı beni, onları tıpkı vadideki yaşantı gibi olanaklı gördüm ve kabul ettim.

O vadide duyduğum ve hayran olduğum dört heceli iki sözcük, hece uyağıyla yazılmış şiirlere düşkünlüğümü artırdı, ama o dönemde bunlara pek rastlanmıyordu. İşte, kendimi Gotthelfin kolaycılığına kaptırmam o döneme rastladı. “Kara Örümcekl'i okudum ve tümüyle etkisi altına girdim. Örümcek benim yüzümde dolaşıyordu sanki. Tavan arasındaki odamda, ayna falan istemezdim, ama şimdi, utana sıkıla Trudi'den bir ayna aldım, yukarı odama çekildim, bu evde hiç alışık olunmadığı üzere kapımı kilitledim ve yanaklarımda kara örümceğin izlerini aramaya başladım. Bulamadım tabii, nasıl bulabilirdim, şeytan beni öpmemişti ki... Ama gene de örümceğin ayaklarını yanaklarımda hissediyordum, günde kim bilir kaç kez yüzümü yıkıyor, bana yapışmasını engellemeye çalışıyordum. Hiç beklemediğim anlarda ve yerlerde görüyordum onu, bir keresinde, köprünün ayağında doğan bir güneş şeklinde parladı karşımda. Trene atladım, karşımda, yaşlı bir kadının yanında duruyordu, kadın örümceği görmüyordu elbet. “Kadın kör,” dedim kendi kendime, “Onu uyarmalıyım,” ama bunu yapmadım; trenden inmek üzere Stadelhofen'de ayağa kalktığımda, örümcek ortadan kaybolmuştu, kadın yapayalnız oturuyordu; iyi ki uyarmamıştım kadını, korkudan ölebilirdi.

Örümcek, günlerce görünmeyebiliyordu, bazı yerlere hiç gelmezdi, okulda hiç ortaya çıkmadı, kızlar da salonda görmüyorlardı onu. Herder hanımlara gelince — öyle saftılar ki, örümcek onlara görünmeye tenezzül etmiyordu. Düşündüm, hiçbir kötülük yapmış değildim, buna karşın ben yalnız olduğumda peşimden geliyordu hayvan.

Anneme siyah örümcekten hiç söz etmemeye karar verdim; hastalar için özellikle tehlikeliymiş gibi, üzerinde kötü bir etki yaratacağından korkuyordum. Öte yanda bu karanını bozmamak gücünü gösterseydim, benim üzerimde kötü sonuçlar doğurabilirdi. Bu düşünceyle Annem gelir gelmez patlayıverdim, bütün öyküyü ayrıntılarıyla anlattım, ölümcül darbeleri indirdim. Bebeğin vaftiz edilmesi gibi hoş sahneleri ve Gotthelfin yarattığı etkiyi yumuşatmada kullandığı rahatlatıcı moral öğeleri ağzıma almadım. Annem hiç sözümü kesmeden sonuna dek dinledi beni, daha önce onu hiç böylesine büyülememiştim. Rollerimiz değişmişti sanki, sözümü bitirince, Gotthelfin kim olduğunu sordu. Nasıl olmuştu da böylesine fantastik bir öyküyü kendisi daha önce hiç duymamıştı. Korkudan ödüm patlıyordu anlatırken, ama lehçeleri değeri ya da değersizliği konusundaki eski bir tartışmamıza değinerek korkumu gizlemeye çalıştım. Aslında Bem'li bir yazar, dedim, Emmental lehçesi kullanıyor, bazı sözlerini anlamazsın bile, bu yazan lehçesiz düşünmek olanaksız, Gotthelf demek, lehçe demek bir anlamda. Sözlerime şunu da ekledim: “Aslında oldum olası lehçelere meraklı olmasaydım 'Kara Örümcek' dikkatimi çekmeyebilirdi.”

İkimiz de olayın yarattığı heyecana kapılmıştık, birbirimize karşı duyduğumuz düşmanlığın bile bu öyküyle şöyle ya da böyle bir ilgisi vardı ama *açıkça dile getirdiğimiz* her şey, gereksiz bir inatlaşmaya dönüşüyordu. Emmental sözünün ağza alınmasını istemedi Annem, bunun dinsel bir öykü olduğunu ve doğrudan doğruya Kutsal Kitaptan alındığını öne sürdü. Kara örümcek bir on birinci Mısır vebasıydı ve öykünün tanınmamasının nedeni lehçeyle yazılmış olmasından kaynaklanıyordu. Kitabı Almanca yazın diline çevirmek iyi olurdu, böylece herkes okuyup anlayabilirdi.

Sanatoryuma döner dönmez çoğu kuzey Almanyalı olan tanışlarına Gotthelfi sormuş, tatsız şeylerden, köylüleri anlatan ve genelde dinsel törenleri betimleyen gereksiz uzunlukta romanlardan başka hiçbir şey yazmadığını öğrenmişti. “Kara Örümcek” dinsel öğüt içermeyen tek kitabı demişlerdi, ama bu da uzun, gereksiz bölümler içeren, beceriksizce yazılmış bir romanmış; aklı başında olan hiç kimse bugün Gotthelfi ciddiye

almazmış. Bana bunları anlattığı mektubuna alaylı bir soru da eklemişti: Ne olmak istiyordum yani şimdi, rahip mi köylü mü? Ya da belki aynı anda iki uğraşı seçseydim, fena olmazdı, bir an önce karar vermem gerekiyordu.

Ben fikrimi değiştirmedim ama, bir dahaki gelişinde, Annemin kendisini etkileri altında bırakmalarına izin verdiği estetik bayanlara ve baylara saldırdım. “Estet” ona göre bir sövgü sözcüğü olmuştu hep, yeryüzünde en kötü şey, “Viyanalı estetler”di. Sözcük onu ağır yaraladı, özene bezene seçmiştim çünkü; kendini savundu, dostlarının yaşamı konusunda duyduğu kaygıları öyle bir açığa çıkardı, öyle içtenlikle savundu ki onları, “Kara Örümcek”e inandığını bile düşünebilirdim. Ne estetiydi, bu insanlar ölüm tehlikesiyle karşı karşıyaydılar, canlarını kurtarmak için sanatoryuma gelmişlerdi. Kaç günlük ömürlerinin kaldığını bile bilmiyorlardı. Bu durumdaki insanların okuyacakları kitabı daha da büyük bir özenle seçeceklerini düşünemiyor muydum? Bazı öyküler vardır, diyordu su gibi akar gider insanın belleğinden, bazıları da vardır her geçen gün daha iyi anımsarsın. Bunlar, yazar hakkında hiçbir şey söylemeyen, ancak *bizim* koşullarımız hakkında bilgi veren kitaplardı. “Kara Örümcek”e karşın kesinlikle tek bir satır okumayacaktı Gotthelften. Haklılığını sürdürmeye ve bu lehçe günahçısına karşı durmaya kararlıydı, bunları söyledikten sonra, görüşünü destekleyen bazı alıntılar yaptı. Ormandaki sanatoryumda bir okuma gününde konuşan Theodore Daubler'den söz etti, orada birçok yazar için okuma günü düzenleniyordu, şiirci olmamasına karşın, o gün şiir okuyan Daubler'le biraz dost olmuştu hatta, o da Gotthelf hakkında iyi şeyler söylemiyordu. “İmkansız!” diye atıldım sözünün burasında, öylesine öfkelenmiştim ki, sözlerinin doğruluğundan kuşku duyuyordum. O da kendine güvenini yitirdi ve sözlerini yumuşattı: her neyse, diğerleri bu ozanın yanında Gotthelfi yermişler, o da onları yalanlamamıştı, demek ki görüşlerini paylaşıyordu. Diyaloğumuz iki tarafın da haklı olduğunu öne sürdüğü, görüşlerinde ısrar ettiği bir kavgaya dönüştü. İsviçre'yle ilgili bütün tutkularımı tehlikeli görmeye başladığını hissediyordum. “Dar görüşlü biri olmaya başlıyorsun,” dedi, “Tevekkeli değil eskiye göre çok

daha az görüşüyoruz. Kendini beğenmişin teki olup çıkacaksın. Evde kalmış ihtiyarlarla genç kızlar arasında yaşıyorsun. Sana tapmalarına izin veriyorsun. Dar görüşlü ve kendini beğenmiş biri! Ben hayatımı bunun için feda etmedim.”

Michelangelo

Eugen Müller tarih öğretmenliğimizden ayrıldıktan bir buçuk yıl sonra, 1920 Eylülünde, Rorentine sanatı üzerine bir dizi ders vereceğini açıkladı. Konuşmalar, üniversitenin bir dersliğinde yapılacaktı, hiçbirini kaçırmadım. Mekanın görkemliliği —burada öğrenci olmama daha çok vardı— konuşmacıyla dinleyici arasında belli bir uzaklık duygusu yaratıyordu. Tabii ki önde oturuyordum, Müller beni görüyordu, ama burada okulda olduğundan çok daha fazla sayıda dinleyici vardı; her yaştan insan, hatta yetişkinler, aramızda oturuyorlardı, benim için bütün diğer öğretmenlerden çok daha fazla anlam ifade eden bu kişinin, ne kadar popüler olduğunun bir belirtisi olarak değerlendirdim bu durumu. Uzun süredir özlediğim —yalnızca bize resim gösterirken kesilen— hevesli, istekli gürleyişlerini, kendini konusuna kaptırmış bir insanın heyecanlı soluğunu yeniden duyuyordum. Sanat yapıtlarına saygısı öyle büyüktü ki, böyle durumlarda dilsizleşirdi. Perdeye yansıttığı resim ışıldadığı an yalnızca olabileceği kadar alçakgönüllü iki ya da üç tümce söylerdi, sonra bizden beklenen kendini kaptırma, düşüncelere dalma işini bölmemek için sessizliğe gömülürdü. Ben, bu suskunluk anları bir an önce bitsin diye bakardım, Müller'rn gürleyişinin kesildiği heran kayıptı benim için, benim benliğime katılan ne varsa, sevdiğim ne varsa, onun sözcüklerinden geliyordu.

İlk derste bize Battisterio kapılarını gösterdi; Ghiberti'nin, bu kapılar üzerinde yirmi bir ve yirmi sekiz yıl çalışmış olması, kapılarında gördüğüm güzelliklerden daha fazla heyecanlandırdı beni. O anda, insanın bütün

yaşamını, bir iki yapıta adayabileceğim kavradım; ve her zaman hayran olduğum sabır, benim için anıtsal bir niteliğe büründü. Beş yıldan az bir zaman sonra, *kendi* hayatımı adamak istediğim çalışmayı buldum. Onu gerçekleştirme yetisi, yalnız kendime değil, daha sonra başkalarına da, saygı duyguları benim için önem taşıyan başkalarına da utanıp sıkılmaksızın bu yapıtta söz edebilmek yetisi.., işte bunu Eugen Müller'in Ghiberti konusunda verdiği bilgilere borçluyum.

Üçüncü derste Medici Kilisesine gelmiştik; bütün bu saat ona ayrılmıştı. Uzanmış kadın figürlerindeki melankoli birinin sere serpe yatarken uykuya dalışına, diğerinin isteksiz isteksiz uyanışına kaptırdım kendimi. Güzellikten başka hiçbir şey olmayan güzellik bana boş görünüyordu, Raphael pek bir anlam taşımıyordu benim için; ama içinde taşıdığı bir şey olan güzellik, tutkunun, talihsizliklerin ve kötü önsezilerin yükü altında ezilmiş güzellik karşısında büyüleniyordum. Güzellik kendi için var olan, çağının saçma beklentilerinden bağımsız, soyut bir şey değilmiş gibi geliyordu bana; tersine, kendisini talihsizlikler içinde kanıtlamak durumunda olan, büyük baskı altında bulunması gereken bir şeydi güzellik ve kendisine güzellik denmesini hak etmesi için, bu savaşım içinde, tüketilmemeyi başarması, güçlü ve dirençli kalması gerekiyordu.

Ancak yalnızca bu iki kadın figürü değil, Eugen Müller’in, Michelangelo hakkında söyledikleri de beni müthiş heyecanlandırıyordu. Bu konuşmasına hazırlık olarak Condivi ile Vasari'nin sanatçıyı anlatan biyografilerini okumuş olsa gerekti; birkaç yıl sonra bu kitapları okurken karşılaştığım ve tanıdığım birkaç somut özellikten söz etti çünkü. Bu kişiler onun belleğinde öylesi bir tazelikle yaşıyor, yazdıkları onun benliğinde öylesine eriyordu ki, bu ayrıntıları, az önce birinden duyduğunu sanırdı insan. O günden bu güne geçen zaman, hele hele soğuk tarihsel araştırma süreci, hiçbir şeyi azaltmamış, sönükleştirmemişti ^sanki. Kırılan burun öyküsü bile müthiş hoşuma gitti, bu kesik burunda onu yontucu yapan özellikleri görüyordum sanki. Sonra yaşlılık günlerinde bile vaazlarını okuduğu, sanatın put özelliğine acımasızca saldıran, Lorenzo Medici'nin düşmanı olan

Savonarola’ya bütün bu olanlara karşın sevgi duyması, beni çok duygulandırdı. Lorenzo, Michelangelo'yu çocukken keşfetmiş, onu evine almış, oğlu gibi bakmıştı, ani ölümü daha yirmisinde bile olmayan genç delikanlıyı sarsmıştı. Ama bu, Lorenzo'nun halefinin çirkinliğini görmesini engellemiyordu; dostunun, sanatçının Floransa'dan ayrılması gerektiği şeklinde yorumlanan düşü, belleğimde yerleşen ve zaman zaman düşündüğüm uzun düşler listesinin başında bulunuyordu. Konuşma sırasında düşü not almıştım, sık sık okudum yazdıklarımı ve on yıl sonra, *Körleşme*'yi yazarken, aynı düşe Condivi'de rastladım.

Michelangelo'nun gururunu seviyordum, hakarete uğramış biri olarak Roma'dan kaçtığında, II. Julius'a karşı yürütme cesaretini gösterdiği mücadeleyi seviyordum. Gerçek bir cumhuriyetçi olarak kendisini Papaya karşı da savunmuştu, onunla akranmış gibi karşısına çıktığı anlar olmuştu. Papanın anıt mezarı için büyük taşlan yontmak üzere Carrara yakınlarında geçirdiği sekiz yalnız ayı ve ansızın aklına gelen açık havada, bir manzaranın ortasında, denizdeki gemilerin uzaktan görebileceği büyüklükte, dev heykeller yapma fikrinin doğmasını hiç unutmadım. Sonra kendisini ressam olarak kabul etmeyen düşmanlarının onu yok etmek üzere yerden yere vurduğu Şistine Kilisesinin tavanı... Dört yıl çalıştı bunu tamamlamak için, ortaya çıkan şahesere bakın! Sabırsız Papanın onu iskeleden atmakla tehdit etmesi, freskleri altınla süslemeyi reddetmesi... Burada yıllar beni müthiş etkiledi, ama bu kez, ortaya çıkan eser de benliğime katıldı ve benim için Şistine Kilisesinin tavanı kadar belirleyici hiçbir şey olmadı bugüne dek. Meydan okumalın, sabırla el ele vermesi durumunda ne kadar yaratıcı olabileceğini öğretti bana bu. *Son Yargı*'nın yapılması sekiz yıl sürmüştü, bu dev eserin büyüklüğünü ancak daha sonra anlayabilmiş olmama karşın, sanatçının, seksen yaşında yaşadığı olay, figürlerin çıplaklıkları nedeniyle boyayla kapatılması yüzümü kızarttı.

İşkenceye dayanan ve yarattığı en büyük eser için onu yenen insan söylencesi, bu olaydan sonra doğdu içimde. Çok sevdiğim Prometheus, bir insanlar dünyasına dönüştü benim için. Bu yarı tanrı ne yaptıysa *korkusuzca*

yapmıştı; ancak sona erdikten sonra işkenceye karşı zafer kazanmış oluyordu. Öte yanda Michelangelo, korku içinde çalıştı, Medici Kilisesi resimleri, Floransa'yı yöneten Medici'nin kendisini düşman olanak gördüğü dönemde yaratılmıştı. Ondan korkmakta haklıydı, sanatçının başına kötü şeyler gelebilirdi, yaptığı resimlere yapılan baskı, kendisine yapılmaktaydı. Ancak Medici kilisesi için geçerli olanlar, Şistine için geçerli değildi; sanatçı, beni yıllarca bırakmayacak şekilde benliğime kazılan diğer yapıtlarını, Şistine Kilisesindeki figürleri farklı koşullarda gerçekleştirmişti.

O dönemde beni en çok etkileyen, yalnızca Michelangelo'nun imgesi değildi. Kaşiflerden bu yana kimseye bu kadar büyük hayranlık duymamıştım. Kendi içinde tükenmeyen, bir şeye dönüşen, sonra da başkaları için varlık kazanan ve varlığını sürdüren acı duygusunu bana ilk veren o olmuştu. Herkesin bildiği bedensel acı değil, özel bir acı türüydü bu. Son *Yargı* üzerinde çalışırken iskeleden düşüp de ciddi olarak yaralandığında, kendisini eve kapatmış, ne bir yardımcısının, ne' de bir doktorun yanına yaklaşmasına izin vermemiş, yapayalnız yatmıştı. Acıyı tanımak istemiyordu, herkesi bu acının dışında tutuyordu, böylece ortadan kalkacaktı acı. Doktor olan bir arkadaşı, evin arkasındaki merdivenlerden acı içinde kıvranan sanatçının odasına zar zor girmeyi başardı ve tehlike geçinceye dek gece gündüz başından ayrılmadı. Tümüyle farklı bir işkence yapıtlarına yansımış ve figürlerinin harikuladeliğini sağlamıştı. Aşağılanmaya karşı çok duyarlı olması nedeniyle, en güç işleri üstlenmişti. Benim örnek alacağım bir kişi değildi o, çünkü o, çok daha fazla bir şeydi, bir gurur tanrısıydı.

Beni Hezekiel, Yeremya ve Yaşaya gibi peygamberlere yönelten o oldu. O zamandan sonra, bana yakın olmayan her şeye uzanmaya başladım; o günlerde hiç elime almadığım, almaktan kaçındığım tek kitap Kutsal Kitaptı. Büyükbabamın düzenli olarak okuduğu dualar, bana hep itici gelmişti. Bilmediğim bir dilde döktürüyordu duaları, bense ne anlama geldiklerini merak bile etmiyordum. Bana getirdiği pullar konusunda gülünç hareketler yapmak üzere kesilebilecek bir dua ne anlama gelebilirdi

ki. Peygamberlere bir Yahudi olarak değil, onların sözcükleriyle değil, kendi açımda yaklaşıyordum. İmgelemimde, Michelangelo'nun figürleri olarak canlandırıyordum onları. Sözünü ettiğim derslerden birkaç ay sonra, en çok arzuladığım armağanı aldım: Şistine resimlerinin dev kopyalarını içeren bir dosyaydı bu ve resimler, peygamberlerle kahinleri gösteriyordu.

On yıl boyunca onlarla çok yakın bir ilişki içinde yaşadım, bu gençlik yıllarının ne kadar uzun olduğunu bilirsiniz. Resimleri, insanlardan daha iyi tanır hale geldim. Onları duvara astım, hep karşımdaydılar, ama beni onlara bağlayan bulundukları mekânlar değildi; Yeşaya'nın yarı açık ağzı önünde büyülenmiş duruyor, Tanrıya söylediği acı sözleri çıkarmaya çalışıyordum, kaldırdığı parmağın kınamasını hissediyordum. Peygamberlerin yeni yaratıcısının öncülüğünde, ne söylediklerini bilmeksizin sözcüklerini düşünmeye çalışıyordum.

Bu tür sözcükleri düşünmek fazla kendini beğenmişlik oluyordu belki, çünkü, hareket, her şeyi anlatıyordu, onları tam da söylendikleri şekilde yaşamak gereksinimini duymuyordum, söylenenlerin ne olduğunu tam tamına öğrenmek için gidip onları kitaptan okumam yeterliydi, ama bunu istemedim. İmaj ve hareket, sözcükleri öylesine güçlü söylüyordu ki, tekrar tekrar resimlere başvuruyordum, Şistine Kilisesinin gerçek değeri, tükenmezliği, dayanılmazlığı buradaydı işte. Yeşaya’nın üzüntüsü, Hezekil'in şiddeti ve ateşliliği de beni çekiyordu; hiçbir zaman bu ikisini görmeden Yeşaya'ya çivilemedim gözlerimi. *Eski* peygamberler beni bırakmıyordu; Yeşaya çok yaşlı betimlenmemişti ama gene de onu ötekilerin arasına dahil ediyordum. Genç peygamberler, ancak kahinler kadar önemliydi benim için. Bu figürlerin bazılarında, yandan görünen figürlerin kısa gösterilmesi ustalığına hayran olunduğunu, Delphoi ve Libya kâhinlerinin güzelliğinin dillerde dolaştığını duymuştum, ama bu hayranlıkları, okunmuş metinler olarak kabul ediyordum, güzellikleri benim için betimleyen sözcükler yardımıyla tanıyordum, oysa onlar, tablo olarak yaşıyorlardı, abartılmış insanoğulları gibi durmuyorlardı karşımda, onları, eski peygamberler gibi duyduğumu sanmıyordum, peygamberler, yaşadığım

yaşantılara asla benzemeyen bir yaşam sürmüşlerdi bana göre, buna ancak —çok yetersiz kalsa da— bir tutku yaşamı diyebilirim, yanında her şeyin hiç sayıldığı ve benim hiçbir zaman yaşamadığım bir tutku yaşamı. Onların benim için birer haline gelmediğini saptamak burada önem taşıyor.. Onları, üzerimde yetke uygulayan birer güç olarak algılamadım; benimle konuştuklarında, ya da hatta ben onlarla konuşmaya çalıştığımda, onlarla karşı karşıya geldiğimde, korkmuyor, hayranlık duyuyordum, onlara sorular sormaya kalkışabiliyordum. Belki de Viyana döneminde oyun kişilerine alışmış olmam, beni onlara hazırlamıştı. O zamanlar, birbirinden nasıl ayıracağımı, nereye koyacağımı bilemediğim pek çok şeyin ortasında şaşkınlıktan başım dönerek gürleyen dalgalar ortasında yüzen birinin duygularıyla doluydum o duygular şimdi benim için kesin çizgilerle farklılaşmış, son derece etkileyici ama berrak figürler haline gelmiş bulunuyor.

Yitirilen Cennet

1921 Mayısında annem beni ziyarete geldi. Ona bahçeyi gezdirdim, yeni açan bütün çiçekleri gösterdim. İyi bir havada olmadığını hissetmiştim, onu kokularla avutmaya çalışıyordum. Ama onları koklamadı, inatçı bir suskunluk içindeydi, burun deliklerinin böylesine hareketsiz, böylesine sakin olduğunu görmek garibime gidiyordu. Tenis kortunun bittiği bir noktada, bizi hiç kimsenin duyamayacağı uzaklıkta, “Otur!” dedi bana ve kendisi oturdu. Sonra, pat diye, “Bu iş bitti!” dedi, o anda her şeyin bittiğini anladım. “Buradan ayrılman gerek. Aklın gelişmiyor, geriliyor!”

“Ben Zürih'ten ayrılmak istemiyorum. Burada kalalım, neden dünyaya geldiğimi ancak burada anlıyorum.”

“Neden dünyaya gelmişmiş!” Masaccio ve Michelangelo! Dünya bu mu sanıyorsun? Minik çiçek resimleri, Fraulein Mina'nın kırlangıç yuvası. Seni altı okka eden bu genç kızlar. Hepsi de birbirinden daha saygılı ve daha bağlı sana. Defterlerin tıka basa ıspanağın filojenisiyle, gelişim tarihiyle dolu. Pestalozzi Takvimi, işte senin dünyan! Parmağının çevirdiği sayfalara yapışık ünlüler. Buna hakkım var mı diye sordun mu hiç kendine? Sen iyi taraflarını, ünlerini görüyorsun yalnızca; nasıl yaşadıklarını sordun mu kendine hiç? Onlar senin şimdi yaptığın gibi çiçekler ve ağaçlarla dolu bir bahçede mi oturdular sanıyorsun? Onların yaşamı bir rayihaydı diye mi düşünüyorsun? Okuduğun kitaplara bak! Canrad Ferdinaıd Meyer'miş! Tarihsel masallar! Onların günümüzle ne ilgisi var? Sanki Saint Barthelemy Gecesi ya da Otuz Yıl Savaşlarını okuyunca hemencecik öğreneceğini mi sanıyorsun. Hiçbir şey bilmiyorsun sen! Hiçbir şey! Her şey senin bildiğinden farklı. Gerçeklik korkunç farklı!”

Ağzındaki baklayı çıkarmış bulunuyordu. Bilimden hoşlanmıyordu. Dünyanın bitki ve hayvanlarda kendini gösteren yapısal özellikleri hakkında ateşli mektuplar yazmıştım ona, bunun ardında bir amacın var olduğunu sezmek hoş, demiştim, hâlâ da, bu amacın iyi bir amaç olduğu görüşümü aynen koruyordum.

Ama dünyanın yapısının iyi olduğu görüşünde değildi o. Hiçbir zaman dindar olmamış, kendisini hiçbir zaman gidişata teslim etmemişti. Savaş şokunda kurtulmamıştı. Sanatoryum dönemindeki deneyimlerine işlemişti bu, orada, gözlerinin önünde ölmekte olan insanlar tanımıştı. Bunları benimle hiç konuşmadı, onlar, benden gizlediği deneyimlerinin bir bölümü olarak kaldı ama kendi içinde varlığını sürdürüyor ve etkisini dışa vuruyordu.

Hele hayvanlara yakınlık duymam onu hiç ilgilendirmiyordu. Hayvanlara karşı öyle ilgisizdi ki, bana hayvanları konu alan acımasız şakalar yapar, fıkralar anlatırdı. Kandersteg'de, otelimizin önünde, bir buzağının sokağın ortasında çeke çeke götürüldüğünü görmüştüm. Her adımda direniyordu; görünüşünden hemen tanıdığım mezbahacı, onu götürmekte büyük güçlük çekiyordu; ne olup bittiğini anlamamıştım; annem, öyle durmuş bu manzarayı seyrederken, büyük bir soğukkanlılıkla, kesilmek üzere götürüldüğünü açıkladı. Yemek saatiydi, masaya oturduğumuzda, eti yemedim. Birkaç gün de bu kararıma bağlı kaldım. Annem kızdı, sebzelerime hardal döktü, gülümseyerek, “Hardal neden yapılır, biliyor musun?” dedi, “Tavuk kanından.” Bu beni şaşırttı, ne yapmaya çalıştığını anlamamıştım; anlayıncaya dek de ete karşı direnmemi kırmıştı, bu kez dedi ki, “İşte böyle. Sen de tıpkı buzağı gibisin, sonunda teslim olmak, yenilmek zorunda o da.” Yöntemleri konusunda fazla titiz değildi. Ama insan duygularının, yalnızca insanlarda olabileceğine inanıyordu; bunları bütün yaşam biçimlerine uygularsak, güçlerini yitirirler, belli belirsiz, geçerliliği olmayan duygular haline gelirler, diye düşünüyordu.

Şiire güvenmemesi başka bir konuydu. Şiir türünde yalnız ve yalnız Baudelaire'in *Kötülük* Çiçek/er/'ne ilgi göstermişti; bu da Herr Profesörle olan ilişkisinin eseriydi. Şiirlerdeki biçimin boyutu onu rahatsız ediyordu, ona göre gereğinden önce bitiveriyorlardı. Bazen şiirlerin insana ninni gibi geldiğini, uyuttuğunu söylerdi, temelde birer ninniydi hepsi. Yetişkinler ninnilere karşı uyanık olmalıydılar, değersiz bir artıktı onlar. Kanımca şiirdeki tutkunun ölçüsü ona göre fazla düşüktü. Tutkuya çok önem veriyor ve onu yalnızca dramada beğeniyordu. Ona göre, Shakespeare, insan doğasının gerçek anlatımıydı, onun sözlerinde her şey yerli yerindeydi, ne yeterinden önemsiz, ne de gereğinden yüceydi.

Şunu da unutmamak gerekir ki, ölüm şoku, onu da benim kadar sarsmıştı. Babam ansızın öldüğünde Annem yirmi yedi yaşındaydı. Bu olay yaşamı boyunca, daha yirmi beş yıl, onunla birlikte soluk soluğa aynı kökten kaynaklanan çeşitli biçimlerde yaşadı. Ben fark etmiyordum ama, heyecanlarını dışa vurmama konusunda bana örnek olmaya çalışıyordu. Savaş, o ölümün çoğaltılmış şekliydi, saçmalık yoğunlaşmış, kitleselliğe dönüşmüştü.

Son zamanlarda, kadınların yaşamım üzerindeki etkisinden müthiş korkmaya da başlamıştı. Beni giderek daha yoğun bir şekilde çekmeyi sürdüren bilgiyle, bilgilenmeyle, nasıl erkek olacaktım? Cinselliği hor görüyordu. Kendine örnek aldığı öykü kahramanı, sıradan bir kadın değil, Coriolanus'tu.

“Viyana'dan ayrılmakla hata ettik,” dedi. “Yaşamım fazla kolaylaştırdım. Viyana'yı savaştan sonra gördüm, nasıl olduğunu çok iyi biliyorum.”

Yıllar süren sabırlı çabalarla bende yarattığı her şeyi yok etmeye çabaladığı durumlardan birini yaşıyorduk o anda. Annem, kendine göre devrimciydi. Ani değişikliklerden yanaydı, acımasızca atılıp bütün bir düzeni yeniden kurar, bireyler söz konusu olduğunda bile bildiğinden şaşmazdı.

Çok yakınımızdaki Zürih Gölü’nde iki deniz uçağı kazası olmuş, ben de bunları ona anlatmıştım, şu andaki öfkesi, bu olay üzerinde yoğunlaşıyordu. Kazalar 1920 güzünde bir hafta arayla olmuştu, duyduğum sarsıntı ve şaşkın korkuyu mektubuma yazmıştım. Benim için büyük anlam taşıyan göl, olayda rol oynadığından müthiş telaşlanmıştı. Bu ölümlerde bir şiirsellik bulduğumu söyleyerek beni azarlamış, alaylı alaylı konuyla ilgili şiir yazıp yazmadığımı sormuştu. “Yazsaydım sana gösterirdim,” dedim; haksızlık ediyordu, çünkü onunla her şeyi konuşurdum.

“Senin şu Morike'den esinlendiğini sanmıştım,” dedi. Vebana yazarın, kendisine okumuş olduğum “Düşün, ey Ruh!” şiirini anımsattı. “Zürih Gölü idilinin tuzağına düşmüşsün. Seni buradan uzaklaştırmak istiyorum. Her şeyi öyle çok seviyorsun ki. Şu yaşlı kızların kadar yumuşak ve duygulusun. Belki sonunda çiçek ressamı olup çıkarsın ha?”

“Hayır, ben yalnız Michelangelo'nun peygamberlerini seviyorum.”

“Biliyorum, Yeşaya. Bana söylemiştin. Sence nasıl biriydi bu Yeşaya?”

“Tanrıya karşı mücadele veriyordu.”

“Peki bu ne demek biliyor musun? Bunun neyi anlattığı konusunda fikrin var mı?”

Hayır, yoktu. Çenemi tuttum. Ansızın küçük düşmüştüm.

“Sen bunun ağzını açıp öfkeyle bakmaktan başka bir şey olmadığını sanıyorsun, değil mi? Resimlerdeki tehlike hurdadır işte. Durmaksızın, sürekli olarak, hep ama hep olmakta olan şeylerin donmuş şekilleridir onlar.”

“Yani Yeşaya da bir şekil mi?”

“Hayır, ne Yeşaya bir şekil ne de Yeremya. Ama senin gözünde şekle dönüşüyorlar onlar. Görmek sana yetiyor. Yaşayarak öğrenme zahmetinden kurtarıyor bu seni. Sanatın tehlikesi burada işte. Tolstoy bunu biliyordu. Henüz hiçbir şey değilsin, kitaplardan ya da resimlerden bildiğin şeylerin

toplamı sanıyorsun kendini. Seni hiç kitaplara yöneltmemeliydim. Şimdi de Yalta sayesinde resimler kanına girdi. Çok lâzımdı. Bir kitap kurdu haline geldin, her şeyi aynı ölçüde önemli görüyorsun. Ispanağın filojenisi de bir, Michelangelo da. Hayatının tek bir gününü bile kendi başına kazanmış değilsin. Hayatını kazanmakla ilgili her şey için tek bir sözcük biliyorsun: ticaret. Parayı hor görüyorsun. Para kazanmaya yarayan işi hor görüyorsun. Asıl asalak, küçük gördüğün insanlar değil, sensin, allamıyor musun?”

Bu korkunç konuşma, ayrılışımızın başlangıcıydı belki. O dönemde, olayı bu şekilde algılamamıştım. Yalnızca bir düşünce vardı kafamda: kendimi onun karşısında haklı çıkmak. Zürih’ten ayrılmak istemiyordum. Bu konuşma sırasında, kararım verdiğini ve beni Zürih'ten uzaklaştırıp “daha güç” bir çevreye, aynı zamanda beni denetleyebileceği bir ortama sokma kararına varmış olduğunu hissediyordum.

“Asalak olmadığımı göreceksin. Asalak olamayacak kadar gururluyum. Bir insan olmak istiyorum ben.”

“İnsansal çelişkileri olan bir insan, değil mi! Bu sözleri çok dikkatli seçmiştin doğrusu. Bunu bana söylerken kendini duyabilseydin! Amerika'yı keşfetmiş gibi konuşuyordun. Tanrı bilir ne yapmıştın da, şimdi pişmanlığını dile getiriyordun. Sen *hiçbir şey* yapmadın. Tavan aranda tek bir geceni bile kendin kazanmış değilsin. Okuduğun kitaplar başkaları tarafından yazılmış, hazırlop önüne geliyor. Hoşuna gideni seçiyor, diğer her şeyi elinin tersiyle itiyorsun. Sen kendini siliden insan mı sanıyorsun. İnsan, hayatta mücadele vermiş, mücadele ederek yaşamını sürdürmüş olanlara denir, Hiçbir tehlikeyle karşı karşıya kaldın mı? Hiçbir kimse seni tehdit etti mi? Kimse burnunu kırmadı bugüne dek. Hoşuna giden bir şey duyuyor, hemen kabulleniyorsun, ama bunu hak etmiş değilsin ki. Ben, insansal çelişkileri olan bir insanımmış! Sen daha insan değilsin. Hiçbir şey değilsin sen. Gevezenin teki insan falan değildir.”

“Ben geveze değilim. Yalnızca düşündüklerimi söylerim hep.”

“Nasıl düşünebilirsin ki? Hiçbir şey bilmiyorsun. Okumaktan başka bir şey yapmadın ki. Ticaret, diyorsun, ama bunun ne olduğunu bile bilmiyorsun. Ticaret, kolay yoldan para kazanmaktan başka bir şey değil sanıyorsun. Ama insan o noktaya gelinceye kadar kafasında fikirler yeşertmek zorundadır. Senin daha aklının yanından geçmemiş fikirler hem de insan, insanları tanımak ve onları bir şeye inandırmak zorundadır. Hiçbir şey gökten zembille inmiyor. İnsanların karşısında konuşup durmakla eline bir şey geçecek sanıyorsan aldanıyorsun. Bu şekilde bir yere varamazsın!”

“Ticaretten hoşlandığını hiç söylememiştin bana.”

“Belki hoşlanmıyorum da, belki daha fazla hoşlandığım şeyler var. Ama şimdi senden söz ediyorum. Şu anda ne bir şeyi hor görmeye ne de bir şeye hayranlık duymaya hakkın yok, kesinlikle yok. Her şeyden önce dünyada gerçekten nelerin olup bittiğini bilmek zorundasın. Dünyayı, kişisel olarak yaşamak zorundasın. İtilip kakılmalısın, kendini savunabileceğini kanıtlamalısın.”

“Kendimi savunuyorum. Sana karşı savunuyorum işte.”

“Bu senin için kolay tabii. Ben bir kadınım çünkü. Erkekler dünyasında her şey farklıdır. Böyle kolay kolay sıyrılamazsın.”

“Peki ya öğretmenler? Onlar erkek değil mi?”

“Evet, evet, ama bu yapay bir durum. Okulda, korunuyorsun. Seni ciddiye almıyor öğretmenler. Seni yardım edilmesi gereken bir çocuk olarak görüyorlar. Okul sayılmaz.”

“Dayıma karşı da savundum kendimi. Beni kandıramadı.”

“O kısa bir konuşmaydı. Kaç saat kaldın onunla? Onun iş yerinde, günlerce, saatlerce beraber olacaksın ki, kendini onun karşısında savunup savunamayacağını anlayasın. Sprüngli'de kakaosunu içtin, sonra da ondan kaçtın: İşte elde ettiğin bütün başarı bu.”

“Onun yanında çalışırsam, kendi işinin patronu olarak benden güçlü olur elbet Beni itip kakar. Kötülükleri her an gözümün önünde olur. Ama gene de benim aklımı çelemez. Bundan adım gibi eminim.”

“Belki de öyledir: Ama söylemesi kolay. Hiçbir şey kanıtlamış değilsin.”

“Bir şey kanıtlamış olmak ya da olmamak benim elimde değil ki. On altı yaşında bir insan neyi kanıtlayabilir?”

“Orası doğru. Ama senin yaşında çocuklar çalışıyor. Aslında şu anda iki yıllık çırak olacaktın. Buna ben engel oldum. Ama kıymetimin bilindiğini sanmıyorum. Kibirlisin ve günden güne daha da burnu büyük oluyorsun. Sana doğruyu söyleyeyim mi, bu tavrından nefret ediyorum. Kibrin sinirime dokunuyor.”

“Sen her şeyi ciddiye almamı isterdin hep. Buna kibirlilik mi denir?”

“Evet denir, çünkü senin gibi düşünmeyen herkese tepeden bakıyorsun. Kurnazsın da, kendini rahat bir yaşantının ortasına yerleştirmeyi iyi becerdin. Okuyabileceğin kadar kitap var mı yok mu, tek derdin bu işte!”

“Ama eskiden, *Scheuchzerstrasse'de* otururken de derdim buydu. Artık onu düşünmüyorum bile. Şimdi tek istediğim her şeyi öğrenmek.”

“Her şeyi öğrenmek! Her şeyi öğrenmek! Bunu hiç kimse başaramaz. İnsanın öğrenmeyi bırakıp bir şeyler yapması gerekir. Bu nedenle buradan uzaklaşmalısın işte.”

“Ama okulu bitirmeden ne yapabilirim ki?”

“Sen hiçbir şey yapmazsın ki zaten! Okulu bitirsen, üniversiteye gitmek isteyeceksin. Bunu neden istiyorsun biliyor musun? Öğrenmeyi sürdürmek için. Bu şekilde bir insan değil, canavar olup çıkacaksın. Öğrenmek amaç değildir. İnsan, başkaları arasında kendini kanıtlamak için öğrenir.”

“Ben hep öğrenmek istiyorum. Kendimi kanıtlasam da, kanıtlamasam da öğrenmeye devam etmek istiyorum. Öğrenmeyi bırakmak istemiyorum.”

“Peki nasıl yapacaksın bunu? Nasıl? Sana kim para verecek?”

“Kazanırım.”

“Öğrendiklerin ne işe yarayacak peki? Bilgiden boğulacaksın. Ölü bilgiden daha feci bir şey yoktur.”

“Benim bilgim ölü olmayacak. Şimdi de ölü değil zaten.”

“Çünkü şu anda yok da ondan. Bir şeyin ölü olması için önce var olması gerekir.”

“Ben bilgimi kullanacağım ama. Kendim için değil...”

“Tamam, tamam, biliyorum. Henüz elinde olmayan bir şeyi sağa sola dağıtacaksın. Hiçbir şeyin yokken bunu söylemek kolay. Gerçekten bir şeye sahip olduğunda, görürüz bakalım sağa sola dağıtır mısın? Boşuna gevezelik ediyoruz. Kitaplarını ona buna verir misin şimdi, ha?”

“Hayır. Onlar bana lâzım. 'dağıtacağım' demedim ki, kullanacağım, ama kendim için değil, dedim.”

“Ama henüz ne olduğunu bilmiyorsun. Hava atıyorsun. Boşa konuşuyorsun. Neden? Bunlar soylu fikirler gibi geliyor sana da ondan. Ama bak, *asıl* önemli olan, insanın ne yaptığıdır, başka hiçbir şeyin anlamı yoktur. Elindekilerle yetindiğin için yapacak pek bir şeyin yok. Yetinen insan hiçbir şey yapmaz, yetinen insan tembeldir, yetinen bir kişi, daha herhangi bir şey yapmaya başlamadan emekliye ayrılmış gibidir. Yetinen insan tıpkı bir bürokrat gibi aynı şeyi tekrar tekrar yapar durur. Kendinle öylesine yetiniyorsun ki, sonsuza dek İsviçre'de kalmak istiyorsun. Dünya hakkında hiçbir şey bilmiyorsun ve burada, on altı yaşında emekli olmak istiyorsun. Bu nedenle hurdan ayrılmak zorundasın.”

Bir şeyin, özellikle' canını sıkmış, çok sıkmış olduğunu hissettim. Yoksa hâlâ “Kara Örümcek” miydi? Bana öylesine şiddetle saldırıyordu ki, sözü hemen buna getirmek istemedim. Kızla birlikte bağış toplarken İtalyan

işçilerin ne kadar cömert davrandığını söylemiştim ona, hoşlanmıştı. “Çok çalışmak zorundalar,” demişti, “ama gene de hâlâ katılaşmamışlar.”

“Haydi İtalya'ya gidelim, ha?” Ciddi değildim. Konuyu değiştirmek istiyordum, o kadar.

“Yok, sen müzeleri dolaşmak ve her kentin geçmiş tarihi üzerine yazılan kitaplan okumak istiyorsun. Acelemiz yok. Bunu daha sonra da yapabilirsin. Ben şimdi gezip tozmalardan söz etmiyorum. Senin için zevk kaynağı olmayan bir yere gitmek zorundasın. Seni Almanya'ya götüreceğim. Orada insanların durumu çok kötü. Savaşta yenilen insanların başına gelenleri gözlerinle görmelisin.”

“Ama onların savaşı kaybetmelerini istemiştin? Savaşı onlar başlattı demiştin? Savaşı başlatan yenilmeye lâyıktır, bunu senden öğrendim ben.”.

“Sen hiçbir şey öğrenmedin! Öğrenseydin insanlar felâketle karşı karşıya kaldığında artık bunun düşünülmeyeceğini bilirdin. Viyana'da gördüm yenilgiyi, hiç unutamıyorum, gözümün önünden gitmiyor.”

“Neden benim de görmemi istiyorsun? İmgelemimde canlandırırım nasılsa?”

“Kitap okur gibi, değil mi? Bir durumu anlamak için kitap *okumak* yeter sanıyorsun. Hayır, yetmez. Gerçeklik başka bir şeydir. Gerçeklik her şeydir. Gerçeklikten kaçmak isteyen, yaşamayı hak etmiyor demektir.”

“Kaçmaya çalışmıyorum ki, sana 'Kara Örümcek'i anlatmıştım.”

“Bundan daha kötü bir örnek veremezdin şu anda. Zaten o zaman gözlerim açıldı ya. Emmental'ın öyküsünü okuduğun için çekti seni vadi. Vadiden başka bir şey düşünmüyorsun. Lötschen Vadisini gezdiğinden bu yana aklın yozlaşmaya başladı. İki sözcük duydun, neydi onlar? 'Gel çocuğum,' ya da neyse... O insanlar kendilerini korumak için bile konuşamazlar, asla konuşamazlar. Ne söyleyebilirler ki, dünyadan kopuk, cahil yaşıyorlar. Orada hiç konuşmazlar; ama sen onlar hakkında konuştukça kafanda

dünyalar uydurdun, bu iki sözcüğü uydurdun. Seni duysalar şaşıp kalırlardı! Gezinden dönüyorsun, günlerce Eski Almanca konuşuyorsun. Eski Almanca! Hem de bugün! Ağızlarına atacak lokmaları bile yok onların belki, ama umurunda mı? İki sözcük duyuyorsun, sana okuduğun bir şeyi hatırlattığı için Eski Almanca tabelasını yapıştırıyorsun. Kendi gözlerinle gördüğünden daha fazla heyecanlandırıyor bu seni. Yaşlı kadın kuşkulanmakta haklı, senin gibileri çok görmüş çünkü, hayatı görmüş. Oysa siz, vadiyi arşınlarken dünyadan habersiz, mutlu, *onların* yoksulluğu karşısında duygularmış olarak çene çalıp duruyorsunuz. Onları orda öyle bıraktınız, yaşanılan için mücadele etmek zorunda bu insanlar, sizse fatihler olarak bir otel salonunda kendinizi gösteriyorsunuz. Akşam dans var, ama senin ilgini çekmiyor bu, daha iyi bir şeyler var kafanda, bir şeyler öğrendin salıyorsun. Ne öğrenmişsin? Sözüm ona Eski Almanca söylenmiş iki sözcük, onların doğru olup olmadığını bile bilmiyorsun. Ben de durup, senin bir hiçe doğru tırmanmam izleyeceğim, öyle mi! Seni Almanya'ya enflasyonun ortasına bırakacağım, o zaman Eski Almancalı 'çocuğum'u aklından nasıl çıkarırsın, gör bakalım!”

Söylediğim hiçbir şeyi unutmamıştı. Bütün çamaşırları ortaya çıkardı. Söylediğim her şeye bir kulp buluyordu, onu kendine getirecek yeni bir şeyler bulamıyordum. Daha önce hiç böyle saldırmamıştı bana. Bu bir ölüm kalım meselesiydi, ama gene de ona büyük bir hayranlık duyuyordum; eğer bunları ne kadar ciddiye aldığımı bilseydi, böyle konuşmazdı diye düşünüyordum; ağzından çıkan her sözcük kamçı gibi şaklıyordu üzerimde, bana karşı haksızlık ettiğini hissediyordum ve ne kadar haklı olduğunu hissediyordum.

Dönüp dolaşıp “Kara Örümcek”e geliyordu, konuya benden çok farklı bakıyordu, bununla ilgili daha önceki konuşmalarım *yanlış*tı, yadsımak istememişti, *beni* ondan uzaklaştırmak istemişti. Gotthelf hakkında söyledikleri de hiç önemli değildi, kendisini hiç ilgilendirmemişti. Bu yazarda, kendi hakikati olarak algıladığı görüşleri yadsımak istiyordu, bu onun öyküsüydü, yazarın değil; örümceği Emmental'le değil,

Waldsanatorium'la özdeşleştiriyordu. Konuyu tartıştığı insanlardan ikisi bu arada ölmüştü. Eskiden orada da sık sık görülen ölüm olaylarını benden saklardı, bana anlattığı hastalar hakkında varsayımlarda bulunmama bile izin vermezdi. Belli bir adı artık ağzına almadığında, ne olduğunu anlardım, ama sormaya cesaret edemezdim. “Vadiler”den hoşlanmaması, görünüşte, onun belli bir yerde kapalı kalmasında kaynaklanıyordu. Bende eleştirdiği şeyler,—şiir düşkünlüğü, saflık ve kendini yeterli görme— *kendisiyle ilgili* korkularını dile getiriyordu. Ancak aslında beni korumak istediği tehlike çok daha büyüktü, yaşamımızda hep belirleyici rol oynayan bir tehlikeydi bu ve Almanya’daki bir olgu olarak öne sürdüğü “enflasyon” sözcüğü, daha önce ağzından duymadığım bu sözcük, pişmanlığını dile getiriyor gibiydi. Normalde olayı bu kadar açık bir şekilde anlatamazdım belki, ama daha önce yoksulluktan hiç bu kadar fazla söz etmemişti, bu yüzden bende derin bir iz bıraktı söyledikleri; postumu kurtarmak için bütün gücümü toplamam gerekiyordu gerçi ama, saldırılarını, oradaki insanların durumunun ne kadar kötü olduğu olgusuyla haklı çıkarmasından hoşlanıyordum.

Bu, öykünün bir yönüydü elbet, beni asıl derinden yaralayansa Zürih'ten ayrılma olasılığıydı. Bir yıldır okulda her şey yolundaydı. Diğer öğrencileri anlamaya başlamıştım, onları düşünüyordum. Yerimin arkadaşlarımın ve çoğu öğretmenimin yanı olduğunu düşünüyordum. Şimdi Tiefenbrunnen'de çok ayrıcalıklı bir konumda olduğumu görüyordum. Orada tek erkek olarak hüküm sürmem biraz garipti, öte yanda güvenlik duygusu içinde, biraz da rakipsiz yaşamak hoştu. Ayrıca öğrenme sürecimin gelişmesi açısından çok uygun bir ortamdı, bilgilerime yenilerinin eklenmediği tek bir gün geçmiyordu, bu günler hiç sona ermeyecekmiş, yaşlımın sonuna dek böyle sürecekmiş gibi görünüyordu, yeryüzündeki hiçbir saldın beni buradan koparamazdı. *Korkusuz* günlerdi onlar, kişisel gelişme günleriydi, korkusuzluğum da bundan kaynaklanıyordu biraz, dört bir yana saçılıyor, büyüyordum, bunda bir haksızlık da göremiyordum, ne de olsa herkese açık bir süreçti bu, isteyen istediğini öğrenebilirdi; annemse gelmiş aklımı karıştırıyor, yaptıklarımın yanlış olduğunu söylüyor, beni yerden yere

vuruyor, Lötschen Vadisinden hoşlanmamı suç olarak görüyor oranın halkına karşı–haksızlık ettiğimi öne sürüyordu.

Bu seferki alayları, pat diye söylenen, söylenip biten türden değildi, birbiri ardına eklenen tümcelerle giderek yoğunlaşan ciddi bir durum söz konusuydu. Daha önce beni hiç asalak olarak görmemişti, daha önce yaşamımı kendi başıma kazanmam gerektiğinin sözü edilmemişti. Önüme attığı “çırak” sözcüğü, bende pratik ya da mekanik etkinlik çağrışımı yapan bir sözcüktü, bana kabul ettirmeye çalışacağı son şeydi yeryüzünde. Harflere ve sözcüklere vurulmuştum, bu eğer kibirlilikse, suçu benim değil, kendisinindi, beni öyle yetiştiren oydu çünkü. Şimdi birden bire “gerçeklik” edebiyatı yapıyordu, bu sözle, henüz yaşamadığım ve dolayısıyla bilgim dışında kalan her şeyi anlatmak istiyordu. Korkunç bir yükle üzerime çullanmak ve beni altında ezmek istiyor gibiydi. “Sen bir hiçsin,” dediğinde, gerçekten bir hiç olduğumu düşünmüştüm.

Annemin kişiliğindeki bu sıçramalar, bu gürleyen çelişkiler, bana yabancı değildi, sık sık şaşkınlık ve' hayranlıkla tanık olmuştum bu durumlara, işte bunlar beni bilmemekle suçladığı gerçekliğin ta kendisiydi. Belki de ona yeterinden fazla dayamıştım sırtımı, yeterinden fazla bağlanmıştım. Ayrılık dönemlerimizde bile her şeyi ona danışıyordum. Anlattıklarıma nasıl bir tepki göstereceğin bilemezdim hiçbir zaman, bütün inisiyatif onun elindeydi, benimle çelişmesini arzuladım, bana karşı sert davranmasını istedim; yalnızca kişiliğinin birer parçası olan zayıflıkları söz konusu olduğunda ay ışığında dans eden fareler gibi buluşlarla aldatabilirdim onu. Ama böyle durumlarda bile, iplerin onun elinde olduğu duygusuyla hareket ederdim, bile bile aldanıyor, diye düşünürdüm. Harikulade canlı, eşsiz bir yöneticiydi, hiç beklenmedik anlarda verdiği kararlar öylesine ani, öylesine akla gelmeyecek, ama aynı zamanda öylesine ayrıntılı ve nedenleri olan kararlardı ki, kaçınılmaz olarak karşısındaki kişide ani ve heyecanlı bir tepki yaratıyor, ona kararlara karşı çıkma gücü veriyordu. En yüksek merciydi o, ama böyle kabul etmesine karşın, hiçbir zaman son merci değildi.

Ancak bu kez, beni imha etmek istiyor gibi geliyordu bana. Kaçamaklı yanıtlarla geçiştirilecek şeyler değildi söyledikleri. Bazılarının doğruluğunu anında kabul ediyordum, savunma yapacak durum yoktu. Aklıma bir şey gelip de söylesem bile hemen bambaşka bir konuya atlıyordu. Olan biteni daha yeni öğrenmişçesine saldırıyordu son iki yılın yaşantılarına, bir zamanlar onayladığı ya da sıkkın bir sessizlikle kabullendiği şeyler ansızın suç oluvermişti. Hiçbir şeyi unutmamıştı, kendisinden de benden de saklamıştı bunları da sanki, şimdi kendi yöntemleriyle ortaya çıkarıyor, yüzüme vuruyordu.

Hayli uzun sürdü konuşmamız. Büyük bir korkuya kapılmıştım. Ondan korkmaya başladım. Artık bütün bunları neden söylediğini merak etmiyordum. Onun sav diye öne sürdüklerini anlamaya çalışıp yanıt verdiğim zamanlar, annem eşitimmiş gibi, ikisi de birbirinin nedenlerini umursayan iki arkadaşmışız gibi, iki özgür kişi olarak tartışıyorduk. Bu özgüven giderek ufalandı, şimdi içimdekileri dile getirecek gücü bulamıyordum, bir yıkıntıydım o anda ve yenilgiyi kabul etmiştim.

Bu konuşmadan sonra hiçbir şey olmamış gibi davrandı, bedensel zayıflığından, hastalığından konuşmuştuk sanki. Hatta başka durumlarda beni hayran bırakan bir güçlülük ve yenilmezlik seziliyordu havasında. O andan sonra, başka hiçbir şey düşünmedi. Almanya'ya, savaşın izlerini taşıyan bir ülkeye taşınma hazırlıklarına koyuldu. Orada daha zor bir okula, savaşa katılmış ve en büyük kötülükleri yaşamış insanların gittiği bir okula gireceğimi düşünüyordu.

Ayrılışı engellemek için elimden gelen her şeyi yaptım, beni dinlemedi, çekip götürdü. Kusursuz mutlulukların yaşandığı tek yıllarım, Zürih’teki cennetim, sona ermişti. Beni koparıp almasaydı mutluluğum sürecekti belki. Ama cennette bildiklerimden farklı şeyler yaşadığım da bir gerçektir. Tıpkı ilk insan gibi, varoluşumun Cennetten kovulmakla başladığı, bir gerçektir.

Türkçeye Çevirenin Notu

Elias Canetti ile ilk kez 1980 yılı sonlarında Ahmet Cemal'in gene Payel Yayınevi'nde yayımlanmak üzere Almancadan çevirmekte olduğu Körleşme'nin *Türkçe elyazmalarıyla tanıştım. Tıpkı Canetti'nin çocukluğunda özellikle yaptığı gibi bu kitabı tekrar, tekrar okuma fırsatı buldum. Bunu gene Ahmet Cemal'in dilimize çevirmekte olduğu* Kitle ve Güç'ün *Türkçe elyazmaları izledi. Önce yazarın bütün yazdıklarını okumak, sonra da bunları paylaşmak isteğiyle tutuştum. Canetti'nin, İngilizce çevirileri seksenli yıllarda yayımlanan ve ayrı başlıklar altında* (Kurtarılmış Dil, Kulağımdaki Meşale *ve* Gözlerin Oyunu) *üç ciltten oluşan özyaşamöyküsü, son üç yıldır yazarı daha iyi tanıma çabalarıyla elimden düşürmediğim, bu arada* Kulak Misafiri – Elli Karakter *adlı yapıtını çevirirken bana yol gösteren, daha birçok alanda beni düşünmeye çağıran kitaplar olarak yaşamımda yer aldılar.*

Hâlâ da düşünüyorum. Kız giysileri içinde dadısının kucağında, elinde çakı tutan bir yabancıya korkuyla dilini uzatan yeni bir insan, dünyayı tanımaya çalışan bir erkek bebek görüyorum. 1909'lar Rusçuk'unda, kullanılmak üzere Tuna'dan getirilip kaynatılmış suya itilen, sonra da zihinsel özellikleri hücrelerine işlemiş inatçı Elias Canetti'nin, ilaçla merhemle değil, babasının başucunda belirmesiyle iyileşiverdiğini görüyorum. Mutluluklar yaşamaya en fazla hazır olduğu bir yaşta üç çocukla dul kalan "iyi aileden" kültürlü bir annenin, bu nedenle daha da artan annece buyurganlıkları karşısında kafası çelişkilerle allak bullak olan, ne annesinden, ne de kişisel var olma savaşımından geçemeyen, kafası bilgilerle daha şimdiden ağırlaşmış yeniyetme, bir delikanlı görüyorum. Çevremdeki delikanlıları düşünüyorum. Annelerinin akıllı kanatları altında babaları kadar güzel insanlar olma yolunda ilerleyen Özgür Mumcuyu,

Özge Mumcu'yu gene kucaklıyorum. Bilginin, bilgilenmenin anlamını, insanlaşma sürecinin sancılarını duyuyorum. Bu genç delikanlıyla İsviçre'nin bir gölünde sandal gezisine çıkıyor, okuduğu şiiri dinliyorum. Başka bir dünyada, onunla birlikte yaşıyorum. Büyük bir ustalıkla çizdiği öğretmen portrelerinin yanında, yakınlarda ölünceye dek onu unutmadığımı kendisine sık sık anımsattığım değerli ilkokul öğretmenim Kadriye Bağçacı'yı görüyorum. Bu kitabın ortalarındaki Canetti yaşındaki oğlumun değerli öğretmenleri Hatice Karadayı'yı, Yıldız Batum'u, genç ama yetkin bir öğretmen olmanın coşkularını öğrencilerine aşılayan Monsieur Christian Pierre Seche'yi saygıyla selâmlıyorum. Az sayıda da olsa bugün bile böyle öğretmenlerin var olduğuna seviniyorum.

Yazdıklarını duyup yeniden söyleme sürecinde kendimi Canetti'ye çok yakın hissediyorum. Hatta onunla konuşuyorum. Hayır, konuşamıyorum. Aramızda hep bir uzaklık tutuyor çünkü. Ona asla Elias diyemiyorum. Elias Canetti. Entarili bebekken de böyle anıyorum onu, oğlumla kurşun asker oynadığım düşlerken de... Hep bir kişi o. Saygın bir kişi.

Başka tanıdık nesneler görüyorum Kurtarılmış Dil'de: Körleş*me'nin Therese'sinin o unutulmaz etekliğini, delikanlı Canetti'yle birlikte bağış toplayan bir kız giymiş örneğin.* Elli Karakter*'deki tiplere rastlıyorum adım başı. Yarattığı kişilerin kendi yaşam sürecinden birer birer gelip geçmesini izliyorum.*

Elias Canetti'nin yazınsal kişiliğinden söz edecek değilim burada. Körleşme'de *ve* Kulak Misafiri*'nde bu konuya değinildi. Bunun yeterli olduğunu da söylüyor değilim, kitaplar yazılabilir Canetti'nin yazınsal kişiliği konusunda. Ama onun en büyük özelliği, kitaplarım okuyan insanlara, kendi yeterlilikleri ölçüsünde açıklamalar yapması. Dünyada, bu türden bir yeterliliğin doruğuna ulaşmış eleştirmenler var mıdır, bilemiyorum. Belki buna gerek de yok. Çünkü Canetti, daha 21 yaşında "insanın hayatını bir iki yapıta adayabileceğim" kavradıktan kısa bir süre*

sonra bu yönde karar verirken, çok iyi kavradığı, doğruluğuna kesinlikle inandığı bir toplumsal olguyu anlatmaktan başka bir amaç gütmedi. Anlatmak, göstermek, kanıtlamak... Ama hepsi bu. İnsanları değiştirmek, gidişatı değiştirmek gibi ülküleri olmadı hiçbir zaman. Çünkü Canetti de, tıpkı çağdaşı Wilhelm Reich gibi bunun olanaksız olduğunu, insanoğlunun değişmesinde rol oynaması olası katkıların ancak çok erken yaşlarda anlam taşıyabileceğini, insanın, toplumsal bir varlık olarak içinde bulunduğu koşulların denetiminde geliştiğini düşünüyordu. Ve insanlara, bu koşullar altındaki gelişmişlikleri içinde saygı duyuyor, onları, doğalarının bir parçası haline gelen kişilikleriyle anlamaya çalışıyordu. İnsanlar, bir başkasının isteklerine ve beklentilerine uygun davranabilen varlıklar değildi ona göre. Ama yalnızca tek tek insanlar. Bunları bir araya getirip bir kitle oluşturduğunuzda durum değişebilirdi, ancak bu, onun işi değildi. Israil'in kuruluşunda, Bulgaristan'daki Yahudileri harekete geçirme görevini yüklenmiş, “topluluk karşısında bambaşka bir insan oluveren” kuzeninin kendisine katılması önerisini geri çevirmesinin nedeni, daha on dokuz yaşında olmasına karşın, ilerde yaşamının eseri olarak nitelediği “Kitle ve Güç”te *bize de anlatacağı bu bilgiyle donanmış olmasındandı belki de. Tek bir isteği vardı: Her şeyi, ama her şeyi öğrenmek. Yedi–sekiz yaşlarında Shakespeare'i ve Schiller'i özgün dillerinden okumaya başlayan Elias Canetti, o yıllarda olduğu gibi, yolun sonuna yaklaştığında da her şeyi bildiği kanısında olmadı. Belki onun yazma eylemi de bir bilme sürecinin gerçekleşmesiydi. Özellikle “Notlar” diye andığımız yapıtları* (Die Provinz des Menschen: aufzeichnungen *ve* Das Geheimherz der Uhr) *böyle bir duyguya kapılmamıza olanak veriyor. (Bu kitapları da yakında Türkçeye çevireceğimi umuyorum.)*

Şöyle ya da böyle, Elias Canetti'yle birlikte olmak, okuru, insan olmak konusunda, insanın oluşması konusunda düşünmeye çağırıyor. İnsanı yüceltiyor onunla birlikte olmak, insanları daha çok seviyorsunuz. Kitapları seviyorsunuz, bilgi sahibi olmanın önemini ve açlığını duyuyorsunuz.

Kendinizi evrensel bir geçmişin minicik bir birimi olarak görüyorsunuz. Din, dil, ırk gibi sözcüklerin bu evrensellik içinde hiçbir anlam taşımadığını düşünüyorsunuz, bu sözcükler hiç aklınıza gelmiyor hatta. Belki, şu şekilde anıyorsunuz bu olguyu: din, dil, ırk ayrımı yapanları lanetliyorsunuz.

İkinci ve üçüncü ciltlerini de bu yıl içinde çevirmeyi umduğum özyaşamöyküsünün ilk cildi olan elinizdeki kitap için geçerli olmak üzere, bir de yaşamımızdaki yeri nerdeyse otomobilimizden sonra gelen çocuklarımızı düşünüyorsunuz. Yeryüzünde yapılabilecek bunca güzel şey dururken, çocuklarımızı kişilikli, öğrenmenin, gelişmenin coşkusuyla dolup taşan yaratıcı ergin insanlar olmaktan uzaklaştıran yıkıcı eğitim sistemlerini, insanlardaki genel eğitimsizliği, kültürsüzlüğü düşünüyorsunuz.

Kurtarılmış Dil'i *çevirdiğim süre içinde Elias Canetti'den bir an bile ayrılmadım, ayrılamadım. Bu süreç içinde özellikle Yahudi kültürüne özgü sözcüklerin Türkçe karşılıklarını saptamada bana yardımcı olan, sürekli telefonlarıma büyük bir incelikle yanıt veren, zaman zaman coşkularımı paylaşan değerli yazar Mario Levi'ye şükran borçluyum. Metinler, konuyu etkileyecek sözcüklerin anlamlarına açıklık getirecek niteliktedir; Canetti'nin tanıştığı yazarlar konusunda olduğu gibi, bu konuda da akıcılığı bölmemek amacıyla dipnotlardan kaçınmayı uygun gördüm. Ayrıca peygamber adlarının Türkçe söylenmesi, ya da Türkiye'deki azınlıkların kullandığı adlarla anılması çabalarımda bana yardımcı olan Eski İbranice çevirmeni Behnam Konutgan'a da teşekkür borçluyum.*

Kitabı İngilizceden çevirirken, bu dilin yazarın yazı dili olan Almancayla yakın olması, anlamları konusunda kuşku duyabileceğim noktaları en aza indirdi; bununla birlikte, bir iki noktada, Almanca metinden yararlanmak üzere Ahmet Cemal'in yardımına başvurdum. Kitabın, yazardan hayli uzaklaşıldığı izlenimini veren Fransızca çevirisindense yalnızca bazı bölümleri doğrulama kaygısıyla yararlandım; ancak kendimi, Fransızca

metinlerin rahatlığına kaptırmamaya, İngilizce çeviriye ve elbet, beni her sözcüğüyle kendisine saygılı olmaya çağıran Elias Canetti'nin özüne bağlı kalmaya büyük özen gösterdim.

Avcılar, Mart 1995
Şemsa Yeğin

Sonsöz

Aslında tarih yoktur;
yalnızca biyografi vardır.

R. A. Emerson

Ünlü İspanyol düşünürü *Ortega Y. Gasset*, tarihin sürekliliği konusunda şöyle der: "Bütün ötekiler anlaşılmadıkça, tek bir çağın eksiksiz anlaşılabilmesi söz konusu değildir. Tarihin şarkısı, ancak bir bütün olarak söylenebilir." Bu, toplumların olduğu kadar her bireyin kendi tarihi içinde geçerli bir sözdür; yaşadığı zaman diliminin koşullarıyla ve konumlarıyla ilintili kılınmamış bir yaşamöyküsü, doğrudan o yaşamın sahibince kaleme alınmış olsa bile, çıkış noktalarını gerçekçi zeminlerde bulmayı başaramamış bir kurgu ya da yazın ürünü öykü kadar gerçeklikten uzak kalmaya yargılıdır. Bu söylenen, ilk bakışta bir çelişki gibi gözükebilir ve bundan ötürü de akla, bireysel bir yaşamın kağıda dökülmesinde zamanın koşullarının, toplumsal konumlarının hangi gerekçeyle böylesine ağırlık taşıması gerektiği gibi bir soru gelebilir. İnsan gerçeğini, başka deyişle insan'ı oluşturanları yeterince irdelemek, böyle bir soruyu da gereksiz kılacaktır. Fizik görünüşü ve ruhsal yapısıyla her bireyde *biriciklik* niteliğini yansıtan insan yaşamı, ancak bireyin belli bir zamanda belli bir yerde belli koşullar altında yaşamışlığıyla ve bütün bu konumlardan etkilenme, aynı zamanda onları da etkileme biçimiyle belli bir *kimliğin* imzasına kavuşur — ya da çoğu kez görülegeldiği üzere, kavuşamaz! Bu bağlamda, örneğin ister bir *Büchner'in* tarihsel kadercilik görüşüne geçerlilik tanınsın, ister tarihin akışı karşısında iradenin gücüne bu akışla neredeyse eşdeğer bir önem

atfedilsin, *kimlikler,* ancak *hesaplaşılarak* yaşanmış hayatların ürünü olabilmektedir.

İşte bu nedenle hesaplaşılarak yaşanmış hayatların dökümünü içeren yaşamöyküleri, özellikle de özyaşamöyküleri, aynı zamanda bir demet toplumsal tarihtir ve bu toplumsallık niteliğinden ötürü de, içinde politika sözü geçsin geçmesin, *politiktir*. Bu türden kişisel talihleri okumak, bizden önceki dönemlerle çok değerli rehberlerin yardımıyla hesaplaşabilme ve hem bugün, hem de yarın açısından bu hesaplaşmadan değerli sonuçlar çıkarabilme olanağını sunar.

Yalnız kendi yaşadığı dönemin değil, ama bütünüyle çağımızın en büyük tanıklarından olan *Elias Canetti'nin* kendi imzasını taşıyan yaşamöyküsü, aslında akılları durduran bir kültür birikiminin süzgecinden geçme bir yaşam yorumu olması nedeniyle önemlidir.

* * *

Elias Canetti, günümüzde tükendiğine artık —ne yazık ki!— kesin gözüyle bakabileceğimiz, başka kimliklerin taşıyıcısı olarak bir kez daha dünyamızdan geçmesini ancak —ütopya olmasa bile— taklı bir umut sayabileceğimiz bir kuşağın son üyelerindendi; eğer yanılmıyorsam, en uzun yaşayan üyesi de o oldu. Aynı kuşaktan olan ötekiler, *Stefan Zweig*'lar, *Manes Sperber'ler, Romain Rolland'lar, Georg* Lukacs'lar ve diğerleri, *Canetti*'den epey önce yeryüzü yaşamlarına veda etmişlerdi. Bu kuşağın en belirgin ortak özelliği, *Erasmus*'tan kendilerine uzanan bir hümanizm mira5ının, başka deyişle, özgür düşünceyi ve özgür düşünce aracılığıyla erişilebilecekleri, insan için temel değer bilen bir mirasın titiz koruyucusu ve çalışkan üreticisi olmasıydı. Aynı mirasa sahip çıkma çabasında olan —ve benzerleri günümüz Avrupa'sında, genellikle lüks konferans mekânlarında sıkça görülen— ama davranışları sonuçta eline geçeni har vurup harman savuran şımarık, değer bilmez mirasyedilerin davranışlarının ötesine geçmeyen başkalarından farklı olarak, anılan kuşağın üyeleri, insanın ölçütünü hep yine ve öncelikle insanda aramaktan, insanın

özgürlüğünü kısıtlayan, insanı, hangi gerekçeyle olursa olsun, aşağılayan bütün konumları sırf bu niteliklerinden ötürü zararlı saymaktan yana olmuşlardır. *Canetti'*nin özellikle "Notlarında rastladığımız "Savaşlar hep sanki insanlık adalet düşüncesine daha hiç varmamışçasına sürdürülür", "Yalnızca düşüncenin silahlarıyla yürütülmeyen bir kavga, bana tiksinti verir. Ölü düşman, kendi ölümünden başka hiçbir şeyin kanıtı değildir", ya da "İnsan yaşamı ölçüt olmaktan çıktığından bu yana, artık insanoğlunun elinde hiçbir şey için bir ölçüt kalmadı", gibi düşünceleri, sanki anılan kuşağın ortak dilidir. Bu düşüncelerle doğal bağlantısını koparmış bir "insan hakları" savunuculuğunun günümüz Avrupalısını ne acınası konumlara sürüklediği ise ortadadır.

* * *

Büyük çağdaşları *Stefan Zweig* ve *Manes Sperber* gibi, çokuluslu Avusturya–Macaristan İmparatorluğu'nun kozmopolit atmosferinde büyüyen, iki dünya savaşını, savaş aralarını ve sonralarını, savaşların ardından artık olmaz denen nelerin olduğunu, insanlığı korumak adına mutlaka yapılmalı denen nelerin yapılmadığını yakından gören *Elias Canetti*, düşünür kimliğini bu yaşadıklarını büyük bir birikiminin potasında yoğurarak edindi. Başta kendisi olmak üzere, tek bir bireyi bile insanlığın tüm konumlarından sorumlu tuttu ve bu sorumluluğa layık olabilme çabası, hep yaşamının odak noktasında yer aldı. İşte bu nedenle böyle bir tanığın kendi kaleminden çıkma yaşamöyküsünü okumak, çağımızı kavrayabilmenin koşullarından birini oluşturmaktadır.

Çeviri yazınımızın yorulmaz emekçisi ve ustası *Şemsa Yeğin,* bu yaşamöyküsünü *aşkla* çevirdi; aşkın çok önem taşıdığı konular vardır; yaşanmışların öyküsü de bu konulardan biridir. Başkasının yaşadıklarına aşkla yaklaşmak, onu anlamanın sanki en etkili yollarından biridir. Sevgili *Şemsa Yeğin'in* bu aşkının, Canetti'nin yaşamöyküsünün kalan iki cildinde de süreceğinden kuşku duymuyorum. Ayrıca kendisine burada, bir yanda bu eseri armağan ettiği için Türk okuru adına, öte yandan da yapmakta

olduğum *Kitle ve iktidar* çevirisi bağlamında bana yeni bir yüreklilik aşıladığı için kendi adıma teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Moda, Nisan 1995
Ahmet Cemal